

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: теорія та практика

№ 2 (2026)

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Засновано Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка у 2003 році.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 860 від 21.03.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03606.

Суб'єкт у сфері медіа – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(вул. Віктора Новікова, 2, м. Лубни, Полтавська обл., Україна, 37500; тел.: +38 095-105-6005; e-mail: mail@luguniv.edu.ua)

Мови видання: українська, англійська, мови Євросоюзу

Журнал «Соціальна педагогіка: теорія та практика»
внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 220 від 21.02.2024

Виходить чотири рази на рік.

Науковий профіль видання (назва кластеру): Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика
Спеціальності: А1 – Освітні науки, А3 – Початкова освіта, А5 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), А6 – Спеціальна освіта,
І10 – Соціальна робота та консультування.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(протокол № 11 від 29.05.2026 року)

Офіційний сайт видання: <https://socped.luguniv.edu.ua>
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Юрків Ярослава Ігорівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки, проректор з науково-педагогічної роботи, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Члени редакційної колегії

Данильчук Лариса Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Караман Олена Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Отравенко Олена Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Петришин Людмила Йосипівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Рассказова Ольга Ігорівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Україна

Степаненко Вікторія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Яцек Пижазький, доктор хабілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Еліза Рибська, доктор хабілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

ISSN 1817-3764 (print)

© Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2026

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Заверико Н. В., Вільярреаль Рауйо А. Д. Соціальна взаємодія в територіальних громадах в умовах воєнного стану.....	7
Захарченко О. О. Фундаментальні методологічні принципи дослідження проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї.....	13
Лічман К. В. Загальнонаукові методологічні підходи до проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій у закладах загальної середньої освіти.....	19
Мороз О. В. Зарубіжний досвід впровадження соціальних ініціатив у об'єднаних територіальних громадах.....	26
Тарасюк О. І., Коляда Н. М. Соціальна адвокація як професійне завдання майбутніх соціальних працівників.....	37

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Архипова С. П., Губар О. Є. Методи арт-терапії у соціальній роботі з наслідками стресу: відновлення емоційного стану та психічного здоров'я.....	46
Гудзь Т. О. Гендерна рівність у системі соціальної роботи: сучасні підходи та виклики.....	56
Квашук В. В. Інформаційні технології як інструмент соціальної підтримки ветеранів.....	64
Кравченко О. О. Україно-литовський молодіжний обмін з каністерапії: досвід реалізації та перспективи.....	70
Лях Т. Л., Діброва О. В. Оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад як основа планування гуманітарних програм.....	79
Мороз О. М. Кейс-менеджмент у роботі малого групового будинку.....	90
Плоткін Д. О. Соціально-правовий захист внутрішньо-переміщених осіб у громаді: сутність і структура.....	96
Пономарьова В. М. Діяльність соціального працівника щодо збереження та відновлення ментального здоров'я населення в умовах війни в Україні.....	104
Романовська Л. І., Олійник К. С. Особливості соціального консультування сімей у кризових ситуаціях.....	112
Товстуха О. М. Досвід формування ціннісно-мотиваційного компонента професійної готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей.....	121

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Кизилова В. В. Медіаосвітній потенціал освітнього компонента «Дитяча література з основами літературної освіти» у професійній підготовці бакалаврів спеціальності «Початкова освіта».....	128
--	-----

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Мартинюк Т. А., Павлишина Н. Б. Формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в системі раннього втручання.....	136
---	-----

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Глядик Б. М. Структурні складові соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.....	143
Данильчук Л. О. Теоретико-методологічні засади формування hard skills та soft skills у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.....	153
Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В. Формування soft skills у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників	161
Лехолетова М. М., Спіріна Т. П. Чинники формування соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників.....	168
Лю Ся. Інтеграція мультикультурного змісту в лекційний формат як механізм реалізації системи педагогічних умов формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.....	178
Очкалов О. Ф. Сучасні аспекти організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи.....	187
Синєок В. А., Калієвський К. В. Патріотичне виховання студентів-хореографів засобами українського національного мистецтва.....	193

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

Умяров К. Т. Інструменти штучного інтелекту як засіб модернізації навчання іноземної мови в ЗВО.....	202
---	-----

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ / СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Коба Л. М. Технологія соціальної роботи закладу загальної середньої освіти з профілактики правопорушень підлітків: структура та механізми реалізації.....	210
Юрків Я. І. Взаємодія релокованого закладу вищої освіти та приймаючої громади: досвід, виклики, перспективи.....	216

CONTENTS

METHODOLOGY OF SOCIAL PEDAGOGY AND SOCIAL WORK

Zaveryko N. V., Villarreal Rayo A. D. Social interaction in territorial communities under martial law.....	7
Zakharchenko O. O. Fundamental methodological principles for the study of the problem of social and legal protection of motherhood and childhood in China.....	13
Lichman K. V. General scientific methodological approaches to the problem of forming mental health in adolescents using event technologies in general secondary education institutions.....	19
Moroz O. V. Foreign experience in implementing social initiatives in united territorial communities.....	26
Tarasiuk O. I., Koliada N. M. Social advocacy as a professional task of future social workers....	37

SOCIAL WORK WITH DIFFERENT CATEGORIES OF POPULATION

Arkhipova S. P., Hubar O. Ye. Methods of art therapy in social work with the consequences of stress: restoration of emotional state and mental health.....	46
Gudz T. O. Gender equality in the social work system: modern approaches and challenges.....	56
Kvashuk V. V. Information technologies as a tool of social support for veterans.....	64
Kravchenko O. O. Ukrainian-Lithuanian youth exchange in canisterapy: implementation experience and prospects.....	70
Liakh T. L., Dibrova O. V. Assessment of problems and needs of the population in de-occupied communities as a basis for planning humanitarian programs.....	79
Moroz O. M. Case management in the work of small group homes.....	90
Plotkin D. O. Socio-legal protection of internally displaced persons in the community: essence and structure.....	96
Ponomarova V. M. Activities of a social worker regarding the preservation and restoration of the mental health of the population in the conditions of war in Ukraine.....	104
Romanovska L. I., Oliynyk K. S. Peculiarities of social counseling of families in crisis situations.....	112
Tovstukha O. M. Experience in developing the value-motivational component of professional readiness of social sector specialists for work with war veterans and their family members.....	121

PRIMARY EDUCATION

Kyzylova V. V. Media education potential of the educational component “Children’s Literature with the Fundamentals of Literary Education” in the professional training of bachelor’s degree students majoring in primary education.....	128
--	-----

SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

Martyniuk T. A., Pavlyshyna N. B. Formation of elementary mathematical concepts in children with intellectual disabilities in the early intervention system.....	136
---	-----

PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS

Hliadyk B. M. Structural components of socio-communicative competence of future social workers.....	143
Danylchuk L. O. Theoretical and methodological foundations of forming hard skills and soft skills in the professional training of future social workers.....	153
Konoshenko S. V., Konoshenko N. A., Trubnyk I. V. Formation of soft skills in the training of future social workers	161
Lekholetova M. M., Spirina T. P. Factors forming social success and social responsibility of future social workers.....	168
Liu Xia. Integration of multicultural content into the lecture format as a mechanism for implementing the system of pedagogical conditions for the development of multicultural creative competence in future fine arts professionals.....	178
Ochkalov O. F. Modern aspects of the organization and methods of health and sports and mass work.....	187
Synieok V. A., Kaliievskyi K. V. Patriotic education of choreography students by means of Ukrainian national art.....	193

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND METHODS

Umyarov K. T. Artificial intelligence tools as a means of modernizing foreign language learning in higher education institutions.....	202
--	-----

THEORY AND PRACTICE OF SOCIAL PEDAGOGY / SOCIAL WORK

Koba L. M. Technology of social work in general secondary education institutions for the prevention of juvenile delinquency: structure and implementation mechanisms.....	210
Yurkiv Ya. I. Interaction of a relocated higher education institution and the host community: experience, challenges, and prospects.....	216

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 316.334(477.63)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-7-12>

Заверико Наталія Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
nzaveryko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7533-9031>

Вільярреаль Райо Анастасія Дмитрівна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
anastasiavillarreal@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-3697-3290>

СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Дослідження специфіки соціальної взаємодії в територіальних громадах України набуває особливої значущості в умовах поглиблення децентралізаційних процесів, які змінюють структуру управління та розширюють відповідальність органів місцевого самоврядування. Передача повноважень і ресурсів на місцевий рівень актуалізує потребу в ефективних механізмах взаємодії між владою, бізнесом і громадянським суспільством задля узгодженого розвитку громад. На рівні держави соціальна взаємодія як складова соціального партнерства в громадах виступає інструментом подолання комунікаційних розривів, мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів та зміцнення довіри населення до органів місцевого самоуправління. Вплив економічної нестабільності, міграційних викликів, зростання соціальної диференціації та потреби в сталому розвитку територій призводять до необхідності вивчення цього феномену, що характеризує забезпечення спроможності громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Існує значна кількість досліджень у галузі соціальної педагогіки, що присвячені процесам соціалізації в громаді, підтримці різних категорій населення, насамперед вразливих груп населення, родин військових (Білоус, 2025; Лях, Спіріна & Лехолетова, 2022; Слозанська, & Горішна, 2016). Науковці наголошують, що в сучасних умовах особливої значущості набуває проблематика забезпечення якісного надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. Водночас актуалізується необхідність їх максимальної доступності та наближення до отримувачів у межах функціонування об'єднаних територіальних громад.

Заслужують на увагу результати дослідження О. Білоуса щодо ролі територіальної громади у формуванні безпечного середовища для сімей ветеранів. Автор проаналізував та обґрунтував, що територіальна громада виконує функцію надання соціальних підтримки і супроводу родинам, окреслив «основні

виклики, з якими стикаються родини захисників», узагальнив «напрями діяльності громад щодо забезпечення їх благополуччя» (Білоус, 2025, с. 45).

У контексті проблеми, що досліджується, у статті К. Джунковської та К. Пугачевської аналізується досвід Мукачівської міської громади щодо реалізації соціально-економічних програм, зокрема підтримки ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб та вразливих груп населення. Дослідниці підкреслюють ефективність програмного й проєктного підходів до управління розвитком громади та залучення грантових ресурсів (Джунковська, Пугачевська, 2025).

Інтеграція проблематики соціальної взаємодії в дискурс оцінки партнерства територіальних громад потребує комплексного та системного наукового осмислення, з урахуванням сучасних суспільно-політичних змін. Особливо ця проблема набуває уваги в умовах трансформації територіальної організації публічної влади в Україні, що супроводжується переосмисленням функцій, повноважень і механізмів взаємодії на місцевому рівні.

Мета статті: теоретично проаналізувати соціальну взаємодію в територіальних громадах як стратегічний інструмент консолідації зусиль влади, бізнесу та громадськості.

Реалізація мети зумовлює постановку й реалізацію завдань дослідження: теоретично проаналізувати сутність соціальної взаємодії та напрями її реалізації в територіальних громадах; узагальнити рекомендації залежно від рівня інституційної спроможності громад щодо стратегічних орієнтирів розвитку країни.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й виконання завдань використано теоретичні методи: аналіз, систематизація, узагальнення наукової літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж останніх років у європейському просторі, зокрема й в Україні, відбулося переосмислення ролі та функціонального призначення організацій громадянського суспільства на рівні державного управління. Це зумовило трансформацію підходів до взаємодії держави з громадськістю з метою розширення участі

громадян у прийнятті рішень та підвищення якості державної політики в соціальній сфері та суміжних галузях (U-LEAD with Europe, 2023).

Як зазначають К. Кудак, В. Стойка та Ю. Транович, партнерська взаємодія є ключовим проявом інтеграційних процесів у системі місцевого самоврядування, оскільки створює підґрунтя для узгодженої комунікації різних суб'єктів розвитку. Ця взаємодія забезпечує консолідацію інтересів і потреб органів влади, бізнесу та громадянського суспільства з метою спільного досягнення стратегічних цілей громади. У межах проведеного дослідження, що базувалося на напівструктурованих інтерв'ю з головами територіальних громад, дослідницями було встановлено, що визначальним чинником ефективного обґрунтування стратегій і управлінських інтервенцій щодо активізації партнерських відносин є посилення взаємодії між усіма суб'єктами співпраці. Респонденти акцентували увагу на необхідності формування стійкої синергійної моделі взаємозв'язків, яка передбачає узгодження цілей, ресурсів і відповідальності сторін (Kudak, Stoika, Tranovych, 2024). Підкреслимо, що поглиблення координації та інтеграції зусиль слід розглядати як передумову підвищення результативності соціальної взаємодії на рівні територіальних громад в умовах воєнного стану.

У статті Г. Кучер узагальнено практичний досвід м. Умань і представлено результати дослідження оптимізації процесу надання комплексного спектра соціальних послуг в умовах функціонування об'єднаної територіальної громади. Дослідниця аналізує існуючу на локальному рівні модель надання соціальних послуг в умовах децентралізації у сфері соціального захисту населення (Кучер, 2016). Погоджуємось, що комплексна взаємодія підвищує інституційну спроможність територіальної громади щодо реалізації власних (самоврядних) повноважень і гарантує надання повного спектра соціальних послуг різним категоріям населення згідно їхніх потреб.

Узагальнення вітчизняних наукових джерел останніх років (Лях, Спіріна, Лехолетова, 2022; Хлівнюк, Кулава, & Горпиненко, 2023;

Kudak, Stoika, Tranovych, 2024) дозволило визначити, що соціальну взаємодію в територіальній громаді доцільно розглядати як інституціоналізовану модель багатосуб'єктної комунікації, що об'єднує органи місцевого самоврядування, представників бізнесу та інститути громадянського суспільства, з метою забезпечення сталого розвитку території та розв'язання локальних соціально-економічних проблем. Така форма співпраці ґрунтується на принципах добровільності, паритетності та спільної відповідальності сторін, сприяє раціональному використанню наявних ресурсів і підвищенню ефективності управлінських рішень на рівні громади. У результаті формується збалансована система узгодження публічних і приватних інтересів, яка орієнтована на зростання соціальної відповідальності та підвищення якості життя населення громади.

Організацію соціальних взаємодій у територіальних громадах доцільно розглядати як багаторівневий управлінський процес консолідації зусиль органів місцевого самоврядування, бізнесових структур, інститутів громадянського суспільства та груп населення задля комплексного розв'язання соціально-економічних проблем і забезпечення сталого розвитку середовища. Методологічним підґрунтям такої взаємодії виступають принципи взаємної довіри, партисипативного планування, відкритого діалогу та раціональної мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів, зокрема грантових механізмів і потенціалу волонтерського руху.

У структурному вимірі соціальна взаємодія реалізується завдяки міжмуніципальній співпраці, державно-приватному та громадському партнерству, що відображають різні моделі інституційної інтеграції суб'єктів суспільно-територіального розвитку. Установлено, що формування партнерських відносин охоплює етапи ініціювання спільної мети, налагодження системного діалогу, нормативно-правового оформлення взаємозобов'язань, практичної реалізації запланованих заходів і подальшого моніторингу їх результативності. Водночас ефективність функціонування соціальної взаємодії в територіальній громаді значною мірою залежить від кадрової спроможності

персоналу, рівня управлінської культури та доступу до фінансових інструментів соціальної підтримки. Подолання наявних викликів потребує інвестування в освітні програми, активізації участі молоді, розширення міжнародної співпраці та впровадження сталих механізмів комунікації між усіма зацікавленими сторонами.

Особливості соціальної взаємодії в територіальних громадах України в умовах воєнного стану характеризуються підвищеною значущістю міжсекторальної координації державних органів, місцевого самоврядування та громадських організацій для забезпечення базових потреб населення. Виникає необхідність оперативного реагування на гуманітарні виклики, що передбачає гнучкі форми взаємодії та швидке прийняття управлінських рішень. Соціальна взаємодія, що орієнтована на мобілізацію ресурсів і спільне вирішення суспільно-економічних проблем, також включає підтримку внутрішньо переміщених осіб. У кризових умовах значну роль відіграють ініціативи місцевих бізнес-структур та волонтерських організацій, які доповнюють державні програми. Відтак, соціальна взаємодія стає ключовим механізмом забезпечення стійкості та соціальної згуртованості громади в умовах воєнної кризи.

Соціальна взаємодія в територіальних громадах України реалізується через різні форми взаємодії між владою, бізнесом та громадськими організаціями, зокрема публічно-приватне партнерство, громадські ради, колективні договори, громадські слухання та соціальне замовлення. Ці форми забезпечують участь мешканців у прийнятті рішень, плануванні розвитку та розподілі ресурсів місцевого бюджету. Основні напрями реалізації соціальної взаємодії нині охоплюють розвиток інфраструктури, соціальний захист вразливих груп населення та стимулювання економічного розвитку громади. Зазначене сприяє зміцненню місцевої спроможності та підвищенню ефективності управління ресурсами.

У процесі формування стратегічних орієнтирів розвитку країни доцільно диференціювати напрями посилення соціальної взаємодії

в територіальних громадах залежно від рівня їхньої інституційної спроможності. Так для громад із високим рівнем партнерських соціальних взаємодій рекомендовано зосередитися на підтриманні досягнутих результатів та створенні умов для подальшої активізації співпраці з урахуванням як внутрішніх ресурсів, так і зовнішніх викликів, включно з кризовими обставинами. Такі громади, що володіють сформованими управлінськими компетентностями, інформаційною відкритістю та належним рівнем довіри, мають орієнтуватися на розширення горизонтів міжмуніципальної та міжнародної взаємодії, зокрема через участь у спільних зарубіжних і національних проєктах та ініціативах.

Водночас для громад із достатнім, але ще не повністю реалізованим організаційним і ресурсним потенціалами доцільними є стимулюючі заходи, спрямовані на активізацію внутрішніх резервів соціального розвитку. Йдеться про мобілізацію локальних інвестиційних можливостей, підвищення професійної компетентності кадрів, а також зміцнення комунікаційних зв'язків між органами влади, громадськими об'єднаннями та іншими суб'єктами місцевого розвитку. Поряд із цим важливо забезпечити ефективне залучення зовнішніх фінансових і консультативних ресурсів, що сприятиме масштабуванню партнерських практик організації соціальних взаємодій.

Для громад із низьким рівнем партнерської спроможності необхідним є впровадження комплексної програми інституційного зміцнення, що передбачає розвиток лідерського потенціалу, формування культури участі в житті громади та підвищення управлінської компетентності. Особливої уваги потребує залученні населення до процесів стратегічного планування та ухвалення рішень на рівні громади,

що потребує забезпечення поінформованості і відкритості управлінських процедур.

Створення умов для різних рівнів громадської участі сприятиме формуванню середовища довіри та відповідальності, в якому ініціативи активних представників громади отримують інституційну підтримку. Загалом, системний та диференційований підхід до розвитку соціальної взаємодії дозволить забезпечити поступальну інтеграцію всіх типів громад у єдиний партнерський простір.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок. Соціальна взаємодія в територіальних громадах у процесах формування, реалізації й моніторингу публічної політики виступає визначальною ознакою сучасної демократичної держави, що орієнтована на забезпечення суспільного блага. В умовах воєнного стану така взаємодія набуває особливої актуальності як стратегічний інструмент консолідації зусиль влади, бізнесу та громадськості задля забезпечення стійкості, безпеки та відновлення благополуччя різних категорій місцевого населення. Водночас ключовою проблемою залишається актуалізація організаційних і ресурсних потенціалів громад, які ускладнюють формування ефективних соціальних взаємодій та знижують їх результативність у воєнних умовах. З'ясовано, що в умовах воєнного стану соціальна взаємодія стає критично важливим механізмом забезпечення стабільності та сталого розвитку громади.

У подальших наукових розвідках варто зосередити увагу на теоретико-методологічному обґрунтуванні критеріїв оцінювання якості життя населення з урахуванням динаміки сучасних трансформацій в територіальних громадах, які визначають результативність механізмів оновлення соціальної політики держави.

Література

1. Білоус О. Л. Роль територіальної громади у формуванні безпечного середовища для сімей ветеранів. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 4. С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-44-51>
2. Джунковська К., Пугачевська К. Впровадження програм та проєктів розвитку територіальної громади в умовах децентралізації. *Управління економічним розвитком, безпекою та цифровою трансформацією в умовах глобальних викликів: колективна монографія* / за заг. ред. В. Ф. Проскури. Мукачево : Мукачівський державний університет, 2025. С. 157–174. DOI: <https://doi.org/10.31339/2025/978-617-7495-92-4>

3. Кучер Г. М. Створення оптимальної моделі надання соціальних послуг у громаді в умовах децентралізації (на прикладі м. Умань). *Social Work and Education*. 2016. Vol. 3. No. 2. P. 15–25. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/87827>
4. Лях Т. Л., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 1(50). С. 178–181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181>
5. Слозанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. № 12. С. 113–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2016_12_26
6. Хлівнюк Т., Кулава К., Горпиненко Н. Впровадження гендерно-чутливого та конфліктологічного підходів у соціальній роботі з різними клієнтами на рівні територіальних громад. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 1(125). С. 26–33. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D1%85%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf>
7. Kudak K., Stoika V., Tranovych Y. Enhancing of the partnership capacity of local communities: scientific and practical approaches. *Central European Review of Economics & Finance*. 2024. Vol. 48. No. 3. P. 51–59. DOI: <https://doi.org/10.24136/ceref.2024.011>
8. Механізм підготовки проєктів для територіальних громад (PPF). *U-LEAD with Europe*, 14 серпня 2023. URL: <https://u-lead.org.ua/news/268>

References

1. Bilous, O. L. (2025). Rol terytorialnoi hromady u formuvanni bezpechnoho seredovyscha dlia sim-ei veteraniv [The role of territorial communities in creating a safe environment for veterans' families]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, (4), 44–51. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-44-51> [in Ukrainian].
2. Dzhunkovska, K., & Puhachevska, K. (2025). Vprovadzhennia prohran ta proiektiv rozvytku terytorialnoi hromady v umovakh detsentralizatsii [Implementation of programs and projects for the development of territorial communities under decentralization]. In: V. F. Proskura (Ed.), *Upravlinnia ekonomichnym rozvytkom, bezpekoiu ta tsyfrovoiu transformatsiieiu v umovakh hlobalnykh vyklykiv – Management of economic development, security, and digital transformation under global challenges*. (pp. 157–174). Mukachevo: Mukachivskyi derzhavnyi universytet. DOI: <https://doi.org/10.31339/2025/978-617-7495-92-4> [in Ukrainian].
3. Kucher, H. M. (2016). Stvorennia optymalnoi modeli nadання sotsialnykh posluh u hromadi v umovakh detsentralizatsii (na prykladi m. Uman) [Creating an Optimal Model for Providing Social Services in the Community under Decentralization (A Case Study of Uman)]. *Social Work and Education*, 3(2), 15–25. Retrieved from <https://journals.uran.ua/swe/article/view/87827> [in Ukrainian].
4. Liakh, T. L., Spirina, T. P., & Lekholetova, M. M. (2022). Metody otsinky terytorialnoiu hromadoiu vlasnykh potreb [Methods for a territorial community to assess its own needs]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1(50), 178–181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181> [in Ukrainian].
5. Slozanska, H. I., & Horishna, N. M. (2016). Diialnist fakhivtsia iz sotsialnoi roboty z nadання sotsialnykh posluh naselenniu u terytorialnii hromadi [The activity of a social work specialist in providing social services to the population in a territorial community]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» – Collection of Scientific Papers of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*, (12), 113–118. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2016_12_26 [in Ukrainian].
6. Kh livniuk, T., Kulava, K., & Horpynenko, N. (2023). Vprovadzhennia genderno-chutlyvoho ta konflik-tohichnoho pidkhodiv u sotsialnii roboti z riznymi kliientamy na rivni terytorialnykh hromad [Implementation of gender-sensitive and conflict-resolution approaches in social work with various clients at the level of local communities]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 1(125), 26–33. Retrieved from <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D1%85%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf> [in Ukrainian].
7. Kudak, K., Stoika, V., & Tranovych, Y. (2024). Enhancing of the partnership capacity of local communities: scientific and practical approaches. *Central European Review of Economics & Finance*, 48(3), 51–59. DOI: <https://doi.org/10.24136/ceref.2024.011>
8. U-LEAD with Europe. (2023). Mekhanizm pidhotovky proiektiv dlia terytorialnykh hromad (PPF) [Municipal Project Preparation Facility (PPF)]. Retrieved from <https://u-lead.org.ua/news/268>

Заверико Н. В., Вільярреаль Райо А. Д. Соціальна взаємодія в територіальних громадах в умовах воєнного стану

У статті представлено результати теоретичного аналізу соціальної взаємодії в територіальних громадах як стратегічного інструменту консолідації зусиль влади, бізнесу та громадськості. Охарактеризовано соціальну взаємодію як інституціоналізовану модель багатосуб'єктної комунікації в територіальній громаді, що об'єднує органи місцевого самоврядування, бізнес та інститути громадянського суспільства з метою сталого розвитку і розв'язання локальних соціально-економічних проблем. З'ясовано, що така співпраця ґрунтується на принципах добровільності, паритетності та спільної відповідальності, забезпечує раціональне використання наявних ресурсів і підвищення ефективності управлінських рішень. Визначено основні структурні форми реалізації соціальної взаємодії, зокрема міжмуніципальну співпрацю, державно-приватне та громадське партнерство як моделі інституційної інтеграції суб'єктів територіального розвитку. Узагальнено такі особливості соціальної взаємодії в територіальних громадах України в умовах воєнного стану як: зростання ролі міжсекторальної координації, упровадження гнучкого управління та оперативного реагування на гуманітарні виклики. Обґрунтовано значення мобілізації ресурсів, підтримки внутрішньо переміщених осіб і активної участі бізнесу та волонтерських ініціатив як чинників забезпечення стійкості й соціальної згуртованості громад. Рекомендовано використовувати диференційований підхід до активізації соціальних взаємодій у територіальних громадах залежно від рівня їхньої інституційної спроможності. Доведено необхідність масштабування партнерських практик щодо розширення міжмуніципальної й міжнародної співпраці, мобілізацію внутрішніх ресурсів і залучення зовнішньої підтримки.

Ключові слова: комунікація, соціальна взаємодія, соціальне партнерство, територіальна громада.

Zaveryko N. V., Villarreal Rayo A. D. Social interaction in territorial communities under martial law

The article presents the results of a theoretical analysis of social interaction in territorial communities as a strategic tool for consolidating the efforts of the authorities, business and the public. Social interaction is characterised as an institutionalised model of multi-subject communication in a territorial community, bringing together local government bodies, business and civil society institutions with the aim of sustainable development and solving local socio-economic problems. It has been established that such cooperation is based on the principles of voluntariness, parity and joint responsibility, ensures the rational use of available resources and improves the effectiveness of management decisions. The main structural forms of social interaction have been identified, in particular inter-municipal cooperation, public-private and public partnerships as models of institutional integration of territorial development actors. The following features of social interaction in the territorial communities of Ukraine under martial law have been summarised: the growing role of cross-sectoral coordination, the introduction of flexible management and rapid response to humanitarian challenges. The importance of mobilizing resources, supporting internally displaced persons, and actively involving businesses and volunteer initiatives as factors ensuring the sustainability and social cohesion of communities has been substantiated. It is recommended to use a differentiated approach to activating social interactions in territorial communities depending on their level of institutional capacity. The need to scale up partnership practices to expand inter-municipal and international cooperation, mobilize internal resources, and attract external support has been demonstrated.

Key words: communication, social interaction, social partnership, territorial community.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364.65-055.26-053.2:340(510):001.8

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-13-18>

Захарченко Олена Олександрівна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

спеціальність І10 Соціальна робота та консультування

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

helenzakharchenko78@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-2525-249X>

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА В КИТАЇ

Постановка проблеми. Проблема соціально-правового захисту материнства і дитинства належить до ключових напрямів соціальної політики сучасних держав, оскільки вона безпосередньо пов'язана із забезпеченням базових прав людини, відтворенням населення та сталим розвитком суспільства. У глобальному вимірі питання підтримки сім'ї, охорони материнства та захисту прав дитини регулюється системою міжнародних стандартів і правових актів, однак у різних країнах ці механізми формуються під впливом національних культурних традицій, політичних стратегій та демографічних викликів. Особливої актуальності набуває дослідження цієї проблематики в контексті Китаю, де система соціально-правового захисту материнства і дитинства сформувалася під впливом специфічного поєднання державної демографічної політики, соціально-економічних трансформацій і традиційних конфуціанських цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз вітчизняних досліджень засвідчує, що методологічні засади дослідження соціально-правового захисту материнства і дитинства формуються у межах двох взаємопов'язаних наукових напрямів – загальної методології наукового пізнання та методології соціальної роботи. У площині загальної методології значний внесок зробили В. Шейко, Н. Кушнарєнко, Ю. Тарелкін, В. Цикін, Ф. Чмиленко, Л. Жук, які обґрунтували структуру методології наукового

дослідження, принципи організації науково-дослідницької діяльності та логіку застосування загальнонаукових методів у вивченні складних соціальних явищ. Зокрема, у працях цих дослідників підкреслюється, що методологія визначає систему принципів, підходів і методів, які забезпечують наукову обґрунтованість дослідження та послідовність наукового пізнання (Шейко, Кушнарєнко, 2004, с. 57; Тарелкін, Цикін, 2010; Чмиленко, Жук, 2014, с. 5, 7, 18).

Водночас, вагомий внесок у межах методології соціальної роботи та соціальної педагогіки зробили І. Зверєва, І. Трубавіна, О. Безпалько та ін. Важливими є також наукові доробки Л. Данильчук, В. Стинської, які обґрунтували застосування загальнофілософських методологічних принципів у дослідженні соціальних проблем та наголосили на необхідності їх комплексного й міждисциплінарного аналізу (Зверєва, 1999, с. 30; Трубавіна, 2007; Безпалько, 2013; Данильчук, 2012, с. 134–138; Данильчук, 2018, с. 210; Данильчук, 2025, с. 41–45; Стинська, 2019, с. 103–106).

Однак, не зважаючи на певний методологічний базис, у сучасному науковому дискурсі недостатньо розробленим залишається питання фундаментальних методологічних принципів дослідження заявленої проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї, що зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування та розробки фундаментального методологічного апарату.

Мета статі – теоретично обґрунтувати фундаментальні методологічні принципи дослідження проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї та визначити їх роль у формуванні цілісної наукової моделі аналізу зазначеного соціального феномену.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що фундаментальна методологія виконує системоутворювальну функцію та визначає світоглядні орієнтири дослідження та забезпечує осмислення проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства як цілісного соціального явища, що формується під впливом історичних, культурних, економічних і політичних чинників. Відтак, ключове значення мають принципи діалектичного розвитку, детермінізму, каузальності, діахронії, історизму, міждисциплінарності та нового гуманізму.

Базовим методологічним орієнтиром виступає принцип *діалектичного розвитку*, який виступає одним із ключових філософських методологічних орієнтирів, що ґрунтується на положеннях класичної діалектики, відповідно до яких будь-яке соціальне явище розглядається як процес, що розвивається через взаємодію внутрішніх і зовнішніх суперечностей, переходу кількісних змін у якісні та взаємозв'язок минулого, сучасного і майбутнього. У контексті дослідження соціально-правового захисту материнства і дитинства цей принцип дозволяє аналізувати систему державної підтримки сім'ї як динамічне явище, що постійно трансформується під впливом соціально-економічних, демографічних та культурних чинників.

Принцип діалектичного розвитку дозволяє розглядати соціальні явища у їх постійному русі, зміні та взаємодії суперечностей. Застосування цього принципу у дослідженні проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї розкриває еволюцію державної політики, правових норм та соціальних механізмів підтримки сім'ї, жінки-матері та дитини у контексті історичних, економічних і культурних трансформацій китайського суспільства.

Застосування принципу діалектичного розвитку у дослідженні заявленої проблеми дозволяє також розглядати систему

соціально-правового захисту материнства і дитинства у взаємозв'язку з іншими соціальними процесами, такими як урбанізація, економічна модернізація, зміна структури сім'ї та трансформація гендерних ролей у китайському суспільстві. Наприклад, швидка урбанізація призвела до появи нових соціальних викликів, пов'язаних із міграцією населення, розділенням сімей та нерівністю доступу до соціальних послуг між містом і селом.

Отже, принцип діалектичного розвитку виступає важливим методологічним інструментом дослідження проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства, оскільки дозволяє розглядати досліджуване явище у його динаміці, враховуючи взаємодію суперечливих соціальних процесів та трансформацій, що відбуваються у сучасному китайському суспільстві. Його застосування сприяє більш глибокому розумінню механізмів формування державної політики у сфері захисту сім'ї та дітей та відкриває перспективи для подальших порівняльних досліджень у галузі соціальної політики різних країн світу.

Логічним продовженням принципу діалектичного розвитку є *принцип детермінізму*, який передбачає розгляд соціально-правових явищ як результату взаємодії різноманітних причинних чинників. У контексті дослідження соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї цей принцип дозволяє виявити взаємозв'язок між демографічною політикою держави, економічними реформами, соціальною модернізацією та трансформацією правового регулювання сімейних відносин. Застосування принципу детермінізму дає змогу пояснити формування сучасної системи державної підтримки сім'ї як результат комплексного впливу соціальних, політичних і культурних факторів.

У свою чергу *принцип каузальності* конкретизує детерміністський підхід через аналіз безпосередніх причинно-наслідкових зв'язків між соціальними процесами та правовими трансформаціями. У цьому контексті законодавчі зміни у сфері сімейної політики Китаю можуть розглядатися як реакція на конкретні демографічні та соціально-економічні виклики.

Зокрема, старіння населення, зниження рівня народжуваності та зміни структури сім'ї стали важливими факторами, що зумовили перегляд державної демографічної політики та посилення системи соціальної підтримки материнства і дитинства.

Важливим методологічним орієнтиром дослідження є *принцип діяхронії*, який передбачає аналіз досліджуваного явища у його історичному розвитку. Застосування цього принципу дозволяє простежити еволюцію соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї – від традиційних форм сімейної підтримки до сучасних державних механізмів соціального забезпечення. Такий підхід дає змогу розглядати досліджуваний феномен не як статичну систему правових норм, а як історично змінний процес, що формується у взаємодії соціальних практик, державної політики та культурних традицій.

Принцип діяхронії тісно пов'язаний із *принципом історизму*, який орієнтує дослідження на аналіз соціально-правових явищ у контексті конкретних історичних умов. Застосування цього принципу дозволяє врахувати вплив ключових етапів розвитку китайського суспільства – від традиційної конфуціанської моделі соціальної організації до соціально-економічних реформ другої половини XX століття та сучасної модернізації державної соціальної політики. У такій аналітичній перспективі система соціально-правового захисту материнства і дитинства постає як результат історично зумовленої еволюції соціальних інститутів і правових механізмів.

Складність і багатовимірність досліджуваного явища зумовлює необхідність використання *принципу міждисциплінарності*, який забезпечує інтеграцію підходів різних наукових галузей. Соціально-правовий захист материнства і дитинства не може бути повноцінно досліджений виключно у межах юриспруденції, оскільки він пов'язаний із соціальними, демографічними, економічними та культурними процесами. Саме тому для аналізу китайської моделі захисту сім'ї та дитини доцільно залучати теоретичні підходи соціології, демографії, культурології та регіонаознавства. Така

методологічна інтеграція дозволяє сформувати комплексне уявлення про механізми функціонування соціальної політики держави.

Застосування принципу міждисциплінарності створює передумови для звернення до *принципу нового гуманізму*, який визначає цінність людини, дитини та сім'ї як ключових орієнтирів соціального розвитку. У контексті китайського суспільства цей принцип набуває особливого значення, оскільки гуманістичні ідеї тісно пов'язані з конфуціанською етичною традицією. Конфуціанство історично сформувало систему моральних цінностей, у якій сім'я виступає основою соціальної стабільності, а турбота про дітей і батьків розглядається як фундаментальний моральний обов'язок.

У конфуціанській традиції особливе значення мають базові категорії гуманності (仁, *rén*), синівської шанобливості (孝, *xiào*) та справедливості (義, *yì*), які визначають моральні засади соціальних відносин. У цьому контексті материнство і дитинство розглядаються не лише як біологічні чи соціальні явища, а як важливі моральні категорії, що мають глибоке культурне значення. Саме тому державна політика у сфері соціального захисту сім'ї в Китаї поєднує правові механізми з морально-етичними принципами традиційної культури.

Важливим елементом конфуціанської соціальної філософії є уявлення про державу як «розширену сім'ю». Така концепція передбачає, що влада не лише регулює соціальні відносини через правові механізми, але й несе моральну відповідальність за добробут громадян. У цьому контексті соціально-правовий захист материнства і дитинства виступає не лише інструментом соціальної політики, а й проявом етичної відповідальності держави перед суспільством.

Висновки. Таким чином, здійснений науковий пошук дозволяє стверджувати, що дослідження проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї потребує комплексного методологічного апарату, в основі якого лежать філософські принципи наукового пізнання. Саме філософський рівень методології забезпечує світоглядну та

концептуальну цілісність дослідження, дозволяє розглядати соціально-правовий захист материнства і дитинства як багатовимірне соціальне явище, що формується під впливом історичних, культурних, економічних і політичних процесів. Застосування відповідної системи методологічних принципів створює умови для глибшого розуміння механізмів формування державної соціальної політики

у сфері соціально-правового захисту материнства і дитинства.

Перспективи подальших розвідок щодо заявленої проблеми передбачають поглиблений аналіз сучасних трансформацій китайської демографічної політики, розвитку системи соціального забезпечення сімей з дітьми та функціонування інституційних механізмів захисту прав матері й дитини.

Література

1. Шейко В., Кушнарєнко Н. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. К. : Знання, 2004. 307 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
2. Тарелкін Ю., Цикін В. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Суми : Видавництво умДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 196 с.
3. Чмиленко Ф., Жук Л. Методологія та організація наукових досліджень. Дніпро : РВВ ДНУ, 2014. 49 с. URL: <https://kist.ntu.edu.ua/textPhD/mond.pdf>
4. Зверєва І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / АПН України, Ін-т педагогіки. К., 1999. 451 с.
5. Трубавіна І. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія. Харків : Нове слово, 2007. 395 с.
6. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. К. : Академвидав, 2013. 312 с.
7. Данильчук Л. О. Методологічні загальнофілософські принципи та підходи до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 7(232). С. 134–138.
8. Данильчук Л. О. Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікативних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Хмельницький нац. ун-т. Хмельницький, 2018. 544 с.
9. Данильчук Л., Адамчук А. Методологічні принципи дослідження проблеми професійної діяльності психологів із дітьми внутрішньо переміщених осіб у полікультурному середовищі. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2025. № 1(66). С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.1.6>
10. Стинська В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 631 с.

References

1. Sheiko, V. M., & Kushnarenko, N. M. (2004). *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti* [Organization and methodology of scientific research activity]. Kyiv: Znannia. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf [in Ukrainian].
2. Tarelkin, Yu. I., & Tsykin, V. O. (2010). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Methodology of scientific research]. Sumy: Vydavnytstvo SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
3. Chmylenko, F. O., & Zhuk, L. V. (2014). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methodology and organization of scientific research]. Dnipro: RVV DNU. Retrieved from <https://kist.ntu.edu.ua/textPhD/mond.pdf> [in Ukrainian].
4. Zvereva, I. D. (1999). *Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta moloddiu v Ukraini* [Theory and practice of social and pedagogical work with children and youth in Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Trubavina, I. M. (2007). *Sotsialno-pedahohichna robota z simieiu v Ukraini: teoriia i metodyka* [Social and pedagogical work with the family in Ukraine: Theory and methodology]. Kharkiv: Nove Slovo [in Ukrainian].
6. Bezpalko, O. V. (Ed.). (2013). *Sotsialna pedahohika* [Social pedagogy]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

7. Danylchuk, L. O. (2012). Metodolohichni zahalnofilosofski pryntsypy ta pidkhody do problemy sotsialnoi profilaktyky torhivli liudmy [Methodological general philosophical principles and approaches to the problem of social prevention of human trafficking. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*, 7(232), 134–138 [in Ukrainian].

8. Danylchuk, L. O. (2018). Teoriia i metodyka sotsialnoi profilaktyky torhivli liudmy zasobamy informatiino-komunikatyvnykh tekhnolohii [Theory and methods of social prevention of human trafficking by means of information and communication technologies]. *Doctor's thesis*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

9. Danylchuk, L. O., & Adamchuk, A. V. (2025). Metodolohichni pryntsypy doslidzhennia problemy profesiinoi diialnosti psykhologiv iz ditmy vnutrishno peremishchenykh osib u polikulturnomu seredovyschi [Methodological principles of studying the professional activity of psychologists working with internally displaced children in a multicultural environment]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 1(66), 41–45. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.1.6> [in Ukrainian].

10. Stynska, V. V. (2019). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky materynstva y dytynstva v Ukraini (XX – pochatok XXI stolittia) [Theory and practice of socio-pedagogical support of motherhood and childhood in Ukraine (20th – early 21st century)]. *Doctor's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].

Захарченко О. О. Фундаментальні методологічні принципи дослідження проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї

У статті здійснено теоретичне обґрунтування фундаментальних методологічних принципів дослідження проблеми соціально-правового захисту материнства і дитинства в Китаї. Проаналізовано наукові праці дослідників у сфері загальної методології наукового пізнання та методології соціальної роботи, які формують теоретичне підґрунтя дослідження соціально-правових механізмів підтримки сім'ї, материнства і дитинства. Визначено, що сучасний науковий дискурс потребує більш глибокого обґрунтування фундаментальних методологічних принципів аналізу цієї проблематики у контексті китайської моделі соціальної політики.

Доведено доцільність застосування системи базових методологічних принципів, що забезпечують комплексність і наукову обґрунтованість аналізу. Зокрема, принцип діалектичного розвитку дозволяє розглядати соціально-правовий захист материнства і дитинства як динамічну систему, що змінюється під впливом соціально-економічних і демографічних трансформацій. Принципи детермінізму та каузальності забезпечують виявлення причинно-наслідкових зв'язків між демографічною політикою держави, соціальними змінами та трансформацією правового регулювання сімейних відносин. Застосування принципів діахронії та історизму дає змогу проаналізувати еволюцію соціально-правових механізмів захисту материнства і дитинства в Китаї від традиційних форм сімейної підтримки до сучасних державних інститутів соціального забезпечення. Обґрунтовано значення принципу міждисциплінарності, який забезпечує інтеграцію підходів соціології, демографії, культурології та правознавства у дослідженні складної природи соціальної політики. Особливу увагу приділено принципу нового гуманізму, що акцентує цінність людини, дитини та сім'ї як ключових орієнтирів суспільного розвитку. Показано, що в китайському контексті цей принцип тісно пов'язаний із конфуціанською етичною традицією, у якій сім'я розглядається як фундамент соціальної стабільності, а турбота про дітей і батьків – як важлива моральна норма.

Ключові слова: фундаментальна методологія, соціально-правовий захист, материнство, дитинство, Китай, принципи наукового пізнання.

Zakharchenko O. O. Fundamental methodological principles for the study of the problem of social and legal protection of motherhood and childhood in China

The article provides a theoretical substantiation of the fundamental methodological principles for studying the problem of social and legal protection of motherhood and childhood in China. The scientific works of researchers in the field of general methodology of scientific knowledge and the methodology of social work are analyzed, as they form the theoretical basis for investigating social and legal mechanisms of support for the family, motherhood, and childhood. It is determined that the contemporary scientific discourse requires a deeper substantiation of the fundamental methodological principles for analyzing this issue within the context of the Chinese model of social policy.

The expediency of applying a system of basic methodological principles that ensure the comprehensiveness and scientific validity of the analysis is substantiated. In particular, the principle of dialectical development makes it possible to consider the social and legal protection of motherhood and childhood as a dynamic system that evolves under the influence of socio-economic and demographic transformations. The principles of determinism and causality

make it possible to identify causal relationships between the state's demographic policy, social changes, and the transformation of legal regulation of family relations. The application of the principles of diachrony and historicism enables the analysis of the evolution of social and legal mechanisms for the protection of motherhood and childhood in China – from traditional forms of family support to modern state institutions of social welfare. The significance of the principle of interdisciplinarity is substantiated, as it ensures the integration of approaches from sociology, demography, cultural studies, and legal studies in examining the complex nature of social policy. Particular attention is paid to the principle of new humanism, which emphasizes the value of the individual, the child, and the family as key reference points of societal development. It is shown that, in the Chinese context, this principle is closely connected with the Confucian ethical tradition, in which the family is regarded as the foundation of social stability, and care for children and parents is considered an important moral norm.

Key words: fundamental methodology, social and legal protection, motherhood, childhood, China, principles of scientific cognition.

Дата першого надходження статті до видання: 05.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364.4-053.6:613.86:373.5:001.8

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-19-25>

Лічман Катерина Василівна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність І10 Соціальна робота та консультування
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
k.v.lichman@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-6174-6882>

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. На часі концептуальна трансформація вітчизняних освітніх інституцій на осередки цілеспрямованого формування ментального здоров'я дітей та молоді закріплена на вищому нормативно-правовому рівні. Відповідний стратегічний вектор розширення функціоналу системи освіти регламентовано розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 року, яким було затверджено план заходів на 2024–2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року (Про схвалення Концепції..., 2017; Про затвердження Плану заходів..., 2024). Зокрема, у зазначеному урядовому документі наголошено на доцільності інтеграції навчання навичкам життєстійкості та самопомогі як обов'язкової складової освітніх програм на всіх рівнях.

Практичним підґрунтям для реалізації означеного завдання та свідченням системної державної уваги до психологічного стану населення слугує розгортання масштабних проєктів, визначальним серед яких є Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». Зазначена ініціатива, започаткована у 2022 році, спрямована на забезпечення психосоціальної допомоги громадянам і розбудову культури піклування про власне ментальне здоров'я (Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», 2022).

Інтенсифікація відповідних зусиль на загальнодержавному рівні зумовлена сучасним етапом розвитку українського суспільства, який позначається значними соціокультурними трансформаціями та наслідками тривалих воєнних дій на території України. В окреслених умовах ментальний ресурс молодих українців набуває значення стратегічного соціального капіталу країни; відтак, процеси його накопичення та збереження виступають фундаментальними чинниками гарантування соціальної стабільності на етапі повоєнного відновлення держави, що виводить завдання формування ментального здоров'я підлітків у закладах загальної середньої освіти у площину національного пріоритету.

Вирішальна роль освітнього середовища у часи кризових викликів знаходить своє наукове підтвердження у працях вітчизняних фахівців. Зокрема, Я. Омельченко наголосила, що у сучасних кризових умовах збереження ментального здоров'я дітей становить пріоритетний напрям організації освітнього простору, а відтак зумовлює необхідність впровадження відповідних цілеспрямованих заходів задля реалізації цього завдання (Омельченко, 2024, с. 4). Стверджуємо, що з огляду на наявні суспільні запити та окреслені державні орієнтири, розроблення й теоретичне обґрунтування інноваційних механізмів формування ментального здоров'я підлітків у закладах

загальної середньої освіти постає як одне з вагомих завдань для сучасної соціальної роботи та психолого-педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти заявленої проблеми висвітлено вітчизняними науковцями: М. Гриньовою, С. Яланською (2023), О. Олійником, О. Солошенко (2024) В. Панком, С. Максименком, С. Слюсаревським, Л. Прохоренко, Н. Чепелевою (2024) та іншими. Однак, вважаємо, попри наявні наукові напрацювання, методологічні засади дослідження проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій у закладах загальної середньої освіти потребують обґрунтування та уточнення із позицій загальнонаукової методології.

Мета статті – визначення основних загальнонаукових методологічних підходів до проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. *Загальнонауковому рівню* належить роль специфічної «*проміжної методології*», яка гарантує ефективну інтеграцію філософських світоглядних ідей із фаховими теоретико-методологічними конструктами спеціальних дисциплін (Добронравова та ін., 2018, с. 33). Звернення до цього рівня методології у координатах заявленої проблематики забезпечує вирішення двох стратегічних дослідницьких завдань: по-перше, дозволяє застосувати універсальні пізнавальні принципи для фундаментального теоретичного аналізу феномену формування ментального здоров'я підлітків; по-друге, формує надійну базу для наукового вивчення ефективності застосування івент-технологій, що водночас забезпечує впорядкованість та цілеспрямованість соціально-педагогічної роботи у просторі закладу загальної середньої освіти. Саму ж методологію, з огляду на міжгалузевий характер, поліаспектність та структурну складність досліджуваного феномену, трактуємо як багаторівневу ієрархічну конструкцію, що органічно поєднує філософські засади, норми наукового пізнання та комплекс конкретних процедур (Гончаренко, 1997, с. 207; Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 374;

Кремень, Ільїн, 2005, с. 379; Добронравова та ін., 2018, с. 30).

Архітектоніка методологічного апарату загальнонаукового рівня постає як комплексна система підходів, принципів і скоординованих груп методів (Чернілевський та ін., 2010, с. 170–172; Добронравова та ін., 2018, с. 33; Данильян, Дзьобань, 2019, с. 154). Внутрішня логіка наукового пошуку детермінує використання узгодженої конфігурації **термінологічного, системного, комплексного та міждисциплінарного підходів**, що дозволяє здійснити послідовний рух від теоретичних узагальнень до емпіричної перевірки з дотриманням базових загальнологічних операцій.

Стратегія з'ясування природи явищ шляхом деталізації їхнього змісту, генезису та ієрархії понять становить сутнісне ядро **термінологічного підходу**, який слугує інструментом забезпечення термінологічної однозначності (Букач, Попова, Клименюк, 2009, с. 113; Данильян, Дзьобань, 2019, с. 185–186; Дзьобань, 2025, с. 99). Відтак, необхідність першочергової систематизації понятійно-категоріального апарату дослідження безпосередньо зумовлює звернення до зазначеного інструментарію. Залучення методів критичного огляду наявних визначень у комплексі з конструктивно-аналітичними процедурами дозволяє виділити ключові характеристики об'єктів вивчення та синтезувати авторські дефініції. Завдяки цьому уможливлується концептуалізація поняття «ментальне здоров'я підлітка» через інтеграцію медичних, психологічних і ноологічних вимірів, а також обґрунтування соціально-педагогічної природи категорії «івент-технології» з її подальшим введенням до фахового категоріального апарату. Процедура операціоналізації понять посилює методологічний інструментарій (Чернілевський та ін., 2010, с. 170–171), оскільки цей метод виконує функцію сполучної ланки з емпіричним рівнем дослідження, перетворюючи абстрактні теоретичні конструкти на систему чітких вимірюваних параметрів, необхідних для об'єктивного оцінювання результативності наукового пошуку.

Водночас стверджуємо, що ґрунтовний аналіз та операціоналізація ключових понять є необхідною, проте не вичерпною передумовою дослідження; осягнення ж цілісного процесу формування ментального здоров'я підлітків, де особистість, освітнє середовище та івент-технології перебувають у безперервній взаємодії, вимагає залучення системного бачення. Теоретичним орієнтиром для нього слугує класична дефініція С. Гончаренка, згідно з якою сутнісне наповнення **системного підходу** полягає у розкритті цілісності складних об'єктів та виявленні їхніх внутрішніх зв'язків задля зведення у єдину теоретичну картину (Гончаренко, 1997, с. 305). Використання зазначеної загальнонаукової методологічної концепції орієнтує дослідника на розгляд багатовимірних явищ як систем, тобто як об'єктивної єдності закономірно пов'язаних елементів, взаємодія яких генерує нову якісну цілісність (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 583–584). Природа ключових конструктів заявленої проблеми методологічно вимагає впровадження системного підходу: особистість підлітка у координатах ноологічного виміру є ієрархічною організацією фізичної, психічної та духовної підсистем; феномен ментального здоров'я функціонує як динамічна структура компонентів; івент-технології упорядковуються як система соціально-педагогічних впливів, а заклад загальної середньої освіти постає метасистемою формування зовнішніх умов взаємодії зазначених системних утворень.

Обов'язкова конкретизація інструментальних принципів системного підходу відповідно до специфіки дослідження забезпечує його релевантність заявленій проблематиці та цілям наукового пошуку (Важинський, Щербак, 2016, с. 58); відтак, вважаємо необхідним екстраполювати теоретичні положення щодо системного підходу, представлені у працях О. Кустовської, С. Важинського, Т. Щербак та О. Данильїана, О. Дзьобань і окреслити систему регулятивів у контексті проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій у закладах загальної середньої освіти (Кустовська, 2005, с. 10–11;

Важинський, Щербак, 2016, с. 58–60; Данильїан, Дзьобань, 2019, с. 190–191). Методологічним центром цієї системи регулятивів є *принцип цілісності*, який визначає ментальне здоров'я підлітка як неподільну єдність із взаємозумовленими змінами в її сферах. Зазначений норматив тісно переплітається з *принципом глобальної мети*, що безпосередньо підпорядковує функціонування кожного елемента івент-технологій генеральному завданню. *Принцип ієрархічності* дозволяє позиціонувати підлітка як частину учнівського колективу, що органічно входить до макросистеми закладу освіти. *Принцип функціональності* фіксує залежність архітекτονіки та змістового наповнення івент-технологій від їхнього призначення, тоді як *принцип взаємозалежності системи та середовища* підкреслює активний характер формування ментального здоров'я під час контакту із зовнішнім освітнім простором.

Важливою властивістю системи є *емерджентність або неадитивність* (Чернілевський та ін., 2010, с. 43; Важинський, Щербак, 2016, с. 65): саме вона гарантує, що скоординоване впровадження івент-технологій продукує нові інтегративні якості окресленої системи впливів – здатність формувати стійке ментальне здоров'я підлітків як особистісне новоутворення. Досягти такого результату за умов застосування розрізнених, фрагментарних соціально-педагогічних інтервенцій неможливо.

Стверджуємо, що розуміння лише системної архітекτονіки досліджуваної проблеми виявляється недостатнім, оскільки на практиці становлення ментального здоров'я детермінується складною взаємодією біологічних, психологічних та соціальних чинників, вичерпне пізнання яких виходить за межі можливостей окремої наукової дисципліни. Відтак, зазначена багатовимірність феномену вимагає паралельного залучення **комплексного підходу** на засадах принципу дисциплінарної кооперації (Дзьобань, 2025, с. 93) задля інтеграції теоретичного інструментарію суміжних із соціальною роботою галузей – передусім психології та педагогіки. Вважаємо поєднання цих

підходів важливим етапом наукового пошуку, оскільки комплексний підхід забезпечує всебічне вивчення об'єкта через накопичення фактологічного матеріалу та врахування розмаїття обставин, тоді як системний підхід пояснює глибинні закономірності та внутрішню архітектоніку феномену (Староста, 2023, с. 6). Таким чином, саме взаємодоповнення цих методологічних стратегій створює оптимальну дослідницьку оптику, яка гарантує як широту охоплення біопсихосоціального контексту становлення досліджуваного феномену, так і структурну впорядкованість запропонованих соціально-педагогічних інтервенцій.

Отримання синтетичного знання на стику предметних полів різних галузей знання шляхом реалізації принципу синергії визначає зміст *міждисциплінарного підходу* (Дзьобань, 2025, с. 93). Локалізація дослідження на перетині соціальної роботи, психології, педагогіки та івент-менеджменту, де класичний інструментарій ізольованих дисциплін виявляється недостатнім для забезпечення бажаного ефекту, детермінує доцільність застосування цього підходу. У просторі формування ментального здоров'я підлітків міждисциплінарний підхід виконує роль інструменту трансферу технологій, органічно інтегруючи специфічні надбання психології, педагогіки, культурології та івент-менеджменту в площину соціальної роботи. Унаслідок такої крос-галузевої взаємодії

івент трансформується в інтегративну соціально-педагогічну технологію, здатну здійснювати системний комплексний вплив на особистість підлітка через гармонійне поєднання виховних, психотерапевтичних та рекреаційних функцій.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладені міркування, констатуємо: у межах обґрунтованого комплексу загальнонаукових підходів *термінологічний* підхід забезпечує концептуалізацію базових понять дослідження, *системний* – уможливлює розгляд івент-технологій як упорядкованої системи соціально-педагогічних впливів зі специфічними емерджентними властивостями, *комплексний* – дозволяє досягнути багатовимірності підлітка як цілісної особистості, що активно взаємодіє зі складним освітнім середовищем, а *міждисциплінарний* – забезпечує органічну інтеграцію здобутків психології, педагогіки, культурології та івент-менеджменту в теорію і практику соціальної роботи. У підсумку застосування окресленого методологічного інструментарію визначає стратегічний вектор наукового пошуку, проте вимагає подальшої проєкції на площину конкретно-наукового знання.

Перспективи подальших розвідок передбачають дослідження конкретно-наукової методології проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій.

Література

1. Букач М. М., Попова Т. С., Клименюк Н. В. Основи наукових досліджень у соціальній роботі : навч. посіб. / за ред. М. М. Букача. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 284 с.
2. Вазинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
4. Гриньова М., Яланська С. Ментальне здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті* : зб. наук. матеріалів І Міжнарод. наук.-практ. форуму (м. Полтава, 1–3 лист. 2023 р.). Полтава, 2023. С. 16–19.
5. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
6. Дзьобань О. П. Методологія, організація та технологія наукових досліджень : навч. посіб. для аспірантів. Київ, Одеса : Фенікс, 2025. 284 с.
7. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. та ін. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
8. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ : Книга, 2005. 528 с.
9. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.

10. Олійник О., Солошенко О. До питання нарративу ментального здоров'я в освітній діяльності. *Новий колегіум*. 2024. № 3(115). С. 37–44. DOI: <https://doi.org/10.34142/10.34142/nc.2024.3.37>
11. Омелюченко Я. М. Збереження ментального здоров'я дітей в освітньому середовищі у сучасних кризових умовах : наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді», 22 листопада 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Т. 6, № 2. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6223>
12. Панок В. Г., Максименко С. Д., Слюсаревський М. М., Прохоренко Л. І., Чепелева Н. та ін. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2024. 188 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188>
13. Про затвердження Плану заходів на 2024–2026 роки з реалізації концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 572-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D1%80#Text>
14. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». Розробка та підтримка порталу, 2024 рік. URL: <https://howareu.com/pro-prohramu>
15. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#n8>
16. Староста В. І. Методологія наукових досліджень : навч.-метод. посіб. для самостійної роботи здобувачів освіти. Вид. 2-е, випр. і доп. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2023. 72 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 751 с.
18. Чернілевський Д. В., Антонова О. Є., Барановська Л. В., Вознюк О. В. та ін. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. / за ред. проф. Д. В. Чернілевського. Вінниця : АМСКП, 2010. 484 с.

References

1. Bukach, M. M., Popova, T. S., & Klymeniuk, N. V. (2009). *Osnovy naukovykh doslidzhen u sotsialnii roboti* [Fundamentals of scientific research in social work]. Mykolaiv: ChDU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].
2. Vazhynskyi, S. E., & Shcherbak, T. I. (2016). *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methods and organization of scientific research]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Hryniova, M., & Yalanska, S. (2023). Mentalne zdoroviia uchashnykiv osvithnioho protsesu v umovakh viiny [Mental health of participants in the educational process in wartime]. *Psykhologhiia i sotsialna robota u XXI stolitti – Psychology and social work in the 21st century: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Forum*. (pp. 16–19). Poltava [in Ukrainian].
5. Danyliian, O. H., & Dzioban, O. P. (2019). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Methodology of scientific research]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Dzioban, O. P. (2025). *Metodolohiia, orhanizatsiia ta tekhnolohiia naukovykh doslidzhen* [Methodology, organization, and technology of scientific research]. Kyiv, Odesa: Feniks [in Ukrainian].
7. Dobronravova, I. S., Rudenko, O. V., Sydorenko, L. I. et al. (2018). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methodology and organization of scientific research]. Eds. I. S. Dobronravova (p. 1), O. V. Rudenko (p. 2). Kyiv: VPTs «Kyivskyi universytet» [in Ukrainian].
8. Kremen, V. H., & Ilyin, V. V. (2005). *Filosofii: myslyteli, idei, kontseptsii* [Philosophy: thinkers, ideas, concepts]. Kyiv: Knyha [in Ukrainian].
9. Kustovska, O. V. (2005). *Metodolohiia systemnoho pidhodu ta naukovykh doslidzhen: kurs lektsii* [Methodology of the systematic approach and scientific research: lecture course]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
10. Oliinyk, O., & Soloshenko, O. (2024). Do pytannia naratyvu mentalnoho zdoroviia v osvithnii diialnosti [On the issue of mental health narrative in educational activities]. *Novyi kolehium – New collegium*, 3(115), 37–44. DOI: <https://doi.org/10.34142/10.34142/nc.2024.3.37> [in Ukrainian].
11. Omelchenko, Ya. M. (2024). Zberezhennia mentalnoho zdoroviia ditei v osvithniomu seredovyshechi u suchasnykh kryzovykh umovakh: naukova dopovid zahalnym zboram NAPN Ukrainy «Zakhyst i pidtrymka mentalnoho zdoroviia ukraintsiv v umovakh voiennoho stanu: vyklyky i vidpovidi» [Preserving children's mental health in the educational environment in the current crisis conditions: scientific report to the general meeting of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine «Protecting and supporting the mental

health of Ukrainians in a state of martial law: challenges and responses»]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 6(2), 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6223> [in Ukrainian].

12. Panok, V. H., Maksymenko, S. D., Sliusarevskyi, M. M., Prokhorenko, L. I., et al. (2024). Zakhyst i pidtrymka mentalnoho zdorovia ukrainsiv v umovakh voiennoho stanu: vyklyky i vidpovidi [Protection and support of the mental health of Ukrainians under martial law: challenges and answers]. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188> [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2024–2026 roky z realizatsii Kontseptsii rozvytku okhorony psykhnichnoho zdoroviia v Ukraini na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 chervnia 2024 roku № 572-r. [On approval of the Action Plan for 2024–2026 for the implementation of the Concept of mental health care development in Ukraine for the period until 2030: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 572-r dated June 21, 2024]. (2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

14. Vseukrainska prohrama mentalnoho zdorovia «Ty yak?» [All-Ukrainian mental health program «How are you?»]. Retrieved from <https://howareu.com/pro-prohramu> [in Ukrainian].

15. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku okhorony psykhnichnoho zdoroviia v Ukraini na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 roku № 1018-r. [On approval of the Concept for the Development of Mental Health Care in Ukraine for the Period until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1018-r dated December 27, 2017]. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#n8> [in Ukrainian].

16. Starosta, V. I. (2023). Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Methodology of scientific research]. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].

17. Shynkaruk, V. (Ed.). (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

18. Chernilevsky, D. V., Antonova, O. Ye., Baranovska, L. V., Vozniuk, O. V. et al. (2010). Metodolohiia naukovoï diialnosti [Methodology of scientific activity]. Ed. D. V. Chernilevsky. Vinnytsia: AMSKP [in Ukrainian].

Лічман К. В. Загальнонаукові методологічні підходи до проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій у закладах загальної середньої освіти

У статті визначено основні загальнонаукові методологічні підходи до проблеми формування ментального здоров'я підлітків засобами івент-технологій у закладах загальної середньої освіти та аргументовано залучення їх узгодженої конфігурації: термінологічного, комплексного, системного та міждисциплінарного. Акцентовано увагу на тому, що в умовах соціокультурних трансформацій та тривалих воєнних дій в Україні збереження ментального ресурсу підлітків набуло статусу пріоритетного загальнодержавного завдання. З'ясовано, що термінологічний підхід, посилений методом операціоналізації понять, забезпечує концептуалізацію базових конструктів дослідження та їх трансформацію у систему вимірюваних параметрів. Обґрунтовано роль системного підходу, який уможливорює розгляд івент-технологій як цілісної, упорядкованої системи соціально-педагогічних впливів, здатних формувати стійке ментальне здоров'я підлітків. Виявлено, що комплексний підхід дозволяє досягнути багатовимірності підлітка як цілісної особистості у нерозривній взаємодії з освітнім середовищем. Охарактеризовано міждисциплінарний підхід як інструмент трансферу технологій, що інтегрує здобутки психології, педагогіки, культурології та івент-менеджменту в теорію і практику соціальної роботи. Зроблено висновки, що обґрунтований методологічний інструментарій визначає стратегічний вектор наукового пошуку та вимагає подальшої проєкції на площину конкретно-наукового знання.

Ключові слова: ментальне здоров'я підлітків, івент-технології, загальнонаукові підходи, термінологічний підхід, комплексний підхід, системний підхід, міждисциплінарний підхід.

Lichman K. V. General scientific methodological approaches to the problem of forming mental health in adolescents using event technologies in general secondary education institutions

The article defines the main general scientific methodological approaches to the problem of forming mental health in adolescents using event technologies in general secondary education institutions and argues for the use of their coordinated configuration: terminological, comprehensive, systemic, and interdisciplinary. Emphasis is placed on the fact that in the context of sociocultural transformations and prolonged military actions in Ukraine, preserving the mental resources of adolescents has become a priority national task. It has been established that the terminological approach, reinforced by the method of operationalization of concepts, ensures the conceptualization of the basic constructs of the study and their transformation into a system of measurable parameters. The role of a systematic approach is substantiated, which makes it possible to consider event technologies as a holistic, orderly

system of socio-pedagogical influences capable of forming the stable mental health of adolescents. It has been found that a comprehensive approach allows us to comprehend the multidimensionality of adolescents as holistic personalities in close interaction with the educational environment. An interdisciplinary approach is characterized as a tool for technology transfer that integrates the achievements of psychology, pedagogy, cultural studies, and event management into the theory and practice of social work. It is concluded that a well-founded methodological toolkit determines the strategic vector of scientific research and requires further projection onto the plane of concrete scientific knowledge.

Key words: mental health of adolescents, event technologies, general scientific approaches, terminological approach, comprehensive approach, systematic approach, interdisciplinary approach.

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Мороз Олег Васильович,здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність І10 Соціальна робота та консультування

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна.

olehmoroz8@gmail.com<https://orcid.org/0009-0006-3506-8744>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ У ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни та масштабних демографічних зрушень територіальна громада в Україні трансформувалася з об'єкта адміністративного управління у ключового суб'єкта забезпечення виживання та розвитку населення. Виникає суперечність між новими вимогами до соціальної сфери (включаючи обов'язковість інтеграції ВПО, цифровізацію послуг та підтримку ветеранів) та обмеженістю ресурсів місцевого самоврядування. Якщо міські громади демонструють аномально високу активність у процесах прямої участі громади, то сільські громади потерпають від критичного дефіциту адміністративних ресурсів та фахівців. Це обумовлює необхідність пошуку нових інструментів зміцнення соціальної життєстійкості громад, що неможливо без критичного осмислення та адаптації кращих зарубіжних практик країн Європейського Союзу, які вже пройшли шлях інституціоналізації локальної соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому просторі тема соціальних ініціатив у громадах та використання фандрайзингу набуває все більшої актуальності, особливо в контексті розвитку громадянського суспільства. Серед найсвіжіших досліджень варто відзначити роботу А. Котелевець, яка глибоко вивчала залучення студентів до волонтерства (Котелевець, 2024). Також вагомий погляд на ці процеси пропонує О. Бенц,

розглядаючи практичні аспекти та інструменти діяльності фондів громад і волонтерських ініціатив в Україні в умовах війни (Bentz, 2025). Особливу увагу привертає монографія Г. Слозанської, яка детально розкриває особливості соціальної роботи на рівні громад (Слозанська, 2018). Хоча ці дослідження закладають міцний фундамент для розуміння соціальних процесів у громадах, все ще бракує практичних моделей впровадження фандрейзингу, особливо з використанням цифрових інструментів.

Світова наукова спільнота пропонує ширший погляд на проблематику фандрайзингу та впровадження соціальних ініціатив. Дослідники М. Чуї та ін. переконливо демонструють, як соціальні технології підвищують ефективність організацій (Chui et al., 2012). А. Каплан і М. Генлайн у своїй роботі розкривають потенціал соціальних мереж для залучення ресурсів (Kaplan & Haenlein, 2010). Особливо цікавим є дослідження К. Кіма та співавторів, які за допомогою інструментального аналізу змінних доводять існування прямого мобілізаційного ефекту від використання соціальних мереж, що підтверджує зв'язок між онлайн-активністю та реальною участю у соціальних ініціативах (Kim et al., 2025). Проте варто зазначити, що більшість цих досліджень орієнтована на реалії розвинених країн і потребує суттєвої адаптації до українського контексту. Підсумовуючи Українська наука

зосереджується переважно на волонтерстві та розвитку громад, тоді як світові дослідження більше уваги приділяють цифровим інструментам та мобілізації ресурсів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема аналізу зарубіжного досвіду реалізації соціальних ініціатив у територіальних громадах закордоння на сьогодні є вельми актуальною та потребує розгляду комплексної систематизації інституційних, організаційних, фінансових та правових механізмів, які забезпечують впровадження соціальних ініціатив на місцевому рівні, а також глибшого аналізу можливостей імплементації європейських практик у систему місцевого самоврядування України, з урахуванням правових, економічних та соціальних особливостей українських громад.

Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу зарубіжного досвіду щодо механізмів та інструментів впровадження соціальних ініціатив у територіальних громадах Польщі, Чехії, Німеччини та Франції.

Виклад основного матеріалу. Трансформація територіальної громади в Україні сьогодні зумовлена не лише реформою децентралізації, а й адаптацією до жорстких умов воєнного стану, що зумовлено не лише процесами децентралізації, а й викликами правового режиму воєнного стану (Reznikova & Korniiievskiy, 2024). Чинне законодавство трактує територіальну громаду як сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці, або як добровільне об'єднання мешканців кількох населених пунктів із єдиним адміністративним центром (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997).

Водночас у науковому дискурсі 2024–2025 років спостерігається дискусія щодо розмежування громади як соціальної спільноти та як формальної адміністративної одиниці. Зокрема, експертне середовище вказує на певну конституційну невідповідність: де-факто територія громади стала базовою ланкою самоврядування, хоча стаття 133 Конституції України оперує традиційними

поняттями села, селища та міста (Коліушко & Бовш, 2025).

На сучасному етапі суспільного розвитку відбувається трансформація вітчизняної моделі територіальної громади та пошук нових інструментів стійкості зумовлюють необхідність звернення до досвіду країн Європейського Союзу, де інституційні відповідники місцевих громад мають тривалу історію автономного розвитку та специфічні механізми реалізації соціальної політики.

Для ефективного впровадження соціальних ініціатив ключове значення має правовий статус базових адміністративних одиниць, який у досліджуваних країнах ЄС базується на принципах субсидіарності та фінансової автономії, тому розглянемо їх детальніше.

У контексті аналізу зарубіжного досвіду щодо механізмів та інструментів впровадження соціальних ініціатив у територіальних громадах, важливою є *польська модель*, яка базується на гміні (Gmina), яка як юридична особа самостійно виконує публічні завдання для задоволення потреб мешканців. Законодавство Польщі розрізняє міські (gmina miejska), сільські (gmina wiejska) та змішані типи гмін (gmina miejsko-wiejska) (Gmina (Poland), Wikipedia), залишаючи перелік їхніх соціальних обов'язків відкритим, що дозволяє гнучко адаптуватися до нових викликів. Особливістю Польщі є високий рівень соціалізації бюджетів через механізм Сільського фонду (Fundusz Sołecki). Станом на 2025 рік цей фонд успішно функціонує у 76,8% гмін, а його бюджет до 2026 року має сягнути 1 млрд злотих. Юридична конструкція фонду передбачає, що план видатків ухвалюють безпосередньо сільські збори, а держава відшкодовує муніципалітету від 20% до 40% витрат (Szarfenberg, 2019).

У Чехії базова громада – обец (Obec), що функціонує як публічна корпорація з власним майном та розмежованими самоврядними і делегованими повноваженнями. Сучасний вектор розвитку чеських муніципалітетів визначається 7-м національним планом дій «Відкритий уряд» на 2024–2026 роки. Зокрема, Зобов'язання № 4 спрямоване на впровадження методів співучасті у розвитку громади

соціальної інклюзії для маргіналізованих груп через методологію CASE 2021+, що наразі тестується у 26 пілотних муніципалітетах (Act No. 128/2000 Coll. on Municipalities, 2000).

Звернемо увагу, що складною ієрархією побудови громад вирізняється *німецька система*, де громади (Gemeinde) та міста володіють правом регулювати всі місцеві справи під власну відповідальність. При цьому фінансова стабільність забезпечується системою вирівнювання бюджетів, що гарантує рівні можливості для реалізації соціальних програм навіть у депресивних регіонах. З 2023 року німецькі громади інтегруються в нову національну стратегію соціальних інновацій, яка фокусується на цифровізації законодавства про асоціації та підтримці соціального підприємництва (European Committee of the Regions, 2025). Цікавим є те, що практична впровадження соціальних ініціатив у Німеччині базується на роботі локальних журі, що формуються з мешканців кварталу. Саме вони, а не чиновники муніципалітету, мають право вирішального голосу при розподілі коштів «Фондів розпорядження» (*Verfügungsfonds*) (Local Pacts..., 2023). Це забезпечує цільове використання ресурсів на проєкти, які мають найвищий соціальний пріоритет для конкретної вулиці чи мікрорайону

Французька модель характеризується значною кількістю комун (близько 35 тисяч), що стимулює розвиток міжмуніципального співробітництва та формату «нових комун» (*communes nouvelles*). Комуна у Франції є ядром соціальної та солідарної економіки (SSE), яка у 2025 році охоплює понад 1,2 млн

організацій та забезпечує близько 10% ВВП країни. У 2023 році місцеві органи влади спрямували на підтримку SSE-структур близько 6,7 млрд євро, що підкреслює роль комуни як активного архітектора ринку праці та соціальної безпеки (Communes of France, Wikipedia). Впровадження соціальних ініціатив у Франції супроводжується специфічним механізмом солідарного фінансування: понад 25% бюджетів соціальних підприємств (*EBE*) формуються за рахунок переспрямування коштів, які держава інакше витратила б на виплату допомоги по безробіттю (таблиця 1). Таким чином, громада не просто витрачає ресурси, а трансформує пасивні соціальні видатки в активні інвестиції в людський капітал (Social Economy in Europe: France, 2025).

Глибока інституціоналізація цих моделей створює підґрунтя для реалізації масштабних соціальних програм, які в кожній країні набувають специфічних форм – від німецького територіального менеджменту до французьких інновацій у сфері зайнятості.

Аналізуючи зарубіжний досвід механізмів та інструментів впровадження соціальних ініціатив, зазначимо, що *Німеччина* демонструє системність у впровадженні соціальних ініціатив. Еталоном тут залишається програма «Соціальне місто» (*Soziale Stadt*), запущена ще у 1999 році. Основна стратегія полягає в інтеграції «твердих» інвестицій в інфраструктуру з «м'якими» соціальними заходами, такими як освіта та охорона здоров'я. З 2020 року цей фокус змістився в бік ініціативи «Соціальна згуртованість» (*Sozialer Zusammenhalt*), яка пріоритезує інклюзивне співіснування

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей соціального управління в громадах зарубіжних країн

Країна	Базова одиниця	Ключовий інструмент	Фінансовий акцент
Польща	Gmina	Сільський фонд (Fundusz Sołecki)	Пряме голосування мешканців за проєкти; держвідшкодування 20-40%.
Чехія	Obec	Стратегія «Відкритого уряду»	Спільне планування соціальних послуг за участі меншин
Німеччина	Gemeinde	Програма «Соціальна згуртованість»	Бюджетне вирівнювання; фінансування за принципом «третин».
Франція	Commune	Соціальна та солідарна економіка (SSE)	Створення соціальних робочих місць (TZCLD); 10% ВВП країни.

в умовах високої щільності населення та мультикультурності (Nowosielski, 2012).

Унікальним інструментом імплементації в цій моделі є «Квартальний менеджмент» (Quartiersmanagement), що передбачає створення локальних офісів управління безпосередньо в громадах. Квартальні менеджери виступають модераторами між муніципальною владою та мешканцями, активізуючи населення для вирішення локальних конфліктів та координації ініціатив. Прикладом ефективності такого підходу є Берлін, де у 2025 році 32 офіси менеджменту працюють над підвищенням «здоров'язбережувальної життєстійкості» територій. Зокрема, дослідження в районі Нойкельн спонукало до переорієнтації коштів на адаптацію громадських просторів до кліматичних змін через високий рівень теплового стресу вразливих груп (Nowosielski, 2012). Окремим механізмом впровадження соціальних ініціатив у Німеччині стали «локальні соціальні інкубатори», що діють при офісах квартального менеджменту. Процес імплементації тут передбачає надання мешканцям не лише фінансування через «Фонди розпорядження», а й професійного коучингу з соціального проектування, так у Берліні через цей інструмент було впроваджено ініціативу «Сусідська кухня для ветеранів праці», де процес реалізації включав фазу «соціального тестування» (протягом 3 місяців), після чого громада прийняла рішення про постійне фінансування хабу з муніципального бюджету, що дозволило уникнути впровадження нежиттєздатних проектів та забезпечує цільове використання ресурсів (Busch et al., 2025). Цікавим є те, що фінансова сталість моделей впровадження соціальних ініціатив у Німеччині підкріплюється принципом «третин», де витрати порівну ділять федеральний уряд, землі та муніципалітети. Важливу роль відіграють «фонди розпорядження», які дозволяють місцевим журі з мешканців розподіляти кошти на малі проекти без надмірної бюрократії. У 2024–2025 роках державні гранти в Німеччині зросли до 1,5% ВВП, що дозволило Гамбургу та іншим містам реалізувати десятки проектів соціальної інклюзії,

включаючи професійне навчання для тисяч самозайнятих мігрантів (Nowosielski, 2012).

Французька модель впровадження соціальних ініціатив характеризується потужною законодавчою підтримкою «третього сектору». Закон 2014 року про SSE визначив цей сектор як специфічне підприємництво, орієнтоване на соціальну корисність, а не на прибуток. Це заклало фундамент для функціонування кооперативів та асоціацій, які вирішують проблеми громад. Інноваційним механізмом стали «Територіальні полюси економічного співробітництва» (PTCE) – кластери, що об'єднують стартапи, владу та дослідників для реалізації спільних проєктів (Social Economy in Europe: France, 2025). Станом на 2025 рік сектор SSE у Франції демонструє безпрецедентне зростання, охоплюючи понад 1,2 млн суб'єктів та забезпечуючи близько 10% ВВП країни. Державне фінансування цього сектору у 2024 році сягнуло 16 млрд євро, а місцеві органи влади додали ще 6,7 млрд євро. Найбільш резонансною ініціативою на рівні громад став проєкт-експеримент «Території з нульовим довготривалим безробіттям» (TZCLD), який базується на переконанні, що витрати суспільства на утримання безробітних перевищують витрати на створення для них робочих місць (Social Economy in Europe: France, 2025). До середини 2025 року експеримент розширився на 93 території, забезпечивши понад 4200 осіб безстроковими контрактами в спеціалізованих соціальних підприємствах (ЕВЕ). Попри високу вартість створення одного робочого місця (близько 27 000 євро на рік), модель довела свою ефективність у зниженні соціальної ізоляції та покращенні ментального здоров'я учасників. У 2025 році у Франції акцентується увага на «соціально-екологічній трансформації», де громади через PTCE створюють локальні ланцюги переробки відходів та виробництва відновлюваної енергії. При цьому, практичне впровадження соціальних ініціатив у французьких комунах часто реалізується через механізм «Територіальні контракти соціальної інклюзії», який передбачає, що комуна виступає замовником соціальної послуги (наприклад, супровід одиноких батьків або

цифрова грамотність для літніх людей), але впровадженням займається асоціація мешканців або кооператив. Особливість впровадження полягає у використанні «соціального ваучера»: мешканці самі обирають організацію-виконавця, що створює конкуренцію між ініціативами та підвищує якість сервісу. Успішним кейсом 2025 року стало впровадження мережі мобільних пунктів психосоціальної підтримки в сільських районах, що дозволило охопити допомогою на 45% більше осіб без збільшення штату муніципальних службовців.

У контексті аналізу зарубіжного досвіду механізмів впровадження соціальних ініціатив, звернемо увагу що німецька та французька моделі демонструють переваги глибокої інституціоналізації, а досвід Польщі та Чехії пропонує альтернативні шляхи активізації громад через пряму участь мешканців та корпоративну відповідальність бізнесу.

Саме польський досвід трансформації системи управління демонструє перехід від централізації до активного розвитку громадянського суспільства, де соціальні ініціативи базуються на локальній ідентичності та моральних нормах. Гміни мають широкі повноваження у сфері соціального захисту, включаючи підтримку сімей та охорону здоров'я, що згідно із законодавством належить до їхніх «власних завдань» і вимагає обов'язкового бюджетного фінансування (Mucha, 2025). Унікальність *польського* шляху – у поєднанні Сільського фонду та ініціативи LEADER, які працюють паралельно. Сільський фонд виступає інструментом демократії, де станом на 2025 рік він діє у 76,8% гмін. Ключовим елементом виступає суверенітет мешканців: рішення про витрати приймаються безпосередньо на сільських зборах відкритим голосуванням. Проекти зазвичай спрямовані на нагальні потреби, як-от ремонт доріг чи облаштування дитячих майданчиків, що сприяє формуванню «зв'язуючого» соціального капіталу. Натомість модель LEADER базується на партнерстві влади, бізнесу та НУО, орієнтуючись на стратегічні інновації та створення міжтериторіальних мереж.

Механізм впровадження соціальних ініціатив у Польщі сьогодні трансформується через

модель Центрів соціальних послуг. На відміну від традиційного адміністрування ці центри впроваджують ініціативи за методикою «мобільної соціальної роботи». Процес впровадження починається з «картування соціальної напруги» у громаді, після чого активні групи мешканців отримують мікрогранти на реалізацію проектів взаємодопомоги. Прикладом є впровадження ініціативи «Громада 60+» у гмінах Мазовецького воєводства, де процес реалізації був повністю делегований радам літніх людей, що забезпечило 100% відповідність послуг запитам цільової аудиторії та активізувало соціальний капітал гміни (Najda, 2021).

Окрім сільських територій, досвід Польщі цікавий обов'язковим впровадженням міських бюджетів спільної участі. З 2024 року алгоритми розподілу цих коштів у Варшаві та Вроцлаві включають коефіцієнт «соціальної справедливості», що автоматично пріоритезує проекти для людей з інвалідністю та інтеграції біженців, забезпечуючи рівний доступ до міських ініціатив.

У Чехії впровадження соціальних ініціатив на рівні громад часто відбувається через синергію муніципального управління та корпоративної соціальної відповідальності. Великі підприємства інтегрують соціальні цілі у свої стратегії, підтримуючи місцеву інфраструктуру та екологічні проекти (Nowotarska & Baum, 2025). Сучасна чеська модель базується на «Стратегії соціальної інклюзії 2021–2030», яка зміщує акцент з пасивного надання допомоги на активне залучення маргіналізованих груп. Важливим елементом є 7-й Національний план дій «Відкритого уряду» на 2024–2026 роки, де реалізується Зобов'язання №4 щодо просування методів прямої участі громади. Агенція з соціальної інклюзії впроваджує методологію «Координованого підходу до соціального виключення» (CASE 2021+), створюючи локальні дорадчі ради за участю представників ромських спільнот. Це дозволяє адаптувати соціальні послуги до специфічних потреб території.

Особливістю впровадження соціальних ініціатив у Чехії підсилюється через механізм

«крос-секторальних лабораторій», де муніципалітет, університет та локальні НУО спільно розробляють рішення для складних соціальних проблем. Алгоритм впровадження включає обов'язкову стадію «деліберативних воркшопів», де 1/3 учасників – це люди, на яких спрямована ініціатива. Так, у місті Брно успішно впроваджено соціальну ініціативу «Сенсорні сади для міжпоколінного спілкування», де процес реалізації включав спільне проектування простору дітьми та літніми людьми, що дозволило знизити рівень соціальної ізоляції останніх на 30% за результатами моніторингу 2025 року. Процес впровадження соціальних ініціатив у Чехії підсилюється методологією «Координованого підходу до соціального виключення», що передбачає обов'язкове створення робочих груп, де 1/3 учасників – це самі представники вразливих груп територіальної громади, що дозволяє уникнути формалізму та забезпечує розробку послуг, які реально затребувані громадою, а не нав'язані ззовні. Успішне впровадження таких підходів підтверджується премією «Зелений муніципалітет року 2025», так муніципалітет Рудіков реалізував проєкт орендного житла для молодих сімей, а місто Гавлічків-Брод створило сенсорний сад для міжпоколінного спілкування, долаючи ізоляцію літніх людей. Крім того, чеські громади стають центрами тестування інноваційних рішень для соціальних потреб, таких як додатки для запису життєвих історій літніх людей або коворкінги для батьків із доглядом за дітьми.

Різноманітність зарубіжного досвіду до впровадження соціальних ініціатив у територіальні громади, від інституціалізованого менеджменту в Німеччині до фондів самоврядного фінансування у Польщі та корпоративної соціальної відповідальності у Чехії, створює широкий спектр інструментів впровадження соціальних ініціатив у територіальні громади, які можуть бути адаптовані до українських реалій у вітчизняні територіальні громади.

Дослідження механізмів впровадження соціальних ініціатив дозволяє констатувати фундаментальну трансформацію ролі територіальної громади: від пасивного отримувача

послуг до активного розробника та інкубатора соціальних проєктів. Сучасна європейська практика 2025 року розглядає громаду як платформу для випробування нових моделей соціальної підтримки, де мешканці залучаються до прямого впровадження ініціатив через механізми спільного творення. Проведений аналіз виявив, що ключовим фактором успіху реалізації таких ініціатив у 2025–2026 роках стає «інноваційна спроможність» громади, яка базується на вмінні інтегрувати ресурси лідерів, локальних структур та державної підтримки для розв'язання нагальних суспільних проблем.

Незважаючи на відмінності, спільним для всіх досліджуваних країн залишається принцип субсидіарності, де відповідальність за соціальний розвиток покладається на базовий муніципальний рівень. Тенденція до співтворення є загальною: від німецьких «квартальних рад» та французьких кооперативів до українських волонтерських рухів. Зокрема, у 2024–2026 роках спостерігається перехід до концепції co-creation, де мешканці виступають «локальними експертами», які найкраще розуміють потенціал своєї території.

Водночас існують суттєві відмінності в інституціоналізації та фінансуванні. Європейські моделі, як-от німецька «Соціальне місто», характеризуються високим ступенем формалізації, трирічними циклами планування та стабільним бюджетним фінансуванням. Французький досвід експерименту TZCLD, де створення одного соціального робочого місця коштує 27 000 євро, вказує на готовність держави свідомо інвестувати значні ресурси в запобігання маргіналізації територій. Натомість українська модель в умовах війни є більш адаптивно-ситуативна та базується на горизонтальних зв'язках та швидкому реагуванні, часто за рахунок донорських коштів та краудфандингу (Kostenko et al., 2022). Це підтверджується тим, що частка міжнародної допомоги в бюджетах українських фондів громад зросла з 30% до 64% після повномасштабного вторгнення (Bentz, 2025).

Цифрова інклюзія стає ще одним критичним вектором. Європейські тренди 2025 року

вказують на небезпеку «цифрового розриву» для вразливих груп, що вимагає розбудови універсальної моделі послуг: поєднання цифрових ШІ-сервісів із фізичними точками доступу та психосоціальним супроводом (Djatkiko et al., 2025). Аналіз звіту Eurofound підтверджує, що сучасна цифровізація соціального захисту в ЄС переходить до багатоканальної моделі. Для України це означає необхідність інтеграції ШІ-сервісів для передбачуваного аналізу потреб із мережею фізичних центрів, що дозволить зберегти людський контакт у наданні допомоги (Digitalisation of social protection: report, 2025).

Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна виокремити три ключові моделі впровадження соціальних ініціатив, що різняться за вектором управління та джерелами ресурсів.

Перша модель (німецько-французька) базується на глибокій інституціоналізації та превентивності: тут соціальні ініціативи впроваджуються через професійний менеджмент (квартальні офіси) та значні державні інвестиції в активну зайнятість (до 27 000 євро на одне інклюзивне робоче місце).

Друга модель (польська) фокусується на низовій демократії та фінансовому стимулюванні мешканців, де ключовим механізмом є пряме голосування за проекти з наступним державним співфінансуванням у розмірі 20-40%.

Третя модель (чеська) вибудовується навколо методології соціального проектування «знизу вгору», де впровадження ініціатив неможливе без участі отримувачів послуг та синергії з корпоративним сектором.

Зауважимо, що спільним для всіх європейських практик 2025 року є перехід до багатоканальної моделі обслуговування, яка поєднує цифрову інклюзію з фізичним супроводом, що контрастує з адаптивно-волонтерською моделлю України, яка наразі більше покладається на горизонтальну самоорганізацію та міжнародну донорську допомогу (до 64% бюджетів фондів громад).

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду механізмів впровадження соціальних ініціатив підтверджує: європейські громади поступово відмовляються від жорсткого адміністрування

на користь гнучких соціальних екосистем, при цьому досвід країн Європейського Союзу, зокрема Франції та Німеччини, переконливо доводить, що сталість впровадження соціальних ініціатив безпосередньо залежить від глибини їхньої інституціоналізації та готовності держави інвестувати у превентивні механізми інклюзії. Зокрема, французький кейс створення соціальних робочих місць ілюструє стратегічний підхід, де значні фінансові вкладення у працевлаштування вразливих груп розглядаються як виправданий інструмент запобігання соціальній ізоляції цілих районів та маргіналізації територій. Для України цей досвід є надзвичайно цінним, оскільки він пропонує перехід від пасивних виплат до активної інтеграції громадян у соціально-економічне життя громади.

У 2025 році громади фактично стають майданчиками для «демократичного експерименталізму», де на практиці перевіряється їхня інноваційна спроможність. Німецький інструмент квартального менеджменту та польський механізм сільського фонду демонструють ефективність передачі реальних фінансових важелів безпосередньо мешканцям, що стимулює формування соціального капіталу та відповідальності. Впровадження в Україні аналогічного механізму державного відшкодування витрат на локальні ініціативи у межах 20-40% може стати потужним каталізатором для активзації старостинських округів та пришвидшення процесів відновлення на низовому рівні.

Водночас цифрова трансформація, зафіксована у звітах Eurofound 2025 року, висуває нові вимоги до інклюзивності, вказуючи на ризики виникнення «цифрового розриву» для вразливих категорій населення. Виходячи з цього, перспективним шляхом для вітчизняних громад є розбудова універсальної моделі надання послуг, яка б органічно поєднувала цифрові сервіси на базі штучного інтелекту з фізичними точками доступу та мережею центрів життєстійкості за прикладом Чехії. Такий підхід дозволить зберегти людський вимір соціальної підтримки, одночасно підвищуючи її ефективність за допомогою сучасних технологій.

У контексті повоєнної відбудови критичного значення набуває синергія французьких механізмів соціальної та солідарної економіки з українським волонтерським потенціалом та гнучкістю відкриває шлях до створення самодостатніх громад. Саме така інтегрована модель, де місцева влада виступає модератором

між міжнародними партнерами, бізнесом та ініціативними мешканцями, здатна генерувати публічну цінність для всіх категорій громадян – від ветеранів та внутрішньо переміщених осіб до дітей з інвалідністю, забезпечуючи фундамент для довгострокової суспільної незламності.

Література

1. Котелевець А. М. Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності : дис. ... д-ра філософії : 231 «Соціальна робота». Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2024. 362 с. URL: <https://surl.li/iosimf> (дата звернення: 12.02.2026).
2. Bentz O. Finding Light in Darkness: The Role of Ukraine's Community Foundations in a Time of War. *Global Fund for Community Foundations*. 2025. 51 p. URL: <https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf/2025-04/Report%20FindingLightInDarkness.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
3. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с.
4. Chui M., Manyika J., Bughin J., Dobbs R., Roxburgh C., Sarrazin H., Sands G., Westergren M. The social economy: Unlocking value and productivity through social technologies / McKinsey Global Institute. *McKinsey & Company*, 2012. 182 p. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/technology-media-and-telecommunications/our-insights/the-social-economy> (дата звернення: 02.02.2026).
5. Kaplan A. M., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*. 2010. Vol. 53, Issue 1. P. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>
6. Kim K., Kim M. H., Cho Y. The mobilization effect of social media use: an instrumental variable approach. *Journal of Policy Studies*. 2025. Vol. 40, no. 1. P. 65–87. DOI: <https://doi.org/10.52372/jps.39401>
7. Reznikova O., Korniiivskyi O. Resilience of the Ukrainian society in wartime: components and influencing factors. *Eastern Journal of European Studies*. 2024. Vol. 15, Issue 1. P. 113–133. DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-0105>
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.02.2025).
9. Коліушко І., Бовш О. Як узаконити громади. *Центр політико-правових реформ*. 2025. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/yak-uzakonyty-gromady/> (дата звернення: 02.02.2026).
10. Gmina (Poland). *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Gmina> (дата звернення: 02.02.2026).
11. Szarfenberg R. EU social inclusion policy implementation in Poland 1989–2018. *EU Social Inclusion Policies in Post-Socialist Countries*. Routledge, 2019. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429434549-7>
12. Act No. 128/2000 Coll. on Municipalities (Establishment of Municipalities). *Czech Republic Law Archive*. 2000. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-128> (дата звернення: 05.02.2026).
13. Germany: Division of Powers. *European Committee of the Regions (CoR)*. 2025. URL: <https://cor.europa.eu/en/our-work/Pages/Division-of-powers-Germany.aspx> (дата звернення: 11.02.2026).
14. Local Pacts: An innovative tool for integrated urban development in Germany / URBACT. Luxembourg: URBACT, 2023. 32 p. URL: <https://urbact.eu/sites/default/files/2023-09/Local%20Pact%20Germany.pdf> (дата звернення: 12.02.2026).
15. Communes of France. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Communes_of_France (дата звернення: 11.02.2025).
16. Social Economy in Europe: France. (2025). OECD Social Economy Country Notes. DOI: <https://doi.org/10.1787/3432de93-en>
17. Nowosielski M. Between Area-Based Initiatives and Community-Development Programmes: The Example of the Soziale Stadt Programme. *Sociologija i prostor*. 2012. Vol. 50, no. 3. P. 309–325. DOI: <https://doi.org/10.5673/sip.50.3.2>
18. Busch S., Franck M., Ley A. Integrating the SDGs Into Urban Renewal Practices: Recommendations From Participatory SDG Monitoring in Stuttgart-Münster. *Urban Planning*. 2025. Vol. 10. Art. no. 9973. DOI: <https://doi.org/10.17645/up.9973>
19. Mucha K. The Scope of Activities of Municipalities in the Republic of Poland. *Teka Komisji Prawniczej*

PAN Oddział w Lublinie. 2025. Vol. XVIII, no. 2. P. 400–406. DOI: <https://doi.org/10.32084/tkp.9820>

20. Najda W. Change and Continuity of Citizenship Norms – A Study of Parental Socialisation of Poles : PhD Thesis. Gloucester : University of Gloucestershire, 2021. 324 p. URL: <https://surl.li/ztgqmg> (дата звернення: 12.02.2026).

21. Nowotarska A., Baum R. How Enterprises from Czechia, Poland and Slovakia Engage in Reporting CSR Activities during Crises. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2025. Vol. 28, No. 4. P. 131–158. DOI: <https://doi.org/10.18778/1508-2008.28.31>

22. Kostenko A., Kozyntseva T., Opanasiuk V., Kubatko O., Kuppenko O. Social resilience management of Ukrainian territorial communities during the COVID-19 pandemic. *Problems and Perspectives in Management*. 2022. Vol. 20, Issue 3. P. 1–11. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.20\(3\).2022.01](https://doi.org/10.21511/ppm.20(3).2022.01)

23. Djatmiko G. H., Sinaga O., Pawirosumarto S. Digital Transformation and Social Inclusion in Public Services: A Qualitative Analysis of E-Government Adoption for Marginalized Communities in Sustainable Governance. *Sustainability*. 2025. Vol. 17. No. 7. Art. no. 2908. DOI: <https://doi.org/10.3390/su17072908>

24. Digitalisation of social protection: report / Eurofound. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2025. 50 p. DOI: <https://doi.org/10.2806/3139468>

References

1. Kotelevets, A. M. (2024). Rozvytok sotsialnoi aktyvnosti studentiv u volonterskii diialnosti [Development of students' social activity in volunteering]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50028/1/Kotelevets_A_disertatsiya_kep.pdf [in Ukrainian].

2. Bentz, O. (2025). Finding Light in Darkness: The Role of Ukraine's Community Foundations in a Time of War. Global Fund for Community Foundations. Retrieved from <https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf/2025-04/Report%20FindingLightInDarkness.pdf>

3. Slozanska, H. I. (2018). Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody [Social work in the territorial community: theories, models and methods]. Ternopil [in Ukrainian].

4. Chui, M., Manyika, J., Bughin, J., Dobbs, R., Roxburgh, C., Sarrazin, H., Sands, G., & Westergren, M. (2012). The social economy: Unlocking value and productivity through social technologies. McKinsey Global Institute. *McKinsey & Company*. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/industries/technology-media-and-telecommunications/our-insights/the-social-economy>

5. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>

6. Kim, K., Kim, M. H., & Cho, Y. (2025). The mobilization effect of social media use: an instrumental variable approach. *Journal of Policy Studies*, 40(1), 65–87. DOI: <https://doi.org/10.52372/jps.39401>

7. Reznikova, O., & Korniiievskyi, O. (2024). Resilience of the Ukrainian society in wartime: components and influencing factors. *Eastern Journal of European Studies*, 15(1), 113–133. DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-0105>

8. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated 05/21/1997 No. 280/97-BP]. (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 24. Art. 170. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr> [in Ukrainian].

9. Koliushko, I., & Bovsh, O. (2025). Yak uzakonyty hromady [How to legalize communities]. *Center for Political and Legal Reforms*. Retrieved from <https://pravo.org.ua/blogs/yak-uzakonyty-gromady/> [in Ukrainian].

10. Gmina (Poland). (n.d.). *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Gmina>

11. Szarfenberg, R. (2019). EU social inclusion policy implementation in Poland 1989–2018. In: *EU Social Inclusion Policies in Post-Socialist Countries*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429434549-7>

12. Act No. 128/2000 Coll. on Municipalities (Establishment of Municipalities). (2000). *Czech Republic Law Archive*. Retrieved from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-128>

13. Germany: Division of Powers. (2025). European Committee of the Regions (CoR). Retrieved from <https://cor.europa.eu/en/our-work/Pages/Division-of-powers-Germany.aspx>

14. Local Pacts: An innovative tool for integrated urban development in Germany. (2023). Luxembourg: URBACT. Retrieved from <https://urbact.eu/sites/default/files/2023-09/Local%20Pact%20Germany.pdf>

15. Communes of France. (n.d.). *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Communes_of_France

16. Social Economy in Europe: France. (2025). OECD. DOI: <https://doi.org/10.1787/3432de93-en>

17. Nowosielski, M. (2012). Between Area-Based Initiatives and Community-Development Programmes:

The Example of the Soziale Stadt Programme. *Sociologija i prostor*, 50(3), 309–325. DOI: <https://doi.org/10.5673/sip.50.3.2>

18. Busch, S., Franck, M., & Ley, A. (2025). Integrating the SDGs Into Urban Renewal Practices: Recommendations From Participatory SDG Monitoring in Stuttgart-Münster. *Urban Planning*, (10), 9973. DOI: <https://doi.org/10.17645/up.9973>

19. Mucha, K. (2025). The Scope of Activities of Municipalities in the Republic of Poland. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, XVIII(2), 400–406. DOI: <https://doi.org/10.32084/tkp.9820>

20. Najda, W. (2021). Change and Continuity of Citizenship Norms – A Study of Parental Socialisation of Poles. *Candidate's thesis*. University of Gloucestershire. Retrieved from <https://surl.li/ztgqmg>

21. Nowotarska, A., & Baum, R. (2025). How Enterprises from Czechia, Poland and Slovakia Engage in Reporting CSR Activities during Crises. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 28(4), 131–158. DOI: <https://doi.org/10.18778/1508-2008.28.31>

22. Kostenko, A., Kozyntseva, T., Opanasiuk, V., Kubatko, O., & Kuppenko, O. (2022). Social resilience management of Ukrainian territorial communities during the COVID-19 pandemic. *Problems and Perspectives in Management*, 20(3), 1–11. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.20\(3\).2022.01](https://doi.org/10.21511/ppm.20(3).2022.01)

23. Djatmiko, G. H., Sinaga, O., & Pawirosurto, S. (2025). Digital Transformation and Social Inclusion in Public Services: A Qualitative Analysis of E-Government Adoption for Marginalized Communities in Sustainable Governance. *Sustainability*, 17(7), 2908. DOI: <https://doi.org/10.3390/su17072908>

24. Digitalisation of social protection: report / Eurofound. (2025). Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: <https://doi.org/10.2806/3139468>

Мороз О. В. Зарубіжний досвід впровадження соціальних ініціатив у об'єднаних територіальних громадах

У статті представлено результати дослідження зарубіжного досвіду впровадження соціальних ініціатив у територіальних громадах Польщі, Чехії, Німеччини та Франції. На основі проведеного аналізу виокремлено три ключові моделі реалізації соціальної політики на муніципальному рівні: інституційну (німецько-французьку), децентралізовано-демократичну (польську) та інклюзивно-партнерську (чеську). Було систематизовано прикладні інструменти активізації громад, зокрема механізми прямого фінансування через сільські фонди, технології «нульового безробіття» та методики спільного проектування послуг за участю вразливих груп населення. Особливу увагу приділено порівнянню фінансових важелів підтримки ініціатив та інтеграції цифрових рішень у соціальну сферу громад станом на 2025–2026 роки. Обґрунтовано необхідність адаптації виявлених європейських практик для зміцнення адаптивно-волонтерської моделі України в умовах воєнного стану та подальшої соціальної регенерації територій. Конкретизовано, що європейські громади поступово відмовляються від жорсткого адміністрування на користь гнучких соціальних екосистем, при цьому досвід Франції та Німеччини доводить, що сталість впровадження соціальних ініціатив безпосередньо залежить від глибини їхньої інституціоналізації та готовності держави інвестувати у превентивні механізми інклюзії, а французький кейс створення соціальних робочих місць ілюструє стратегічний підхід, де значні фінансові вкладення у працевлаштування вразливих груп розглядаються як виправданий інструмент запобігання соціальної ізоляції цілих районів та маргіналізації територій. Зазначено, що Україні цей досвід є надзвичайно цінним, оскільки він пропонує перехід від пасивних виплат до активної інтеграції громадян у соціально-економічне життя громади.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, соціальні ініціативи, соціальна економіка, громадянське суспільство, волонтерство.

Moroz O. V. Foreign experience in implementing social initiatives in united territorial communities

The article presents the results of a study on international experience in implementing social initiatives within the territorial communities of Poland, the Czech Republic, Germany, and France. Based on the conducted analysis, three key models for social policy implementation at the municipal level have been identified: the institutional model (German-French), the decentralized-democratic model (Polish), and the inclusive-partnership model (Czech). Practical tools for community activation have been systematized, including direct funding mechanisms through Village Funds, «zero unemployment» technologies, and methods for collaborative service design involving vulnerable population groups. Particular attention is paid to comparing financial levers for supporting initiatives and integrating digital solutions into the social sphere of communities for the 2025–2026 period. The necessity of adapting identified European practices to strengthen Ukraine's adaptive-volunteer model under martial law and for the subsequent social regeneration of territories is substantiated. It has been specified that European communities are gradually moving away from rigid administration in favor of flexible social ecosystems, with the experience of France and

Germany proving that the sustainability of social initiatives directly depends on the depth of their institutionalization and the state's willingness to invest in preventive mechanisms of inclusion. The French case of creating social jobs illustrates a strategic approach where significant financial investments in the employment of vulnerable groups are seen as a justified tool for preventing the social isolation of entire regions and the marginalization of territories. It is noted that this experience is extremely valuable for Ukraine, as it offers a transition from passive payments to the active integration of citizens into the socio-economic life of the community.

Key words: territorial community, local self-government, social initiatives, social economy, civil society, volunteering.

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 378.018.8:364-4]:[364.3:159.923](045)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-37-45>

Тарасюк Олег Ігорович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна.

o.tarasiuk@advanq.com

<https://orcid.org/0009-0001-7059-046X>

Коляда Наталія Миколаївна,

докторка педагогічних наук, професорка,

професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна.

Koliada_n@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7743-7831>

СОЦІАЛЬНА АДВОКАЦІЯ ЯК ПРОФЕСІЙНЕ ЗАВДАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. В Україні професія соціального працівника у професійному та академічному вимірах має свою історію і традиції, що розвиваються в контексті загальносвітових вимог до висококваліфікованих кадрів.

Важливою складовою професійної діяльності майбутнього соціального працівника є соціально-правовий захист особистості, про що свідчить зміст відповідних установчих документів, професійних стандартів, а також результати теоретико-методологічних досліджень. Означене актуалізується потребою суспільства в компетентних фахівцях соціальної сфери, які б розробляли дієві адвокаційні стратегії для захисту прав та інтересів уразливих категорій отримувачів соціальних послуг.

В цілому адвокація – це сприяння змінам та боротьба з несправедливістю як на індивідуальному, так і на системному рівнях. Важливим напрямом адвокації в цілому та соціальної роботи, зокрема, є соціальна адвокація як робота з соціумом та населенням, з метою їх підтримки, захисту прав, інтересів та потреб певних груп або індивідуумів у суспільстві.

Мета соціальної роботи полягає в тому, щоб «підвищити добробут людини та допомогти

задовольнити основні людські потреби всіх людей, приділяючи особливу увагу потребам і розширенням можливостей людей, які є вразливими, пригнобленими та живуть у бідності. Оскільки це передбачає зосередженість як на особистості, так і на суспільстві в цілому, соціальні працівники відіграють складну роль у здійсненні соціальних змін. Працюючи в тісному контакті з клієнтами або від їх імені, соціальні працівники використовують певні стратегії та тактики для ефективної адвокатської діяльності» (The Intersection of Social Work and Advocacy, 2019).

Фахівці закладів соціальної сфери, соціальні працівники в роботі з різними категоріями отримувачів послуг виступають посередниками, організаторами дій, спрямованих на здійснення впливу на певних осіб або організацій, що приймають рішення, контролюють дотримання чинного законодавства, прав та свобод (Лехолетова, Лях, 2020, с. 136). Тому, на думку дослідників, теоретиків і практиків, соціальна адвокація в українському суспільстві «повинна стати невід'ємною частиною професійної діяльності соціального працівника: на етапі аналізу та забезпечення потреб, вирішення проблем і надання

відповідних соціальних послуг вразливим групам населення» (Лях, Петрович, Спірін, 2022, с. 55).

В сучасному науковому дискурсі актуалізується важливість та ефективність інструментів адвокаційних кампаній в практиці соціальної роботи, молодіжної роботи, підготовки соціальних працівників, тощо. В означеному контексті виокремлюємо наукові, навчально-методичні праці О. Лісовця, М. Лехолетової, Т. Лях, В. Петровича та ін. Зокрема, О. Лісовець досліджує теоретичні та практичні аспекти формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у системі університетської освіти (Лісовець, 2019).

Зокрема, у статті «Інструменти соціальної адвокації прав та інтересів вразливих груп населення» обґрунтовано застосування соціальної адвокації у важливих сферах суспільного життя й наводиться перелік інструментів, які можна застосовувати у адвокаційних кампаніях щодо вирішення соціальних питань. Автори зосередили свою увагу на аналізі таких інструментів соціальної адвокації, як електронна петиція, громадська експертиза, місцева ініціатива, громадські слухання, загальні збори громадян за місцем проживання. На думку науковців, соціальна адвокація є важливою складовою професійної соціальної роботи як дієвий інструмент з допомоги соціальним працівникам, фахівцям соціальної сфери у своїй практичній діяльності захищати, відстоювати права й інтереси вразливих груп населення: «Адвокаційна кампанія, орієнтована на людей, не лише призводить до необхідних змін, а й генерує нові ідеї, стратегії, перспективи, формує групи активних, ініціативних, небайдужих представників громадськості чи громадських об'єднань, задля продовження дії отриманих результатів та запровадження нових змін й ініціатив» (Лях, Петрович, Спірін, 2022, с. 54).

У статті «Підготовка майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності» авторами визначено роль адвокації в роботі соціальних працівників та висвітлено досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності в Інституті людини

Київського університету імені Бориса Грінченка. Стаття присвячена розгляду сутності представництва інтересів (адвокації), ролі адвокації в роботі соціальних працівників. Здійснено опис програми підготовки майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності. Подано зміст, мету та завдання програми навчальної дисципліни «Технології соціальної адвокації» для студентів спеціальності «Соціальна робота» (Лехолетова, Лях, 2020).

Мета статті – охарактеризувати соціальну адвокацію як професійне завдання та напрям підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз джерел дослідження засвідчив, що соціальний термін «соціальна адвокація» є відносно новим у науковому та теоретико-практичному дискурсі, проте сама ідея захисту, представництва інтересів вразливих груп населення на різних етапах життя не є новою та є основою у професійній діяльності соціального працівника. На основі теоретико-практичного аналізу виокремлено основні підходи до трактування соціальної адвокації:

– «метою соціальної адвокації є отримання доступу до благ вразливих груп населення, на які вони мають право, але не можуть його реалізувати, оскільки не мають безпосереднього доступу до прийняття рішень. Лише через взаємодію отримувачів послуг з юридичними та фізичними особами, активістами, ініціативними групами, впливом на громадську думку, рішеннями в політичній, економічній й соціальній сферах можливо досягти мети» (Адвокація в профілактичній освіті, 2014);

– «соціальна адвокація є складовою професійної соціальної роботи, це дієвий інструмент, який допомагає соціальним працівникам, фахівцям соціальної сфери формувати в Україні нові правила гри та змінювати наявні. Соціальні працівники в роботі з різними категоріями отримувачів послуг виступають посередниками, організаторами дій, спрямованих на вплив на певних осіб або організації, що приймають рішення, контролюють дотримання чинного законодавства, прав та свобод» (Лехолетова, Лях, 2020);

— «соціальний працівник у своїй практичній діяльності займається адвокацією суспільно важливих тем та звертає увагу на потреби, проблеми, захищає, відстоює права й інтереси вразливих груп населення: захист прав внутрішньо переміщених осіб, підтримка населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, особи, які постраждали від торгівлі людьми, особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі тощо» (Лехолетова, Лях, Спирін, 2022).

Автори одностайні в думці, що вдала адвокаційна кампанія може вплинути на політику і громадську думку, тому, соціальна адвокація – це соціальний процес, оскільки дозволяє впроваджувати зміни на рівні держави.

За результатами теоретичного аналізу проблеми дослідження узагальнено, що в цілому соціальна адвокація – це діяльність із представництва, захисту та просування інтересів вразливих груп населення (діти, люди з інвалідністю, біженці, жертви війни, та ін.) задля забезпечення їхніх прав, доступу до ресурсів та створення більш справедливого суспільства, що реалізується через освітні програми, інформаційні кампанії, розробку політик та законодавчих змін.

Одночасно соціальна адвокація – це цілеспрямована робота з соціумом, що допомагає людям, які не можуть самостійно реалізувати свої права, отримати соціальну підтримку та кращі умови життя. З-поміж ключових аспектів, які характеризують соціальну адвокацію:

- захист інтересів – виступ за права та потреби певних груп людей, які зазнають дискримінації чи виключення;
- зміна суспільства – ініціювання соціальних змін та політик для підвищення загального добробуту;
- підтримка вразливих груп населення – робота з дітьми, людьми з інвалідністю, переселенцями, мігрантами та іншими;
- різноманітні методи роботи – використання громадських заходів, інформаційних кампаній, освітніх програм та лобіювання законів;
- практико-орієнтованість професіонала – навчання та практика, які охоплюють роботу

з громадськими організаціями та правозахисними структурами.

З-поміж основних завдань соціальної адвокатури виокремлюємо такі: забезпечити рівні права та можливості для всіх верств населення; створити комфортніші та справедливіші умови для життя в суспільстві; надати голос тим, хто його не має, допомагаючи їм висловлювати свої думки та занепокоєння; та ін.

Враховуючи міждисциплінарний характер соціальної адвокатури можна стверджувати, що це професійна діяльність, яка об'єднує соціальну роботу, педагогіку та правозахисну діяльність для досягнення соціальної справедливості.

Тому, соціальна адвокатура дає змогу працювати на ключових позиціях захисту прав вразливих груп у різноманітних організаціях – від державних соціальних служб і центрів до громадських організацій та фондів, як фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог, менеджер соціальних проєктів, та інші – усі, хто розробляє та реалізує соціальну політику, захищає права людей та ініціює суспільні зміни.

Такий підхід до визначення сутності соціальної адвокатури передбачає визначення професійних завдань та професійних компетентностей фахівця. Відповідно ми визначили основні посади, дотичні до професійної діяльності та до соціальної адвокатури:

- у державних структурах – це соціальний працівник у службах у справах дітей та сім'ї, управлінні праці та соцзахисту, центрах зайнятості, пенсійних фондах, як інспектор з охорони дитинства;
- у громадському секторі – менеджер соціальних проєктів, фахівець із соціальної адаптації та комунікації, координатор програм у благодійних фондах, правозахисних організаціях;
- у сфері освіти – соціальний педагог у школах, коледжах, інтернатах, допомагаючи дітям адаптуватися та захищаючи їхні права;
- у бізнесі та консалтингу – менеджер із корпоративної соціальної відповідальності, консультант;
- у науково-дослідній сфері – науковий співробітник, науково-педагогічний працівник ЗВО, та ін.

В контексті соціально-правового захисту особистості з-поміж професійних компетентностей соціального працівника як «соціального адвоката» виокремлюємо такі:

- захист прав та інтересів вразливих груп населення (діти, люди з інвалідністю, переміщені особи, мігранти);
- допомога в отриманні доступу до пільг, допомоги від держави, оформленні супровідних документів;
- розробка та впровадження соціальних проєктів та кампаній, створення соціальної реклами;
- робота над ініціюванням соціальних змін, формуванням справедливого суспільства, тощо.

Аналіз освітніх програм, які реалізуються в українських закладах освіти в цілому засвідчив значний інтерес розробників до питань соціально-правового захисту особистості. Зокрема, виокремлюємо освітні програми за спеціальністю І 10 Соціальна робота та консультування / 231 Соціальна робота з підготовки здобувачів освітніх ступенів «бакалавр», «магістр».

Аналіз практики реалізації освітніх програм з соціальної роботи свідчить, що важливу роль у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-правового захисту особистості відіграє як аудиторна, так і позааудиторна підготовка – різні види практик, неформальна / інформальна освіта, діяльність студентських, молодіжних структур в ЗВО.

Зокрема, аналіз освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю І 10 Соціальна робота та консультування / 231 Соціальна робота дає підстави зробити висновки, що до змісту ОП входять освітні компоненти (загальні та предметні) обов'язкового блоку, які різною мірою передбачають складові соціального чи правового захисту особистості.

До групи загальних освітніх компонентів віднесено ті, які дотично стосуються загальних аспектів діяльності соціального працівника з різними категоріями клієнтів, зокрема,

щодо соціально-правового захисту, а саме: Основи соціалізації особистості; Етика соціальної роботи; Методи соціальної роботи; Основи консультування; Теорія соціальної роботи; Технології соціальної роботи; та ін.

До групи предметних нами віднесено освітні компоненти обов'язкового блоку, які, по-перше, за назвою та змістом сфокусовані, насамперед, на соціально-правовий захист особистості; по-друге, забезпечують набуття здобувачем вищої освіти ОС «бакалавр» відповідних спеціальних компетентностей та програмних результатів навчання, насамперед тих, що запропоновані Стандартом вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти:

- знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціально-го забезпечення;
- знання і розуміння організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб;
- здатність до сприяння підвищенню добробуту і соціального захисту осіб, здійснення соціальної допомоги та надання підтримки тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах (Про затвердження стандарту вищої освіти..., 2019).

З-поміж інших виокремлюємо низку вибіркового освітніх компонентів, передбачених освітніми програмами зі спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування / 231 Соціальна робота (ОС «бакалавр»), що реалізуються в різних ЗВО України: Основи соціально-правового захисту особистості; Правові основи соціальної роботи; Соціальна політика; Законодавче регулювання в соціальній роботі; Молодіжна політика; Соціально-гуманітарна політика в Україні та ін.

Отже, освітні програми підготовки майбутніх соціальних працівників передбачають розвиток в особистісному, професійному та соціальному аспектах шляхом набуття загальних і спеціальних компетентностей та результатів навчання, адекватних сучасним соціокультурним вимогам. Важливе значення має формування у майбутніх соціальних працівників

соціально-правових знань і технологій їх застосування у практиці як обов'язкової складової професійної діяльності справжнього фахівця своєї справи.

Означені аргументи зумовлюють потребу щодо пошуку та реалізації нових підходів до професійної підготовки здобувачів до соціально-правового захисту особистості шляхом розробки нових методик і програми для формування необхідних компетентностей, аналізу впливу різних факторів на якість соціально-правової складової підготовки майбутніх соціальних працівників.

З-поміж цілого спектру освітніх програм виокремлюємо ті, які безпосередньо сфокусовані на питаннях соціальної адвокації в межах підготовки фахівців зі спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування / 231 Соціальна робота, а саме:

- освітньо-професійна програма «Соціальна адвокація», що реалізується в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка (231.00.04 «Соціальна адвокація», 2025);
- освітня програма «Соціальна адвокація», Економіко-правовий фаховий коледж Запорізького національного університету (Спеціальність «Соціальна адвокація», 2025);
- освітні компоненти соціально-правового змісту за освітньо-професійними програмами: Бердянський державний педагогічний університет, ОК «Технології соціальної адвокації» (Попова, Мельничук, 2024); Ужгородський національний університет, ВК «Адвокація у соціальній роботі» (Попович, 2025); Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», ОК «Адвокація у соціальній роботі» (Адвокація у соціальній роботі, 2025); Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, ОП «Соціальна робота та консультування» (ОС «бакалавр»): ОК «Соціальна політика», ВК «Соціальна робота у сфері зайнятості», ОП «Соціальна робота» (ОС «магістр»): ВК «Молодіжне консультування» (Освітні та наукові програми, 2025) та ін.

У дослідженні здійснено аналіз кращих та інноваційних практик підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-правового захисту особистості. Зокрема, цікавим та

практично перевіреним досвідом є підготовка висококваліфікованих фахівців із соціальної роботи, які б якісно надавали соціальну послугу представництва інтересів соціально вразливим та дискримінаційним групам населення, а також розробляли дієві заходи із захисту їхніх прав та інтересів, за освітньою програмою «Соціальна адвокація» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка зі спеціальності І10 Соціальна робота та консультування / 231 Соціальна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Дуля, 2024, с. 131).

В означеному контексті заслуговує на увагу аналіз єдиної в Україні освітньо-професійної програми «Соціальна адвокація», яка з 2019 року реалізується в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка. Мета освітньої програми – підготовка фахівців, здатних ініціювати соціальні зміни, спрямовані на зростання соціального добробуту, розробляти, організовувати та проводити соціальні адвокаційні кампанії для захисту прав та інтересів вразливих груп населення (Освітньо-професійна програма..., 2025).

Розробники виокремлюють такі особливості ОП:

- підготовка до адвокатування інтересів, проблем та потреб вразливих груп населення та осіб, які зазнають виключення та дискримінації;
- практико орієнтоване навчання із застосуванням супервізії та інтервізії практиками соціальної сфери, фахівцями громадських організацій, що розвивають соціальну адвокацію в Україні;
- післявоєнна адвокація постраждалих внаслідок війни та впровадження глобального розвитку;
- практики на базі Громадських правозахисних об'єднань, діяльність яких спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини. Серед них: давні партнери кафедри – Центр демократії та верховенства права, офіс урядової уповноваженої з гендерної політики, Громадські організації «Школа рівних можливостей», «Ліга сильних», а також Благодійні Фонди – «Змінимо наші життя»,

«Я Маріуполь» (Затвердження нової редакції..., 2023).

В сучасній практиці питання адвокаційної діяльності соціальних працівників набуває все більшої актуальності: «Процеси децентралізації влади спричинили реформування структури соціальних служб, вивели громадські об'єднання соціальної сфери в повноправні суб'єкти соціальної роботи на рівні громади. Усе частіше соціальні працівники не просто долучаються до адвокаційних кампаній у найкращих інтересах своїх клієнтів, а й самі ініціюють, розробляють та координують їх. Тому розвиток такої професійної компетентності в майбутніх соціальних працівників є важливим завданням освітніх програм у закладах вищої освіти» (Лехолетова, Лях, 2020, с. 136).

Різноманіття життєвих ситуацій і обставин людей різного віку, різного стану фізичного та ментального здоров'я, різного соціального становища, їх вразливість, незахищеність, часто несамостійність обумовлюють те, що професіоналізм фахівця з соціальної роботи все більше пов'язаний з соціально-правовою діяльністю. Соціальний працівник повинен реалізовувати комплекс заходів із соціально-правової підтримки і захисту особистості, здійснювати просвітницько-профілактичну, консультаційну діяльність, налагоджувати взаємодію між соціальними та правоохоронними інститутами тощо.

Тому, невід'ємною складовою підготовки соціальних працівників мають бути елементи правової освіти щодо соціально-правового захисту особистості, соціальної адвокації, оскільки це надає базові знання про: закони, що стосуються практики соціальної роботи; ключові правові принципи та концепції; права

людини і громадянина; механізми захисту порушених прав та кваліфікації того, чи є порушення чи його немає, міжструктурної взаємодії, тощо.

Зрозуміло, що соціальні працівники не є юристами, але вони отримують значну користь від навичок застосування права у своїй роботі, і це підвищує професіоналізм у цій професії. Оскільки соціальні працівники працюють з різними групами людей, міждисциплінарна перспектива збагачує їхню точку зору та сприйняття людей, ситуацій та соціальних взаємодій.

Питання про те, як вирішувати конкретну ситуацію юридично і професійно, які міркування необхідно зважити в процесі прийняття рішень, які аспекти справи потребують уваги і чи слід застосовувати конкретний закон, краще вирішувати, коли соціальний працівник відчуває, що він здатний відповісти на ці питання належним чином.

Висновки. Отже, соціальна адвокація є важливим напрямом в діяльності соціального працівника, який несе етичну та професійну відповідальність за реалізацію механізмів соціальної політики в системі соціально-правового захисту особистості. У процесі соціально-правового захисту важливими є практичні навички із вибору соціальним працівником оптимальних форм та інструментів соціального захисту різних груп населення, а також ухвалення ефективних рішень із урахуванням державних гарантій забезпечення соціальних прав і свобод людини й громадянина в сучасних умовах. Тому, соціальну адвокацію розглядаємо як важливий і актуальний напрям підготовки майбутніх соціальних працівників, що є предметом подальших наукових та теоретико-методичних розвідок.

Література

1. The Intersection of Social Work and Advocacy. *Brescia University*. April 30, 2019. URL: <https://www.brescia.edu/2019/04/social-work-and-advocacy/> (дата звернення: 10.02.2026).
2. Лехолетова М., Лях Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 2(96). С. 135–144. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.02/135-144>
3. Лях Т., Петрович В., Спірін А. Інструменти соціальної адвокації прав та інтересів вразливих груп населення. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>

4. Лісовець О. В. Теорія і практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». Київ, 2019. 593 с. URL: <https://lib.ndu.edu.ua/items/87ec5c38-f6cc-4603-aaad-bc692e3f5778> (дата звернення: 02.02.2026).
5. Адвокація в профілактичній освіті : посібник для активістів неурядових організацій. К. : Здоров'я через освіту, 2014. 64 с. URL: http://autta.org.ua/files/files/%D0%84%D0%A1_%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 03.02.2026).
6. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 557. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> (дата звернення: 03.02.2026).
7. 231.00.04 «Соціальна адвокація». *Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*. 2025. URL: <https://fpsrso.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-fakultetu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/osvitni-prohramy/pershyyi-bakalavrskiy-riven/2645-231-00-04-sotsialna-advokatsiia.html#osvitnia-prohrama> (дата звернення: 02.02.2026).
8. Спеціальність «Соціальна адвокація»: захищаємо права, підтримуємо громади, будуємо справедливе суспільство. *Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету*. 28 лютого 2025. URL: <https://epkznu.com/спеціальність-соціальна-адвокація/> (дата звернення: 02.02.2026).
9. Попова А. С., Мельничук А. Б. Технології соціальної адвокації: силабус на 2024–2025 н. р. (ОПП «Соціальна робота та практична психологія»). URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/items/b5f7a919-3a1b-4ece-9307-b12101186943> (дата звернення: 03.02.2026).
10. Попович А. М. Анотація на вибіркову навчальну дисципліну «Адвокація у соціальній роботі». 2025. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/41228> (дата звернення: 03.02.2026).
11. Адвокація у соціальній роботі. *Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*. 2025. URL: https://ab.uu.edu.ua/edu-discipline/advokatsiya_v_sotsialnii_roboti_pier (дата звернення: 03.02.2026).
12. Освітні та наукові програми. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тучини. Факультет соціальної та психологічної освіти*. 2025. URL: <https://surl.li/ptwwar> (дата звернення: 03.02.2026).
13. Дуля А. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до представництва інтересів соціально вразливих груп населення. Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 4 квітня 2024 року). Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. С. 130–134. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48864/> (дата звернення: 03.02.2026).
14. Освітньо-професійна програма «Соціальна адвокація» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. *Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*. 2025. URL: https://fpsrso.kubg.edu.ua/images/2024-2025/KSPSR/CA/ОПП_Соціальна_адвокація_бакалаври.pdf (дата звернення: 08.02.2026).
15. Затвердження нової редакції ОПП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Соціальна адвокація» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на Вченій раді Університету Грінченка. *Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*. 25 травня 2023 р. URL: <https://fpsrso.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-fakultetu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/podii/3850-zatverdzhennia-novoi-redaktsii-opp-sotsialna-robota-sotsialna-pedahohika-sotsialna-advokatsiia-pershoho-bakalavrskoho-rivnia-vyshchoi-osvity-na-vchenii-radi-universytetu-hrinenka-250523.html> (дата звернення: 08.02.2026).

References

1. The Intersection of Social Work and Advocacy. (2019). *Brescia University*, April 30. Retrieved from <https://www.brescia.edu/2019/04/social-work-and-advocacy/> [in Ukrainian].
2. Lekholetova, M., & Liakh, T. (2020). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do advokatsiinoi diialnosti [Preparing future social workers for advocacy]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2(96), 135–144. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.02/135-144> [in Ukrainian].
3. Liakh, T., Petrovych, V., & Spirin A. (2022). Instrumenty sotsialnoi advokatsii prav ta interesiv vrazlyvykh hrup naselennia [Tools of social advocacy of rights and interests of vulnerable population groups]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (3), 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8> [in Ukrainian].
4. Lisovets, O. V. (2019). Teoriia i praktyka formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity [Theory and practice of forming socio-legal competence of future social workers in the context of university education]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Advokatsiia v profilaktychnii osviti [Advocacy in preventive education]. (2014). K.: Zdorovia cherez osvitu [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 "Sotsialna robota" dlia persho-ho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.04.2019 r. № 557 [On the approval of the standard of higher education in the specialty 231 "Social work" for the first (bachelor) level of higher education": Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 24, 2019 No. 557]. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> [in Ukrainian].
7. 231.00.04 "Sotsialna advokatsiia" [231.00.04 "Social advocacy"]. (2025). *Kyivskyi stolychnyi universytet imeni Borysa Hrinchenka – Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*. Retrieved from <https://fpsrso.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-fakultetu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/osvitni-prohramy/pershyi-bakalavrskiy-riven/2645-231-00-04-sotsialna-advokatsiia.html#osvitnia-prohrama> [in Ukrainian].
8. Spetsialnist "Sotsialna advokatsiia": zakhyschaimo prava, pidtrymuemo hromady, buduemo spraved-lyve suspilstvo [Specialization "Social Advocacy": we protect rights, support communities, build a just society]. (2025). *Ekonomiko-pravnychyi fakhovyi koledzh Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Vocational College of Economics and Law of Zaporizhzhia National University*, February 28. Retrieved from <https://epkznu.com/spetsialnist-sotsialna-advokatsiia/> [in Ukrainian].
9. Popova, A. S., & Melnychuk, A. B. (2024). Tekhnolohii sotsialnoi advokatsii: sylabus na 2024–2025 n. r. (OPP "Sotsialna robota ta praktychna psykholohiia") [Social Advocacy Technologies: Sylla-bus for 2024–2025 academic year (Specialized Program of Study "Social Work and Practical Psychology")]. Retrieved from <https://dspace.bdu.org.ua/items/b5f7a919-3a1b-4ece-9307-b12101186943> [in Ukrainian].
10. Popovych, A. M. (2025). Anotatsiia na vybirkovu navchalnu dystsyplinu "Advokatsiia u sotsialnii roboti" [Abstract for the elective course "Advocacy in Social Work"]. Retrieved from <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/41228> [in Ukrainian].
11. Advokatsiia u sotsialnii roboti [Advocacy in Social Work]. (2025). *Vidkrytyi mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny "Ukraina" – Open International University of Human Development "Ukraine"*. Retrieved from https://ab.uu.edu.ua/edu-discipline/advokatsiya_v_sotsialnii_roboti_piep [in Ukrainian].
12. Osvitni ta naukovy prohramy [Educational and scientific programs]. (2025). *Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Faculty of Social and Psychological Education*. Retrieved from <https://surl.li/ptwwap> [in Ukrainian].
13. Dulia, A. V. (2024). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do predstavnytstva interesiv sot-sialno vrazlyvykh hrup naselennia [Preparation of future social workers for representation of the interests of socially vulnerable population groups]. *Aktualni pytannia rozvytku osobystosti: suchasnist, innovatsii, perspektyvy – Actual issues of personality development: modernity, innovations, prospects: Collection of scientific works based on the materials of the II International Scientific and Practical Internet Conference*. (pp. 130–134). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
14. Osvitno-profesiina prohrama "Sotsialna advokatsiia" persho-ho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Educational and professional program "Social Advocacy" of the first (bachelor's) level of higher education]. (2025). *Kyivskyi stolychnyi universytet imeni Borysa Hrinchenka – Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*. Retrieved from https://fpsrso.kubg.edu.ua/images/2024-2025/KSPSR/SA/OPP_Sotsialna_advokatsi-ia_bakalavry.pdf [in Ukrainian].
15. Zatverdzhennia novoi redaktsii OPP "Sotsialna robota", "Sotsialna pedahohika", "Sotsialna advokatsiia" persho-ho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity na Vchenii radi Universytetu Hrinchenka [Approval of the new edition of the OPP "Social Work", "Social Pedagogy", "Social Advocacy" of the first (bachelor's) level of higher education by the Academic Council of Grinchenko University]. (2023). *Kyivskyi stolychnyi universytet imeni Borysa Hrinchenka – Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*. Retrieved from <https://fpsrso.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-fakultetu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/podii/3850-zatverdzhennia-novoi-redaktsii-opp-sotsialna-robota-sotsialna-pedahohika-sotsialna-advokatsiia-persho-ho-bakalavrsko-ho-rivnia-vyshchoi-osvity-na-vchenii-radi-universytetu-hrinchenka-250523.html> [in Ukrainian].

Тарасюк О. І., Коляда Н. М. Соціальна адвокація як професійне завдання майбутніх соціальних працівників

У статті охарактеризовано соціальну адвокацію як професійне завдання та напрям підготовки майбутніх соціальних працівників. Авторами з'ясовано, що важливою складовою професійної діяльності майбутнього соціального працівника є соціально-правовий захист особистості, про що свідчить зміст відповідних

установчих документів, професійних стандартів, а також результати теоретико-методологічних досліджень. Означене актуалізується потребою суспільства в компетентних фахівцях соціальної сфери, які б розробляли дієві адвокаційні стратегії для захисту прав та інтересів уразливих категорій отримувачів соціальних послуг.

За результатами теоретичного аналізу проблеми дослідження узагальнено, що в цілому соціальна адвокація – це діяльність із представництва, захисту та просування інтересів вразливих груп населення задля забезпечення їхніх прав, доступу до ресурсів та створення більш справедливого суспільства, що реалізується через освітні програми, інформаційні кампанії, розробку політик та законодавчих змін.

З-поміж ключових аспектів, які характеризують соціальну адвокацію: захист інтересів – виступ за права та потреби певних груп людей, які зазнають дискримінації чи виключення; зміна суспільства – ініціювання соціальних змін та політик для підвищення загального добробуту; підтримка вразливих груп населення – робота з дітьми, людьми з інвалідністю, переселенцями, мігрантами та іншими; різноманітні методи роботи – використання громадських заходів, інформаційних кампаній, освітніх програм та лобювання законів; практико-орієнтованість професіонала – навчання та практика, які охоплюють роботу з громадськими організаціями та правозахисними структурами.

Ключові слова: соціальна адвокація, соціальна робота, підготовка майбутніх соціальних працівників, соціально-правовий захист особистості, заклад вищої освіти.

Tarasiuk O. I., Koliada N. M. Social advocacy as a professional task of future social workers

The article describes social advocacy as a professional task and direction of training future social workers. The authors found that an important component of the professional activity of a future social worker is the social and legal protection of the individual, as evidenced by the content of the relevant constituent documents, professional standards, as well as the results of theoretical and methodological research. This is actualized by the need of society for competent specialists in the social sphere who would develop effective advocacy strategies to protect the rights and interests of vulnerable categories of recipients of social services.

According to the results of the theoretical analysis of the research problem, it is generalized that in general, social advocacy is an activity of representing, protecting and promoting the interests of vulnerable groups of the population in order to ensure their rights, access to resources and create a more just society, which is implemented through educational programs, information campaigns, policy development and legislative changes.

Among the key aspects that characterize social advocacy: protection of interests – advocating for the rights and needs of certain groups of people who are discriminated against or excluded; changing society – initiating social changes and policies to improve general well-being; supporting vulnerable groups – working with children, people with disabilities, displaced persons, migrants and others; various methods of work – using public events, information campaigns, educational programs and lobbying for laws; practice-oriented professional – training and practice that include working with public organizations and human rights structures.

Key words: social advocacy, social work, training of future social workers, socio-legal protection of the individual, higher education institution.

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

УДК 615.851.8:364-78

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-46-55>

Архипова Світлана Петрівна,

доктор педагогічних наук, професорка

Черкаського державного технологічного університету,

м. Черкаси, Україна.

svepetark@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4311-9709>

Губар Олександра Євгенівна,

кандидат економічних наук, доцент, магістр психології

Черкаського державного технологічного університету,

м. Черкаси, Україна.

sash_@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4051-616X>

МЕТОДИ АРТ-ТЕРАПІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З НАСЛІДКАМИ СТРЕСУ: ВІДНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Постановка проблеми. Унаслідок довготривалого впливу війни, що триває в Україні понад чотири роки, регулярних обстрілів, систематичних відключень електроенергії й тепла та постійної невизначеності, значна частина населення перебуває у стані хронічного або гострого стресу, що зумовлює потребу соціальної роботи в ефективних інструментах підтримки та подолання гострих стресових розладів, ознак посттравматичного стресового розладу (надалі – ПТСР) тощо. Наслідками хронічного стресу та гострого стресового розладу є підвищена тривожність, емоційна нестабільність, депресивні прояви, когнітивні порушення, психосоматичні розлади, порушення сну та зниження рівня соціальної взаємодії. У разі прогресування цих станів можливим є розвиток посттравматичного стресового розладу, який характеризується нав'язливими травматичними спогадами, униканням стимулів, пов'язаних із травматичною подією, гіперпильністю та стійкою емоційною дезорганізацією.

Зазначені виклики зумовлюють стрімке зростання кількості осіб, які зазнали

травматичних подій і потребують психосоціальної підтримки. Так, у 2022–2024 роках в Україні спостерігалось стрімке зростання кількості осіб із діагнозом «посттравматичний стресовий розлад»: кількість зареєстрованих пацієнтів зросла з 7 051 у 2022 році до 12 494 у 2023 році або на 77 %, а у 2024 році загальна кількість підтверджених випадків досягла близько 15 000, демонструючи додаткове річне зростання приблизно 20 % порівняно з 2023 роком, що свідчить про подальше накопичення психоемоційних наслідків тривалого стресу серед населення (Опанасенко, 2024). Сучасні дослідження демонструють, що симптоми гострих стресових реакцій та високий рівень стресу спостерігаються приблизно у 68–80 % українців, особливо серед внутрішньо-переміщених осіб та уражених війною груп населення, що вказує на широку психологічну потребу поза межами формального діагнозу (Lushchak et al., 2024). Значна частина осіб, постраждалих від травматичних подій, виявляє складнощі у вербалізації пережитого досвіду, що істотно обмежує ефективність

традиційних вербальних психотерапевтичних методів у практиці соціальної роботи. У діяльності соціальних працівників виникає актуальна проблема використання таких методів, які одночасно були б доступними, безпечними та здатними впливати на глибинні, невербалізовані аспекти травми, при цьому мінімізуючи ризик ретравматизації клієнта. У цьому контексті арт-терапія постає як ефективний психокорекційний інструмент, що виконує функцію своєрідного «містка», забезпечуючи безпечне вивільнення та символічну репрезентацію травматичних переживань через візуальні й пластичні образи, минаючи надмірні психологічні захисти психіки та сприяючи поступовій інтеграції емоційного досвіду.

Водночас, програми психосоціальної підтримки, які застосовуються у практиці соціальної роботи та служб соціальної підтримки при громадах, не завжди враховують сенсорні та тілесні компоненти травматичного досвіду, що суттєво знижує їх ефективність. У цьому контексті арт-терапія розглядається як перспективний метод у практиці соціальної роботи, здатний забезпечувати делікатний доступ до травматичних переживань через творчий процес, сприяти емоційній регуляції та відновленню психоемоційного стану клієнтів. Крім того, у науковому та практичному середовищі залишається недостатньо систематизованим питання поетапного використання арт-терапевтичних методик у роботі з наслідками травматичного досвіду, а також відсутні чіткі методичні орієнтири для соціальних працівників щодо їх безпечного та ефективного впровадження. Таким чином, виникає науково-практична проблема обґрунтування та систематизації арт-терапевтичних підходів як ефективного засобу відновлення психоемоційного стану осіб із травматичним досвідом у контексті сучасної практики соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика подолання наслідків травматизації засобами мистецтва займає вагоме місце в сучасних наукових розвідках. Концептуальні засади використання арт-терапії у роботі з травмою закладені у працях Дж. Вайзер, яка

довела ефективність фототерапії для інтеграції витіснених спогадів (Weiser, 2014).

Вагомий внесок у розвиток прикладних аспектів арт-терапії здійснила О. Тараріна, яка у своїх працях «Практикум з арт-терапії: скринька майстра» (Тараріна, 2014) та «Глибинна арт-терапія: практики трансформацій» (Тараріна, 2015) обґрунтовує використання глибинних арт-терапевтичних технік для опрацювання травматичного досвіду та стабілізації психоемоційних станів особистості. Арт-терапевтичні техніки, розроблені О. Тараріною, становлять методичну основу її сертифікаційних курсів «Робота з ПТСР в умовах воєнного часу» (2022) та «Програма підготовки спеціалістів по роботі з біженцями та переселенцями» (2022) і спрямовані на зниження інтенсивності та подолання наслідків травматичних подій.

Питання соціальної реабілітації дітей та дорослих засобами арт-педагогіки активно досліджують О. Хижна, О. Сакалюк та Е. Куцин, наголошуючи на важливості мистецького впливу в системі соціальної підтримки (Хижна, Сакалюк, Куцин, 2023). У посібнику Н. Кальки та З. Ковальчук розкрито особливості подолання стресових станів та ПТСР через візуальну творчість (Калька, Ковальчук, 2020). Важливий внесок у розвиток вітчизняної школи арт-терапії зробили О. Вознесенська та Л. Мова, які фокусують увагу на психологічному супроводі особистості в кризових умовах (Вознесенська, Мова, 2007). Сучасні тенденції впровадження арт-терапії в Україні аналізують О. Бедіченко та Я. Раєвська, вказуючи на необхідність поєднання класичних ізотехнік з елементами коучингу для підвищення життєстійкості (Бедіченко, Раєвська, 2024).

Мета статті: теоретично обґрунтувати та методично розкрити потенціал арт-терапевтичних технологій як інструменту подолання наслідків травматичних подій, стану гострого стресу та ознак ПТСР, а також визначити їх можливості як методів корекції емоційних порушень і відновлення психічного здоров'я внаслідок стресу та надати практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери щодо їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Арт-терапевтичні методи демонструють ефективність у роботі зі стресом, травмою та посттравматичним стресовим розладом, що підтверджується численними систематичними оглядами та мета-аналізами, проведеними у 2014–2025 рр. Дослідження охоплювали різні країни, зокрема Західну Європу, США та Азію і включали дорослих, дітей та підлітків, які пережили травматичні події.

Зокрема, сучасний мета-аналіз семи контрольованих досліджень з дорослими пацієнтами ($n \approx 665$), опублікований у 2025 р. у «BMC Psychology», показав статистично значуще зниження симптомів ПТСР після застосування креативних арт-інтервенцій (стандартизована середня різниця $SMD = -1,98$; 95 % CI: $-3,8$ до $-0,16$; $p < 0,03$). Ці втручання включали драматерапію, музичну та образотворчу терапію, що свідчить про потенційний терапевтичний ефект креативних арт-терапевтичних методик при психологічних травмах (Wang et al., 2025).

У систематичному огляді 2014–2015 рр., опублікованому у журналі «Trauma, Violence & Abuse», було проаналізовано шість контрольованих досліджень арт-терапії у дорослих, які зазнали травм. У половині випадків спостерігалось значне зниження симптомів психологічної травми та покращення емоційного стану, включно з редукцією депресивних проявів (Schouten et al., 2015).

Для дітей і підлітків, які пережили травматичні події, мета-аналіз 2024 р. (журнал «Clinical Psychology & Psychotherapy») продемонстрував значне зменшення симптомів ПТСР як у порівнянні з початковим станом ($g = -0,67$; $p < .001$), так і відносно контрольних груп ($g = -0,50$; $p < .001$), підтверджуючи ефективність арт-терапевтичних підходів у молодшій віковій категорії (Maddox et al., 2024).

Подальший огляд досліджень у «Frontiers in Psychiatry» (2025 р.) підтвердив, що креативні арт-інтервенції сприяють зниженню симптомів тривоги та депресії у дітей і підлітків, хоча загальна ефективність окремих технік залишалася різною через методологічну гетерогенність досліджень (Li et al., 2025).

Ефективність арт-терапії пояснюється можливістю безпечного вираження травматичного досвіду, активацією невербальних каналів сприйняття та інтеграцією внутрішніх ресурсів людини. Арт-терапевтичні методи сприяють активації невербальних каналів сприйняття, таких як малювання, робота з матеріалами та формування образів, що дозволяє особі опрацьовувати власні переживання та емоційні стани без прямого звернення до травматичних спогадів. Використання символів і творчих форм у терапевтичному процесі забезпечує безпечний доступ до внутрішнього досвіду, стимулює саморефлексію та сприяє поступовій інтеграції емоційного матеріалу. Такий підхід сприяє зниженню психологічного тиску, пом'якшенню гострих стресових реакцій та формуванню ресурсів для емоційної регуляції у кризових та травматичних ситуаціях (таблиця 1).

Коли людина малює, ліпить або працює з будь-яким іншим матеріалом, внутрішній біль і напруга поступово виносяться назовні – на папір, у глину, у форму чи колір. Завдяки цьому між особистістю та травмою з'являється безпечна дистанція: переживання більше не «всередині», вони вже існують окремо, з ними можна взаємодіяти, змінювати їх, спостерігати за ними без відчуття повного поглинання. Важливою є також сенсорна складова арт-терапії: дотик до матеріалів, робота з кольором, текстурою, рухами рук активізує ті ділянки мозку, які відповідають за образне, невербальне сприйняття досвіду. Саме там часто зберігаються травматичні спогади, до яких неможливо дістатися лише словами чи раціональними поясненнями. Через творчий процес людина поступово «розморожує» ці заблоковані переживання, не примушуючи себе говорити про те, до чого вона ще не готова.

Крім того, арт-терапія створює відчуття внутрішньої впорядкованості. Межі аркуша, форма виробу, задані рамки творчого завдання виконують роль психологічного контейнера, у який можна безпечно помістити сильні емоції (страх, злість, розпач тощо). Те, що раніше відчувалося як хаос і неконтрольований потік, набуває структури та форми. Завдяки цьому

Таблиця 1

Основні методи арт-терапії та їх роль у роботі з наслідками травматичних подій, гострим стресом та ознаками ПТСР

Метод арт-терапії	Інструменти	Мета	Роль при роботі з травмою, стресом, ознаками ПТСР
Образотворче мистецтво	Малювання, живопис, графіка, колаж	Вираз емоцій та внутрішніх переживань через символи	Дозволяє клієнту м'яко торкнутися травматичного досвіду, знизити напруження, досліджувати переживання без прямої вербалізації
Скульптура та робота з матеріалами	Глина, пластилін, пісок	Тактильне самовираження та символічна трансформація емоцій	Сприяє емоційній розрядці, зниженню тривожності, створює безпечний канал для проживання стресових спогадів
Колаж (арт-колаж)	Зображення, фотографії, текст	Інтеграція переживань, символічне опрацювання конфліктів	Дозволяє досліджувати травматичні події в дистанційованій формі, зменшуючи ризик ретравматизації
Метафоричні асоціативні карти	Карти з образами або словами	Розкриття внутрішнього досвіду через асоціації	Підтримує самоусвідомлення, допомагає висловити складні емоції без прямого проговорювання травми
Фототерапія	Особисті, сімейні фотографії	Робота з пам'яттю та емоційним досвідом	Активує невербальні ресурси, дозволяє опрацьовувати травму м'яко, знижує психологічний тиск
Рух та тілесні практики	Танцювально-рухова терапія, пластика	Вираження емоцій через тіло, інтеграція психоемоційного досвіду	Допомагає зняти фізичне напруження, проживати емоції без словесного контакту з травматичними спогадами
Музика та звук	Інструменти, голос, імпровізація	Емоційна розрядка, відновлення психічного балансу	Сприяє регуляції емоцій, зниженню тривоги та агресії, підтримує стабілізацію психоемоційного стану
Театральні та драматерапевтичні техніки	Рольові ігри, пантоміма, казкотерапія	Проживання внутрішніх конфліктів у безпечній формі	Дозволяє моделювати травматичні ситуації дистанційовано, сприяє переробці емоцій і розвитку адаптивних стратегій

Джерело: *складено авторами

людина поступово повертає відчуття контролю над своїм внутрішнім світом, що є надзвичайно важливим кроком на шляху відновлення після пережитого травматичного досвіду.

Арт-терапевтичне втручання у соціальній роботі з особами, які пережили травматичний досвід, потребує чіткої та послідовної структури. Саме така поетапність дозволяє підтримати клієнта, не перевантажити його емоційно й уникнути ретравматизації. Кожен етап має свою логіку й відповідає внутрішнім потребам людини на певному відрізку відновлення (рис. 1).

Мета арт-терапевтичного процесу виходить за межі зниження стресу і полягає у розвитку саморегуляції, відновленні почуття контролю та активізації внутрішніх ресурсів клієнта, що сприяє його адаптації та психоемоційному відновленню після травматичних подій. Важливим аспектом арт-терапевтичного втручання є безпечний супровід фахівцем,

який контролює виконання всіх етапів процесу та забезпечує мінімізацію ризику ретравматизації.

Перший етап арт-терапевтичного втручання зосереджений на формуванні відчуття безпеки та стабілізації, що є ключовим для роботи

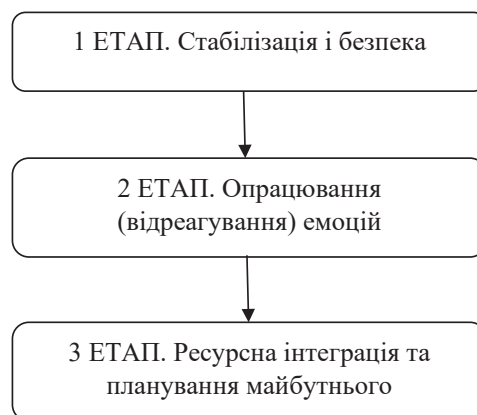

Рис. 1. Основні етапи арт-терапевтичного втручання при роботі з наслідками травматичних подій та стресових станів

з особами, які пережили травматичні події або перебувають у стані гострого стресу. Основне завдання цього етапу полягає у відновленні хоча б мінімального контролю над емоційним станом клієнта. Однією з ефективних технік на цьому етапі є створення «Безпечного місця», під час якої людина візуально відтворює простір, де він почувається спокійно та захищено. Це може бути як реально існуюче, так і уявне місце, але суттєво, що процес малювання перемікає увагу з тривоги на відчуття опори, а створений образ функціонує як внутрішній якір, до якого людина може повертатися у моменти психологічного напруження.

Крім використання образотворчої техніки, на першому етапі доцільно застосовувати додаткові методи стабілізації: техніки релаксації, дихальні вправи, сенсорні практики та тілесну корекцію. Такі підходи сприяють заспокоєнню нервової системи, зниженню рівня внутрішнього стресу та формуванню відчуття контролю над власними емоціями. Комплексне поєднання творчого процесу з техніками саморегуляції забезпечує безпечний доступ до внутрішнього досвіду клієнта і створює фундамент для наступних етапів терапевтичної роботи.

Другий етап арт-терапевтичного втручання спрямований на безпечне відреагування накопиченої емоційної напруги та опрацювання внутрішніх конфліктів. На цьому етапі особливо ефективною є робота з пластичними матеріалами, такими як глина, пластилін або тісто. Фізичні дії, такі як стискання, розривання, деформація матеріалу, дозволяють клієнту «випустити» гнів, страх або почуття безсилля без словесного вираження та без ризику шкоди для себе чи оточуючих. Важливою складовою цього етапу є не лише емоційне розрядження, а й трансформація безформної маси на конкретний створений символ. Після завершення роботи з матеріалом доцільно включати вербальне осмислення створених символів, що сприяє інтеграції емоційного досвіду та розвитку усвідомленого контролю над власними станами. Саме завдяки поєднанню невербальної експресії через матеріал і вербалізації символів забезпечується безпечне опрацювання

травматичного досвіду, стимулюється розвиток внутрішніх ресурсів, що сприяє формуванню відчуття контролю особою свого психоемоційного стану.

Завершальний етап арт-терапевтичного втручання орієнтований на пошук внутрішніх ресурсів та формування погляду у майбутнє, що є критично важливим для інтеграції травматичного досвіду та відновлення психоемоційної стабільності. На цьому етапі увага клієнта переноситься з пережитої травми на ті фактори, які підтримують його та сприяють подальшому розвитку та адаптації. Практики цього етапу включають планування малих досяжних цілей, роботу з образами та метафорами майбутнього, колажі ресурсів, а також символічне моделювання життєвих сценаріїв.

Фокусування на ресурсах і позитивних перспективах підвищує мотивацію до змін, сприяє відновленню почуття контролю над власним життям і підтримує процес саморегуляції (Тараріна, 2015). Крім того, інтеграція творчого вираження з вербалізацією внутрішніх образів дозволяє закріпити позитивні емоційні переживання, зміцнює психічну стійкість та сприяє формуванню адаптивних стратегій поведінки після стресових чи травматичних подій.

Пропонується комплексна програма арт-терапевтичних практик, що інтегровано відтворює повний процес терапевтичного втручання та може застосовуватися в контексті соціальної роботи для підтримки осіб, які пережили травматичні або стресові події.

Під час впровадження арт-терапевтичних методів у практику соціальної роботи надзвичайно важливо дотримуватися базових принципів безпеки та поваги до внутрішнього світу клієнта. Зокрема, фахівець має утримуватися від власних інтерпретацій творчих робіт, оскільки лише сам клієнт визначає зміст, який він вкладає у свій малюнок, колаж чи інший арт-об'єкт. Роль спеціаліста полягає не в тлумаченні образів, а в делікатному супроводі процесу через відкриті та ненав'язливі запитання, що стимулюють саморефлексію та усвідомлення власних емоційних станів. Прикладами таких запитань можуть бути: «що для вас означає

Таблиця 2

Програма арт-терапевтичних практик для роботи з травмою та стресовими станами

Техніка	Механізм	Очікуваний результат	Приклад
1. ЕТАП. СТАБІЛІЗАЦІЯ			
Техніка «Мій безпечний простір». Клієнт за допомогою кольорів та форм зображує місце, де відчуває себе захищеним; реальний спогад або абстрактна конструкція.	Створення візуального ресурсу, до якого можна повертатися під час панічних атак	Відчуття безпеки та стабілізації, зниження рівня тривожності, повернення контролю над емоційним станом	Ветеран, тривожність у відкритому просторі: «безпечним місцем» став затишний будиночок у горах, оточений щільним лісом; темно-зелені та коричневі відтінки створюють «заземлення»
Техніка «Дихання через образ» (візуальна дихальна практика). Клієнту пропонується використати простий образ (наприклад, коло, хвилю, дерево), щоб «намалювати» власне дихання. На великому аркуші паперу він проводиться лінія або фігура, що розширюється під час вдиху і зменшується під час видиху.	Поєднання контролю над диханням з образотворчим процесом активує тілесносенсорні шляхи саморегуляції, підтримує стабілізацію нервової системи, сприяє зниженню фізіологічних ознак тривоги.	Підвищення здатності до психофізіологічної регуляції, зниження рівня тривожності, відчуття «заземлення» і безпеки.	Після пережитого панічного нападу клієнтка малює хвилю, що піднімається при вдиху та опускається під час видиху. Використання повільних плавних ліній допомогло їй відчути синхронність між тілесним відчуттям та кольоровим зображенням, що сприяло поверненню відчуття контролю над тілом.
2. ЕТАП. ОПРАЦЮВАННЯ (ВІДРЕАГУВАННЯ) ЕМОЦІЙ			
Техніка «Трансформація об'єкту напруги» (пластична терапія). Використання глини або кінетичного піску: клієнт ліпить «образ свого болю/гніву», а потім трансформує його (розминає, змінює форму, додає елементи).	Перехід від пасивного переживання травми до активної дії та контролю над матеріалом	Зниження емоційного напруження, розвиток здатності до регуляції емоцій, відчуття контролю над внутрішнім станом	Клієнтка (внутрішньо-переміщена особа) зліпила «чорну кулю», що символізувала страх перед майбутнім; перетворила на «чашу з насінням», додавши світлі елементи
Техніка «Емоційний ланцюг» (малюнок послідовних станів). Клієнту пропонується на одному аркуші створити серію невеликих образів або сцен (ланцюг), що зображують перехід від поточного сильного емоційного стану до стану більшого спокою чи прийняття. Це графічний наратив внутрішнього переживання – не словами, а символами, кольором, формою.	Послідовне зображення станів допомагає клієнту візуалізувати динаміку емоційного переживання, поділити його на етапи, пережити та впорядкувати емоції через невербальні образи без прямого проговорювання болючих спогадів.	Розширення здатності до емоційної експресії, зменшення внутрішнього напруження, усвідомлення переходів між різними емоційними станами, формування інтегрованого відчуття переживання.	Чоловік, що переживав посилений страх після аварії, намалював низку образів: темні спіралі – сильне напруження, розмиті фігури – стан розгубленості, перехід до світлішої колористики – кроки до прийняття та контролю над емоціями.
3. ЕТАП. РЕСУРСНА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО			
Техніка «Дерево стійкості». Створення багатокомпонентного образу дерева на великому форматі (A3): коріння – ресурси роду та минулі перемоги; стовбур – внутрішні якості (сила волі, терпіння, гумор); гілки та плоди – мрії, плани, люди, що підтримують.	Візуалізація життєвого шляху як цілісного процесу, інтеграція ресурсів і надій	Усвідомлення власних опор і ресурсів, формування відчуття життєстійкості, підвищення мотивації та здатності до адаптації і розвитку	Клієнтка, яка пережила втрату дому через воєнні дії, зобразила коріння дерева як сім'ю та друзів, а також спогади про професійні та навчальні успіхи; стовбур дерева відображав її терпіння, наполегливість і здатність адаптуватися; гілки та плоди символізували майбутні плани – навчання, роботу, соціальні контакти та надію на відновлення стабільного життя. Під час обговорення з терапевтом клієнтка зазначила, що «дерево допомагає мені побачити, що навіть після втрати є багато опор, на які я можу спертися».

Техніка	Механізм	Очікуваний результат	Приклад
Техніка «Карти майбутніх можливостей» (колаж ресурсів і планів). Клієнт отримує аркуш паперу, на якому створює колаж із вирізок, кольорових елементів, слів чи символів, що представляють його ресурси, підтримку та можливі досягнення в майбутньому. Особлива увага приділяється формулюванню нових можливостей і маленьких досяжних цілей.	Колаж стимулює пошук конкретних можливостей та опору, сприяє переведенню майбутніх бажань у реальні образи, що активують мотивацію, підтримують усвідомлення шляхів руху вперед.	Підвищення мотивації до змін, конкретизація планів, зменшення відчуття безнадійності, зміцнення віри в ресурси й можливості, що підтримують адаптацію після травми.	Після переїзду до нового міста жінка створила колаж, у якому поєднала зображення курсів навчання, місцевих груп підтримки, дітей, друзів – усе, що для неї є ресурсом. У підписах під зображеннями були конкретні цілі: «записатися на курси англійської», «зустрітись із новим знайомим».

цей образ?», «чи є у цьому малюнку частини, які здаються вам особливо важливими?», «як ви себе відчуваєте, коли повертаєтесь до цього образу?», «які ресурси або сили ви помічаєте у своєму зображенні?» тощо. Такі питання сприяють активізації внутрішніх ресурсів клієнта, розвитку усвідомленості та саморегуляції та підтримують психологічну безпеку під час арт-терапевтичного процесу.

Не менш важливим у арт-терапевтичній практиці є акцент на процесі створення, а не на кінцевому результаті роботи. Важливість роботи не визначається її естетичною привабливістю або «правильністю» виконання. Основною цінністю є сам процес творчості, який забезпечує можливість емоційного розвантаження, зниження напруги та досягнення внутрішнього полегшення. Саме проживання моменту творчості, а не створений образ, функціонує як ключовий терапевтичний чинник.

Фахівець може сприяти усвідомленню емоційного досвіду клієнта через відкриті, ненав'язливі запитання, що стимулюють рефлексію та вербалізацію переживань: «що ви відчували, коли працювали над цим образом?», «які емоції виникають у вас під час малювання або ліплення?», «чи відчуваєте ви полегшення або розрядку після виконання цього завдання?», «які моменти процесу були для вас найбільш значущими?», «що ви помітили у своєму настрої під час творчості?». Такі запитання допомагають клієнту усвідомити власний емоційний стан, формують

здатність до саморефлексії та саморегуляції, а також підтримують психологічну безпеку, не акцентуючи увагу на зовнішньому вигляді чи «правильності» арт-роботи.

Окрему увагу в арт-терапевтичній практиці слід приділяти етичній та психологічній безпеці клієнта. У разі виникнення надмірної емоційної реакції, сліз, ступору або інших ознак дистресу під час роботи з матеріалами, фахівець повинен своєчасно призупинити процес і повернути людину до стабілізуючих технік. До таких технік належать: використання образу «безпечного місця», дихальні практики (повільний глибокий вдих і видих, «дихання хвилиною»), а також тілесно-орієнтовані вправи (розслаблення плечей, руки на животі, легкі рухи або скручування тіла для зниження напруження). Використання цих методів формує стабільну основу для подальшої роботи з емоціями та ресурсами клієнта.

Висновки. Арт-терапевтичні техніки є ефективним засобом соціально-психологічної реабілітації та протягом багатьох років підтвердили свою терапевтичну цінність. Сучасні наукові дані свідчать, що арт-терапевтичні інтервенції є перспективним інструментом у роботі з травмою та стресовими станами, забезпечуючи зниження симптомів ПТСР, стабілізацію емоційного стану та активацію внутрішніх ресурсів клієнтів, що сприяє їхній психологічній адаптації та відновленню.

У процесі роботи з травмою арт-терапія виконує три ключові функції: екстерналізацію

(виведення внутрішніх переживань у матеріальний або візуальний образ), сенсорну інтеграцію (активацію та організацію тілесних і сенсорних переживань) та контейнування (створення безпечного простору для усвідомлення і регуляції емоцій). Робота фахівців соціальної сфери у цьому контексті повинна будуватися за чіткою послідовністю етапів: стабілізація, опрацювання емоцій та ресурсування. При впровадженні арт-терапевтичних методів у соціальну роботу слід дотримуватися базових етичних принципів взаємодії з клієнтом: відмова від інтерпретацій творчих робіт клієнта, пріоритет процесу над результатом

та забезпечення етичної та психологічної безпеки.

Отже, арт-терапевтичні техніки не лише сприяють зниженню симптомів гострих стресових розладів та ПТСР, але й стимулюють посттравматичне зростання, допомагаючи особистості відновити сенс життя, активізувати творчу енергію та віднайти внутрішні ресурси для подальшої життєдіяльності. У контексті сучасних кризових ситуацій, зокрема воєнних дій, включення арт-терапевтичних втручань у протоколи соціальної роботи є обов'язковим для забезпечення ефективної психологічної підтримки та реабілітації постраждалих.

Література

1. Опанасенко О. В Україні порівняно з 2021 роком кількість пацієнтів з діагнозом ПТСР зросла майже в чотири рази. *Бабель*, 18 березня 2024. URL: <https://babel.ua/en/news/105057-in-ukraine-compared-to-2021-the-number-of-patients-diagnosed-with-ptsd-increased-almost-fourfold>
2. Lushchak O., Velykodna M., Bolman S., Strilbytska O., Berezovskyi V., Storey K. B. Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: a nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health – Europe*. 2023. Vol. 6(36). Art. no. 100773. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
3. Weiser J. Establishing the Framework for Using Photos in Art Therapy (and other Therapies) Practices. *Arteterapia: Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social*. 2014. Vol. 9. P. 159–190. DOI: https://doi.org/10.5209/rev_ARTE.2014.v9.47490
4. Тараріна О. В. Глибинна арт-терапія: практики трансформацій: навч.-метод. посіб. Київ : Астамір-В, 2015. 208 с.
5. Тараріна О. В. Практикум з арт-терапії: скринька майстра : навч.-метод. посіб. Київ : Астамір-В, 2014. 160 с.
6. Хижна О., Сакалюк О., Куцин Е. Арт-педагогіка і арт-терапія в соціальній реабілітації дітей. Київ : КНТ, 2023. 148 с.
7. Калька Н. М., Ковальчук З. Я. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
8. Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Київ : Шкільний світ, 2007. 120 с.
9. Бедіченко О., Раєвська Я. Концепції та методики арт-терапії: розвиток і впровадження в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2024. Вип. 3(64). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32689/maur.psych.2024.3.1>
10. Wang J., Zhang B., Yahaya R., et al. Colors of the mind: a meta-analysis of creative arts therapy as an approach for post-traumatic stress disorder intervention. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13. Art. no. 32. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02361-4>
11. Schouten K. A., de Niet G. J., Knipscheer J. W., Kleber R. J., Hutschemaekers G. J. The effectiveness of art therapy in the treatment of traumatized adults: a systematic review on art therapy and trauma. *Trauma, Violence & Abuse*. 2015. Apr. Vol. 16(2). P. 220–228. DOI: <https://doi.org/10.1177/1524838014555032>
12. Maddox G. A., Bodner G. E., Christian M. W., Williamson P. On the effectiveness of visual arts therapy for traumatic experiences: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology & Psychotherapy*. 2024. Jul-Aug. Vol. 31(4). Art. no. e3041. DOI: <https://doi.org/10.1002/cpp.3041>
13. Li Z., Cui Q., Liu X. Systematic review of the effectiveness of arts therapy for children and adolescents with post-traumatic stress disorder. *Frontiers in Psychiatry*. 2025. Vol. 16. Art. no. 1716481. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2025.1716481>

References

1. Opanasenko, O. (2024). V Ukraini porivniano z 2021 rokom kilkist patsientiv z diahnozom PTSR zroslo maizhe v chotyry razy [In Ukraine, compared to 2021, the number of patients diagnosed with PTSD increased

almost fourfold]. *Babel*, March 18, 2024. Retrieved from <https://babel.ua/en/news/105057-in-ukraine-compared-to-2021-the-number-of-patients-diagnosed-with-ptsd-increased-almost-fourfold> [in Ukrainian].

2. Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., & Storey, K. B. (2023). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: a nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health – Europe*, 6(36), 100773. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>

3. Weiser, J. (2014). Establishing the framework for using photos in art therapy (and other therapies) practices. *Arteterapia: Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social*, (9), 159–190. DOI: https://doi.org/10.5209/rev_ARTE.2014.v9.47490

4. Tararina, O. V. (2015). Hlybyinna art-terapiia: praktyky transformatsii [Deep art therapy: transformation practices]. Kyiv: Astamir-V [in Ukrainian].

5. Tararina, O. V. (2014). Praktykum z art-terapii: skrynka maistra [Art therapy practicum]. Kyiv: Astamir-V [in Ukrainian].

6. Khyzhna, O., Sakaliuk, O., & Kutsyn, E. (2023). Art-pedahohika i art-terapiia v sotsialnii reabilitatsii ditei [Art pedagogy and art therapy in social rehabilitation of children]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

7. Kalka, N. M., & Kovalchuk, Z. Ya. (2020). Praktykum z art-terapii [Art therapy practicum]. Part 1. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].

8. Voznesenska, O. L., & Mova, L. V. (2007). Art-terapiia v roboti praktychnoho psykholoha [Art therapy in practical psychologist work]. Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].

9. Bedichenko, O., & Raievska, Ya. (2024). Kontseptsii ta metodyky art-terapii: rozvytok i vprovadzhennia v Ukraini [Concepts and methods of art therapy: development and implementation in Ukraine]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific Works of Inter-regional Academy of Personnel Management. Psychology*, 3(64), 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.1> [in Ukrainian].

10. Wang, J., Zhang, B., Yahaya, R., et al. (2025). Colors of the mind: a meta-analysis of creative arts therapy as an approach for post-traumatic stress disorder intervention. *BMC Psychology*, (13), 32. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02361-4>

11. Schouten, K. A., de Niet, G. J., Knipscheer, J. W., Kleber, R. J., & Hutschemaekers, G. J. (2015). The effectiveness of art therapy in the treatment of traumatized adults: a systematic review on art therapy and trauma. *Trauma, Violence & Abuse*, 16(2), 220–228. DOI: <https://doi.org/10.1177/1524838014555032>

12. Maddox, G. A., Bodner, G. E., Christian, M. W., & Williamson, P. (2024). On the effectiveness of visual arts therapy for traumatic experiences: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 31(4), e3041. DOI: <https://doi.org/10.1002/cpp.3041>

13. Li, Z., Cui, Q., & Liu, X. (2025). Systematic review of the effectiveness of arts therapy for children and adolescents with post-traumatic stress disorder. *Frontiers in Psychiatry*, (16), 1716481. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2025.1716481>

Архипова С. П., Губар О. Є. Методи арт-терапії у соціальній роботі з наслідками стресу: відновлення емоційного стану та психічного здоров'я

У статті проведено теоретико-методичне дослідження застосування методів арт-терапії у соціальній роботі з особами, які мають симптоми гострого та посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Актуальність дослідження обумовлена значним збільшенням кількості людей, які зазнали психологічної травми внаслідок воєнних дій в Україні, та потребою у безпечних, ефективних і неконфронтаційних методах психологічної підтримки, здатних працювати з травмою поза межами вербальних інтервенцій.

У роботі обґрунтовано арт-терапію як психотерапевтичний інструмент, що забезпечує екстерналізацію травматичного досвіду, активізацію сенсорної інтеграції та створення психологічного «контейнера» для інтенсивних емоційних переживань. Продемонстровано, що творчий процес сприяє формуванню безпечної дистанції між особистістю та травмою, зниженню внутрішньої напруги й поступовому відновленню контролю над емоційним станом.

Авторами запропоновано поетапний алгоритм арт-терапевтичного втручання, що включає стадії стабілізації, відреагування та ресурсування. Кожен етап описано через відповідні арт-терапевтичні техніки, такі як «Мій безпечний простір», «Трансформація об'єкта напруги» та «Дерево стійкості», із наведенням практичних прикладів роботи з ветеранами та внутрішньо-переміщеними особами. Особливу увагу приділено сенсорному аспекту творчої діяльності та його ролі у доступі до невербалізованих травматичних спогадів.

У статті окреслено ключові принципи безпечного застосування арт-терапії в соціальній практиці: утримання від інтерпретацій з боку фахівця, пріоритет процесу над результатом та дотримання етичних і психоло-

гічних стандартів безпеки клієнта. На підставі огляду досліджень і практичного досвіду зроблено висновок, що арт-терапевтичні технології не лише сприяють зниженню симптоматики ПТСР, а й створюють умови для посттравматичного зростання, відновлення життєстійкості та мобілізації внутрішніх ресурсів особистості.

Ключові слова: арт-терапія, гострий стресовий розлад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), соціальна робота, травматичний досвід, стабілізація, опрацювання емоцій, ресурсування.

Arkhipova S. P., Hubar O. Ye. Methods of art therapy in social work with the consequences of stress: restoration of emotional state and mental health

The article presents a theoretical and methodological study of the application of art therapy methods in social work with individuals exhibiting symptoms of acute stress disorder and post-traumatic stress disorder (PTSD). The relevance of the study is due by the significant increase in the number of people who have experienced psychological trauma as a result of military actions in Ukraine, as well as by the need for safe, effective, and non-confrontational methods of psychological support capable of addressing trauma beyond exclusively verbal interventions.

The paper substantiates art therapy as a psychotherapeutic tool that facilitates the externalization of traumatic experience, activation of sensory integration, and the creation of a psychological “container” for intense emotional experiences. It is demonstrated that the creative process promotes the establishment of a safe distance between the individual and the trauma, reduces internal tension, and gradually restores control over one’s emotional state.

The authors propose a step-by-step algorithm of art therapy intervention, which includes the stages of stabilization, emotional processing (abreaction), and resourcing. Each stage is described through relevant art therapy techniques, such as “My Safe Space”, “Transformation of the Object of Tension”, and “Tree of Resilience”, accompanied by practical examples of work with veterans and internally displaced persons. Particular attention is paid to the sensory aspect of creative activity and its role in accessing non-verbalized traumatic memories.

The article outlines the key principles of the safe application of art therapy in social practice: refraining from interpretations by the specialist, prioritizing the therapeutic process over the final product, and adhering to ethical and psychological standards of client safety. Based on a review of research and practical experience, it is concluded that art therapy technologies not only contribute to the reduction of PTSD symptoms but also create conditions for post-traumatic growth, restoration of resilience, and mobilization of the individual’s internal resources.

Key words: art therapy, acute stress disorder, post-traumatic stress disorder (PTSD), social work, traumatic experience, stabilization, emotional processing, resourcing.

Дата першого надходження статті до видання: 03.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364:305

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-56-63>

Гудзь Тетяна Олександрівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна.

tatkagydz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6133-2891>

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання гендерної рівності набуває особливої актуальності, оскільки воно безпосередньо пов'язане із забезпеченням прав людини, соціальної справедливості та сталого розвитку. Гендерна рівність передбачає рівні можливості для жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя, зокрема в освіті, праці, політичній діяльності та доступі до соціальних послуг. Водночас соціальні стереотипи, дискримінаційні практики та гендерно зумовлене насильство залишаються суттєвими викликами для сучасного суспільства. У цих умовах важливою стає роль соціальної роботи, спрямованої на підтримку вразливих груп населення та подолання соціальної нерівності.

Актуальність дослідження гендерної рівності в системі соціальної роботи зумовлена необхідністю інтеграції гендерного підходу до професійної діяльності соціальних працівників. Урахування гендерного аспекту дозволяє більш ефективно аналізувати соціальні проблеми клієнтів, визначати їхні потреби та розробляти адекватні стратегії соціальної допомоги.

У контексті демократичних трансформацій та європейської інтеграції України забезпечення гендерної рівності набуває особливого значення та пов'язане з виконанням міжнародних зобов'язань держави. Це зумовлює потребу вдосконалення системи соціальних послуг,

розроблення гендерно-чутливих програм підтримки та підготовки фахівців, здатних ефективно працювати з різними соціальними групами (Грицай, 2024).

Отже, дослідження гендерної рівності в системі соціальної роботи має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки сприяє підвищенню ефективності соціальної підтримки населення та розвитку гендерно-чутливої професійної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гендерної рівності у системі соціальної роботи посідає важливе місце у сучасних наукових дослідженнях, оскільки охоплює питання соціальної справедливості, подолання дискримінації, захисту прав людини та вдосконалення механізмів соціальної підтримки населення. У вітчизняній (Бурик, 2025; Андрущенко, 2025) та зарубіжній (Raj, Kumra, Darmstadt & Freund, 2019) науці сформовано значну теоретичну спадщину, що дозволяє розглядати гендерну рівність не лише як правову чи політичну категорію, але й як важливий принцип організації соціальної роботи.

Наукові підходи до вивчення гендерної проблематики ґрунтуються на дослідженнях (Кравченко & Войтовська, 2023), що розкривають сутність гендера як соціального конструкта, аналізують формування гендерних ролей та прояви соціальної нерівності. Значна увага приділяється проблемам гендерної

соціалізації, дискримінації, стереотипів та структурних форм нерівності, що стали теоретичною основою для розвитку гендерно-чутливого підходу у соціальній роботі.

У працях українських науковців (Заладовська & Степаненко, 2024) досліджуються питання утвердження гендерної рівності в умовах трансформації соціальної політики та реформування системи соціального захисту. Особливий акцент робиться на проблемах гендерної дискримінації, фемінізації бідності, домашнього насильства та необхідності впровадження гендерного підходу у практику соціальної роботи. У цьому контексті наголошується, що діяльність соціального працівника повинна базуватися на засадах рівності прав, недискримінації та поваги до людської гідності.

Сучасні дослідження також зосереджені на розробці гендерно-чутливих технологій соціальної роботи, інтеграції гендерного аналізу в оцінюванні потреб клієнтів та плануванні соціальних послуг, а також на питаннях запобігання гендерно зумовленому насильству (Хлівнюк, Кулава & Горпиненко, 2023). Загубіжні наукові праці (Perera et al., 2022) доповнюють ці підходи аналізом інституційного забезпечення гендерної рівності та підготовки соціальних працівників до роботи в умовах гендерної різноманітності.

Отже, аналіз наукових досліджень засвідчує, що проблема гендерної рівності в системі соціальної роботи є актуальною і вимагає подальшого осмислення з урахуванням сучасних соціальних викликів та розвитку гендерно-чутливої практики соціальної роботи.

Метою статті є теоретичний аналіз сучасних підходів до забезпечення гендерної рівності у системі соціальної роботи, а також визначення основних викликів і перспектив упровадження гендерно-чутливих практик у професійну діяльність фахівців соціальної сфери.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати наукові підходи до розуміння сутності гендерної рівності у соціальній роботі; з'ясувати роль гендерного підходу у професійній

діяльності соціальних працівників; охарактеризувати сучасні тенденції та проблеми забезпечення гендерної рівності у сфері соціальних послуг; визначити основні виклики, що постають перед системою соціальної роботи у процесі впровадження принципів гендерної рівності; окреслити можливі напрями удосконалення гендерно-чутливої практики соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному науковому дискурсі гендерна рівність розглядається як один із ключових принципів соціальної справедливості та найважливіша складова демократичного розвитку суспільства. У системі соціальної роботи вона виступає не лише нормативною вимогою, але й методологічною основою професійної діяльності спеціалістів соціальної сфери. Гендерна рівність передбачає забезпечення рівних прав, можливостей та доступу до ресурсів для жінок та чоловіків, а також подолання соціальних бар'єрів, що виникають внаслідок гендерних стереотипів та дискримінаційних практик.

Наукові підходи до розуміння сутності гендерної рівності у соціальній роботі формуються під впливом різних теоретичних концепцій, у тому числі соціологічних, психологічних та педагогічних. Одним із важливих є соціально-конструктивістський підхід, згідно з яким гендер розглядається як соціально сформована система ролей, норм і очікувань, що визначають поведінку жінок і чоловіків у суспільстві. У рамках цього підходу гендерна нерівність пояснюється впливом соціальних інституцій, культурних традицій та усталених моделей соціалізації, що формують нерівний розподіл можливостей та ресурсів (Коваліско & Горбач, 2012).

Важливе значення для соціальної роботи має правозахисний підхід, який розглядає гендерну рівність у контексті реалізації прав людини. У цьому випадку діяльність соціальних працівників спрямована на забезпечення рівного доступу до соціальних послуг, підтримку осіб, які зазнають дискримінації, та захист прав клієнтів незалежно від їхньої статі. Такий підхід передбачає активну роль соціальної роботи у формуванні недискримінаційного

соціального середовища та запобіганні різним формам гендерного насильства (Андрущенко, 2025).

У наукових дослідженнях (Нохріна, 2025) також поширений гендерно-чутливий підхід, що передбачає врахування відмінностей у життєвому досвіді, соціальному становищі та потребах жінок та чоловіків при час надання соціальних послуг. Його застосування дозволяє більш точно визначати соціальні проблеми клієнтів, оцінювати їхні потреби та розробляти ефективні стратегії соціальної підтримки. Гендерно-чутлива практика соціальної роботи спрямована на усунення нерівності у доступі до ресурсів, підвищення соціальної включеності та підтримку осіб, які перебувають у ситуації соціальної вразливості.

Окремий напрям наукових досліджень (Raj, Kumra, Darmstadt, & Freund, 2019) пов'язаний із формуванням гендерної компетентності соціальних працівників. Вона розглядається як важлива складова професійної підготовки фахівців соціальної сфери і включає знання про гендерні процеси в суспільстві, вміння здійснювати гендерний аналіз соціальних ситуацій і здатність застосовувати гендерно-чутливі методи у професійній діяльності. Формування такої компетентності сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи та забезпечує більш комплексний підхід до вирішення соціальних проблем клієнтів.

Гендерний підхід у професійній діяльності соціальних працівників є важливим інструментом забезпечення рівності прав та можливостей для різних соціальних груп. Його застосування сприяє глибшому розумінню соціальних проблем клієнтів, оскільки дозволяє враховувати вплив гендерних стереотипів, соціальних ролей та нерівний доступ до ресурсів на становище людини у суспільстві. У практиці соціальної роботи гендерний підхід допомагає виявляти приховані форми дискримінації та розробляти ефективні стратегії соціальної підтримки.

Використання гендерного підходу передбачає врахування специфічних потреб жінок та чоловіків в оцінюванні соціальної ситуації клієнта, плануванні соціальних послуг та

реалізації програм соціальної допомоги. Соціальні працівники повинні аналізувати, як гендерні фактори впливають на доступ до освіти, праці, соціального захисту, медичних послуг та інших соціальних ресурсів. Такий аналіз дозволяє забезпечити більш справедливий розподіл соціальної допомоги та підвищити ефективність соціальних інтервенцій (Бурик, 2025).

Важливим аспектом застосування гендерного підходу є діяльність соціальних працівників у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству. Соціальні працівники відіграють ключову роль у виявленні випадків насильства, наданні психологічної та соціальної підтримки постраждалим, а також у координації взаємодії між різними службами та організаціями, які надають допомогу постраждалим. Гендерний підхід у цьому контексті сприяє формуванню безпечного соціального середовища та захисту прав осіб, які зазнали дискримінації чи насильства (Грицай, 2024).

Крім того, гендерний підхід є важливою складовою професійної компетентності соціальних працівників. Він передбачає формування у фахівців здатності здійснювати гендерний аналіз соціальних ситуацій, використовувати гендерно-чутливі методи роботи з клієнтами та сприяти подоланню соціальних стереотипів. Професійна діяльність соціального працівника повинна ґрунтуватися на засадах рівності, недискримінації, поваги до людської гідності та підтримання соціальної справедливості.

У сучасних умовах забезпечення гендерної рівності у сфері соціальних послуг стає одним із пріоритетних напрямів розвитку соціальної політики та практики соціальної роботи. Однією з провідних тенденцій є впровадження принципу гендерного мейнстрімінгу, що передбачає інтеграцію гендерної перспективи у всі етапи розроблення та реалізації соціальної політики, програм та соціальних послуг. Такий підхід спрямований на забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до соціальної підтримки, ресурсів та можливостей розвитку (Заладовська & Степаненко, 2024).

Важливою тенденцією є розвиток гендерно-чутливих соціальних послуг, що враховують

специфічні потреби різних соціальних груп. У практиці соціальної роботи все більше уваги приділяється підтримці осіб, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, соціальної допомоги самотнім батькам, сім'ям у кризових ситуаціях, а також забезпеченню рівного доступу до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності соціальної допомоги та соціальної справедливості (Коваліско & Горбач, 2012).

Водночас у сфері соціальних послуг зберігається низка проблем, що ускладнюють реалізацію принципів гендерної рівності. Однією з них є стійкість гендерних стереотипів у суспільстві, які впливають на розподіл соціальних ролей та можуть обмежувати доступ жінок та чоловіків до певних соціальних ресурсів. Дослідження (Кравченко & Войтовська, 2023) показують, що гендерні упередження та соціальні норми залишаються важливими факторами нерівності у різних сферах життя, включаючи соціальні послуги та систему соціального захисту.

Ще однією проблемою є недостатня інтеграція гендерного підходу до процесу розроблення та оцінювання соціальних програм. У багатьох країнах гендерна проблематика формально визнається у соціальній політиці, проте механізми її практичної реалізації залишаються недостатньо розвиненими. Зокрема, дослідники (Perera et al., 2022) зазначають, що соціальні програми не завжди враховують гендерні ризики на різних етапах життя людини, а також часто не вистачає систем моніторингу та оцінювання гендерних наслідків соціальної політики.

Крім того, значним викликом залишається нерівномірний розподіл неоплачуваної домашньої та доглядової праці, що переважно покладається на жінок. Це обмежує їх можливості для професійної самореалізації та участі у громадському житті, що в свою чергу впливає на доступ до соціальних ресурсів та послуг.

Впровадження принципів гендерної рівності у систему соціальної роботи супроводжується низкою викликів, пов'язаних як із громадськими установками, так і з організаційними

особливостями функціонування соціальних служб. Одним із ключових викликів є збереження стійких гендерних стереотипів у суспільстві. Традиційні уявлення про соціальні ролі жінок і чоловіків нерідко впливають на ставлення до гендерної проблематики та ускладнюють формування рівних можливостей у різних сферах суспільного життя. Такі стереотипи можуть виявлятися і на практиці надання соціальних послуг, що іноді призводить до недостатнього врахування потреб окремих соціальних груп.

Важливою проблемою також є недостатній рівень гендерної компетентності фахівців соціальної сфери. Соціальні працівники не завжди мають достатній рівень підготовки застосування гендерного підходу у професійній діяльності, проведення гендерного аналізу соціальних ситуацій та використання гендерно-чутливих методів роботи з клієнтами. Це зумовлює потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи.

Ще одним викликом є недостатня інтеграція гендерного підходу до механізмів реалізації соціальної політики та діяльності соціальних інститутів. У багатьох випадках принципи гендерної рівності декларуються на нормативному рівні, проте їх практичне впровадження у соціальні програми та послуги потребує подальшого вдосконалення. Важливим завданням є розроблення ефективних механізмів оцінювання гендерних аспектів соціальних програм та забезпечення рівного доступу до соціальних ресурсів (Хлівнюк, Кулава & Горпиненко, 2023)

Суттєвим викликом для системи соціальної роботи є зростання соціальних ризиків, пов'язаних із поширенням гендерно зумовленого насильства, соціальною вразливістю окремих категорій населення та нерівномірним розподілом соціально-економічних ресурсів. У таких умовах соціальні працівники повинні не лише надавати підтримку постраждалим, але й здійснювати профілактичну діяльність, спрямовану на подолання дискримінації та формування гендерно-чутливого соціального середовища.

Удосконалення гендерно-чутливої практики соціальної роботи є важливою умовою забезпечення рівних прав та можливостей для різних соціальних груп та підвищення ефективності соціальних послуг. Одним із ключових напрямів є інтеграція гендерного підходу до системи підготовки та підвищення кваліфікації соціальних працівників. Формування гендерної компетентності майбутніх та практикуючих фахівців передбачає поглиблення знань про гендерні процеси у суспільстві, розвиток умінь здійснювати гендерний аналіз соціальних ситуацій та застосовувати гендерно-чутливі методи роботи з клієнтами.

Важливим напрямом удосконалення є також впровадження гендерного аналізу у процес планування, реалізації та оцінювання соціальних програм та послуг. Такий підхід дозволяє враховувати специфічні потреби жінок і чоловіків, визначати фактори гендерної нерівності та розробляти ефективніші механізми соціальної підтримки. Застосування гендерного аналізу сприяє підвищенню якості соціальних послуг та забезпеченню їхньої доступності для різних категорій населення.

Не менш важливим є розвиток міжвідомчої взаємодії у сфері забезпечення гендерної рівності. Ефективне співробітництво між соціальними службами, освітніми установами, правоохоронними органами, громадськими організаціями та іншими інститутами дозволяє створювати комплексні програми підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах чи піддаються гендерної дискримінації. Такий підхід сприяє формуванню системної моделі соціальної допомоги (Raj, Kumra, Darmstadt & Freund, 2019).

Перспективним напрямом є розвиток профілактичної діяльності, спрямованої на подолання гендерних стереотипів та формування культури рівності у суспільстві. Соціальні працівники можуть брати активну участь у просвітницьких програмах, тренінгах, соціальних кампаніях та інших заходах, що сприяють підвищенню рівня гендерної поінформованості населення.

Отже, удосконалення гендерно-чутливої практики соціальної роботи потребує

комплексних змін, що охоплюють професійну підготовку фахівців, удосконалення соціальних програм, розвиток міжвідомчої співпраці та посилення просвітницької діяльності. Реалізація цих напрямів сприятиме формуванню більш ефективної та справедливої системи соціальної підтримки населення.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що гендерна рівність є важливою складовою сучасної системи соціальної роботи та є одним із ключових принципів забезпечення соціальної справедливості, захисту прав людини та розвитку інклюзивного суспільства. Аналіз наукових підходів показав, що гендерний підхід у соціальній роботі сприяє глибшому розумінню соціальних проблем клієнтів, дозволяє враховувати особливості соціального становища жінок та чоловіків та підвищує ефективність надання соціальних послуг.

У дослідженні визначено роль гендерного підходу у професійній діяльності соціальних працівників, зокрема у процесі оцінювання потреб клієнтів, плануванні соціальної допомоги та реалізації програм соціальної підтримки. Встановлено, що впровадження принципів гендерної рівності у сфері соціальних послуг сприяє формуванню більш справедливої системи соціального захисту та підвищення якості соціальної роботи.

Водночас у процесі дослідження виявлено низку проблем і викликів, серед яких збереження гендерних стереотипів у суспільстві, недостатній рівень гендерної компетентності фахівців соціальної сфери та потреба у вдосконаленні механізмів реалізації гендерної політики у сфері соціальних послуг. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку гендерно-чутливих підходів у практиці соціальної роботи.

Водночас у процесі дослідження виявлено низку проблем та викликів, серед яких збереження гендерних стереотипів у суспільстві, недостатній рівень гендерної компетентності фахівців соціальної сфери та потреба у вдосконаленні механізмів реалізації гендерної політики у сфері соціальних послуг. Це призводить до необхідності подальшого розвитку

гендерно-чутливих підходів у практиці соціальної роботи.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з поглибленим вивченням механізмів інтеграції гендерного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, розробкою ефективних моделей

гендерно-чутливих соціальних послуг, а також дослідженням ролі соціальних інститутів у подоланні гендерної нерівності. Подальші дослідження у цьому напрямі сприятимуть удосконаленню системи соціальної роботи та підвищенню ефективності соціальної підтримки населення.

Література

1. Андрущенко І. Г. Сучасна гендерна політика як інструмент реалізації принципів соціальної справедливості. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. № 2. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-1>
2. Бурик З. Сучасні виклики реалізації соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення та в контексті сталого розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2025. Т. 13, № 2. С. 33–43. DOI: <https://doi.org/10.15421/152518>
3. Грицай І. Інтеграція гендерної рівності в систему соціальних стандартів: правові виклики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-02>
4. Заладовська С. Ю., Степаненко В. І. Гендерно орієнтований підхід у роботі соціального працівника з вразливою молоддю. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 червня 2024 року, м. Суми)*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. С. 162–166.
5. Коваліско Н. В., Горбач І. І. Зарубіжний досвід вивчення гендерної організації вищої освіти. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. № 11. С. 103–117.
6. Кравченко О., Войтовська А. Гендерні аспекти соціальної роботи (рецензія на монографію Алли Ярошенко, Тетяни Семигіної «Гендерна компетентність у соціальній роботі», 2022). *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1(10). С. 190–194. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282293](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282293)
7. Нохріна І. С. Гендерні особливості формування соціальної успішності в студентському середовищі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 4. С. 13–22. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-13-22>
8. Хлівнюк Т. П., Кулава К. О., Горпиненко Н. Впровадження гендерно-чутливого та конфліктологічного підходів у соціальній роботі з різними клієнтами на рівні територіальних громад. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 1(125). С. 26–33.
9. Perera C., Bakrania S., Ipince A., Nesbitt-Ahmed Z., Obasola O., Richardson D., Van de Scheur J., Yu R. Impact of social protection on gender equality in low- and middle-income countries: a systematic review of reviews. *Campbell Systematic Reviews: Better Evidence for a Better World*. 2022. Vol. 18, Issue 2. DOI: <https://doi.org/10.1002/cl2.1240>
10. Raj A., Kumra T., Darmstadt G. L., Freund K. M. Achieving gender and social equality: more than gender parity is needed. *Academic Medicine*. 2019. Vol. 94, № 11. P. 1658–1664. DOI: <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000002877>

References

1. Andrushchenko, I. H. (2025). Suchasna henderna polityka yak instrument realizatsii pryntsypiv sotsialnoi spravedlyvosti [Modern gender policy as a tool for implementing the principles of social justice]. *Tsentrallyoukrainskyi visnyk prava ta publichnoho upravlinnia – Central Ukrainian Bulletin of Law and Public Administration*, (2), 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-1> [in Ukrainian].
2. Buryk, Z. (2025). Suchasni vyklyky realizatsii sotsialnoi polityky v umovakh viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia ta v konteksti staloho rozvytku [Modern challenges of implementing social policy in the conditions of war, post-war recovery, and in the context of sustainable development]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Public Administration Aspects*, 13(2), 33–43. DOI: <https://doi.org/10.15421/152518> [in Ukrainian].
3. Hrytsai, I. (2024). Intehratsiia hendernoi rinvosti v systemu sotsialnykh standartiv: pravovi vyklyky [Integration of gender equality into the system of social standards: legal challenges]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs*, (3), 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-02> [in Ukrainian].

4. Zaladovska, S. Yu., & Stepanenko, V. I. (2024). Henderno oriietovanyi pidkhdid u roboti sotsialnoho pratsivnyka z vrazlyvoiu moloddiiu [Gender-oriented approach in the work of a social worker with vulnerable youth]. In: *Sotsialna pidtrymka simi ta dytyny u sotsiokulturnomu prostori hromady: materialy V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Social support for family and child in the socio-cultural space of the community: Proceedings of the 5th All-Ukrainian scientific and practical conference*. (pp. 162–166). Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
5. Kovalisko, N. V., & Horbach, I. I. (2012). Zarubizhnyi dosvid vyvchennia hendernoi orhanizatsii vyshchoi osvity [Foreign experience in studying the gender organization of higher education]. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiologhiia, psykhologhiia, pedahohika, menedzhment – International Scientific Forum: Sociology, Psychology, Pedagogy, Management*, (11), 103–117 [in Ukrainian].
6. Kravchenko, O., & Voitovska, A. (2023). Henderni aspekty sotsialnoi roboty (retsenziia na monohrafiu Ally Yaroshenko, Tetiany Semyhinoi «Henderna kompetentnist u sotsialnii roboti», 2022) [Gender aspects of social work (review of the monograph by Alla Yaroshenko and Tetiana Semyhina “Gender competence in social work”, 2022)]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 1(10), 190–194. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282293](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282293) [in Ukrainian].
7. Nokhrina, I. S. (2025). Henderni osoblyvosti formuvannia sotsialnoi uspihynosti v studentskomu seredovyshchi [Gender features of the formation of social success in the student environment]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, (4), 13–22. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-13-22> [in Ukrainian].
8. Khlivniuk, T. P., Kulava, K. O., & Horpynenko, N. (2023). Vprovadzhennia henderno-chutlyvoho ta konfliktolohichnoho pidkhdidiv u sotsialnii roboti z riznymi kliientamy na rivni terytorialnykh hromad [Implementation of gender-sensitive and conflictological approaches in social work with different clients at the territorial community level]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 1(125), 26–33 [in Ukrainian].
9. Perera, C., Bakrania, S., Ipince, A., Nesbitt-Ahmed, Z., Obasola, O., Richardson, D., Van de Scheur, J., & Yu, R. (2022). Impact of social protection on gender equality in low- and middle-income countries: A systematic review of reviews. *Campbell Systematic Reviews: Better Evidence for a Better World*, 18(2). DOI: <https://doi.org/10.1002/cl2.1240>
10. Raj, A., Kumra, T., Darmstadt, G. L., & Freund, K. M. (2019). Achieving gender and social equality: more than gender parity is needed. *Academic Medicine*, 94(11), 1658–1664. DOI: <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000002877>

Гудзь Т. О. Гендерна рівність у системі соціальної роботи: сучасні підходи та виклики

У статті проведено комплексний аналіз теоретичних засад та практичних аспектів забезпечення гендерної рівності у сфері соціальної роботи. Обґрунтовано значення гендерного підходу як одного з ключових принципів професійної діяльності соціальних працівників, спрямованого на забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, подолання дискримінації та формування інклюзивного соціального середовища. Розкрито сутність гендерної рівності як соціального феномена та визначено її роль у підвищенні ефективності соціальних послуг. Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння гендерної проблематики у соціальній роботі, зокрема соціально-конструктивістський, правозахисний та гендерно-чутливий підходи. Визначено особливості застосування гендерного підходу у професійній діяльності соціальних працівників, зокрема у процесі оцінювання потреб клієнтів, планування соціальної допомоги та реалізації програм соціальної підтримки. Окрему увагу приділено сучасним тенденціям розвитку гендерно-чутливої практики соціальної роботи, а також проблемам та викликам, що виникають у процесі її впровадження. Серед основних викликів – збереження гендерних стереотипів у суспільстві, недостатній рівень гендерної компетентності фахівців, формальний характер впровадження гендерної політики та обмежена інтеграція гендерного підходу до системи соціальних послуг. У статті визначено перспективні напрямки удосконалення гендерно-чутливої практики соціальної роботи, зокрема розвиток професійної підготовки соціальних працівників, впровадження гендерного аналізу в соціальні програми, удосконалення механізмів реалізації гендерної політики та посилення міжвідомчої взаємодії. Наголошено на важливості комплексного підходу до забезпечення гендерної рівності, що поєднує освітні, соціальні та управлінські інструменти. Отримані результати можуть використовуватись у наукових дослідженнях, освітньому процесі та практичній діяльності фахівців соціальної сфери, а також при розробці стратегій соціальної політики.

Ключові слова: гендерна рівність, соціальна робота, гендерний підхід, соціальні послуги, гендерна компетентність.

Gudz T. O. Gender equality in the social work system: modern approaches and challenges

The article provides a comprehensive analysis of theoretical foundations and practical aspects of ensuring gender equality in the field of social work. The importance of the gender approach as one of the key principles of the professional activity of social workers, aimed at ensuring equal rights and opportunities for women and men, overcoming discrimination and forming an inclusive social environment, is substantiated. The essence of gender equality as a social phenomenon is revealed and its role in increasing the efficiency of social services is determined. Modern scientific approaches to understanding gender issues in social work are analyzed, in particular, social-constructivist, human rights-based and gender-sensitive approaches. The features of the application of the gender approach in the professional activity of social workers are determined, in particular, in the process of assessing client needs, planning social assistance and implementing social support programs. Special attention is paid to current trends in the development of gender-sensitive social work practice, as well as problems and challenges that arise in the process of its implementation. Among the main challenges are the preservation of gender stereotypes in society, the insufficient level of gender competence of specialists, the formal nature of the implementation of gender policy and the limited integration of the gender approach into the system of social services. The article identifies promising areas for improving gender-sensitive social work practice, in particular, the development of professional training for social workers, the introduction of gender analysis into social programs, improving mechanisms for implementing gender policy and strengthening interagency cooperation. The importance of a comprehensive approach to ensuring gender equality, combining educational, social and managerial tools, is emphasized. The results obtained can be used in scientific research, the educational process and practical activities of specialists in the social sphere, as well as in the development of social policy strategies.

Key words: gender equality, social work, gender approach, social services, gender competence.

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Квашук Віталій Віталійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

спеціальність 231 Соціальна робота

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна.

v.kvashuk15@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-5112-2122>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією практично всіх сфер життєдіяльності людини, включно з системами соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та державного управління. Інформаційні технології дедалі активніше інтегруються у механізми надання соціальних послуг, що трансформуює традиційні підходи до соціальної роботи та формує нові інструменти підтримки вразливих категорій населення. Особливого значення ця тенденція набуває у контексті роботи з ветеранами, які потребують комплексної підтримки після завершення військової служби, включно з психологічною реабілітацією, соціальною адаптацією, професійною реінтеграцією та доступом до соціальних гарантій.

У багатьох країнах світу зростання кількості ветеранів унаслідок військових конфліктів, миротворчих місій та оборонних операцій зумовлює необхідність модернізації систем соціального супроводу цієї категорії громадян. За даними міжнародних досліджень, ветерани стикаються з комплексом труднощів, серед яких поширеними є посттравматичний стресовий розлад, труднощі соціалізації, проблеми працевлаштування та бар'єри доступу до соціальних послуг. У таких умовах традиційні офлайн-моделі соціальної підтримки не завжди забезпечують оперативність, доступність та індивідуалізацію допомоги, що актуалізує потребу використання цифрових технологій.

Інформаційні технології відкривають нові можливості для оптимізації соціальної роботи

з ветеранами. Йдеться про застосування електронних реєстрів, телемедицини платформ, мобільних застосунків психологічної підтримки, систем дистанційного консультування, цифрових платформ працевлаштування та онлайн-спільнот взаємодопомоги. Такі інструменти здатні не лише підвищити ефективність соціальних послуг, а й зменшити бюрократичні бар'єри, забезпечити швидкий доступ до інформації та сприяти інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Водночас упровадження інформаційних технологій у сферу соціальної підтримки ветеранів супроводжується низкою викликів. Серед них – нерівномірний рівень цифрової грамотності користувачів, ризики кібербезпеки, необхідність захисту персональних даних, недостатня адаптація програмного забезпечення до специфічних потреб ветеранів та брак міжвідомчої координації цифрових сервісів. Ці чинники вимагають наукового осмислення ролі інформаційних технологій у системі соціальної роботи та визначення ефективних моделей їх застосування (Кравченко, Салата, 2024).

Актуальність дослідження зумовлюється також потребою розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо інтеграції цифрових інструментів у практику соціальної підтримки ветеранів на основі сучасних теоретичних підходів та міжнародного досвіду. Попри активний розвиток цифрових рішень у соціальній сфері, їх використання щодо ветеранів часто має фрагментарний характер і не

супроводжується системним науковим аналізом ефективності та результативності.

Таким чином, проблема дослідження полягає у необхідності комплексного наукового осмислення потенціалу інформаційних технологій як інструменту соціальної підтримки ветеранів, визначення їх функціональних можливостей, переваг, ризиків та перспектив розвитку в контексті сучасної соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання цифровізації соціальної сфери активно досліджується в сучасній науковій літературі, що свідчить про зростаючий інтерес науковців до ролі інформаційних технологій у забезпеченні соціального добробуту населення. Значний внесок у дослідження цифрових трансформацій соціальної роботи зробив американський дослідник Ф. Рімер, який розглядає цифрові технології як інструмент підвищення доступності соціальних послуг та покращення комунікації між клієнтом і фахівцем. Автор підкреслює, що цифрові платформи можуть суттєво розширити можливості соціальної допомоги, особливо для осіб, які проживають у віддалених регіонах (Reamer, 2013).

Українські дослідники приділяють увагу проблемі цифровізації соціальної роботи. Зокрема, О. Кравченко розглядає цифрові сервіси як засіб підвищення прозорості соціального управління (Кравченко, 2024), а В. Литвиненко розглядає соціальні послуги як важливий інструмент державної підтримки вразливих категорій населення (Литвиненко, 2014). У роботах Т. Савченко підкреслено, що сучасні інноваційні методи можуть підвищити ефективність формування комунікативних умінь (Савченко, 2015).

Отже, аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження ролі інформаційних технологій у соціальній підтримці ветеранів здійснюється у кількох взаємопов'язаних напрямках: цифровізація соціальної роботи загалом; використання телемедицини та дистанційної психологічної допомоги; застосування аналітичних цифрових систем у соціальному управлінні; розроблення спеціалізованих цифрових сервісів для ветеранів.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, комплексний аналіз інформаційних технологій саме як інструменту соціальної підтримки ветеранів із позицій соціальної роботи залишається недостатньо розробленим.

Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених цифровізації соціальної сфери та підтримці ветеранів, у науковому дискурсі зберігається низка невирішених питань, що потребують подальшого вивчення. Більшість робіт розглядає інформаційні технології фрагментарно – як окремі інструменти або сервіси, не аналізуючи їх у межах цілісної системи соціальної підтримки ветеранів. Відсутність системного підходу ускладнює формування комплексної моделі цифрової соціальної роботи.

Таким чином, існує потреба у проведенні дослідження, спрямованого на системне вивчення інформаційних технологій як інструменту соціальної підтримки ветеранів із позицій теорії та практики соціальної роботи, що дозволить заповнити виявлені наукові прогалини.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі інформаційних технологій як інструменту соціальної підтримки ветеранів, визначення їх функціональних можливостей, переваг і ризиків, а також розроблення концептуальних підходів до інтеграції цифрових рішень у практику соціальної роботи.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичні положення соціальної роботи, інформаційних наук, психології та соціології. Такий підхід дозволяє комплексно розглянути інформаційні технології не лише як технічний інструмент, а як соціальний феномен, що впливає на структуру соціальної взаємодії, механізми надання допомоги та способи інтеграції особистості у суспільство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційні технології у сучасній соціальній роботі розглядаються як інструмент підвищення доступності послуг, оптимізації управління соціальними процесами та індивідуалізації підтримки клієнтів. У контексті

роботи з ветеранами їх роль значно розширюється, оскільки цифрові рішення дозволяють одночасно вирішувати кілька стратегічних завдань: забезпечувати швидкий доступ до інформації про соціальні гарантії, координувати взаємодію між різними службами, здійснювати дистанційну психологічну допомогу та підтримувати соціальну інтеграцію (Кравченко, 2024).

Концептуально інформаційні технології в соціальній роботі виконують три ключові функції:

1. Інструментальну – забезпечення технічної підтримки соціальних послуг.
2. Комунікаційну – створення каналів взаємодії між ветеранами та соціальними інституціями.
3. Трансформаційну – зміну самої моделі соціальної допомоги від реактивної до проактивної.

Саме трансформаційна функція є найбільш значущою, оскільки вона передбачає використання цифрових аналітичних систем для прогнозування потреб ветеранів і планування індивідуальних програм підтримки (Сафін, 2024).

Сучасна практика соціальної роботи демонструє широкий спектр цифрових рішень, які можуть використовуватися для підтримки ветеранів. Їх доцільно класифікувати за функціональним призначенням.

Електронні реєстри ветеранів дозволяють систематизувати інформацію про статус особи, надані пільги, отримані послуги та індивідуальні потреби. Використання таких систем сприяє: зменшенню адміністративного навантаження; уникненню дублювання послуг; підвищенню прозорості соціальної підтримки.

Крім того, централізовані бази даних забезпечують міжвідомчу взаємодію між установами соціального захисту, медичними закладами та службами зайнятості.

Одним із найбільш ефективних напрямів застосування інформаційних технологій є дистанційна медична та психологічна допомога. Телемедичні сервіси дозволяють ветеранам отримувати консультації лікарів

і психологів незалежно від місця проживання. Це особливо важливо для осіб із обмеженою мобільністю або тих, хто проживає у віддалених регіонах.

Онлайн-терапевтичні платформи можуть включати: відеоконсультації; чат-підтримку; інтерактивні вправи для саморегуляції; системи моніторингу психоемоційного стану.

Дослідження свідчать, що регулярне використання цифрових психологічних сервісів сприяє зниженню рівня тривожності та симптомів посттравматичного стресу.

Мобільні додатки виступають персоналізованим інструментом взаємодії ветерана із соціальною системою. Їх функціонал може включати: календар соціальних виплат; нагадування про медичні огляди; доступ до освітніх ресурсів; комунікацію з соціальним працівником; інтеграцію з електронними документами.

Перевагою мобільних застосунків є їх доступність та можливість постійного використання, що формує відчуття підтримки та контролю над власною ситуацією.

Одним із ключових викликів для ветеранів є повернення до цивільного професійного життя. Цифрові платформи працевлаштування дозволяють: проходити онлайн-навчання; отримувати консультації кар'єрних консультантів; брати участь у програмах перекваліфікації; знаходити вакансії з урахуванням військового досвіду (Матрос, Балдинюк, 2025).

Такі платформи сприяють підвищенню конкурентоспроможності ветеранів на ринку праці та зменшенню ризику соціальної ізоляції.

Цифрові спільноти ветеранів виконують важливу соціально-психологічну функцію. Вони створюють простір для обміну досвідом, взаємної підтримки та формування відчуття належності до спільноти. У таких середовищах ветерани можуть отримати неформальну допомогу, що часто доповнює офіційні соціальні послуги.

Результати узагальнення наукових джерел свідчать, що цифрові інструменти у сфері соціальної підтримки ветеранів мають низку

суттєвих переваг. Насамперед вони забезпечують доступність послуг незалежно від географічного розташування отримувачів, що особливо важливо для ветеранів із віддалених громад. Крім того, цифрові платформи підвищують оперативність надання допомоги завдяки автоматизованій обробці звернень та скороченню часу прийняття рішень. Важливою перевагою є можливість персоналізації підтримки, оскільки аналітичні алгоритми сприяють формуванню індивідуальних програм відповідно до потреб кожного ветерана. Електронні системи також підвищують ефективність управління соціальними програмами, забезпечуючи якісний моніторинг і контроль їх реалізації. Окрім цього, онлайн-формат взаємодії сприяє зменшенню стигматизації, оскільки знижує психологічні бар'єри при зверненні по допомогу та створює більш комфортні умови для отримання підтримки.

Попри значний потенціал інформаційних технологій, їх використання супроводжується певними ризиками: цифровий розрив між користувачами з різним рівнем цифрової грамотності; ризики витоку персональних даних; залежність від технічної інфраструктури; можлива дегуманізація соціальної роботи через надмірну автоматизацію; алгоритмічні упередження у системах штучного інтелекту.

Ці обмеження вимагають розроблення етичних стандартів використання цифрових технологій та впровадження програм підвищення цифрової компетентності ветеранів (Скочко, Салата, 2022).

На основі проведеного аналізу доцільно запропонувати концептуальну модель інтеграції цифрових інструментів у соціальну роботу з ветеранами, яка охоплює чотири взаємопов'язані рівні. Інституційний рівень передбачає функціонування державних цифрових платформ соціального захисту, що забезпечують координацію послуг і доступ до офіційних сервісів. Професійний рівень охоплює використання соціальними працівниками спеціалізованих цифрових інструментів для ведення випадків, моніторингу потреб та оцінювання результатів роботи. Індивідуальний рівень включає мобільні застосунки та

персоналізовані сервіси, які дають ветеранам можливість самостійно отримувати інформацію й підтримку. Спільнотний рівень формує онлайн-мережі взаємодопомоги, що сприяють соціальній інтеграції та обміну досвідом. Синергія цих рівнів забезпечує комплексність соціальної підтримки та створює цілісну інтегровану цифрову екосистему.

Подальший розвиток інформаційних технологій відкриває нові можливості для вдосконалення соціальної роботи. Найбільш перспективними напрямками є: використання штучного інтелекту для прогнозування потреб; впровадження технологій віртуальної реальності для психологічної реабілітації; застосування блокчейн-систем для захисту даних; розвиток інтегрованих цифрових платформ соціальних послуг.

Ці технології здатні підвищити ефективність соціальної підтримки та забезпечити новий рівень персоналізації допомоги.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що інформаційні технології є важливим інструментом модернізації системи соціальної підтримки ветеранів. Їх використання дозволяє підвищити доступність соціальних послуг, оптимізувати управління соціальними програмами та забезпечити індивідуалізацію допомоги. Цифрові інструменти сприяють не лише покращенню якості соціальної роботи, а й підвищенню рівня соціальної інтеграції ветеранів та їх психологічного благополуччя.

Водночас ефективність застосування інформаційних технологій залежить від рівня цифрової грамотності користувачів, якості технічної інфраструктури та дотримання етичних стандартів. Тому цифровізація соціальної підтримки повинна здійснюватися комплексно, із урахуванням соціальних, психологічних і технологічних чинників.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробленні емпіричних моделей оцінювання ефективності цифрових інструментів соціальної підтримки ветеранів, а також у дослідженні впливу інноваційних технологій на довгострокову соціальну адаптацію цієї категорії населення.

Література

1. Кравченко О. О., Салата Н. Т. Цифрова безбар'єрність як вимога сучасного соціального обслуговування. *Pedagogika. Studia i Rozprawy*. 2024. Т. XXXIII. С. 173–184. DOI: <https://doi.org/10.16926/p.2024.33.11>
2. Кравченко О. О. Діяльність центру ветеранського розвитку в умовах закладу вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1(12). С. 81–84. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305127](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305127)
3. Литвиненко В. М. Значення соціальних послуг як одного із видів соціального захисту. *Молодий вчений*. 2014. № 7(1). С. 153–156. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7(1)_43)
4. Матрос О. О., Балдинюк О. Д. Соціально-правовий захист ветеранів війни та членів їх сімей. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. С. 43–47. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-7>
5. Савченко Т. О. Використання інновацій при формуванні у майбутніх соціальних педагогів умінь і навичок професійно орієнтованого спілкування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2015. № 43. С. 438–441. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4738>
6. Сафін О. Д. Соціально-психологічна підтримка посттравматичного особистісного зростання осіб із фізичними травмами внаслідок війни. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2024. № 7(41). С. 876–886. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7\(41\)-876-886](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-876-886)
7. Скочко М., Салата Н. Цифрове забезпечення соціально-психологічної допомоги вразливим категоріям населення. *Social work and education*. 2022. Т. 9, № 4. С. 478–486. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.4.3>
8. Reamer F. G. Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges. *Social Work*. 2013. Vol. 58, Issue 2. P. 163–172. DOI: <https://doi.org/10.1093/sw/swt003>

References

1. Kravchenko, O. O., & Salata, N. T. (2024). Tsyfrova bezbar'ernist yak vymoha suchasnoho sotsialnoho obsluhovuvannya [Digital barrier-free accessibility as a requirement of modern social services]. *Pedagogika. Studia i Rozprawy*, XXXIII, 173–184. DOI: <https://doi.org/10.16926/p.2024.33.11> [in Ukrainian].
2. Kravchenko, O. O. (2024). Diialnist tsentru veteranskoho rozvytku v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Activities of the Center for Veteran Development in a higher education institution]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 1(12), 81–84. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305127](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305127) [in Ukrainian].
3. Lytvynenko, V. M. (2014). Znachennia sotsialnykh posluh yak odnogo iz vydiv sotsialnoho zakhystu [Importance of social services as a type of social protection]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 7(1), 153–156. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7(1)_43) [in Ukrainian].
4. Matros, O. O., & Baldyniuk, O. D. (2025). Sotsialno-pravovi zakhyst veteraniv viiny ta chleniv yikh simei [Social and legal protection of war veterans and their family members]. *Sotsialna robota ta psykholohiia: osvita i nauka – Social Work and Psychology: Education and Science*, (1), 43–47. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-7> [in Ukrainian].
5. Savchenko, T. O. (2015). Vykorystannia innovatsii pry formuvanni u maibutnikh sotsialnykh pedahohiv umin i navychok profesiino oriientovanoho spilkuvannia [The use of innovations in developing professionally oriented communication skills and abilities of future social pedagogues]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in Training Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems*, (43), 438–441. Retrieved from <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4738> [in Ukrainian].
6. Safin, O. D. (2024). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka posttravmatychnoho osobystisnoho zrostannia osib iz fizychnymy travmamy vnaslidok viiny [Socio-psychological support for post-traumatic personal growth of persons with physical traumas due to war with physical traumas due to war]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia “Psykhologhiia” – Prospects and Innovations of Science. Series “Psychology”*, 7(41), 876–886. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7\(41\)-876-886](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-876-886) [in Ukrainian].
7. Skochko, M., & Salata, N. (2022). Tsyfrove zabezpechennia sotsialno-psykholohichnoi dopomohy vrazlyvym katehoriiam naseleennia [Digital provision of social and psychological assistance to vulnerable categories of the population]. *Social Work and Education – Social Work and Education*, 9(4), 478–486. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.4.3> [in Ukrainian].
8. Reamer, F. G. (2013). Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges. *Social Work*, 58(2), 163–172. DOI: <https://doi.org/10.1093/sw/swt003>

Квашук В. В. Інформаційні технології як інструмент соціальної підтримки ветеранів

Статтю присвячено теоретичному осмисленню інформаційних технологій як інструменту соціальної підтримки ветеранів в умовах цифрової трансформації суспільства. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості ветеранів та ускладненням їхніх потреб у позаслужбовий період, що охоплює психологічну реабілітацію, соціальну адаптацію, професійну реінтеграцію та реалізацію соціальних гарантій. Обґрунтовано, що традиційні офлайн-моделі соціальної роботи не завжди забезпечують достатню оперативність, доступність і персоналізацію допомоги, що актуалізує впровадження цифрових рішень.

Здійснено класифікацію цифрових інструментів за функціональним призначенням: електронні реєстри, телемедицинські та онлайн-психологічні платформи, мобільні застосунки соціального супроводу, цифрові сервіси працевлаштування та онлайн-спільноти взаємодопомоги.

Визначено основні переваги цифровізації соціальної підтримки ветеранів: територіальну доступність послуг, оперативність реагування на запити, персоналізацію допомоги, зниження рівня стигматизації та підвищення ефективності моніторингу соціальних програм. Водночас проаналізовано ризики, пов'язані з цифровим розривом, загрозами кібербезпеці, можливими витоками персональних даних, алгоритмічними упередженнями та небезпечною надмірною автоматизацією соціальної роботи.

Запропоновано концептуальну модель інтеграції цифрових інструментів, що охоплює інституційний, професійний, індивідуальний і спільнотний рівні та забезпечує формування цілісної цифрової екосистеми підтримки ветеранів. Наголошено на необхідності комплексного впровадження інформаційних технологій із урахуванням етичних стандартів, розвитку цифрової компетентності користувачів і забезпечення належного захисту даних. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною оцінкою ефективності цифрових рішень і вивченням їх впливу на довгострокову соціальну інтеграцію ветеранів.

Ключові слова: ветерани, соціальна підтримка, інформаційні технології, цифровізація, соціальна робота.

Kvashuk V. V. Information technologies as a tool of social support for veterans

The article is devoted to the theoretical understanding of information technologies as a tool for social support of veterans in the context of the digital transformation of society. The relevance of the study is due the growing number of veterans and the increasing complexity of their needs in the non-duty period, including psychological rehabilitation, social adaptation, professional reintegration, and the implementation of social guarantees. It is substantiated that traditional offline models of social work do not always ensure sufficient efficiency, accessibility, and personalization of assistance, which actualizes the introduction of digital solutions.

A classification of digital tools according to their functional purpose is carried out, including electronic registries, telemedicine and online psychological platforms, mobile applications for social case management, digital employment services, and online peer-support communities.

The main advantages of digitalization in veterans' social support are identified: territorial accessibility of services, prompt response to requests, personalization of assistance, reduction of stigmatization, and increased effectiveness of monitoring social programs. At the same time, the risks associated with the digital divide, cybersecurity threats, possible personal data breaches, algorithmic bias, and the danger of excessive automation in social work are analyzed.

A conceptual model for integrating digital tools is proposed, covering institutional, professional, individual, and community levels, ensuring the formation of a comprehensive digital ecosystem of veterans' support. The necessity of a comprehensive implementation of information technologies is emphasized, taking into account ethical standards, the development of digital competence among users, and the proper protection of personal data. Prospects for further research are related to the empirical evaluation of the effectiveness of digital solutions and the study of their impact on the long-term social integration of veterans.

Key words: veterans, social support, information technologies, digitalization, social work.

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Кравченко Оксана Олексіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна.
okskravchenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9732-6546>

УКРАЇНО-ЛИТОВСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ ОБМІН З КАНІСТЕРАПІЇ: ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. У 2015 р. підписана Угода між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 року № 1016). Метою Ради є підтримка співробітництва української та литовської молоді задля розбудови дружнього співробітництва між народами України та Литовської Республіки. Рада реалізує мету, зазначену в пункті 1 цієї статті, шляхом підтримки та фінансування: 1) обмінів молоддю між Україною та Литвою; 2) проєктів, які готуються і здійснюються організаціями, що займаються українськими та литовськими молодіжними обмінами та іншими ініціативами; 3) заходів, зустрічей та інших ініціатив за участю української та литовської молоді; 4) інформаційних проєктів, спрямованих на заохочення співпраці у сфері міжкультурного діалогу, пропагування толерантності, взаєморозуміння і кращої обізнаності української та литовської молоді; 5) проєктів, спрямованих на обмін і поширення практичного досвіду позитивного співробітництва між організаціями, що реалізують молодіжну політику і працюють з молоддю; 6) публікацій, спрямованих на зближення народів України та Литовської Республіки (Угода між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви, 2015).

Порядок здійснення обмінів молоддю України та Литви здійснюються шляхом участі молоді у проєктах, які реалізуються неприбутковими інститутами громадянського суспільства

та установами, які працюють з молоддю та визначаються відповідно до результатів конкурсу, який проводиться Комітетом Ради обмінів молоддю України та Литви через адміністративний орган – Міністерство молоді та спорту України.

У 2025 р. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини реалізував проєкт «Соціально-психологічна підтримка молоді: досвід України і Литви з каністерапії».

Тема проєкту відповідає проблематиці, над якою працюють співробітники університету спільно із стейкхолдерами. Зокрема, у 2020 р. підготовлена і видана колективна монографія «Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами», у 2022 – «Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни». Наукові дослідження здійснюються у співпраці із каністерапевтами Клубу собаківництва Товариства сприяння обороні України: проводяться гостьові лекції, надаються наукові послуги, спільні конференції. У 2024 р. університет став виконавцем науково-дослідного проєкту «Соціально-психологічна реабілітація комбатантів з посттравматичним стресовим розладом методом каністерапії» (номер державної реєстрації: 0125U001648). У 2025 р. видана колективна монографія «Каністерапія як сучасний напрям соціально-психологічної реабілітації вразливих категорій громадян: зарубіжний та український досвіди».

Відповідно до наказу № 145/6/25 Міністерства молоді та спорту України від 13.10.2025 р. у період з 15 по 22 жовтня 2025 р. українська делегація молоді перебувала у м. Вільнюс Республіки Литва (координатор: доктор педагогічних наук, професор Ауксе Петрушкевичуте).

З теоретико-методологічної точки зору актуалізується необхідність вивчення досвіду реалізації молодіжних обмінів, виявлення їхнього впливу на розвиток молодіжної політики, міжнародної співпраці, волонтерської діяльності та соціальну активність молоді.

Аналітичне дослідження впливу молодіжних обмінів на розвиток міжкультурної компетентності представлено у праці «Council of Europe. Youth Work and Youth Exchanges: Policy and Practice. Strasbourg: Council of Europe Publishing (2023). Аналіз ролі міжнародних молодіжних обмінів у формуванні громадян світу представлено у виданні «UNESCO. Youth Mobility and Global Citizenship Education (Paris, 2022). У статті І. Петренко розглянула педагогічні аспекти міжнародних молодіжних обмінів (Петренко, 2022). Т. Жучков висвітлює волонтерську діяльність в Україні як важливий інструмент суспільної солідарності, інструмент, який підтримує збройний спротив агресору, закриває низку гуманітарних потреб. Водночас демонструє, що вітчизняне законодавство може бути значно вдосконалено, якщо за зразок будуть взяті відповідні здобутки Польщі і Литви (Жучков, 2024). У 2024 р. за підсумками проекту «Соціально-психологічна підтримка ментального здоров'я молоді в громадах Литви і України» за фінансової підтримки Міністерства молоді та спорту України у межах здійснення обмінів молоддю України та Литви здійснено аналіз та порівняння практики соціально-психологічної підтримки ментального здоров'я молоді у громадах Литви та України, визначено ефективні підходи та методи, а також розроблено рекомендації щодо їх впровадження для покращення психічного благополуччя молодих людей в обох країнах (Кравченко, 2025).

Спеціальних досліджень, присвячених вивченню досвіду реалізації україно-литовських молодіжних проектів, немає, що виступає

прогалиною для презентації багаторічної співпраці у напрямі соціокультурної підтримки ЄС України та її руху на шляху до євроінтеграції.

Метою дослідження є узагальнення практичного досвіду молодіжного обміну між українською та литовською молоддю за темою каністерапії у контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сферах молоді, фізичної культури та спорту.

Виклад основного матеріалу. Міністерством молоді та спорту України з 2016 по 2023 роки проведено 58 проєктів у рамках обмінів молоддю України та Литви.

У 2024 році реалізовано 9 таких проєктів, у яких взяли участь 200 осіб (Партнерство та розвиток: молодіжні обміни з Польщею та Литвою, б. д.). Серед учасників – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (місце реалізації м. Радвільшкіс). Тема проєкту: Соціально-психологічна підтримка ментального здоров'я молоді в громадах Литви і України. Учасниками стали 15 осіб української молоді.

У 2025 р. університет реалізував проєкт «Соціально-психологічна підтримка молоді: досвід України і Литви з каністерапії» (місце реалізації м. Вільнюс). Учасниками стали 11 осіб української молоді.

Мета проєкту – сприяти покращенню соціально-психологічного стану молоді в Україні шляхом вивчення, адаптації та впровадження ефективних практик каністерапії на основі досвіду Литви. Актуальність проєкту зумовлена критичним зростанням проблем з психічним здоров'ям молоді в Україні, що на тлі обмеженості традиційних методів та доведеної ефективності каністерапії (зокрема, за успішним досвідом Литви) для покращення емоційного стану та соціалізації, особливо молоді з особливими потребами, робить вкрай важливим впровадження цієї інноваційної практики шляхом професійного обміну та міжкультурної співпраці для швидкого розвитку та інтеграції в український контекст.

Відповідно у період із 15 жовтня по 22 жовтня 2025 року українська делегація перебувала у м. Вільнюс і працювала над реалізацією мети та завдань проєкту. Відповідно до

контент-аналізу програми заходів отримали інформацію про заклад або установу, які відвідували учасники з характеристикою кращих практик для використання в українських реаліях та окреслення перспектив для україно-литовської співпраці:

– *офіційна зустріч української делегації у Сеймі Литовської Республіки* – учасників зустріч канцлер Альгірдас СТОНЧАЙТІС. Спільно обговорили досягнення і перспективи співпраці у сфері освіти та молодіжної політики. Особливою частиною програми стала *тематична зустріч із литовськими фахівцями у сфері каністерапії* Орінта, Ауксе, Міндаугас Сеюнас (Литовський університет медичних наук), які поділилися практичним досвідом і провели майстер-клас із собаками-терапевтами Аргісом та Луною. Встановлено, що послуги каністерапії надаються як у державних установах, так і розвиненою є приватна практика. Поряд із наданням терапевтичних послуг з участі собак, у Литві проводяться наукові дослідження, організовуються конференції, видаються науково-методичні праці;

– *воркшоп у Клайпедській Літорінській школі*. Під час візиту до школи, де з дітьми з особливими освітніми потребами працюють професійні каністерапевти, учасники ознайомилися з методиками їхньої роботи. Вони відвідали спеціалізований кабінет, де мали можливість ознайомитися із практичними техніками роботи ерго- та каністерапевта у парі з собакою з дітьми з особливими освітніми потребами. Це стало унікальною можливістю побачити реальні приклади застосування каністерапії в освітньому процесі. Окрім того, учасники проекту поділилися своїм досвідом та практичним досвідом використання різних технік каністерапії. Це перша школа у Литві, яка має ліцензію для роботи каністерапевтів.

Заслуговує на увагу реалізація проекту «Забезпечення освітньої допомоги та скоординованих послуг у місті Клайпеда», що фінансується Європейським Союзом. У межах цього проекту фінансуються заняття з каністерапії. Під час цих занять діти знайомляться з новими чотирилапими друзями, які допомагають їм навчитися безпечно спілкуватися; вони

розвивають здатність розуміти навколишнє середовище та діяти у повсякденній діяльності. Такі заняття засвідчують розвиток соціальних навичок через спілкування та догляд за собакою, розвиток дрібної моторики, концентрацію, а також фізичне та емоційне розслаблення (Літоранська школа, б.д.).

У школі заняття з каністерапії тривають 30 хв, з них 15 хв тактильних вправ із собакою. Попередньо вивчається діагноз дитини, досліджуються потреби і проблеми дитини, а також проводиться психологічна діагностика. На основі такої інформації складається індивідуальний план роботи, підбираються ігри та методи роботи для реалізації плану занять. Ключовим підходом виступає той факт, що собака є мотиватором для дитини в освітній, соціальній, комунікативній, соціалізаційній діяльності. Водночас визначено переваги каністерапії у закладі освіти – у школі необмежений час для тривалості занять з конкретною дитиною.

Напрямки каністерапії у закладі освіти: емоційна підтримка – собака допомагає дитині почуватися безпечно, знижує стрес, тривожність та покращує настрій; розвиток соціальних навичок – діти вчаться спілкуватися, чекати своєї черги, виявляти емпатію та турботу; розвиток моторики – завдання з собакою заохочують рух: погладжування, ведення, ігри; сенсорна стимуляція – собака як джерело відчуттів: дотик шерсті, запах, звуки, рухи; сприяння мовленню та спілкуванню – дітей заохочують говорити, давати команди та розповідати про собаку; зміцнення самооцінки – дитина відчуває свою важливість, коли собака реагує на її дії чи команди.

За результати впровадження каністерапії у закладі освіти визначено рекомендації для фахівців: вибрати правильну собаку та завдання відповідно до потреб дитини; забезпечити безпечну та позитивну взаємодію між дитиною та собакою; спостерігати за реакціями та прогресом дитини; співпрацювати з іншими спеціалістами (ерготерапевтами, логопедами, психологами); інформувати батьків про хід та цілі терапії (Літоранська школа, б.д.);

– *зустріч у Клайпедському університеті* – єдиний університет у Балтійському регіоні, де

здійснюється підготовка фахівців із різних напрямів реабілітації – фізичної, трудової, логопедичної, психосоціальної тощо. Особливість цього університету полягає в тому, що в освітній процес і наукові дослідження активно інтегровано тваринно-асистовані методи терапії, зокрема каністерапію (терапію за участю собак). Там проводяться дослідження та практичні програми, спрямовані на реабілітацію дітей і дорослих із різними порушеннями за допомогою спеціально підготовлених собак;

– учасники відвідали *Центр візитів Сейму Литовської Республіки*, де взяли участь у міжнародній конференції із соціальної роботи. Захід дав змогу обмінятися думками з колегами, дізнатися про сучасні тенденції у сфері соціальної підтримки молоді та обговорити роль інноваційних методів, зокрема каністерапії, у роботі з різними соціальними групами;

– навчальний візит до Прогімназії імені Гедеміна у Вільнюсі. Під час зустрічі з директором навчального закладу, психологами, спеціальним педагогом, соціальними педагогами та каністерапевтом учасники ознайомилися з особливостями роботи литовських освітніх установ, які поєднують традиційні та інноваційні підходи до виховання і навчання дітей. Встановлено, що каністерапія у школах Литви використовується як програма адаптації першокласників до навчання, а також як терапевтичні заняття для дітей з особливими освітніми потребами. Заняття з каністерапії відбувається 1 раз на тиждень, заняття триває 45 хвилини, але з собакою тактильність – 20 хвилини. Основною засадою занять є індивідуальний підхід – залежить від потреб дитини. Серед переваг каністерапії – це комплексне одночасне задіяння психофізичних функцій організму: потребує уваги, концентрації, слухання, зору, виконання завдань. Каністерапія виступає засобом мотивації дитини, тим самим підвищує самооцінку;

– вивчення унікального *досвіду дошкільного закладу м. Вільнюс, що працює за методикою Кнейпа*. Такий підхід спрямований на гармонійний розвиток дитини, формування емоційної стійкості та комунікативних навичок, в тому числі через взаємодію з тваринами;

– *Центру терапевтичного розвитку APLINK* – унікальний заклад, розташований у мальовничій лісовій зоні. Центр спеціалізується на роботі з дітьми, які мають емоційно-поведінкові порушення. Під час зустрічі литовські соціальні працівники поділилися своїми підходами до підтримки таких дітей і їхніх сімей, розповіли про комплексний підхід до терапії, а також показали учасникам навчальні аудиторії, сенсорні кімнати, кабінети психолога та соціального працівника. До кожної дитини прикріплюється фахівець, і мета такої співпраці – не академічна підготовка, а емоційна підтримка. У закладі відбувається терапія лісом, а також формуються соціальні навички. Форми і методи роботи: кейс-стаді з конкретним випадком спільно з вчителями; спостереження за дітьми і підготовка рекомендацій учителям; виховні години з дітьми; робота з батьками; TBRI – методика навчання з дітьми; табір сімейного проживання у лісі; впровадження методики Ugdimas – вирощування людини;

– навчальний візит до *Центру для дітей з порушеннями слуху Литви* – єдиний у країні заклад, який поєднує освітню, соціальну та терапевтичну роботу з цією категорією дітей. Українські учасники мали нагоду поспілкуватися з адміністрацією, педагогами, сурдопедагогами та вихованцями центру. Завдяки цьому вони змогли детальніше ознайомитися з литовською системою соціальної педагогіки, інноваційними методами навчання та адаптації дітей із порушеннями слуху до повноцінного життя у суспільстві;

– вивчення діяльності *Університету Вітовта Великого* щодо особливостей підготовки педагогів, відвідали навчальні аудиторії, лабораторії, а також матеріально-технічну базу університету. Під час зустрічей зі студентами та викладачами обговорювалися актуальні підходи до соціально-психологічної підтримки молоді, інклюзивної освіти та залучення терапевтичних тварин в освітній процес. Особливу увагу було приділено візиту до дошкільного освітнього закладу, який є структурним підрозділом університету. Саме тут учасники побачили, як освітні програми поєднуються

з науковими дослідженнями та практичною діяльністю педагогів, що працюють із дітьми (Koliada et al., 2021). Символічним етапом програми став візит до Українського центру, створеного за ініціативи перших леді України та Литви. Центр став осередком культурного діалогу, підтримки українських родин та популяризації української мови й культури у Литві;

– навчальна екскурсія до *Молодіжного центру Sofka*, діяльність якого спрямована на соціалізацію молоді, розвиток волонтерства та вуличну роботу. Тут учасники ознайомилися з практичними прикладами того, як соціальні служби й молодіжні організації спільно створюють безпечний простір для самореалізації, творчості та комунікації;

– воркшоп у *Вільнюському центрі психолого-педагогічних послуг*, який здійснює комплексну оцінку психофізичного розвитку дітей та молоді з особливими освітніми потребами. Саме тут учасники мали змогу обмінятися досвідом, обговорити результати роботи та намітити перспективи подальшої співпраці між українськими та литовськими фахівцями у сфері соціально-психологічної допомоги. Саме український досвід каністерпії з дітьми з особливими освітніми потребами зацікавив литовських колег.

Реалізація проекту дозволила ознайомитися з мережею закладів та установ в Литві у сфері освіти (від дошкільної до вищої), соціального захисту, соціально-педагогічного патронажу, спеціальної освіти, молодіжної політики тощо; виявити інноваційні технології соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки вразливих категорій громадян, сучасні підходи до роботи з молоддю; кращі практики соціалізації та соціальної інклюзії людей з інвалідністю.

Серед учасників проекту – здобувачі вищої освіти зі спеціальності «І 10 Соціальна робота та консультування», відтак участь у проєкті сприяє *професійній підготовці майбутніх фахівців*:

– через підсилення формування фахових компетентностей та результатів навчання, пов'язаних із здатністю до розроблення, апробації та втілення соціальних проєктів;

– підвищення соціальних та лідерських навичок через розвиток комунікативних здібностей, вміння працювати в команді та лідерських якостей у студентів через активну участь у навчальних заходах та обговореннях, зокрема щодо застосування каністерпії;

– розвиток міжкультурного діалогу та взаєморозуміння: зміцнення зв'язків та обмін досвідом між українськими студентами та литовськими фахівцями у сфері соціально-психологічної підтримки та каністерпії, сприяючи кращому розумінню культурних особливостей обох країн у цьому контексті;

– формування іншомовної компетентності соціального працівника – це здатність ефективно користуватися іноземною мовою (передусім англійською, але також іншими мовами залежно від контексту діяльності) для професійного спілкування, взаємодії з клієнтами, колегами, міжнародними партнерами та участі в глобальному професійному середовищі;

– покращення психічного здоров'я та резильєнтності молоді: підвищення емоційної стійкості та зниження рівня стресу і тривожності серед учасників шляхом ознайомлення та розуміння потенціалу каністерпії як методу підтримки.

Україно-литовський молодіжний обмін відіграє важливу роль у *формуванні громадянської свідомості та засвоєнні демократичних цінностей* серед молоді обох країн. Такі програми сприяють не лише культурному взаємозбагаченню, а й практичному розумінню основ демократії, прав людини, толерантності та активної громадянської участі – принципів, що лежать в основі політики та суспільного життя Європейського Союзу.

Через спільну участь у тренінгах, волонтерських ініціативах, дискусіях і проєктах молоді люди отримують можливість: ознайомитися з європейськими моделями демократичного врядування, громадянської участі та захисту прав людини; порівняти український і литовський досвід у розбудові громадянського суспільства, розвитку молодіжної політики, місцевого самоврядування; формувати критичне мислення та повагу до різноманітності, що є основою демократичної культури;

розвивати навички міжкультурної комунікації й толерантності, які необхідні для життя у відкритому демократичному суспільстві; поглиблювати відчуття європейської ідентичності, сприймаючи демократичні цінності не як абстрактні поняття, а як норми щоденного життя і взаємодії.

Таким чином, україно-литовський молодіжний обмін є ефективним інструментом неформальної освіти, який сприяє інтеграції української молоді до європейського ціннісного простору, зміцнює міждержавну співпрацю та підтримує прагнення України до утвердження демократичних стандартів, характерних для країн ЄС.

За підсумками реалізації проекту було проведення анонімне *опитування серед учасників*. Для цього здійснено анкетування, яке включало три питання. Здійснено аналіз відповідей, який дозволить дізнатися відгуки про проект, результативність для учасників та оцінку через суб'єктивні судження.

На запитання «Чи сподобався Вам проект?» відповіді були такими: «Дуже сподобався проект. Цікаві зустрічі, нові місця, багато цікавої та корисної інформації, яка буде корисною у практичній діяльності в Україні»; «Відкрив нові форми роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Також дізналася, як працювати над емоційним інтелектом, допомагаючи собі та іншим»; «Кожен день був сповнений різними подіями, ми відвідали ряд цікавих лекцій, отримали новий досвід»; «Наші зустрічі поєднували теоретичну інформацію з практичними заняттями»; «Цікавою формою виявилися пізнавальні екскурсії до закладів та установ соціальної сфери та освіти».

Відповіді на питання «Чи актуальною є тема проекту саме для Вас?» були наступними: «Так, звичайно!. Ми живемо у непростий час, тому цей досвід та поради можуть дуже допомогти. Також я пишу наукову роботу, то ці результати використовую у дослідженні»; «Тема актуальна, так як пишу наукову роботу з реабілітації військових. Тому було пізнавально познайомитися із темою каністерапії як методу реабілітації»; «Для мене важливо

навчитися піклуватися про свій психологічний стан і підтримувати інших у цьому»; «У наш час кожен зазнає стресу і не завжди може самотійно справитися. Тому проект дозволяє сформувати соціальні навички стресостійкості»; «для моєї майбутньої професії результати проекту дуже актуальні»; «Проект важливий як для мого особистісного розвитку, так і для майбутньої професії»; «Так, бо я працюю у соціальній сфері, і отриманні знання є цінними для соціальної роботи та психології».

І третє питання стосувалося сформованих знань і вмінь з формування навички збереження ментального здоров'я. Відповіді були такими: «Так, завдяки проекту я навчилася використовувати техніки релаксації та самопідтримки, а також більш усвідомлено ставитися до власних почуттів і потреб»; «Так, проект допоміг краще зрозуміти важливість піклування про ментальне здоров'я, сформував практичні навички самопідтримки, емоційної стійкості та взаємодопомоги. Окрім того, завдяки ознайомленню з каністерапією, я зрозуміла, як собаки можуть позитивно вплинути на психоемоційний стан людини, допомагає зменшити стрес, тривогу та покращити соціальні навички»; «Дізналася більше про методи подолання тривоги та стресу завдяки каністерапії, а також про важливість спілкування і взаємопідтримки. Ці знання знадобляться для застосування у повсякденному житті».

Висновки. Україно-литовські молодіжні обміни виступають ефективною формою для виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сферах молоді, фізичної культури та спорту.

Аналіз реалізації такого обміну у 2025 р. Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини за темою «Соціально-психологічна підтримка молоді: досвід України і Литви з каністерапії» засвідчив, що такі активності сприяють покращенню соціально-психологічного стану молоді в Україні шляхом вивчення, адаптації та впровадження ефективних практик каністерапії на основі досвіду Литви.

Програма проекту реалізувалася через навчальні візити, воркшопи, ознайомчі екскурсії,

майстер-класи, тим самим дозволила ознайомитися з мережею закладів та установ в Литві у сфері освіти (від дошкільної до вищої), соціального захисту, соціально-педагогічного патронажу, спеціальної освіти, молодіжної політики тощо; виявити інноваційні технології соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки вразливих категорій громадян, сучасні підходи до роботи з молоддю; кращі практики соціалізації та соціальної інклюзії людей з інвалідністю.

З огляду на те, що серед учасників проекту є студентська молодь, тим самим молодіжні обміни сприяють професійній підготовці майбутніх фахівців: через формування фахових компетентностей з проектної діяльності; підвищення соціальних та лідерських навичок; розвиток міжкультурного діалогу та взаєморозуміння; формування іншомовної компетентності; покращення психічного здоров'я та резильєнтності молоді.

Україно-литовські молодіжні обміни відіграють важливу роль у формуванні громадянської свідомості та засвоєнні демократичних цінностей серед молоді обох країн. Такі програми сприяють не лише культурному взаємозбагаченню, а й практичному розумінню основ демократії, прав людини, толерантності та активної громадянської участі – принципів, що лежать в основі політики та суспільного життя Європейського Союзу.

Опитування учасників проекту продемонструвало зацікавленість молоді до участі в таких проектах, прагнення до вивчення європейського досвіду формування демократичних цінностей, а також впливу проекту на професійний та особистісний розвиток молоді.

Перспективами подальших досліджень є дослідження реалізації академічних обмінів між закладами вищої освіти України та Литви, розвитку молодіжної політики обох країн, а також пошуку нових форм україно-литовської співпраці.

Література

1. Угода між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про Раду обмінів молоддю України та Литви: Угода Кабінету Міністрів України від 28.08.2015 р. (чинна з 09.12.2015). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_090#Text (дата звернення: 05.01.2026).
2. Міністерство молоді та спорту України: офіційний сайт. URL: <https://mms.gov.ua/> (дата звернення: 06.01.2026).
3. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами : монографія / О. О. Кравченко, Н. М. Кривоколинська, Н. А. Стрельченко, С. М. Каштан. Умань : Сочінський М. М., 2020. 224 с.
4. Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни : кол. моногр. / О. Д. Сафін та ін. ; за заг. ред. О. О. Кравченко; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ : Ямчинський О. В., 2022. 406 с.
5. Каністерапія як сучасний напрям соціально-психологічної реабілітації вразливих категорій громадян: зарубіжний та український досвід : монографія / О. Д. Сафін, О. О. Кравченко, Н. М. Коляда [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ : Компринт, 2025. 480 с.
6. Council of Europe. Youth Work and Youth Exchanges: Policy and Practice. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2023.
7. Петренко І. В. Молодіжні обміни як форма міжкультурного навчання. *Науковий вісник НаУКМА. Педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 45–52.
8. Жучков Т. В. Правове регулювання волонтерської діяльності: досвід Польщі та Литви. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : *матеріали II наук.-практ. круглого столу* (м. Суми, 21 червня 2024 р.) / ред. кол.: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. Суми : Сумський державний університет, 2024. С. 22–27.
9. Кравченко О. О. Підтримка ментального здоров'я молоді: україно-литовський молодіжний обмін. *Психологічний журнал*. 2025. № 14. С. 116–125. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.14.2025.328745>
10. Партнерство та розвиток: молодіжні обміни з Польщею та Литвою. *Міністерство молоді та спорту України: офіційний вебсайт*. URL: <https://mms.gov.ua/news/partnerstvo-ta-rozvytok-molodizhni-obminy-z-polshcheiu-ta-lytvoiu> (дата звернення: 03.01.2026).
11. Літоранська школа: офіційний сайт. URL: <https://www.litorinosmokykla.lt/category/projektai/> (дата звернення: 05.01.2026).

12. Koliada N., Kravchenko O., Berezivska L., Sysoiev O., Herasymenko O., Shevchuk O. Youth Policy: From Educational Subject to Scientific and Practical Developments. *Human Interaction, Emerging Technologies and Future Systems V. IHET 2021. Lecture Notes in Networks and Systems*. Vol. 319. Springer, Cham, 2021. P. 1235–1241. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-85540-6_158

References

1. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Lytovskoi Respubliki pro Radu obminiv moloddu Ukrainy ta Lytvy [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Lithuania on the Youth Exchange Council of Ukraine and Lithuania]. (2015). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_090#Text (Last accessed: 05.01.2026) [in Ukrainian].
2. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy: ofitsiyni sait [Ministry of Youth and Sports of Ukraine: Official website]. Retrieved from <https://mms.gov.ua/> (Last accessed: 06.01.2026) [in Ukrainian].
3. Kravchenko, O. O., Kryvokolynska, N. M., Strelchenko, N. A., & Kashtan, S. M. (2020). Kanisterapiia yak innovatsiyni napriam sotsialno-psykholohichnoi rehabilitatsii ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy [Canisotherapy as an innovative direction of socio-psychological rehabilitation of children with special educational needs]. Uman: Sochinskyi M. M. [in Ukrainian].
4. Safin, O. D., et al. (2022). Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia vrazlyvykh katehori hromadian vid naslidkiv viiny [Socio-psychological rehabilitation of vulnerable categories of citizens affected by the war]. Kyiv: Yamchynskyi O. V. [in Ukrainian].
5. Safin, O. D., Kravchenko, O. O., Koliada, N. M. et al. (2025). Kanisterapiia yak suchasnyi napriam sotsialno-psykholohichnoi rehabilitatsii vrazlyvykh katehori hromadian: zarubizhnyi ta ukraïnskyi dosvid [Canisotherapy as a modern direction of socio-psychological rehabilitation of vulnerable population groups: foreign and Ukrainian experience]. Kyiv: Kompyrnt [in Ukrainian].
6. Council of Europe (2023). Youth Work and Youth Exchanges: Policy and Practice. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
7. Petrenko, I. V. (2022). Molodizhni obminy yak forma mizhkulturnoho navchannia [Youth exchanges as a form of intercultural learning]. *Naukovyi visnyk NaUKMA. Pedagogichni nauky – Scientific Bulletin of NaUKMA. Pedagogical Sciences*, (4), 45–52 [in Ukrainian].
8. Zhuchkov, T. V. (2024). Pravove rehuliuвання volonterskoi diialnosti: dosvid Polshchi ta Lytvy [Legal regulation of volunteer activity: The experience of Poland and Lithuania]. In: Zavorodnia, V. M., Kulish, A. M. (Eds.), *Suchasni vyklyky dlia mihratsiinoi polityky: pravovi, osviti ta istorichni aspekty – Modern challenges for migration policy: legal, educational and historical aspects: Proceedings of the II scientific-practical round table*. (pp. 22–27). Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
9. Kravchenko, O. O. (2025). Pidtrymka mentalnoho zdorovia molodi: ukraïno-lytovskyi molodizhnyi obmin [Support for the mental health of young people: Ukrainian-Lithuanian youth exchange]. *Psykhologichnyi zhurnal – Psychological Journal*, (14), 116–125. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.14.2025.328745> [in Ukrainian].
10. Partnerstvo ta rozvytok: molodizhni obminy z Polshcheiu ta Lytvoiu [Partnership and development: Youth exchanges with Poland and Lithuania]. *Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy – Ministry of Youth and Sports of Ukraine*. Retrieved from <https://mms.gov.ua/news/partnerstvo-ta-rozvytok-molodizhni-obminy-z-polshcheiu-ta-lytvoiu> (Last accessed: 03.01.2026) [in Ukrainian].
11. Litoranska shkola: ofitsiyni sait [Litoran School: Official website]. Retrieved from <https://www.litoranosmokykla.lt/category/projektai/> (Last accessed: 05.01.2026) [in Ukrainian].
12. Koliada, N., Kravchenko, O., Berezivska, L., Sysoiev, O., Herasymenko, O., & Shevchuk, O. (2021). Youth Policy: From Educational Subject to Scientific and Practical Developments. *Human Interaction, Emerging Technologies and Future Systems V. IHET 2021. Lecture Notes in Networks and Systems*. (Vol. 319, pp. 1235–1241). Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-85540-6_158

Кравченко О. О. Україно-литовський молодіжний обмін з каністерапії: досвід реалізації та перспективи

У статті здійснено комплексний аналіз досвіду реалізації україно-литовського молодіжного обміну з каністерапії у контексті розвитку міжнародної молодіжної співпраці, євроінтеграційних процесів та виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Розкрито нормативно-правові засади функціонування двосторонніх обмінів, зокрема діяльність Рада обмінів молоддю України та Литви, що координує підтримку спільних проєктів у сфері молодіжної політики. Узагальнено результати реалізації у

2025 році проекту «Соціально-психологічна підтримка молоді: досвід України і Литви з каністерапії», ініційованого Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Проаналізовано зміст навчальних візитів, воркшопів, майстер-класів та професійних зустрічей у закладах освіти, соціальної підтримки та реабілітації Литовської Республіки. Охарактеризовано ефективні моделі впровадження каністерапії як інноваційного методу соціально-психологічної допомоги дітям і молоді, зокрема особам з особливими освітніми потребами та представникам вразливих категорій населення. Акцентовано увагу на міждисциплінарному характері каністерапії, її впливі на емоційну стабілізацію, розвиток комунікативних і соціальних навичок, формування резильєнтності та покращення ментального здоров'я.

Визначено освітній і професійний потенціал молодіжних обмінів як інструменту неформальної освіти, що сприяє формуванню фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників, розвитку лідерських якостей, міжкультурної комунікації та іншомовної компетентності. На основі результатів анонімного опитування учасників доведено позитивний вплив проекту на особистісний розвиток молоді, підвищення мотивації до професійної діяльності та усвідомлення значущості збереження ментального здоров'я в умовах соціальних викликів.

Обґрунтовано значення україно-литовських молодіжних обмінів як ефективного механізму зміцнення громадянської свідомості, утвердження демократичних цінностей, розвитку міжнародного партнерства та інтеграції української молоді до європейського освітнього й ціннісного простору.

Ключові слова: молодіжний обмін, каністерапія, соціально-психологічна підтримка, ментальне здоров'я, неформальна освіта, соціальна робота, інклюзивні практики, міжкультурна співпраця, молодіжна політика, європейські цінності.

Kravchenko O. O. Ukrainian-Lithuanian youth exchange in canisterapy: implementation experience and prospects

The article provides a comprehensive analysis of the experience of implementing the Ukrainian-Lithuanian youth exchange in canitherapy in the context of the development of international youth cooperation, European integration processes and the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. The regulatory and legal framework for the functioning of bilateral exchanges is disclosed, in particular the activities of the Youth Exchange Council of Ukraine and Lithuania, which coordinates the support of joint projects in the field of youth policy. The results of the implementation of the project "Socio-psychological support of youth: the experience of Ukraine and Lithuania in canitherapy" in 2025, initiated by Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, are summarized.

The content of study visits, workshops, master classes and professional meetings in educational, social support and rehabilitation institutions of the Republic of Lithuania is analyzed. Effective models for implementing canitherapy as an innovative method of socio-psychological assistance to children and youth, in particular persons with special educational needs and representatives of vulnerable categories of the population, are described. Attention is focused on the interdisciplinary nature of canitherapy, its impact on emotional stabilization, the development of communicative and social skills, the formation of resilience and the improvement of mental health.

The educational and professional potential of youth exchanges as a tool of informal education, which contributes to the formation of professional competencies of future social workers, the development of leadership qualities, intercultural communication and foreign language competence, is determined. Based on the results of an anonymous survey of participants, the positive impact of the project on the personal development of youth, increasing motivation for professional activity and awareness of the importance of maintaining mental health in the face of social challenges, is proven.

The importance of Ukrainian-Lithuanian youth exchanges as an effective mechanism for strengthening civic consciousness, establishing democratic values, developing international partnership, and integrating Ukrainian youth into the European educational and value space is substantiated.

Key words: youth exchange, canisterapy, social and psychological support, mental health, non-formal education, social work, inclusive practices, intercultural cooperation, youth policy, European values.

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364.044:352.071

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-79-89>

Лях Тетяна Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

t.liakh@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8807-0497>

Scopus: 57192588245

Researcher ID: N-5194-2015

Діброва Олег Владиславович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
керівник проєктів Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»,
м. Київ, Україна.

o.dibrova.asp@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0006-7236-8404>

ОЦІНЮВАННЯ ПРОБЛЕМ І ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАД ЯК ОСНОВА ПЛАНУВАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ПРОГРАМ

Постановка проблеми. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України призвела не лише до руйнування інфраструктури та економічних втрат, але й до глибоких трансформацій соціального життя українських громад. Особливо складні процеси відбуваються у територіальних громадах, що перебували під тимчасовою окупацією та були деокуповані внаслідок бойових дій. У цих громадах поєднуються наслідки тривалого інституційного вакууму, значні демографічні зміни, високий рівень психосоціального напруження, розрив соціальних зв'язків, а також порушення системи надання соціальних послуг. Повернення до нормального функціонування громади відбувається в умовах постійної невизначеності, безпекових ризиків та обмежених ресурсів.

У таких умовах гуманітарні програми відіграють ключову роль у підтримці населення та відновленні базових соціальних функцій громади. Проте ефективність гуманітарного реагування значною мірою залежить від того,

наскільки воно спирається на реальне розуміння проблем і потреб населення. Для громад, що пережили окупацію, це питання набуває особливої складності. Формальні статистичні дані часто не відображають реальної ситуації, структура населення швидко змінюється через повернення або відтік мешканців, а самі проблеми мають багатовимірний характер - від втрати житла і роботи до глибоких психологічних травм та ослаблення довіри між людьми.

З точки зору практики соціальної роботи та розвитку громад оцінювання потреб населення не може розглядатися лише як технічна процедура збору інформації. У деокупованих громадах це, передусім, процес відновлення комунікації між різними групами мешканців, місцевою владою, громадськими організаціями та зовнішніми акторами гуманітарної допомоги. Саме тому якість оцінювання значною мірою визначається не тільки обраними методами дослідження, а й рівнем довіри, здатністю дослідників працювати у травмованому

соціальному середовищі та розумінням локального контексту.

Міжнародний досвід оцінювання потреб у постконфліктних і кризових територіях засвідчує, що ефективні гуманітарні програми базуються на поєднанні кількох підходів: використанні різних джерел даних, залученні місцевих акторів до процесу аналізу проблем, а також врахуванні соціальної динаміки громади. Водночас український досвід деокупації територій демонструє низку специфічних викликів, які ще недостатньо осмислені у наукових дослідженнях. Йдеться, зокрема, про труднощі збору достовірної інформації у громадах із нестабільною демографічною структурою, про етичні аспекти роботи з людьми, що пережили травматичний досвід окупації, а також про необхідність узгодження гуманітарних програм із довгостроковими процесами відновлення та розвитку громад.

Практика роботи у деокупованих територіальних громадах показує, що оцінювання проблем і потреб населення часто стає першим етапом формування спільного бачення майбутнього громади. Саме у процесі обговорення проблем, визначення пріоритетів і пошуку ресурсів відбувається поступове відновлення соціальної згуртованості та формування партнерств між різними акторами місцевого розвитку.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження особливостей і викликів оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад як основи планування гуманітарних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку територіальних громад, організації соціальної роботи та планування гуманітарних програм в умовах війни в останні роки стала предметом активних наукових досліджень. Водночас питання оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад лише поступово формується як окремий напрям наукового аналізу.

Теоретичні засади розуміння громади як соціального та інституційного утворення розкрито у працях українських дослідників публічного управління та соціальних наук. Зокрема,

дослідження генези поняття громади, його еволюції та змістового наповнення представлені у роботах В. Сливчука, який аналізує політичні та соціальні аспекти формування цього поняття (Сливчук, 2024). Подібну проблематику розглядають також Д. Заяць та Ю. Лагойда, які досліджують історичний розвиток інституту територіальної громади та становлення відповідної термінології у науковому дискурсі (Заяць, Лагойда, 2024). У свою чергу, Т. Тарасенко аналізує правові аспекти функціонування територіальної громади як юридичної особи публічного права та її місце у системі місцевого самоврядування (Тарасенко, 2023).

Важливе значення для розуміння ролі громади в системі публічного управління мають також дослідження Р. Думіна, у яких громада розглядається як ключовий елемент місцевого самоврядування та інституційний простір реалізації місцевої демократії (Думін, 2024). Водночас М. Вяхірев акцентує увагу на проєктному підході у сфері планування інтегрованого розвитку територіальних громад (Вяхірев, 2020). У контексті розвитку територій та формування політики місцевого розвитку Ю. Петрушенко та Ю. Шкурко наголошують на необхідності переходу від традиційного підходу до розвитку територій до моделі розвитку, зорієнтованого на людину та її потреби (Петрушенко, Шкурко, 2011).

Окремий напрям досліджень присвячений функціонуванню територіальних громад у кризових умовах, зокрема під час війни. Так, О. Західна та К. Закорко аналізують особливості діяльності об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану та підкреслюють зростання ролі місцевих інституцій у забезпеченні життєдіяльності населення (Західна, Закорко, 2022). У аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень місцеве самоврядування розглядається як один із ключових чинників стійкості тилу, що забезпечує координацію гуманітарної допомоги та підтримку населення у кризових умовах (Потапенко та ін., 2023).

Питання надання соціальних послуг та організації соціальної роботи в умовах збройного конфлікту висвітлюються у роботах І. Панова,

який аналізує роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні соціальних послуг у кризових умовах (Панов, 2024). Практичні аспекти соціальної роботи та підтримки населення, що постраждало від воєнних дій, досліджуються у роботі Н. Гевчук та Д. Вапняр, де представлено досвід організації соціальної допомоги у територіальних громадах, які зазнали впливу війни (Гевчук, Вапняр, 2024).

Важливий внесок у розвиток сучасного наукового дискурсу соціальної роботи зроблено у колективному навчальному посібнику «Актуальні питання соціальної роботи», у якому розглядаються сучасні підходи до організації соціальної роботи, розвитку соціальних послуг та підтримки вразливих груп населення в умовах суспільних трансформацій (Денисюк та ін., 2023).

Проблематика відновлення громад та розвитку їх соціального потенціалу розглядається також у контексті формування соціального капіталу. Зокрема, у роботі О. Діброви підкреслюється значення горизонтальних зв'язків і соціального капіталу для відновлення деокупованих територіальних громад (Діброва, 2025). Подібний підхід представлений і у дослідженнях Л. Горбатої, яка розглядає соціальну згуртованість та стійкість громад як ключові передумови їх сталого розвитку (Горбата, 2024).

У сучасних умовах важливу роль у підтримці населення та відновленні громад відіграє громадянське суспільство. Так, Я. Мартинюк досліджує організацію волонтерської діяльності у територіальних громадах, підкреслюючи її значення для вирішення соціальних проблем та мобілізації ресурсів громади (Мартинюк, 2022). У свою чергу, Ж. Петрович та Т. Лях аналізують потенціал волонтерства для розвитку деокупованих громад, наголошуючи на його ролі у підтримці соціальної згуртованості та активізації громадянської участі (Петрович, Лях, 2024).

У контексті сучасних трансформацій соціальної роботи окрему увагу приділяють також питанням цифровізації соціальних послуг та підтримки вразливих груп населення. Зокрема, С. Гулько та В. Лях аналізують можливості

використання цифрових технологій для підтримки внутрішньо переміщених осіб у громадах України та підвищення доступності соціальних послуг (Gunko, Liakh, 2026).

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що попри значну кількість досліджень, присвячених розвитку територіальних громад, організації соціальної роботи та відновленню соціальної інфраструктури, питання системного оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад у контексті планування гуманітарних програм залишається недостатньо дослідженим. Саме це зумовлює актуальність подальшого наукового аналізу особливостей оцінювання потреб населення деокупованих територіальних громад та використання результатів такого оцінювання для формування ефективних гуманітарних програм.

Метою статті є аналіз викликів і специфіки оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад у контексті планування гуманітарних програм на основі поєднання теоретичного аналізу та результатів фокус-групових досліджень за участю фахівців із соціальної роботи, представників неурядових організацій і місцевих активістів деокупованої Великоолександрівської територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання проблем і потреб населення громади є одним із ключових етапів планування соціальних програм, гуманітарних інтервенцій та стратегій розвитку територій. У сучасній теорії соціальної роботи та розвитку громад needs assessment розглядається як системний процес збору, аналізу та інтерпретації інформації про соціальні проблеми, ресурси та потенціал громади з метою прийняття обґрунтованих управлінських і програмних рішень.

У гуманітарному секторі оцінювання потреб населення виконує кілька важливих функцій. По-перше, воно дозволяє визначити реальні масштаби проблем та ідентифікувати найбільш вразливі групи населення. По-друге, результати оцінювання є основою для формування пріоритетів гуманітарної допомоги. По-третє, системне оцінювання дозволяє уникнути дублювання програм різними організаціями

та сприяє більш ефективному використанню обмежених ресурсів.

У практиці соціальної роботи оцінювання потреб громади базується на кількох принципових підходах. Одним із них є людиноцентричний підхід, що передбачає врахування досвіду та бачення самих мешканців громади. Важливим є також принцип участі громади у процесі визначення проблем і пошуку шляхів їх вирішення. Такий підхід дозволяє не лише отримати більш точну інформацію про потреби населення, але й сприяє підвищенню рівня довіри між мешканцями, місцевою владою та організаціями, які реалізують гуманітарні програми.

У контексті кризових і постконфліктних територій особливого значення набуває поєднання різних методів збору інформації. Поряд із аналізом статистичних даних використовуються соціологічні опитування, фокус-групові дискусії, глибинні інтерв'ю, експертні опитування та методи картування ресурсів громади. Використання комбінованих методів дозволяє отримати більш комплексне уявлення про проблеми населення та фактори, що впливають на відновлення громади.

Водночас у громадах, що пережили окупацію, процес оцінювання потреб має свої специфічні обмеження і потребує адаптації методологічних підходів до складних соціальних умов.

Деокуповані громади характеризуються складним поєднанням соціальних, економічних та психологічних проблем, що формувалися протягом періоду окупації та загострилися після її завершення. Порушення роботи місцевих інституцій, руйнування інфраструктури, масове переміщення населення та значний рівень травматичного досвіду створюють ситуацію, у якій стандартні підходи до оцінювання потреб часто виявляються недостатніми.

Однією з ключових проблем є обмеженість достовірних статистичних даних. Під час окупації діяльність органів місцевого самоврядування часто була призупинена або значно обмежена, що призвело до втрати значної частини адміністративної інформації. Після деокупації громади стикаються з труднощами у визначенні

актуальної чисельності населення, оскільки значна частина мешканців виїхала, а процес їх повернення відбувається поступово.

Ще одним важливим фактором є високий рівень психосоціальної травматизації населення. Люди, які пережили окупацію, часто мають досвід насильства, втрат, тривалого перебування у стані страху та невизначеності. Це впливає як на їх готовність брати участь у дослідженнях, так і на характер інформації, яку вони готові повідомляти.

Крім того, у деокупованих громадах спостерігається зниження рівня довіри до інституцій. Досвід життя в умовах окупації, інформаційний тиск та складна безпекова ситуація формують обережне ставлення до представників державних структур або зовнішніх організацій. У таких умовах процес оцінювання потреб потребує значної уваги до етичних аспектів дослідження та побудови довірливих відносин із громадою.

Особливістю деокупованих територій є також динамічний характер соціальної ситуації. Повернення мешканців, відновлення інфраструктури, поява нових гуманітарних програм та зміни у системі соціальних послуг призводять до швидкої трансформації потреб населення. У результаті оцінювання потреб не може розглядатися як одноразова дослідницька процедура, а має бути постійним процесом моніторингу ситуації у громаді.

Узагальнення результатів аналізу практики оцінювання потреб у деокупованих громадах дозволяє виокремити низку ключових викликів, що впливають на якість отриманої інформації та ефективність подальшого планування гуманітарних програм. Основні з них та можливі підходи до їх подолання узагальнено у таблиці 1.

Із метою глибшого розуміння особливостей оцінювання потреб у деокупованих громадах було проведено фокус-групове дослідження у Великоолександрівській територіальній громаді Херсонської області. До участі у фокус-групах були залучені фахівці із соціальної роботи, представники неурядових організацій, місцеві активісти та фахівці, які безпосередньо працюють із населенням громади.

Таблиця 1

**Основні виклики оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад
та можливі підходи до їх подолання**

Виклики	Прояви у деокупованих громадах	Можливі підходи до подолання
Обмеженість достовірних статистичних даних	Втрата адміністративних даних під час окупації, відсутність актуальної інформації про структуру населення	Використання кількох джерел інформації: локальних реєстрів, даних гуманітарних організацій, експертних оцінок фахівців громади
Невизначеність чисельності населення	Міграція мешканців, поступове повернення населення, сезонні переміщення	Регулярне оновлення даних, використання якісних методів дослідження (фокус-групи, інтерв'ю)
Високий рівень психосоціальної травматизації населення	Небажання брати участь у дослідженнях, емоційна вразливість респондентів	Використання травма-інформованого підходу, залучення місцевих фахівців та соціальних працівників
Низький рівень довіри до інституцій	Обережне ставлення до представників державних структур або зовнішніх організацій	Проведення досліджень за участі локальних організацій, прозорість дослідницьких процедур
Комплексний характер проблем	Поєднання соціальних, економічних, психологічних і безпекових проблем	Міждисциплінарний підхід до оцінювання потреб
Динамічність ситуації у громаді	Швидка зміна потреб населення у процесі відновлення	Регулярний моніторинг потреб населення та гнучке планування гуманітарних програм

Обговорення дозволило виокремити кілька груп проблем, які мають ключове значення для населення громади. Насамперед учасники дослідження звернули увагу на значні руйнування житлового фонду та об'єктів соціальної інфраструктури. Пошкодження або повне знищення житла створює довготривалі проблеми для значної частини мешканців громади та ускладнює процес повернення населення.

Важливою проблемою залишається обмежений доступ до соціальних послуг. Після деокупації громади система соціальної підтримки відновлюється поступово, і багато фахівців змушені працювати у складних умовах обмежених ресурсів.

Окрему групу проблем становлять питання психосоціальної підтримки населення. Учасники фокус-груп підкреслювали, що значна частина мешканців громади пережила складний травматичний досвід, який впливає на їх психологічний стан, міжособистісні відносини та здатність планувати майбутнє.

Водночас учасники дослідження наголошували на важливості розвитку локальних ініціатив і залучення мешканців до процесів відновлення громади. За їх словами, участь людей у спільному обговоренні проблем і плануванні змін сприяє поступовому відновленню довіри та соціальної згуртованості.

Результати дослідження підтверджують, що ефективне планування гуманітарних програм у деокупованих громадах неможливе без системного оцінювання проблем і потреб населення. Саме результати оцінювання дозволяють визначити пріоритетні напрями гуманітарної підтримки та сформувати програми, які відповідають реальним потребам громади.

Для деокупованих територій особливо важливим є поєднання короткострокових гуманітарних інтервенцій із довгостроковими програмами відновлення громад. Йдеться не лише про відновлення інфраструктури, але й про підтримку соціальних послуг, розвиток громадянської активності та зміцнення соціальної згуртованості.

У цьому контексті оцінювання потреб може розглядатися як інструмент не лише гуманітарного реагування, але й стратегічного розвитку громади. Залучення місцевих фахівців, громадських організацій і мешканців до процесу оцінювання дозволяє сформувати більш реалістичне бачення проблем і сприяє формуванню партнерств, необхідних для відновлення громади.

З метою глибшого розуміння особливостей оцінювання потреб у деокупованих громадах було проведено фокус-групове дослідження у Великоолександрівській територіальній громаді Херсонської області. До участі

у фокус-групах були залучені фахівці із соціальної роботи, представники неурядових організацій, місцеві активісти та фахівці, які безпосередньо працюють із населенням громади.

Обговорення у фокус-групах дозволило не лише окреслити ключові проблеми, з якими стикається населення громади, але й глибше зрозуміти особливості їх сприйняття фахівцями соціальної сфери та представниками громадського сектору, які щоденно працюють із мешканцями громади. У подальшому викладі подано окремі узагальнені висловлювання учасників фокус-груп, що ілюструють типові позиції представників соціальної сфери та громадського сектору громади.

Обговорення дозволило виокремити кілька груп проблем, які мають ключове значення для населення громади. Насамперед учасники дослідження звернули увагу на значні руйнування житлового фонду та об'єктів соціальної інфраструктури. Пошкодження або повне знищення житла створює довготривалі проблеми для значної частини мешканців громади та ускладнює процес повернення населення. Як зазначив один із учасників фокус-групи, *«по документах у нас одне, а коли починаєш ходити по селах і говорити з людьми, то бачиш зовсім іншу картину. Дуже багато проблем просто не потрапляє у звіти»* (учасник фокус-групи, фахівець соціальної роботи).

Важливою проблемою залишається обмежений доступ до соціальних послуг. Після деокупації громади система соціальної підтримки відновлюється поступово, і багато фахівців змушені працювати у складних умовах обмежених ресурсів. Учасники обговорення підкреслювали, що потреби населення часто значно ширші, ніж ті можливості підтримки, які сьогодні доступні на місцевому рівні.

Окрему групу проблем становлять питання психосоціальної підтримки населення. Учасники фокус-груп підкреслювали, що значна частина мешканців громади пережила складний травматичний досвід, який впливає на їх психологічний стан, міжособистісні відносини та здатність планувати майбутнє. За словами одного з учасників обговорення, *«люди дуже по-різному пережили той період. Є ті, хто*

готовий говорити і щось планувати, а є ті, хто досі живе одним днем і не дуже довіряє нікому» (учасник фокус-групи, представник громадської організації).

Водночас учасники дослідження наголошували на важливості розвитку локальних ініціатив і залучення мешканців до процесів відновлення громади. За їх словами, участь людей у спільному обговоренні проблем і плануванні змін сприяє поступовому відновленню довіри та соціальної згуртованості. Один із місцевих активістів зауважив, що *«коли програми приходять уже готовими, вони не завжди попадають у те, що людям реально потрібно. Тому дуже важливо, щоб спочатку слухали громаду»* (учасник фокус-групи, місцевий активіст).

Водночас у дискусіях звучала й інша важлива думка: сам процес обговорення проблем громади має позитивний соціальний ефект. Як зазначив один із учасників фокус-групи, *«коли людей питають про їхні проблеми і вони бачать, що їх слухають, це вже трохи повертає відчуття, що громада знову починає жити»* (учасник фокус-групи, фахівець соціальної роботи).

Наведені висловлювання учасників фокус-груп свідчать про важливу особливість оцінювання потреб у деокупованих громадах. Йдеться не лише про виявлення конкретних соціальних проблем, але й про необхідність врахування соціального контексту громади, зокрема рівня довіри, психологічного стану населення та готовності мешканців до участі у процесах відновлення. Польові дані показують, що ефективне оцінювання потреб у таких громадах має поєднувати аналітичну функцію збору інформації з елементами комунікації та залучення громади до визначення пріоритетів розвитку.

Результати дослідження підтверджують, що ефективне планування гуманітарних програм у деокупованих громадах неможливе без системного оцінювання проблем і потреб населення. Саме результати оцінювання дозволяють визначити пріоритетні напрями гуманітарної підтримки та сформулювати програми, які відповідають реальним потребам громади.

Для деокупованих територій особливо важливим є поєднання короткострокових

гуманітарних інтервенцій із довгостроковими програмами відновлення громад. Йдеться не лише про відновлення інфраструктури, але й про підтримку соціальних послуг, розвиток громадянської активності та зміцнення соціальної згуртованості.

У цьому контексті оцінювання потреб може розглядатися не лише як інструмент гуманітарного реагування, але і як важливий механізм формування спільного бачення пріоритетів відновлення та розвитку громади. Залучення місцевих фахівців, громадських організацій і мешканців до процесу оцінювання дозволяє сформувати більш реалістичне бачення проблем і сприяє формуванню партнерств, необхідних для відновлення громади.

Висновки і рекомендації. Проведене дослідження засвідчує, що оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад є ключовим інструментом планування гуманітарних програм і водночас складним дослідницьким та управлінським процесом. Специфіка таких громад полягає у поєднанні наслідків тривалої окупації, масштабних соціальних втрат та динамічних процесів відновлення, що суттєво впливає на характер проблем і потреб населення.

Аналіз теоретичних підходів і результатів фокус-групового дослідження дозволив виокремити низку ключових викликів оцінювання потреб у деокупованих територіях. Серед них особливої уваги потребують обмеженість достовірних статистичних даних, труднощі визначення актуальної чисельності населення, високий рівень психосоціальної травматизації мешканців, зниження довіри до інституцій, а також комплексний і динамічний характер проблем громади.

Результати дослідження підтверджують, що оцінювання потреб у деокупованих громадах не може обмежуватися використанням стандартних методів збору інформації. Ефективні підходи до оцінювання потреб повинні передбачати поєднання кількісних і якісних методів дослідження, активне залучення місцевих фахівців, представників громадських організацій та самих мешканців громади, а також врахування травма-інформованих підходів у роботі з населенням.

Важливим результатом дослідження є усвідомлення того, що процес оцінювання потреб у деокупованих громадах виконує не лише аналітичну функцію, але й соціальну. Саме у процесі обговорення проблем і визначення пріоритетів відбувається поступове відновлення комунікації між різними групами мешканців, формування довіри до інституцій та зміцнення соціальної згуртованості громади.

У цьому контексті оцінювання потреб населення може розглядатися як важливий інструмент не лише планування гуманітарних програм, але й підтримки процесів відновлення та розвитку громад. Використання результатів такого оцінювання дозволяє більш обґрунтовано визначати пріоритети гуманітарної допомоги, забезпечувати координацію діяльності різних організацій та сприяти формуванню програм, спрямованих на довгострокову стійкість громад.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням адаптованих методологій оцінювання потреб населення у громадах, що пережили окупацію, а також із дослідженням ролі локальних акторів і громадських ініціатив у процесах гуманітарного реагування та відновлення територій.

Література

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>
2. Вяхірев М. О. Проектний підхід у сфері планування інтегрованого розвитку територіальних громад. *Public Administration and Management: Modern Scientific Discussions: Collective Monographs*. Рига : «Baltija Publishing», 2020. С. 96–112. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-6>
3. Гевчук Н. С., Вапняр Д. В. Оцінка соціальної роботи із постраждалими від воєнних дій в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2024. № 2. С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-3>
4. Діброва О. Розвиток горизонтальних зв'язків і соціального капіталу в деокупованих територіальних

громадах. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Луцьк, 29 трав. – 30 жовт. 2025 р.). Луцьк, 2025. С. 68–72. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ac6mJdL8V0xL1CxpctjCKeurwVjbs5Q/view?usp=sharing>

5. Думін Р. Роль та місце територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series AIC Economics*. 2024. № 31. С. 170–175. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2024.31.024>

6. Петрушенко Ю. М., Шкурко Ю. І. Економічне регулювання розвитку громади: розвиток території чи розвиток, зорієнтований на людину? *Економічні проблеми сталого розвитку : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, присвяченої дню науки в Україні* (Суми, 18-22 квітня 2011 року). Суми : СумДУ, 2011. Ч. 4. С. 84–85. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/12192> (дата звернення: 06.03.2026).

7. Західна О. Р., Закорко К. К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. № 14. С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.10>

8. Заяць Д., Лагойда Ю. Територіальні громади в Україні: питання тяглості традицій в історичному контексті та генеза термінології. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 7. С. 34–47. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-34-47>

9. Мартинюк Я. Організація волонтерської діяльності в умовах територіальної громади. *Humanitas*. 2022. № 6. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.6>

10. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: Аналітична доповідь / В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/niss-analytrep.2023.02>

11. Панов І. В. Роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні соціальних послуг в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 47. С. 225–235. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-225-235>

12. Петрович Ж., Лях Т. Потенціал волонтерства для розвитку деокупованих громад. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 202–207. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.28>

13. Сливчук В. Генеза поняття «громада»: політологічний аналіз. *Вісник прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 310–319. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-31>

14. Тарасенко Т. Територіальна громада як юридична особа публічного права: загальні проблеми теорії та практики. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11, № 2. С. 31–39. DOI: <https://doi.org/10.15421/152316>

15. Gunko S., Liakh V. Digitalising social work support for internally displaced persons in Ukrainian communities. *Social work in wartime Ukraine: changing the professional landscape : monograph* / Ed. T. Semigina. Tallinn, 2026. С. 155–186. URL: <https://teadmus.org/main-publications/sm-102> (дата звернення: 01.03.2026).

16. Горбата Л. Стійкість та соціальна згуртованість як основа сталого розвитку територіальних громад. *Public Administration and Social Work*. 2024. Т. 2. С. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-7>

References

1. Denysiuk, O. et al. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty [Current issues of social work]. Ed. O. Epel, T. Liakh, I. Sylantieva. Uzhhorod: RIK-U. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/> [in Ukrainian].

2. Viakhiriev, M. O. (2020). Proiektnyi pidkhid u sferi planuvannia intehrovanoho rozvytku terytorialnykh hromad [Project-Based Approach to Planning the Integrated Development of Territorial Communities]. In: *Public administration and management: Modern scientific discussions*. (pp. 96–112). Ryha: “Baltija Publishing”. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-6> [in Ukrainian].

3. Hevchuk, N. S., & Vapniar, D. V. (2024). Otsinka sotsialnoi roboty iz postrazhdalymy vid voiennykh dii v obiednaniy terytorialnii hromadi [Evaluation of social work with victims of war in an amalgamated territorial community]. *Sotsialna robota ta psykholohiia: Osvita i nauka – Social work and Psychology: Education and Science*, (2), 17–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-3> [in Ukrainian].

4. Dibrova, O. (2025). Rozvytok horyzontalnykh zviazkiv i sotsialnoho kapitalu v deokupovanykh terytorialnykh hromadakh [Development of horizontal ties and social capital in de-occupied communities]. In: S. Cherneta (Ed.), *Aktualni problemy sotsialnoi roboty ta sotsialnoho zabezpechennia: yevropeiskyi ta natsionalnyi vymir – Current Problems of Social Work and Social Security: European and National Dimension*.

(pp. 68–72). Luts'k. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1ac6mJdL8V0xL1CxptjCKeurwVjbs5Q/view?usp=sharing> [in Ukrainian].

5. Dumin, P. (2024). Rol ta mistse terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy [The role and place of a territorial community in the system of local self-government of Ukraine]. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series «AIC Economics»*, (31), 170–175. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2024.31.024> [in Ukrainian].

6. Petrushenko, Yu. M., & Shkurko, Yu. I. (2011). Ekonomichne rehuliuвання rozvytku hromady: rozvytok terytorii chy rozvytok, zorientovanyi na liudynu? [Economic regulation of community development: territory-oriented or human-oriented development?]. *Ekonomichni problemy staloho rozvytku – Economic problems of sustainable development: abstracts of reports of the scientific and technical conference*. (Part 4, pp. 84–85). Sumy: SumDU. Retrieved from <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/12192> [in Ukrainian].

7. Zakhidna, O. R., & Zakorko, K. K. (2022). Funktsionuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu [Functioning of the united territorial communities under the conditions of the state of martial]. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika – Taurida Scientific Herald. Series: Economics*, (14), 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.10> [in Ukrainian].

8. Zaiats, D., & Lahoida, Yu. (2024). Terytorialni hromady v ukraini: pytannia tiahlosti tradytsii v istorychnomu konteksti ta geneza terminolohii [The territorial communities in Ukraine: traditional influence in historical context and the genesis of terminology]. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia – Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement*, (7), 34–47. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-34-47> [in Ukrainian].

9. Martyniuk, Ya. (2022). Orhanizatsiia volonterskoi diialnosti v umovakh terytorialnoi hromady [Organization of volunteer activities in a territorial community]. *Humanitas*, (6), 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.6> [in Ukrainian].

10. Potapenko, V. H., Barannyk, V. O., Bakhur, N. V. et al. (2023). Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu [Local Self-Government as a Factor in Strengthening Home Front Resilience]. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.53679/niss-analytrep.2023.02> [in Ukrainian].

11. Panov, I. V. (2024). Rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v zabezpechenni sotsialnykh posluh v umovakh zbroinoho konfliktu [The role of local self-government bodies in providing social services in conditions of armed conflict]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Topical Issues of Law: Theory and Practice*, (47), 225–235. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-225-235> [in Ukrainian].

12. Petrochko, Zh., & Liakh, T. (2024). Potentsial volonterstva dlia rozvytku deokupovanykh hromad [The potential of volunteering for development of deoccupied communities]. *Humanitas*, (3), 202–207. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.28> [in Ukrainian].

13. Slyvchuk, V. (2024). Heneza poniattia «hromada»: Politolohichnyi analiz [Genesis of the concept of «community»: a political analysis]. *Visnyk prykarpatskoho universytetu. seriya: Politolohiia – Newsletter of Precarpathian University. Politicalology*, (18), 310–319. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-31> [in Ukrainian].

14. Tarasenko, T. (2023). Terytorialna hromada yak yurydychna osoba publichnoho prava: Zahalni problemy teorii ta praktyky [Territorial Community as a Legal Entity of Public Law: General Problems of Theory and Practice]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Public Administration Aspects*, 11(2), 31–39. DOI: <https://doi.org/10.15421/152316> [in Ukrainian].

15. Gunko, S., & Liakh, V. (2026). Digitalising social work support for internally displaced persons in Ukrainian communities. In: T. Semigina (Ed.), *Social work in wartime Ukraine: Changing the professional landscape*. (pp. 155–186). Teadmus. Retrieved from <https://teadmus.org/main-publications/sm-102>

16. Horbata, L. (2024). Stiikist ta sotsialna zghurtovanist yak osnova staloho rozvytku terytorialnykh hromad [Sustainability and social cohesion as the basis of sustainable development of territorial communities]. *Public Administration and Social Work*, (2), 40–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-7> [in Ukrainian].

Лях Т. Л., Діброва О. В. Оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад як основа планування гуманітарних програм

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України спричинила масштабні соціальні, економічні та гуманітарні втрати, що особливо відчутні у територіальних громадах, які перебували під тимчасовою окупацією та були деокуповані у ході бойових дій. Після деокупації такі громади стикаються з комплексом проблем, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, демографічними втратами, масовим переміщенням населення, порушенням системи надання соціальних послуг, високим рівнем психосоціальної травматизації та зниженням соціальної згуртованості. У цих умовах особливого значення набуває оцінювання проблем і

потреб населення деокупованих громад як необхідна передумова планування ефективних гуманітарних програм та програм відновлення територій.

Метою статті є аналіз особливостей і викликів оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад у контексті планування гуманітарних програм. Дослідження ґрунтується на використанні теоретичних методів аналізу наукових джерел та узагальнення практик гуманітарного реагування, а також на результатах фокус-групових досліджень за участю фахівців із соціальної роботи, представників неурядових організацій і місцевих активістів деокупованої Великоолександрівської територіальної громади.

У статті обґрунтовано значення системного оцінювання потреб населення як основи для визначення пріоритетів гуманітарної допомоги та формування програм соціальної підтримки. Визначено основні виклики, що виникають у процесі оцінювання потреб деокупованих громад, серед яких обмеженість достовірних статистичних даних, складність визначення актуальної чисельності населення, високий рівень психосоціальної травматизації мешканців, зниження рівня довіри до інституцій, а також комплексний і динамічний характер проблем, що поєднують соціальні, економічні, психологічні та безпекові аспекти.

У роботі підкреслено важливість застосування людиноцентричного та травма-інформованого підходів у процесі збору інформації про потреби населення, а також доцільність поєднання кількісних і якісних методів дослідження, зокрема соціологічних опитувань, фокус-групових інтерв'ю та глибинних інтерв'ю з представниками громад і фахівцями соціальної сфери. Наголошено на значенні залучення місцевих органів влади, громадських організацій, волонтерських ініціатив та мешканців громад до процесу оцінювання потреб і планування гуманітарних програм.

Зроблено висновок, що ефективне оцінювання проблем і потреб населення деокупованих громад є важливим інструментом формування обґрунтованих гуманітарних програм, спрямованих на відновлення соціальної інфраструктури, підтримку вразливих груп населення, зміцнення соціальної згуртованості та підвищення стійкості громад до кризових викликів.

Ключові слова: громада, деокупована громада, оцінювання потреб населення, гуманітарна програма, соціальна робота в умовах війни, гуманітарне реагування, відновлення громад, соціальні послуги, психосоціальна підтримка, соціальна згуртованість.

Liakh T. L., Dibrova O. V. Assessment of problems and needs of the population in de-occupied communities as a basis for planning humanitarian programs

The full-scale war of the Russian Federation against Ukraine has caused large-scale social, economic and humanitarian losses that are particularly evident in territorial communities that were under temporary occupation and were later de-occupied during military operations. After de-occupation, such communities face a complex set of problems related to the destruction of infrastructure, demographic losses, mass displacement of the population, disruption of the social service delivery system, a high level of psychosocial traumatization and a decline in social cohesion. In these circumstances, assessing the problems and needs of the population of de-occupied communities becomes especially important as a necessary prerequisite for planning effective humanitarian programmes and recovery initiatives.

The purpose of the article is to analyse the specific features and challenges of assessing the problems and needs of the population of de-occupied communities in the context of humanitarian programme planning. The study is based on theoretical methods, including the analysis of scientific literature and the generalisation of humanitarian response practices, as well as on the results of focus group discussions conducted with social work professionals, representatives of non-governmental organisations and local activists from the de-occupied Velykooleksandrivska territorial community.

The article substantiates the importance of systematic needs assessment as a basis for identifying priorities for humanitarian assistance and designing social support programmes. The main challenges arising in the process of assessing the needs of de-occupied communities are identified, including the limited availability of reliable statistical data, difficulties in determining the current population size, a high level of psychosocial trauma among residents, reduced trust in institutions, as well as the complex and dynamic nature of problems that combine social, economic, psychological and security dimensions.

The study emphasises the importance of applying people-centred and trauma-informed approaches in the process of collecting information about the needs of the population, as well as the relevance of combining quantitative and qualitative research methods, including sociological surveys, focus group discussions and in-depth interviews with community representatives and social sector professionals. Particular attention is paid to the importance of involving local authorities, civil society organisations, volunteer initiatives and community members in the process of needs assessment and humanitarian programme planning.

It is concluded that effective assessment of the problems and needs of the population of de-occupied communities

is an important tool for developing evidence-based humanitarian programmes aimed at restoring social infrastructure, supporting vulnerable population groups, strengthening social cohesion and enhancing community resilience to crisis challenges.

Key words: community, de-occupied community, population needs assessment, humanitarian programme, social work in wartime, humanitarian response, community recovery, social services, psychosocial support, social cohesion.

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364-43:364.62-053.2:364.4

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-90-95>

Мороз Ольга Миколаївна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

o.moroz.asp@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0009-2413-5843>

КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ У РОБОТІ МАЛОГО ГРУПОВОГО БУДИНКУ

Постановка проблеми. Попри суспільне усвідомлення та законодавче закріплення пріоритету права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання у сім'ї, в Україні й надалі залишається певна частка дітей, які з об'єктивних причин влаштовуються до закладів. У відповідь на потребу забезпечити дітям гідні умови проживання та створити для них умови виховання, наближені до сімейних, в Україні запроваджені малі групові будинки. Водночас перебування дитини у малому груповому будинку, як і в будь-якому іншому закладі, не розглядається як постійна форма її влаштування. Орган опіки та піклування зобов'язаний продовжити роботу для забезпечення влаштування дитини у сім'ї, а персонал малого групового будинку – відповідно до покладених на них завдань – здійснити роботу з підготовки дитини до влаштування у сімейні форми виховання, на усиновлення або повернення до власних батьків, підготовку до самостійного життя.

За таких умов актуалізується потреба у впровадженні ефективних підходів до роботи з дітьми, які виховуються у малих групових будинках, що забезпечують комплексність втручання, орієнтацію на індивідуальні потреби дитини, взаємодію з її соціальним оточенням і громадою, формування життєвих компетентностей, створення сприятливого середовища для розвитку та врахування думки дитини з метою забезпечення її найкращих інтересів. Реалізацію зазначених завдань уможливорює застосування кейс-менеджменту (ведення випадку) як сучасної технології

соціальної роботи. Відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги», кейс-менеджмент застосовується під час надання соціальних послуг, а з огляду на те, що у малих групових будинках надається соціальна послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, ведення випадку є обов'язковим складником роботи з кожною дитиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кейс-менеджмент залишається у фокусі уваги сучасних вітчизняних науковців, які розглядають його як один із ключових методів індивідуальної соціальної роботи, зокрема Н. Горішна, І. Криницька, М. Скочко, Г. Слозанська, О. Столярик, Ж. Петрочко (2024) пропонують застосовувати його у роботі з дітьми з інвалідністю. Т. Спіріна та А. Бодня (2023) обґрунтували алгоритм дій та принципи роботи при застосуванні кейс-менеджменту. Т. Семигіна (2025) проаналізувала стандарти кейс-менеджменту в США з огляду на доцільність їх застосування в Україні. З. Кияниця та Ж. Петрочко (2017) розглядали ведення випадку в контексті здійснення соціальної роботи у громаді та роботи з сім'ями з дітьми. Питання застосування єдиного алгоритму кейс-менеджменту у різних галузях висвітлено у працях А. Круглянко (2024), а специфіку його застосування при наданні послуги соціального супроводу описали Т. Василюк та І. Лисоконь (2024). Водночас особливості впровадження кейс-менеджменту в закладах, які надають послугу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування,

в умовах, наближених до сімейних, залишається недостатньо вивченими.

Мета статті: аналіз та узагальнення практики застосування кейс-менеджменту у роботі з дітьми у малому груповому будинку, та отримують соціальну послугу догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Виклад основного матеріалу. Малий груповий будинок можна розглядати як тимчасову форму влаштування для дітей, які не можуть проживати у сім'ях. Відповідно робота з дітьми організовується таким чином, щоб допомогти їм переміститися за новим місцем влаштування. Така мета передбачає взаємодію не лише з дитиною, а й з членами сім'ї, куди може бути влаштована дитина, та з суб'єктами, які дотичні до забезпечення прав дітей та підтримки сімейних форм виховання або вразливих сімей. Досягненню мети сприяє застосування проблемно-орієнтованої моделі кейс-менеджменту, що передбачає безпосередню роботу кейс-менеджера та дитини (клієнта), в ході якої реалізується план інтервенції (Горішна та ін., 2024). Для закладів, які здійснюють догляд та виховання дітей, такий підхід у роботі з дітьми є нетиповим, історично вони орієнтовані на групові форми роботи. Також варто зазначити, що педагогічні працівники, які безпосередньо працюють з дітьми не мають спеціальної підготовки для виконання ролі кейс-менеджера, де однією із важливих функцій є організація міжвідомчої та міждисциплінарної взаємодії для вирішення проблемних питань. Традиційними організаційними формами вияву міжвідомчої і міждисциплінарної взаємодії є: різні команди спеціалістів (Горішна та ін., 2024, с. 215) і роль кейс-менеджера полягає у розумінні їх змісту роботи та обов'язків, умінні організувати їх навколо дитини, яка потребує їх допомоги, та координувати процес їх залучення до роботи з випадком. В Україні кейс-менеджмент часто застосовується в соціальній роботі, медицині, юридичній практиці, але він непритаманний для освітян, тому не впроваджується в закладах догляду та виховання дітей. Саме запровадження ведення випадку, індивідуальної роботи з дитиною, направленої на задоволення її

потреб, у малому груповому будинку відрізняє цей заклад від інших закладів інституційного догляду.

Окрім забезпечення взаємодії із різними суб'єктами у ході кейс-менеджменту, важливо також розуміти та дотримуватися визначеного алгоритму дій. Це процес, який передбачає послідовність певних етапів: входження в контакт; оцінка потреб отримувача соціальних послуг; визначення цілей, розробка ефективного плану спільно з отримувачем соціальних послуг; інтервенція/втручання; моніторинг та оцінка; оновлення плану дій, відповідно до актуальних потреб отримувача соціальних послуг; завершення (Спіріна, Бодня, 2023, с. 147).

Кейс-менеджером у малому груповому будинку призначається фахівець, який відповідальний за індивідуальну роботу з дитиною. Практика функціонування малих групових будинків показала, що заклади, які дотримуються індивідуального підходу у роботі з дітьми, краще здатні реагувати на потреби дитини. Зокрема, у Дніпропетровській області Малий груповий будинок «Мій дім», який зараз функціонує у складі центру соціальної підтримки дітей та сімей «Добре вдома», застосовує таке поняття, як ключовий вихователь. Це працівник, за яким закріплено 2 дитини з якими він встановлює довірливі стосунки, проводить оцінку їх потреб та із залученням дитини і необхідних фахівців, розробляє та реалізовує індивідуальні плани роботи з нею. Але основна особливість цієї співпраці полягає в тому, що ключовий вихователь відповідає за все, що відбувається у житті дитини: починаючи від побутових питань (забезпечення одягом, шкільним приладдям, харчуванням тощо) і завершуючи питаннями лікування, освіти, дозвілля, влаштування у сімейні форми виховання, здобуття освіти, забезпечення житлом тощо. Кейс-менеджер у малому груповому будинку закріплюється за конкретною дитиною наказом директора.

Завдання кейс-менеджера на початку роботи з дитиною – встановити контакт з нею, налагодити довірливі стосунки та провести оцінку її потреб і сильних сторін, вивчити

ситуацію дитини, щоб з'ясувати причини з яких вона залишалася без піклування батьків. Документи, які регулюють роботу малих групових будинків: положення, затверджене Постановою КМУ від 01.10.2018 р. № 926, та стандарт надання послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних – визначають, що при влаштуванні дитини до закладу передається оцінка потреб сім'ї/особи, форма якої затверджена наказом Мінсоцполітики від 13 липня 2018 р. № 1005 та протягом 7 днів здійснюється комплексна оцінка потреб дитини, але сама форма оцінки в малому груповому будинку не затверджена. В рамках запровадження кейс-менеджменту у малих групових будинках доцільно розробити форму оцінки, яка буде базуватися на потребах дитини та її сильних сторонах, як і було зроблено під час пілотування цих закладів. Такий підхід дозволяє вихователю знайти ті чесноти та переваги, на яких він може будувати з дитиною позитивні взаємостосунки, посилювати у дитини віру в себе та розвивати адекватну самооцінку, при цьому роблячи акцент на потреби, завдяки яким корегувати поведінку та знання дитини, шукати рішення проблемних питань. Комплексна оцінка має включати не лише потреби дитини (базові потреби та здоров'я, безпека, освіта та розвиток, самоусвідомлення, самопрезентація, навички самообслуговування), а й історію її сім'ї, взаємостосунки з родичами дитини, однолітками та друзями, з іншими вихованцями малого групового будинку. Окремо варто дослідити історію переміщень дитини та причини втрати сімейного середовища. Для проведення глибокої оцінки можуть бути залучені як фахівці, які працюють з дитиною, у тому числі психолог, так і фахівці, які працюють у громаді з сім'єю дитини. Для проведення оцінки кейс-менеджер окрім форм документування також використовує додаткові інструменти для роботи з дитиною: генограму для вивчення історії сім'ї, екокарту для вивчення оточення дитини та її захоплень, оцінку якості життя для розуміння рівня задоволеності потреб. Ці інструменти не є вичерпними, можна практикувати і інші, які дозволяють краще зрозуміти

дитину та забезпечити індивідуальну взаємодію. Унікальність цих інструментів полягає в тому, що при їх повторному застосуванні (окрім генограми) ми можемо спостерігати як змінюється стан дитини, її життя.

Після проведення оцінки починається етап планування. До планування залучається безпосередньо дитина, адже частина плану передбачає розвиток певних навичок та знань у дитини, зміну її поведінки, що неможливо зробити без її усвідомленої згоди. При плануванні роботи з дитиною важливо, щоб кількість та складність завдань відповідала реальним можливостям дитини. Виконання плану дозволить вихованцю малого групового будинку відчувати свою спроможність, впевненість у своїх силах і підвищить мотивацію до подальших змін. Разом з тим, невиконання плану може привести до розчарування, апатії та страху отримати повторний негативний досвід. Тому планування має враховувати вікові особливості дитини та її спроможність до виконання певних завдань.

Планування в малому груповому будинку можна розділити на декілька частин. Основне – це визначити ціль роботи з випадком, в залежності від неї ми будемо планувати необхідні заходи. Оскільки ми працюємо для виведення дитини із закладу, то цілями може бути: повернення дитини в біологічну сім'ю, влаштування на усиновлення або сімейну форму виховання (опіка, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу), підготовка до самостійного життя. Проте варто розглядати ще один випадок, коли ми працюємо з дитиною з інвалідністю, яка не зможе жити без сторонньої підтримки і тоді ми можемо готувати її до переміщення в заклад підтриманого проживання. Ціль роботи з випадком обговорюється з дитиною, якщо вона досягла віку та рівня розвитку, щоб усвідомити наслідки будь-якого рішення. Ціль ми плануємо на 6 місяців і переглядаємо, оскільки відповідно до п.35 Постанови КМУ від 24.09.2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дітей», передбачено визначення конкретного строку перебування дитини у закладі і продовження строку можливе лише за умови, що дитину неможливо влаштувати у сім'ю.

Якщо ціль роботи з випадком – повернення дитини в біологічну сім'ю, то кейс-менеджер малого групового будинку співпрацює із службою у справах дітей та фахівцем із соціальної роботи, який працює з батьками дитини, також до роботи можуть додатково залучатися юристи для допомоги батькам у відновленні батьківських прав та інші суб'єкти, які можуть підтримати сім'ю дитини, а також залучаємо родичів та близьке оточення сім'ї, яке може допомогти батькам та дитині стабілізуватися.

Якщо ціль роботи з випадком – влаштування дитини на усиновлення або у сімейні форми виховання, то кейс-менеджер працює із службою у справах дітей за місцем первинного обліку дитини для пошуку відповідних кандидатів, підготовки дитини до встановлення контакту та підготовки до переміщення. Кандидати для влаштування дитини у сім'ю можуть розглядатися із числа родичів. Тому кейс-менеджер з використанням генограми вивчає родину дитини і досліджує їх спроможність прийняти дитину на виховання у сім'ю. Також розглядається спроможність хрещених дитини та інших осіб, які підтримували дитину та сім'ю до вилучення дитини.

Якщо ціль роботи з випадком – підготовка до самостійного життя, то кейс-менеджер починає співпрацювати з громадою, куди має повернутися особа із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, фахівцями із соціальної роботи за місцем майбутнього проживання випускника, із навчальним закладом, куди планує вступати дитина. Також проводиться робота з пошуку наставника. Це дає можливість сформувати коло підтримки дитини у самостійному житті.

Для дітей, які потребують підтриманого проживання, робота має проводитись із громадою, де дитина перебуває на первинному обліку та надавачем соціальної послуги підтриманого проживання, куди вона може бути влаштована. Основне завдання кейс-менеджера підготувати дитину до змін, які відбудуться у її житті після зміни місця проживання. Це дозволить зменшити рівень стресу та полегшить процес адаптації, не залежно від форми влаштування.

Завдання кейс-менеджера не залежно від цілі організувати та залучити всі можливі ресурси для допомоги дитині та її майбутній сім'ї. Отже, ведення випадку можна розглядати як інструмент оптимізації витрат, зростання ефективності, раціоналізації послуг і оптимізації використання ресурсів громади у процесі соціальної роботи (Кияниця, Петрочко, 2017, с. 150).

Проте варто пам'ятати, що місце влаштування дитини не є самоціллю, важливим елементом роботи з дитиною є інші її потреби, а не лише потреба у приналежності. Тому інша частина плану покриває забезпечення базових потреб дитини, потреби у безпеці, розвитку, самовираження та самореалізації. В цьому контексті ми працюємо із забезпеченням дитини одягом, взуттям, інвентарем, влаштовуємо її до навчального закладу, закладу з організації дозвілля, формуємо навички самообслуговування та самопрезентації, ведення домашнього господарства, забезпечуємо потреби здоров'я, тощо. Кожна із цих складових передбачає як індивідуальну роботу з дитиною, так і залучення інших суб'єктів. Враховуючи, що дітям складно працювати з великими планами, можна розробляти один узагальнений план на півроку і потім з нього формувати щомісячні плани для дитини (дитяча версія). Таким чином ми можемо щомісяця визначати 2-3 пріоритети, що полегшить виконання плану та актуалізує деякі завдання, а також дозволить усвідомлено залучати дитину до розробки та реалізації індивідуального плану. За такого підходу роботи з дитиною ми вчимо її планувати власне життя та враховуємо її думку у питаннях, які її стосуються безпосередньо. Особливо це варто робити з підлітками, яких ми готуємо до самостійного життя.

Процес реалізації та моніторингу плану так само відбувається із повним включенням дитини, яка долучена як до виконання поставлених завдань, так і до обговорення досягнутих результатів.

У разі якщо у малому груповому будинку знаходяться діти з інтелектуальними або психічними порушеннями, що ускладнює їх залучення до планування, варто розробляти дитячі версії планів, схожі до візуальних розкладів.

Додатковим елементом мотивації дітей до змін може бути контракт з дитиною, який укладається на виконання певного завдання, за яке дитина отримує певну вигоду. Контракт хоч і містить елементи гри, але укладається з дитиною письмово та дотримується як справжній документ.

Цикл ведення випадку (оцінка потреб та сильних сторін дитини, визначення цілі, розробка плану, його реалізація та моніторинг) повторюється щонайменше кожні 6 місяців до виходу дитини з малого групового будинку. Проте контакт із кейс-менеджером дитина зберігає і поза малим груповим будинком, оскільки певний час відбувається моніторинг стабільності та безпеки дитини.

Така робота передбачає знання не лише вікової психології дитини, особливостей роботи з дітьми, які зазнали травматичного досвіду, а й знання системи захисту дітей, системи надання соціальних, освітніх, медичних, юридичних та реабілітаційних послуг. Тобто для ведення випадку у малому груповому будинку необхідно постійно займатися самоосвітою та працювати з нормативно-правовою базою.

Також обов'язковою умовою для роботи з дітьми в малому груповому будинку має бути проходження додаткового навчання з кейс-менеджменту з урахуванням особливості

роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Досвід застосування кейс-менеджменту у США свідчить, що фахівці повинні пройти належну підготовку та сертифікацію у спеціальному центрі (Семигіна, 2025). В Україні поки що відсутня як обов'язкова вимога проходження відповідного навчання, так і програма підготовки працівників малих групових будинків.

Висновки. Аналіз та узагальнення практики застосування кейс-менеджменту у малих групових будинках вказує на перехід від групових форм роботи з дітьми до глибокої індивідуальної роботи, а роль кейс-менеджера виходить за межі педагогічного супроводу, змінюючи роль дитини із суб'єкта впливу на активного учасника процесу. Проте для роботи з вихованцями малих групових будинків необхідно запровадити підготовку працівників, що дозволить ефективно практикувати кейс-менеджмент у роботі з дітьми. Також варто розробити рекомендації щодо організації ведення випадку у малому груповому будинку, де передбачити не лише алгоритм роботи, а й необхідний інструментарій та форми документування. Унормоване застосування кейс-менеджменту підвищить рівень надання соціальної послуги догляду та виховання дітей, в умовах наближених до сімейних.

Література

1. Кейс-менеджмент у роботі з дітьми з інвалідністю та їх сім'ями у територіальних громадах : метод. посіб. / Н. М. Горішна та ін. Житомир : ТОВ «505», 2024. 256 с.
2. Спіріна Т., Бодня А. Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. *Humanitas*. 2023. № 2. С. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21>
3. Семигіна Т. Стандарти кейс-менеджменту в США: огляд основних документів професійних організацій. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 1(14). С. 174–186. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.332104](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.332104)
4. Кияниця З. П., Петрович Ж. В. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми. Ч. 1: Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : Обнова Компані, 2017. 256 с.
5. Круглянкo А. Сучасні підходи до визначення кейс-менеджменту. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2024. Вип. III (95). С. 134–148. DOI: <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2024-3.95.09>
6. Василюк Т., Лисоконь І. Соціальний супровід сім'ї як технологія кейс-менеджменту. *SWorldJournal*. 2024. № 3(27-03). С. 35–41. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-27-00-033>

References

1. Horishna, N. M., Krynytska, I. P., Skochko, M. O., Slozanska, H. I., Stoliaryk, O. Yu., & Petrochko, Zh. V. (2024). Keis-menedzhment u roboti z ditmy z invalidnistiu ta yikh sim'iamy u terytorialnykh hromadakh [Case management in work with children with disabilities and their families in territorial communities]. Zhytomyr: TOV "505" [in Ukrainian].

2. Spirina, T., & Bodnia, A. (2023). Keis-menedzhment u roboti z vrazlyvymy hrupamy naselennia [Case management in work with vulnerable population groups]. *Humanitas*, (2), 145–150. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21> [in Ukrainian].

3. Semyhina, T. (2025). Standarty keis-menedzhmentu v SSHA: Ohliad osnovnykh dokumentiv profesiinykh orhanizatsii [Case management standards in the USA: Review of key documents of professional organizations]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 1(14), 174–186. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.332104](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.332104) [in Ukrainian].

4. Kyianytsia, Z. P., & Petrochko, Zh. V. (2017). Sotsialna robota iz vrazlyvymy sim'iamy ta ditmy. Ch. 1: Suchasni oriientyry ta kliuchovi tekhnolohii [Social work with vulnerable families and children. Part 1: Modern guidelines and key technologies]. Kyiv: Obnova Kompani [in Ukrainian].

5. Kruhlianko, A. (2024). Suchasni pidkhody do vyznachennia keis-menedzhmentu [Modern approaches to the definition of case management]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, (3), 134–148. DOI: <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2024-3.95.09> [in Ukrainian].

6. Vasyliuk, T., & Lysokon, I. (2024). Sotsialnyi suprovid sim'i yak tekhnolohiia keis-menedzhmentu [Social support for families as a case management technology]. *SWorldJournal*, 3(27-03), 35–41. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-27-00-033> [in Ukrainian].

Мороз О. М. Кейс-менеджмент у роботі малого групового будинку

Зміна підходів у системі захисту дітей приводить до появи малих групових будинків, як закладів, що надають послугу догляду та виховання дітей з умовами наближеними до сімейних. До них потрапляють діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які потребують влаштування у сім'ю, що відображається у цілях роботи з випадком. Для забезпечення індивідуального підходу у роботі з дітьми в закладі нового типу застосовується ведення випадку, що передбачено Законом України «Про соціальні послуги». У статті розкрито особливості кейс-менеджменту з дітьми, роль кейс-менеджера, яку реалізовано через модель «ключового вихователя дитини», де він стає координатором міжвідомчої взаємодії для оптимізації ресурсів освіти, сфери соціального захисту, юридичних установ та територіальної громади. Ефективність роботи базується на чітко визначених етапах роботи: від встановлення контакту, оцінки потреб та сильних сторін дитини до розробки, реалізації та моніторингу індивідуального плану. Доведено, що кейс-менеджмент забезпечує перехід від колективного виховання до індивідуальної підтримки, що сприяє кращій адаптації та соціалізації вихованців. Виявлено прогалини в нормативному регулюванні, зокрема відсутність уніфікованих форм оцінки потреб для малих групових будинків та програм професійної підготовки кадрів. Наголошено на необхідності розробки методичних рекомендацій з інструментарієм ведення випадку, що підвищить якість соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Ключові слова: малий груповий будинок, кейс-менеджмент, ведення випадку, соціальна послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Moroz O. M. Case management in the work of small group homes

Changes in approaches to child protection have led to the emergence of small group homes as institutions that provide care and upbringing for children in conditions similar to those of a family. These homes take in orphans and children deprived of parental care who need to be placed in a family, which is reflected in the objectives of case work. To ensure an individual approach to working with children in this new type of institution, case management is used. The article reveals the peculiarities of case management with children, the role of the case manager, which is implemented through the model of the 'key child educator', where he becomes the coordinator of interdepartmental interaction to optimise the resources of education, social protection, legal institutions and the territorial community. The effectiveness of the work is based on clearly defined stages: from establishing contact, assessing the child's needs and strengths to developing, implementing and monitoring an individual plan. It has been proven that case management ensures the transition from collective upbringing to individual support, which contributes to better adaptation and socialisation of pupils. Gaps in regulatory framework have been identified, in particular the lack of unified forms of needs assessment for small group homes and professional training programmes. The need to develop methodological recommendations with case management tools has been emphasised, which will improve the quality of social services for the care and upbringing of children in family-like conditions.

Key words: small group home, case management, case management, social services for the care and upbringing of children in family-like conditions.

Плоткін Даніїл Олександрович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

спеціальність 231 Соціальна робота

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

stahanov8778@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-7991-7526>

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДІ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА

Постановка проблеми. Внутрішнє переміщення в Україні, спричинене наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації (*назва держави-агресора свідомо написана з маленької літери – Д.П.*), залишається однією з найбільших гуманітарних криз сучасності. За загальнонаціонального опитування Міжнародної організації з міграції (раунд 22, січень 2026), кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) становить близько 4,6 млн. осіб з тенденцією до стабілізації або незначного зростання в окремих регіонах у зв'язку з новими хвилями евакуації та повернення частини українців з-за кордону (Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 22 – січень 2026 року, 2026).

Найбільша кількість ВПО проживає в прифронтових та центральних областях. Зокрема, у Харківській області проживає 511 тис. осіб, у Дніпропетровській – 468 тис., у Києві – 436 тис. (В Україні налічують 4,62 мільйона ВПО: найбільше – на сході та в Києві, 2026). Ці цифри свідчать про нерівномірний розподіл навантаження, а оскільки окремі територіальні громади стають основним місцем фактичного проживання та інтеграції ВПО, у них виникають прямі виклики для місцевої інфраструктури у зв'язку з перевантаженнями закладів освіти та охорони здоров'я, дефіцитом житла, психологічними бар'єрами між ВПО та місцевими жителями, труднощами з працевлаштуванням через невідповідність кваліфікації чи втрату документів (Олійник, 2022).

Соціально-правовий захист ВПО відбувається як на рівні держави, так і на рівні громад. Зокрема, у 2026 році було суттєво збільшено фінансування підтримки ВПО – до 72,6 млрд грн (зростання на 16,5 млрд порівняно з 2025 роком), з яких 39,6 млрд грн спрямовані безпосередньо на виплати та соціальні програми (Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон України № 4695-IX від 3 грудня 2025 року). Це відображає перехід від виключно гуманітарної допомоги до довгострокової інтеграції та відновлення.

У той же час критичного значення в умовах децентралізації набуває соціально-правовий захист ВПО на рівні громад, оскільки саме органи місцевого самоврядування забезпечують щоденну реалізацію прав ВПО, вирішення побутових проблем та запобігання соціальній ізоляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу, соціального захисту та інтеграції ВПО в Україні активно розробляється з 2014 року, коли внутрішнє переміщення набуло масового характеру.

Загальнотеоретичні основи правового статусу ВПО висвітлено у роботі В. Завального «Загальнотеоретичні особливості правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні» (Завальний, 2022). Автор акцентує увагу на специфіці статусу ВПО як тимчасового, але тривалого правового становища, що поєднує елементи громадянства, соціального захисту та міжнародного гуманітарного права.

Понятійно-категоріальний апарат розкрито у статті Т. Кульчицького «Поняття та

ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні» (Кульчицький, 2017). Автор дає чітке визначення ВПО крізь призму критеріїв примусовості переміщення, відсутності можливості повернення та зв'язку з окупованими територіями чи зоною бойових дій. Він розмежовує категорії ВПО, біженців та мігрантів, що важливо для правильного застосування норм Закону України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та Постанови Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 р. «Про облік внутрішньо переміщених осіб».

Соціальний аспект захисту розглянуто у статті А. Колоска та С. Будник «Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб» (Колосок & Будник, 2024). Автори трактують соціальний захист як комплексну систему, що включає не тільки матеріальну допомогу, а й психологічну реабілітацію, соціальну адаптацію, запобігання маргіналізації та відновлення соціальних зв'язків.

Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації проаналізовано у роботі Л. Наливайко та Є. Мінакової «Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади» (Наливайко & Мінакова, 2022). Автори виокремлюють ключові виклики, які заважають органам місцевої влади належним чином реалізовувати свої повноваження щодо соціального захисту ВПО, найголовнішими з-поміж яких є недостатність фінансових ресурсів, перевантаження інфраструктури, брак кваліфікованих кадрів, психологічні бар'єри між ВПО та місцевими жителями. Задля їх усунення дослідники пропонують посилити координацію між державою та громадами, створити консультативні органи за участю ВПО та розробити локальні програми інтеграції.

Практичні виклики воєнного стану та можливі шляхи їх подолання розкрито у статті

Л. Олійник «Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання» (Олійник, 2022). Авторка детально описує проблеми перевантаження шкіл, лікарень, житлового фонду, зростання соціальної напруги, дискримінації за статусом ВПО. Серед запропонованих нею рішень – інвентаризація майна, модульне будівництво, програми психологічної адаптації, діалогові платформи, бізнес-інкубатори для ВПО, спільні культурні та спортивні заходи.

Особливості надання соціально-правової допомоги в умовах воєнного стану проаналізовано у публікації Л. Русаль «Особливості надання соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану» (Русаль, 2023). Дослідниця акцентує увагу на розширенні повноважень громад в умовах воєнного стану (спрощена реєстрація, безстрокове тимчасове житло), але вказує на проблеми як-то бюрократичні бар'єри, затримки виплат, недостатність психологічної допомоги.

Правові основи та механізми забезпечення прав ВПО на місцевому рівні досліджено у двох працях Д. Селіхова. У роботі «Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» дослідник систематизує нормативну базу (Закони № 1706-VII, № 280/97-ВР, постанови КМУ), підкреслює принцип субсидіарності та необхідність балансу між державними стандартами та локальною автономією (Селіхов, 2024b). У статті «Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування» пропонує конкретні механізми: створення робочих груп, моніторинг потреб, залучення ВПО до прийняття рішень, співпрацю з міжнародними партнерами (Селіхов, 2024a).

Основним орієнтиром для всіх досліджень залишається Міжнародний стандарт – Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. Він містить 30 принципів, що охоплюють питання захисту від переміщення, гуманітарної допомоги, недискримінації, освіти, видачі документів, повернення та інтеграції (Керівні принципи ООН з питань

внутрішнього переміщення всередині країни). Закони України та постанови Кабінету Міністрів України, що регулюють питання соціально-правового захисту ВПО, значною мірою відповідають цим принципам, але на практиці помітні розриви на рівні реалізації, особливо в громадах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття сутності та структури соціально-правового захисту ВПО на рівні територіальних громад в умовах воєнного стану та децентралізації влади.

Визначення методики дослідження. Дослідження проведено з використанням загальнонаукових та спеціальних методів: діалектичний метод – для аналізу взаємозв’язку державного та місцевого рівнів захисту; системний метод – для побудови структури захисту як багаторівневої системи; порівняльно-правовий метод – для співставлення національного законодавства (Закони № 1706-VII, № 280/97-ВР) з Керівними принципами ООН; формально-юридичний метод – для тлумачення норм Законів України та постанов КМУ (№ 509, № 365); аналіз наукових джерел – для узагальнення позицій авторів; статистичний метод – для опрацювання даних про кількість ВПО та бюджетне фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий фундамент соціально-правового захисту закладено в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 (чинна редакція з урахуванням змін до 2025 року). Закон визначає ВПО як громадян України, іноземців чи осіб без громадянства, які залишили місце проживання через збройний конфлікт, окупацію, насильство чи надзвичайні ситуації.

Соціально-правовий захист ВПО на рівні громади поєднує правовий (реєстрація відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 509, видача довідки, доступ до послуг без дискримінації) та соціальний аспекти (належне забезпечення права на житло, освіта, працевлаштування, психологічну підтримку) (Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 р.).

Структура соціально-правового захисту ВПО в громадах базується на міжнародних стандартах, національному законодавстві та повноваженнях органів місцевого самоврядування. Вона охоплює превентивний, поточний (під час переміщення) та постпереміщувальний (інтеграція/повернення) етапи.

Основним на рівні громад є етап захисту під час переміщення, адже саме на цьому етапі громада стає основним суб’єктом практичного захисту. Структура даного етапу включає кілька послідовних блоків:

Першим структурним елементом є реєстрація статусу внутрішньо переміщеної особи. Особа звертається до виконавчого органу сільської, селищної, міської ради або структурного підрозділу з питань соціального захисту населення за місцем фактичного перебування, якими видається довідка про взяття даної особи на облік (ст. 4 Закону № 1706-VII). Реєстрація місця проживання здійснюється за фактичною адресою без вимоги зняття з попереднього обліку (ст. 5). Це дає ВПО доступ до всіх послуг за місцем фактичного перебування (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року).

Одним з найскладніших і найважливіших блоків є житлове забезпечення ВПО. Задля належної його реалізації громади формують фонди тимчасового житла: купівля, оренда, реконструкція, переобладнання нежитлових приміщень, модульні містечка (ст. 9, ст. 11 Закону № 1706-VII), а також надають в безоплатне тимчасове користування комунальне житло за умови оплати комунальних послуг (ст. 9) (Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 травня 2024 р.).

Наступним рівнем є забезпечення достатнього рівня життя без дискримінації (принцип 18 Керівних принципів ООН): доступ до їжі, питної води, базового одягу, санітарії, житла, медичної допомоги (Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни). На рівні громади для ВПО забезпечується безкоштовне харчування дітей ВПО у закладах освіти (ст. 7 Закону № 1706-VII),

первинна медико-психологічна допомога, соціальний супровід сімей у складних життєвих обставинах, патронат, надання одноразової матеріальної допомоги (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року).

Важливим елементом захисту є влаштування дітей ВПО до закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти без додаткових вимог (ст. 7 Закону № 1706-VII). Громади також забезпечують психологічну підтримку дітей, влаштування в сімейні форми виховання, соціально-психологічну реабілітацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування серед ВПО (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року; Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 травня 2024 р.).

Громади також сприяють працевлаштуванню ВПО завдяки організації громадських та тимчасових робіт, створенню спеціальних робочих місць, інформуванню про вакансії (ст. 7 Закону № 1706-VII; ст. 34 Закону № 280/97-ВР). Так, в Україні діє спрощена реєстрація ФОП для ВПО-підприємців, надання консультацій з бізнес-планування, підтримка перекваліфікації (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року; Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 травня 2024 р.).

Структура завершується створенням умов для добровільного, безпечного та гідного повернення, альтернативного переселення чи локальної інтеграції (принципи 28–30 Керівних принципів ООН): забезпечення безпеки, відсутність дискримінації, участь самих ВПО у плануванні (принцип 28) (Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни); компенсація майнових втрат, відновлення житла, надання кредитів на придбання чи будівництво житла (ст. 17 Закону № 1706-VII); сприяння поверненню через інформаційні кампанії, транспортну

підтримку, психологічну підготовку (ст. 9 Закону № 1706-VII) (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року); локальна інтеграція завдяки програмам психологічної адаптації, діалоговими платформам «ВПО + місцеві жителі», спільним культурним, спортивним, волонтерським заходам для зменшення соціальної напруги (Селіхов, 2024); підтримка підприємництва через гранти, бізнес-інкубатори, коворкінги для ВПО-підприємців (Селіхов, 2024, с. 105); перекваліфікація та професійна підготовка з урахуванням потреб місцевого ринку праці (Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 травня 2024 р.); соціальна згуртованість через тренінги з толерантності, медіація конфліктів, спільні проєкти громади (Колосок & Будник, 2024, с. 98–99).

Останнім структурним елементом соціально-правового захисту ВПО на рівні громади є механізми контролю та захисту прав: оскарження рішень органів влади щодо статусу ВПО, відмови у наданні допомоги, порушення прав (ст. 13 Закону № 1706-VII); заборона будь-якої дискримінації за ознакою внутрішнього переміщення (ст. 14 Закону № 1706-VII); відповідальність посадових осіб за порушення прав ВПО, у тому числі адміністративна та кримінальна (ст. 19 Закону № 1706-VII) (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року); громадський контроль завдяки участі ВПО у громадських радах, моніторингових групах, подання скарг до уповноваженого з прав людини (Наливайко & Мінакова, 2022, с. 131–132); моніторинг виконання місцевих програм щодо ВПО радами громад та виконавчими комітетами (Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 травня 2024 р.).

Висновки. Сутність соціально-правового захисту ВПО у громаді полягає в реалізації принципу субсидіарності: коли держава встановлює стандарти та фінансує (наприклад, зростання видатків на виплати ВПО до

39,6 млрд грн у 2026 році), а громада забезпечує практичну реалізацію через локальні програми, ресурси та безпосередню взаємодію. Це дозволяє не лише задовольняти базові потреби (житло, харчування, освіта), а й сприяти соціальній згуртованості, збереженню людського капіталу та підготовці до добровільного повернення чи повноцінної локальної інтеграції. Ефективність залежить від координації між державними органами, громадами та громадськими організаціями, а також від врахування регіональних особливостей – від переважаних східних громад до відносно стабільних західних.

Структура соціально-правового захисту ВПО у громаді – це вертикаль від загальних принципів (ООН, національне законодавство) через облік, житло, соціальні послуги, освіту/працевлаштування до інтеграції/повернення та механізмів контролю. Громада є ключовим рівнем реалізації, де абстрактні права перетворюються на конкретну допомогу.

Перспективи подальших досліджень можуть включати вивчення впливу участі ВПО у прийнятті рішень в громадах на соціальну згуртованість та порівняльний аналіз з досвідом інших країн з масовим внутрішнім переміщенням.

Література

1. В Україні налічують 4,62 мільйона ВПО: найбільше – на сході та в Києві. *Zmina*, 6 січня 2026. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-nalichuyut-462-milyona-vpo-naybilshe-na-skhodi-ta-u-kyuevi/> (дата звернення: 07.01.2026).
2. Завальний В. В. Загальнотеоретичні особливості правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 213–217. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.38>
3. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. UNHCR. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 16.02.2026).
4. Колосок А., Будник С. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 4. С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>
5. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1. С. 51–57.
6. Наливайко Л., Мінакова Є., Бочковий О. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 130–136. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-1-130-136>
7. Олійник Л. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. *ЮрФем*, 24 жовтня 2022. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> (дата звернення: 06.02.2026).
8. Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон України № 4695-IX від 3 грудня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text> (дата звернення: 05.02.2026).
9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 04.02.2026).
10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 16.02.2026).
11. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 травня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
12. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.02.2026).
13. Русаль Л. Особливості надання соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 5(68). С. 47–51. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.8>
14. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024а. № 4. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4>

15. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024b. Т. 1. № 84. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14>

16. Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 22 – січень 2026 року. *International Organization for Migration (IOM)*, 16 лютого 2026. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo> (дата звернення: 12.01.2026).

References

1. V Ukraini nalichuiut 4,62 miliona VPO: naibilshe – na skhodi ta v Kyievi [In Ukraine, there are 4.62 million IDPs: the most in the east and in Kyiv]. (2026). *ZMINA*. Retrieved from <https://zmina.info/news/v-ukrayini-nalichuyut-462-milyona-vpo-naybilshe-na-skhodi-ta-u-kyievi/> (Last accessed: 07.01.2026) [in Ukrainian].

2. Zavalnyi, V. V. (2022). Zahalnoteoretychni osoblyvosti pravovoho statusu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [General theoretical features of the internally displaced persons legal status in Ukraine]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, (6), 213–217. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.38> [in Ukrainian].

3. Kerivni pryntsyipy OON z pytan vnutrishnoho peremishchennia vsередyni krainy [United Nations Guiding Principles on Internal Displacement within the Country]. UNHCR. Retrieved from <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (Last accessed: 16.02.2026) [in Ukrainian].

4. Kolosok, A., & Budnyk, S. (2024). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib [Social protection of internally displaced persons]. *Vvichlyvist – Humanitas*, (4), 97–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13> [in Ukrainian].

5. Kulchytskyi, T. R. (2017). Poniattia ta oznaky vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [The concept and features of internally displaced persons in Ukraine]. *Administratyvne pravo i protses – Administrative Law and Process*, (1), 51–57 [in Ukrainian].

6. Nalyvaiko, L., Minakova, Ye., & Bochkovi, O. (2022). Problemy realizatsii povnovazhen orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z pytan intehratsii vnutrishno peremishchenykh osib v umovakh detsentralizatsii vlady [Problems of implementation of the powers of local self-governments bodies on integration issues by internally displaced persons in the context of decentralisation of power]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, (1), 130–136. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-1-130-136> [in Ukrainian].

7. Oliinyk, L. (2022). Mistsevi hromady ta vnutrishnia mihratsiia naselennia: vyklyky pid chas voiennoho stanu ta poshuky shliakhiv yikh podolannia [Local communities and internal population migration: challenges during martial law and ways to overcome them]. *YurFem*, 24 October 2022. Retrieved from <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> (Last accessed: 06.02.2026) [in Ukrainian].

8. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2026 rik: Zakon Ukrainy № 4695-IX vid 3 hrudnia 2025 roku [On the State Budget of Ukraine for 2026: Law of Ukraine No. 4695-IX of December 3, 2025]. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text> (Last accessed: 05.02.2026) [in Ukrainian].

9. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy № 1706-VII vid 20 zhovtnia 2014 roku [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine No. 1706-VII of October 20, 2014]. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (Last accessed: 04.02.2026) [in Ukrainian].

10. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy № 1207-VII 15 kvitnia 2014 roku [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine No. 1207-VII of April 15, 2014]. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (Last accessed: 16.02.2026) [in Ukrainian].

11. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR: stanom na 18 travnia 2024 r. [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 No. 280/97-VR (as amended on May 18, 2024)]. (1997). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (Last accessed: 13.02.2026) [in Ukrainian].

12. Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 509 vid 1 zhovtnia 2014 r. [On registration of internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 509 of October 1, 2014]. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (Last accessed: 11.02.2026) [in Ukrainian].

13. Rusal, L. (2023). Osoblyvosti nadання sotsialno-pravovoi dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Features of providing socio-legal assistance to internally displaced persons in Ukraine under martial law]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, 5(68), 47–51. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.8> [in Ukrainian].

14. Selikhov, D. A. (2024a). Mekhanizm zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local self-government bodies]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo –Analytical-Comparative Jurisprudence*, (4), 34–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4> [in Ukrainian].

15. Selikhov, D. A. (2024b). Pravovi osnovy sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib [Legal foundations of social protection of internally displaced persons]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 1(184), 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14> [in Ukrainian].

16. International Organization for Migration (IOM). (2026). Ukraina – Zvit pro vnutrishnie peremishchennia naselennia v Ukraini – Opytuvannia zahalnoho naselennia – Raund 22 – sichen 2026 roku [Ukraine – Report on Internal Displacement in Ukraine – General Population Survey – Round 22 – January 2026]. Retrieved from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennia-naselennia-v-ukraini-opituvannya-zagalnoho> (Last accessed: 12.01.2026) [in Ukrainian].

Плоткін Д. О. Соціально-правовий захист внутрішньо-переміщених осіб у громаді: сутність і структура

Стаття присвячена характеристиці сутності та структури соціально-правового захисту ВПО на рівні громад в умовах тривалої збройної агресії та децентралізації влади в Україні. Актуальність теми зумовлена масштабною гуманітарною кризою, свідченням якої є кількість офіційно зареєстрованих ВПО станом на грудень 2025 року, яка становить 4,62 млн осіб, з найбільшим навантаженням на прифронтові та центральні регіони.

Автор розкриває сутність захисту як поєднання правового (реєстрація, недискримінація, доступ до послуг) та соціального (житло, освіта, психологічна підтримка, працевлаштування) компонентів на основі принципу субсидіарності: держава визначає стандарти та фінансує, а громади забезпечують практичну даного принципу завдяки реалізації через локальних програм та безпосередню взаємодію.

Структура соціально-правового захисту ВПО побудована як багаторівнева вертикаль, що складається з превентивного (запобігання переміщенню), поточного (під час переміщення) та постпереміщувального (інтеграція/повернення) етапів. Основний акцент зроблено на етапі захисту ВПО під час переміщення, де саме громада є ключовим суб'єктом. Виокремлено послідовні блоки: облік і реєстрація, житлове забезпечення, базові потреби (видача документів, працевлаштування, освіта дітей).

На основі порівняльного аналізу міжнародних стандартів та нормативно-правової бази України автор констатує, що ефективність захисту ВПО в Україні залежить від координації рівнів влади, їх залучення до прийняття рішень, врахування регіональних особливостей та переходу від тимчасової допомоги до системної локальної інтеграції.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціально-правовий захист, територіальні громади, децентралізація, принцип субсидіарності.

Plotkin D. O. Socio-legal protection of internally displaced persons in the community: essence and structure

The article is devoted to the characteristics of the essence and structure of socio-legal protection of IDPs at the community level in conditions of prolonged armed aggression and decentralization of power in Ukraine. The relevance of the topic is due to the large-scale humanitarian crisis, evidenced by the number of officially registered IDPs as of December 2025, which is 4.62 million people, with the greatest burden on frontline and central regions.

The author reveals the essence of protection as a combination of legal (registration, non-discrimination, access to services) and social (housing, education, psychological support, employment) components based on the principle of subsidiarity: the state determines standards and finances, and communities ensure the practical implementation of this principle through local programs and direct interaction.

The structure of social and legal protection of IDPs is built as a multi-level vertical, consisting of preventive (prevention of displacement), current (during displacement) and post-displacement (integration/return) stages. The main emphasis is placed on the stage of protection of IDPs during displacement, where the community is the

key actor. Consecutive blocks are distinguished: accounting and registration, housing, basic needs (issuance of documents, employment, education of children).

Based on a comparative analysis of international standards and the regulatory and legal framework of Ukraine, the author states that the effectiveness of IDP protection in Ukraine depends on the coordination of levels of government, their involvement in decision-making, taking into account regional characteristics and the transition from temporary assistance to systemic local integration.

Key words: internally displaced persons, social and legal protection, territorial communities, decentralization, subsidiarity principle.

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364:616.89-008.441.44:355.01(477)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-104-111>

Пономарьова Віра Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

veraknopa86@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1742-2501>

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні стала значним стресогенним чинником. Спричинивши глибокі негативні трансформації у всіх сферах суспільного життя, вона поставила перед українським суспільством безпрецедентні виклики. Постійна небезпека для життя і здоров'я, втрата близьких людей, руйнування житла, вимушене переміщення, економічна нестабільність, невизначеність майбутнього – усі ці фактори вкрай негативно впливають на психоемоційний стан громадян. З огляду на це однією з найбільш гострих проблем в умовах воєнного стану є збереження та відновлення ментального здоров'я населення.

Накопичення травматичного досвіду, хронічний стрес, тривога, страх, відчуття безпорадності й емоційного виснаження призводять до зростання рівня психічних розладів, соціальної дезадаптації. Як наслідок, погіршується якість життя та знижується здатність людей ефективно функціонувати у повсякденних умовах. Отже, проблема психічного благополуччя виходить за межі суто медичної площини й набуває виразного соціального виміру, оскільки вона безпосередньо пов'язана із процесами соціальної інтеграції, підтримки вразливих категорій населення, відновлення соціальної згуртованості.

Саме тому питання ментального здоров'я потребує комплексного, системного, міждисциплінарного підходу, що передбачає тісну взаємодію фахівців різних галузей, зокрема,

психологів, психіатрів, соціальних працівників, соціальних педагогів, медиків, представників освітніх установ і громадських організацій. Вкрай важливою у даному контексті є діяльність соціальних працівників, які часто стають першою ланкою допомоги для осіб і сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Соціальні працівники відіграють значну роль у процесі раннього виявлення людей із підвищеним рівнем психологічної вразливості, надають їм психосоціальну підтримку. Крім того, вони інформують населення про доступні ресурси допомоги і сприяють залученню постраждалих до спеціалізованих служб. Їхня професійна діяльність спрямована не лише на подолання наслідків психологічних травм, а й на зміцнення індивідуальної та громадської стійкості, відновлення соціальних зв'язків і підтримку процесу адаптації в умовах тривалої кризи.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням захисту та збереження ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану присвячена значна кількість наукових досліджень вітчизняних учених. В. Панок, Т. Куліш, О. Ткачина у своїх працях аналізують психологічні наслідки війни для населення, особливості переживання травматичного досвіду та шляхи підтримки психоемоційної стабільності особистості. У їхніх наукових розвідках розкриваються питання впливу тривалого стресу, невизначеності й постійної загрози життю

на психічний стан людини, а також обґрунтовуються підходи до формування ефективних механізмів психологічної допомоги та профілактики негативних психічних станів у кризових умовах (Панок & Куліш, 2024; Ткачишина, 2023).

Проблеми здійснення психологічної і психосоціальної підтримки різних категорій населення під час війни ґрунтовно розглядаються у роботах А. Данко, Н. Лук'янчук, Л. Нянько та В. Нянько. Автори досліджують особливості надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям, членам їхніх родин та іншим соціально вразливим групам. У їхніх працях особлива увага акцентується на необхідності комплексного підходу до організації психологічної підтримки, що передбачає поєднання соціальних, педагогічних і психотерапевтичних методів. Підкреслюється важливість своєчасного виявлення психологічних проблем і створення доступних сервісів допомоги населенню (Данко, 2023; Лук'янчук, 2025; Нянько & Нянько, 2024).

У дослідженнях П. Сміта, Е. Дирегрова, У. Юле аналізується специфіка впливу воєнних подій на психоемоційний розвиток дітей, вивчаються особливості переживання травматичних подій у дитячому віці, пропонуються ефективні методи й техніки психосоціальної реабілітації неповнолітніх. Дослідники висвітлюють питання подолання наслідків психотравмувального досвіду, формування стресостійкості, відновлення почуття безпеки та створення сприятливого середовища для гармонійного розвитку дітей, які зазнали впливу воєнних дій (Сміт, Дирегров & Юле, 2016).

Загалом наукові напрацювання цих та багатьох інших авторів становлять важливе теоретичне та практичне підґрунтя для розроблення сучасних програм підтримки ментального здоров'я населення в умовах війни.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі діяльності соціального працівника щодо збереження та відновлення ментального здоров'я населення в умовах війни в Україні, визначенні основних напрямів, форм і методів соціально-психологічної підтримки різних категорій населення та

окресленні ефективних підходів до організації відповідної соціальної роботи.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний, міждисциплінарний та гуманістичний підходи, що забезпечують комплексний аналіз діяльності соціального працівника щодо збереження ментального здоров'я населення в умовах війни. Системний підхід дозволяє розглядати діяльність соціального працівника як цілісну систему взаємопов'язаних професійних функцій, спрямованих на надання соціально-психологічної підтримки різним категоріям населення. Міждисциплінарний підхід передбачає інтеграцію положень соціальної роботи, психології, соціальної педагогіки та кризової інтервенції. Гуманістичний підхід орієнтує дослідження на забезпечення добробуту особистості, її психоемоційної стабільності та соціальної адаптації. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: аналіз і синтез (для опрацювання наукових джерел, узагальнення теоретичних підходів до проблеми збереження та відновлення ментального здоров'я населення в умовах війни і визначення змісту діяльності соціального працівника); порівняльний аналіз (для зіставлення наукових підходів до організації соціально-психологічної допомоги та виявлення ефективних практик соціальної роботи); узагальнення та систематизація (для структурування основних напрямів, форм і методів діяльності соціального працівника щодо підтримки ментального здоров'я); описовий метод (для характеристики особливостей професійної діяльності соціального працівника в умовах воєнного стану); теоретичне моделювання (для визначення перспективних напрямів удосконалення соціальної роботи у сфері збереження ментального здоров'я населення).

Виклад основного матеріалу. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, ментальне здоров'я розглядається як комплексний стан внутрішнього благополуччя людини, що характеризується її здатністю повною мірою реалізовувати власний потенціал, ефективно справлятися зі щоденними життєвими

викликами та стресами, продуктивно здійснювати професійну діяльність і брати активну участь у житті суспільства, роблячи вагомий внесок у розвиток своєї громади. Це поняття охоплює не лише відсутність психічних розладів, а й наявність психологічної стійкості, емоційної рівноваги, соціальної адаптивності та здатності до конструктивної взаємодії з оточенням (Панок & Куліш, 2024).

В умовах воєнного часу зазначені базові складові ментального благополуччя зазнають суттєвих ризиків і постійного негативного впливу. Тривале перебування в ситуації небезпеки, переживання стресових подій, нестабільність соціального середовища та інші кризові чинники значно ускладнюють можливості людини підтримувати психологічну рівновагу й ефективно функціонувати у повсякденному житті. У зв'язку з цим система охорони психічного здоров'я повинна своєчасно реагувати на нові виклики та адаптувати свої підходи, інструменти й механізми до умов кризових ситуацій, зокрема до реалій воєнного стану. Така адаптація передбачає розробку і впровадження комплексних стратегій підтримки населення, спрямованих на збереження психоемоційної стабільності, попередження психічних порушень і забезпечення доступу до відповідних соціально-психологічних послуг.

У контексті зазначених трансформацій важливе місце посідає модель MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support – психічне здоров'я та психосоціальна підтримка), запропонована Міжвідомчим постійним комітетом Організації Об'єднаних Націй (IASC). Ця модель ґрунтується на комплексному підході до надання допомоги постраждалому населенню та передбачає інтеграцію психологічних, соціальних і гуманітарних заходів підтримки. Серед її ключових принципів визначаються:

- багаторівневність надання допомоги, що забезпечує різні форми підтримки відповідно до потреб населення;
- принцип «не нашкодь», який передбачає мінімізацію ризиків негативного впливу втручання;
- орієнтація на ресурси громади та активне залучення місцевого потенціалу;

- гендерна чутливість у наданні послуг;
- використання місцевих соціальних і культурних ресурсів для забезпечення ефективності та сталості психосоціальної допомоги (World Health Organization, 2007).

Такі засади сприяють формуванню цілісної системи підтримки, здатної ефективно реагувати на потреби населення в умовах кризових і надзвичайних ситуацій.

Згідно з положеннями цієї моделі, система допомоги у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки реалізується через багаторівневу структуру. Вона передбачає послідовне надання різних видів підтримки залежно від ступеня потреб і складності ситуації та включає чотири основні рівні надання допомоги. Перший рівень передбачає забезпечення базових життєвих потреб і гарантування безпеки людини, що охоплює створення умов для фізичного захисту, доступу до житла, харчування, медичної допомоги та інших необхідних ресурсів, без яких неможливе збереження психічного благополуччя. Другий рівень спрямований на підтримку родини та громади, що передбачає зміцнення соціальних зв'язків, активізацію внутрішніх ресурсів спільноти, розвиток взаємодопомоги та соціальної згуртованості як важливих чинників психологічної стабільності особистості. Третій рівень включає надання спеціалізованих психосоціальних послуг особам, які потребують більш цілеспрямованої професійної підтримки, зокрема індивідуального або групового консультування, психологічного супроводу та інших форм фахової допомоги. Четвертий рівень передбачає клінічне втручання, що здійснюється у випадках наявності серйозних психічних розладів або значних порушень психоемоційного стану, коли людина потребує залучення кваліфікованих медичних фахівців, зокрема психіатрів і клінічних психологів.

У межах зазначеної моделі особливо важливу роль відіграють соціальні працівники, які виступають ключовими суб'єктами реалізації першого та другого рівнів підтримки. Саме вони безпосередньо взаємодіють із населенням, забезпечуючи первинний контакт із людьми, які опинилися у складних життєвих

обставинах, і здійснюють комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію їхнього психоемоційного стану. Професійна діяльність соціальних працівників у цьому контексті охоплює проведення первинної оцінки потреб клієнтів, визначення рівня їхньої соціальної та психологічної вразливості, надання психологічної першої допомоги (Psychological First Aid, PFA), інформування населення щодо доступних видів підтримки та соціальних послуг, а також сприяння процесам соціальної адаптації в умовах кризових ситуацій.

Крім того, важливим напрямом роботи соціального працівника є своєчасне направлення осіб, які потребують спеціалізованої або медичної допомоги, до відповідних фахівців та установ, що забезпечує безперервність і комплексність надання підтримки.

Відповідно до практичних рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я та національних стратегічних документів, зокрема дорожніх карт із питань психічного здоров'я, соціальний працівник повинен володіти комплексом професійних компетентностей. Серед них – здатність оперативно оцінювати психологічний стан клієнта та ступінь його вразливості, встановлювати довірливий контакт і підтримувати ефективну комунікацію, надавати емоційну та інформаційну підтримку, а також орієнтуватися в системі місцевих ресурсів допомоги та соціальних сервісів (World Health Organization, 2023).

Таким чином, діяльність соціальних працівників у межах моделі МНПСС спрямована на забезпечення своєчасної, доступної та комплексної підтримки населення, що сприяє зниженню негативних психосоціальних наслідків кризових ситуацій, зміцненню психологічної стійкості громад та підвищенню ефективності функціонування системи охорони психічного здоров'я загалом.

Збереження ментального здоров'я населення в умовах воєнного стану потребує не лише впровадження окремих соціально-психологічних заходів, але й налагодження ефективної міжсекторальної координації між різними інституціями та службами. У цьому контексті діяльність соціального працівника передбачає

тісну взаємодію з представниками системи охорони здоров'я, освітніх установ, волонтерських ініціатив, громадських організацій, а також органів місцевого самоврядування. Така комплексна співпраця сприяє узгодженості дій усіх суб'єктів соціальної підтримки та забезпечує більш системний підхід до надання допомоги населенню.

Злагоджена взаємодія між різними секторами дозволяє запобігати дублюванню функцій і заходів, що підвищує ефективність використання ресурсів, оптимізує процес надання соціальних і психологічних послуг. Крім того, це створює можливості для формування чітких і прозорих механізмів перенаправлення осіб, які потребують допомоги, до відповідних фахівців – психологів, психотерапевтів тощо. У результаті створюється можливість сформувати цілісну систему підтримки, що функціонуватиме на рівні територіальної громади та забезпечуватиме своєчасне реагування на потреби різних соціальних груп.

Особливого значення набуває створення та розвиток мережі соціально-психологічної підтримки, яка об'єднує державні й недержавні структури, сприяє консолідації зусиль і забезпечує комплексний підхід до збереження психічного благополуччя населення. Практичний досвід засвідчує, що найбільш результативними є ті організаційні моделі, які передбачають інтеграцію соціальних послуг у діяльність центрів психічного здоров'я, а також координацію роботи різних фахівців через регіональні групи підтримки психічного здоров'я та психосоціальної допомоги (МНПСС). Такий підхід забезпечує узгодженість дій, підвищує доступність послуг для населення та сприяє формуванню ефективної системи реагування на виклики, зумовлені воєнним станом.

Основна увага соціальних працівників на сьогоднішній день зосереджена на підтримці найбільш вразливих категорій населення, що зазнають максимального негативного впливу наслідків війни. До таких груп належать внутрішньо переміщені особи, ветерани, сім'ї військовослужбовців, діти та люди похилого віку, особи з інвалідністю. Усі вони потребують посиленої соціальної уваги та

комплексної допомоги. Робота з представниками зазначених категорій вимагає застосування індивідуального підходу, урахування специфіки їхнього життєвого досвіду, потреб і психоемоційного стану, а також вибір гнучких форм і методів соціальної підтримки (Нянько & Нянько, 2024).

Зокрема, у роботі з внутрішньо переміщеними особами ключовими завданнями є забезпечення їхніх базових життєвих потреб, зокрема житла, доступу до медичних і соціальних послуг, працевлаштування та матеріальної підтримки. Водночас важливим напрямом діяльності є сприяння відновленню соціальних зв'язків, інтеграції у нові громади та адаптації до змінених умов життя, що передбачає подолання психологічного стресу, відчуття втрати та соціальної ізоляції.

Робота соціального працівника з ветеранами спрямовується на їхню успішну реінтеграцію в мирне життя, підтримку у процесі подолання наслідків бойового досвіду, зокрема симптомів посттравматичного стресового розладу, а також сприяння відновленню родинних взаємин і професійної діяльності. Важливим аспектом є також допомога у формуванні нових соціальних ролей, адаптації до цивільного середовища й підвищенні якості життя після повернення із зони бойових дій.

У роботі з сім'ями військовослужбовців, дітьми та людьми похилого віку соціальні працівники забезпечують психологічну підтримку, сприяють стабілізації емоційного стану, надають консультаційну допомогу та створюють умови для соціальної захищеності. Така діяльність спрямована на зниження рівня тривожності, попередження кризових станів і зміцнення соціального благополуччя.

У кожному з цих випадків соціальний працівник виконує важливу посередницьку функцію, забезпечує взаємодію між клієнтом, системою медичної допомоги, реабілітаційними установами та громадськими ініціативами, що надають психологічну, соціальну або реабілітаційну підтримку. Така координація сприяє підвищенню ефективності допомоги, забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем клієнтів і створює умови для

їхнього успішного соціального відновлення та адаптації.

В умовах війни виникла необхідність активного розвитку цифрових інструментів, які можна використовувати у процесі підтримки ментального здоров'я населення. У цьому контексті особливого значення набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують оперативність, доступність і безперервність надання психологічної та соціальної допомоги. У нашій країні активно впроваджуються різноманітні онлайн-платформи, мобільні додатки та чат-боти, що дозволяють користувачам отримувати базові психологічні консультації, здійснювати самодіагностику психоемоційного стану, знаходити рекомендації щодо подолання стресу, а також своєчасно звертатися до відповідних фахівців або кризових служб.

Застосування цифрових технологій значно розширює можливості соціальної роботи, зокрема щодо забезпечення доступу до допомоги для осіб, які проживають у віддалених територіальних громадах або перебувають в умовах обмеженої мобільності через безпекові ризики чи соціальні обставини. Соціальні працівники можуть використовувати такі інструменти для оперативного консультування, інформування населення, проведення профілактичної роботи та підтримки постійного зв'язку з клієнтами. Водночас ефективне використання цифрових засобів передбачає обов'язкове дотримання принципів конфіденційності, захисту персональних даних, етичних стандартів професійної діяльності та відповідального ставлення до обробки інформації, що є важливою умовою забезпечення довіри з боку отримувачів послуг.

Висновки. Збереження та відновлення ментального здоров'я населення України в умовах воєнного стану постає як складний, багаторівневий і комплексний процес, що потребує не лише медичного втручання, а й системної діяльності соціальних працівників, спрямованої на підтримку психологічного благополуччя й соціальної стабільності суспільства. У цьому процесі соціальні працівники відіграють ключову роль, оскільки саме вони часто

забезпечують перший контакт із особами, які зазнали травматичного досвіду, організовують доступ до необхідних соціальних і психологічних послуг, координують взаємодію між різними інституціями та здійснюють просвітницьку діяльність у громадах.

Діяльність соціальних працівників спрямована не лише на подолання наслідків психоемоційного напруження, а й на відновлення соціальних зв'язків, зміцнення почуття безпеки, формування стійкості до стресових чинників та повернення людям відчуття стабільності й надії на майбутнє. Важливим чинником підвищення ефективності такої діяльності є впровадження міжнародних стандартів підтримки психічного здоров'я та психосоціальної допомоги (MHPSS), розвиток професійних компетентностей соціальних працівників, удосконалення системи їхньої підготовки та підвищення кваліфікації, а також розширення мережі доступних психосоціальних послуг на рівні громад.

Формування стійкої системи підтримки ментального здоров'я, здатної ефективно реагувати на виклики війни, потребує консолідації зусиль державних інституцій, громадського сектору та професійної спільноти соціальних

працівників. Це сприятиме не лише подоланню наслідків кризових явищ, але й забезпечить передумови для довгострокового відновлення суспільства, зміцнення його соціальної згуртованості, підвищення рівня психологічного благополуччя населення.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого наукового осмислення, на нашу думку, потребують концептуальні підходи до організації соціально-психологічної підтримки населення в умовах тривалих кризових ситуацій, зокрема визначення ефективних моделей соціальної роботи, принципів міжсекторальної взаємодії та критеріїв оцінювання результативності професійної діяльності соціальних працівників. Крім того, актуальними залишаються подальші дослідження використання онлайн-платформ, мобільних застосунків, дистанційних форм консультивання у сфері підтримки ментального здоров'я, зокрема їх доступність, ефективність, етичні аспекти застосування та вплив на якість соціальних послуг. Важливим також є аналіз зарубіжних практик підтримки ментального здоров'я населення в умовах воєнних і постконфліктних ситуацій та можливостей їх адаптації до соціально-економічних і культурних умов України.

Література

1. Панок В. Г., Куліш Т. І. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді. *Вісник НАПН України*. 2024. № 6(2). С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6221>
2. Ткачишина О. Р. Проблема ментального здоров'я в Україні: психологічний аналіз. *Habitus*. 2023. № 53. С. 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.35>
3. Данко А. Психосоціальна підтримка як складова державно-суспільної взаємодії в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2023. Т. 2. № 31. С. 63–71. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-63-71](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-63-71)
4. Лук'янчук Н. Психологічна підтримка особистості під час війни в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1(77). С. 513–520. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-513-520>
5. Нянько Л. Ю., Нянько В. В. Психологічна підтримка в умовах війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*. 2024. № 1. С. 40–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-1-6>
6. Сміт П., Дирегров Е., Юле У. Діти та війна: навчання технік зцілення : посібник. Львів, 2016. 98 с.
7. World Health Organization. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva, 2007. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/iasc-guidelines-for-mental-health-and-psychosocial-support-in-emergency-settings> (дата звернення: 18.02.2026).
8. World Health Organization. Scaling up mental health and psychosocial services in war-affected regions – best practices from Ukraine, 2023. URL: <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/scaling-up-mental-health-and-psychosocial-services-in-war-affected-regions--best-practices-from-ukraine> (дата звернення: 18.02.2026).

References

1. Panok, V. H., & Kulish, T. I. (2024). Zakhyst i pidtrymka mentalnoho zdorovia ukraintsiv v umovakh voiennoho stanu: vyklyky i vidpovidi [Protection and support of mental health of Ukrainians in the conditions of martial law: challenges and answers]. *Visnyk NAPN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (2), 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6221> [in Ukrainian].
2. Tkachyshyna, O. R. (2023). Problema mentalnoho zdorovia v Ukraini: psykholohichniy analiz [The problem of mental health in Ukraine: a psychological analysis]. *Habitus*, (53), 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.35> [in Ukrainian].
3. Danko, A. (2023). Psykhosotsialna pidtrymka yak skladova derzhavno-suspilnoi vzaємodii v umovakh voiennoho stanu [Psychosocial support as a component of public-social interaction under martial law]. *Pedagogichni innovatsii: idei, realii, perspektivy – Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*, 2(31), 63–71. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-63-71](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-63-71) [in Ukrainian].
4. Lukianchuk, N. (2025). Psykholohichna pidtrymka osobystosti pid chas viiny v Ukraini [Psychological support of the individual during the war in Ukraine]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Science Notes of KROK University*, (77), 513–520. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-513-520> [in Ukrainian].
5. Nianko, L. Yu., & Nianko, V. V. (2024). Psykholohichna pidtrymka v umovakh viiny [Psychological support in times of war]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (seriia psykholohichna) – Scientific Journal of Lviv State University of Internal Affairs. Psychology*, (1), 40–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-1-6> [in Ukrainian].
6. Smit, P., Dyrehrov, E., & Yule, U. (2016). Dity ta viina: navchannia tekhnik ztsilennia [Children and War: Teaching Healing Techniques]. Lviv [in Ukrainian].
7. World Health Organization (2007). IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/iasc-guidelines-for-mental-health-and-psychosocial-support-in-emergency-settings>
8. World Health Organization (2023). Scaling up mental health and psychosocial services in war-affected regions – best practices from Ukraine. URL: <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/scaling-up-mental-health-and-psychosocial-services-in-war-affected-regions--best-practices-from-ukraine>

Пономарьова В. М. Діяльність соціального працівника щодо збереження та відновлення ментального здоров'я населення в умовах війни в Україні

У статті розглянуто особливості діяльності соціального працівника щодо підтримки ментального здоров'я населення під час воєнного стану. Висвітлено сутність поняття ментального здоров'я відповідно до підходів Всесвітньої організації охорони здоров'я. Обґрунтовано, що в умовах війни зростає вплив стресових чинників, які негативно впливають на психоемоційний стан населення, зумовлюючи необхідність удосконалення системи психосоціальної підтримки. Проаналізовано модель психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (MHPSS), запропоновану Міжвідомчим постійним комітетом ООН, визначено її основні принципи та багаторівневу структуру надання допомоги. Охарактеризовано ключові напрями діяльності соціальних працівників у межах цієї моделі, зокрема здійснення первинної оцінки потреб клієнтів, надання психологічної допомоги, сприяння соціальній адаптації, координацію доступу до спеціалізованих послуг та організацію міжсекторальної взаємодії. Особливу увагу приділено міжвідомчій координації соціальних, медичних, освітніх та громадських інституцій у процесі забезпечення комплексної підтримки населення. Визначено специфіку соціальної роботи з найбільш вразливими категоріями населення, зокрема внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, сім'ями військовослужбовців, дітьми, людьми похилого віку та особами з інвалідністю. Розкрито роль соціального працівника як посередника між клієнтом і системою соціальних, медичних та реабілітаційних послуг. Окреслено значення цифрових технологій у забезпеченні доступності психосоціальної допомоги, зокрема використання онлайн-платформ, мобільних застосунків та дистанційного консультування. Підкреслено необхідність дотримання етичних стандартів, принципів конфіденційності та захисту персональних даних у процесі надання соціальних послуг.

Ключові слова: воєнний стан, вразливі групи населення, ментальне здоров'я, міжсекторальна взаємодія, психосоціальна підтримка, психологічна стійкість, соціальний працівник, соціальна робота, цифрові технології.

Ponomarova V. M. Activities of a social worker regarding the preservation and restoration of the mental health of the population in the conditions of war in Ukraine

The article examines the specifics of a social worker's activity in supporting the mental health of the population during martial law. The essence of the concept of mental health according to the approaches of the World Health

Organization is highlighted. It is substantiated that in the conditions of war, the influence of stressful factors that negatively affect the psycho-emotional state of the population increases, making it necessary to improve the system of psychosocial support. The model of mental health and psychosocial support (MHPSS), proposed by the Interagency Standing Committee of the United Nations, was analyzed, its main principles and multi-level structure of assistance were determined. The key areas of activity of social workers within this model are characterized, in particular, the implementation of an initial assessment of clients' needs, provision of psychological assistance, promotion of social adaptation, coordination of access to specialized services and organization of intersectoral interaction. Special attention is paid to interdepartmental coordination of social, medical, educational and public institutions in the process of providing comprehensive support to the population. The specifics of social work with the most vulnerable categories of the population, including internally displaced persons, veterans, families of military personnel, children, the elderly and persons with disabilities, have been identified. The role of the social worker as an intermediary between the client and the system of social, medical and rehabilitation services is revealed. The importance of digital technologies in ensuring the availability of psychosocial care is outlined, in particular the use of online platforms, mobile applications and remote counseling. The need to comply with ethical standards, principles of confidentiality and protection of personal data in the process of providing social services is emphasized.

Key words: martial law, vulnerable population groups, mental health, intersectoral interaction, psychosocial support, psychological resilience, social worker, social work, digital technologies.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364.62-027.542

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-112-120>

Романовська Людмила Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна.
liromanovska12@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7547-4575>

Олійник Катерина Сергіївна,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна.
katerina.oleynik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0327-1474>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні та суспільно-політичні трансформації зумовлюють зростання кількості сімей, які опиняються у кризових життєвих ситуаціях. До таких ситуацій належать сімейні конфлікти, насильство в сім'ї, розлучення, втрата роботи, вимушене переселення, тяжкі захворювання, залежності, а також інші фактори, що порушують стабільне функціонування сім'ї як соціального інституту. У таких умовах сім'я потребує своєчасної підтримки та професійного супроводу з боку фахівців соціальної сфери.

Особливого значення набуває соціальне консультування як ефективна форма надання допомоги сім'ям, спрямована на подолання кризових проявів, мобілізацію внутрішніх ресурсів родини, відновлення психологічної рівноваги та соціального статусу її членів. Соціальне консультування дозволяє не лише вирішувати актуальні проблеми сім'ї, а й запобігати поглибленню кризових процесів, сприяти адаптації до нових умов життя та формувати стратегії подальшого розвитку (Колосок, Чернета & Белкіна-Ковальчук, 2025).

У практичному вимірі проблема соціального консультування сімей у кризових ситуаціях тісно пов'язана з необхідністю удосконалення системи соціальних послуг, підвищення якості соціальної роботи та забезпечення комплексного підходу до підтримки сімей, які перебувають у складних обставинах. У науковому аспекті актуальність дослідження визначається потребою уточнення теоретичних засад, методів та технологій консультування, а також визначення ефективних моделей взаємодії соціального працівника із кризовою родиною.

Таким чином, дослідження особливостей соціального консультування сімей у кризових ситуаціях є важливим як для розвитку теорії соціальної роботи, так і для вдосконалення практичної діяльності фахівців, які працюють із сім'ями у стані соціальної та психологічної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціального консультування сімей у кризових ситуаціях має міждисциплінарний характер та висвітлюється в рамках соціальної роботи, психології, сімейної педагогіки, кризової інтервенції та системи

соціальних послуг. У сучасних наукових публікаціях (Бондар, Нікітська & Ніколаєску, 2025; Войтенко, 2025) спостерігається стійка увага до консультування як технології професійної допомоги, що поєднує діагностику потреб сім'ї, підтримку у прийнятті рішень, активізацію ресурсів та відновлення соціального функціонування.

Значний пласт досліджень присвячено теоретико-методологічним засадам соціального консультування. Т. Білошицька та Т. Литнєва розглядають його як цілеспрямовану взаємодію фахівця та клієнта, спрямовану на оптимізацію життєдіяльності та формування адаптивних стратегій поведінки. Науковці виокремлюють основні засади консультування (добровільність, конфіденційність, клієнтоцентризованість, партнерство), функції (інформаційна, підтримуюча, корекційна, профілактична) та етапи консультативного процесу (Білошицька & Литнєва, 2022).

Окремий напрямок становлять дослідження, у яких кризові ситуації у сім'ї аналізуються як чинник порушення її ролей, комунікації та внутрішньосімейних кордонів (Губар & Белова, 2025; Лук'янчук, Проданюк & Юдіна, 2025). У працях названих науковців наголошується, що сімейна криза часто носить комплексний характер, поєднуючи економічні, психологічні, медичні та правові проблеми, а отже, потребує мультидисциплінарного підходу та міжвідомчої взаємодії.

Помітною є група публікацій, що розкривають прикладні технології роботи з кризовими сім'ями: кризове консультування, сімейно-орієнтовані підходи, медіацію, соціальний супровід, кейс-менеджмент, групові програми розвитку батьківської компетентності (Роговська & Жилиєв, 2025; Клименко, 2024). Дослідники доводять ефективність поєднання інформаційно-правової підтримки з психологічною допомогою, а також застосування ресурсного підходу, що акцентує увагу на сильних сторонах сім'ї та можливостях її відновлення.

Водночас аналіз сучасної літератури засвідчує необхідність подальшого поглиблення наукового осмислення соціального консультування як ключового інструмента підтримки

кризових сімей у системі соціальних послуг. Це зумовлює актуальність подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення теоретичних і практичних підходів до консультативної діяльності соціального працівника.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей соціального консультування сімей у кризових ситуаціях, а також визначення ефективних підходів і технологій надання професійної допомоги родинам, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Для досягнення поставленої мети передбачено *розв'язання таких завдань*: уточнити сутність поняття соціального консультування та його роль у системі соціальної роботи з сім'ями; охарактеризувати основні види кризових ситуацій, що впливають на функціонування сучасної сім'ї; визначити специфіку консультативної діяльності соціального працівника у роботі з кризовими сім'ями; проаналізувати сучасні методи, форми та технології соціального консультування, які застосовуються у кризових випадках; окреслити умови підвищення ефективності соціального консультування та напрями вдосконалення професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Таким чином, реалізація зазначених завдань сприятиме поглибленню наукового розуміння соціального консультування сімей у кризових ситуаціях та визначенню практичних орієнтирів для підвищення якості соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне консультування сімей у кризових ситуаціях є одним із пріоритетних напрямків сучасної соціальної роботи, оскільки саме сім'я виступає базовим соціальним інститутом, що забезпечує первинну соціалізацію особистості, підтримку її психологічної рівноваги, формування ціннісних орієнтацій та виконання важливих виховних та соціально-економічних функцій. У контексті зростання соціальних ризиків, нестабільності суспільного розвитку та ускладнення життєвих обставин значної кількості сімей соціальне консультування набуває особливого значення як ефективна форма професійної допомоги.

У науковій літературі соціальне консультування розглядається як спеціалізований вид професійної діяльності соціального працівника, спрямований на надання інформаційної, психологічної, соціально-педагогічної та правової підтримки клієнтам з метою подолання складних життєвих обставин, активізації внутрішніх ресурсів та відновлення соціального функціонування (Колосок, Чернета & Белкіна-Ковальчук, 2025). Соціальне консультування сімей передбачає цілеспрямовану взаємодію фахівця з сім'єю, у процесі якої визначаються проблемні зони, формуються можливі шляхи виходу із кризи та забезпечується супровід у прийнятті рішень.

Роль соціального консультування у системі соціальної роботи з сім'ями полягає у забезпеченні своєчасної підтримки, профілактиці загострення кризових явищ, сприянні стабілізації внутрішньосімейних відносин та формуванні конструктивних стратегій подолання проблем. Консультування виконує інформаційну, корекційну, підтримуючу, профілактичну та адаптаційну функції, що дозволяє комплексно впливати на ситуацію (Білошицька & Литньова, 2022).

Кризові ситуації в сім'ї можуть виникати під впливом різних факторів, що порушують її стабільність та здатність повноцінно виконувати соціальні, виховні, економічні та психологічні функції. Сучасна сім'я дедалі частіше стикається з труднощами, які потребують своєчасної професійної підтримки та залучення соціальних служб. Залежно від причин та характеру проявів кризові ситуації можуть набувати різних форм.

Одним із найпоширеніших видів є соціально-економічні кризи, що пов'язані з безробіттям, матеріальною нестабільністю, бідністю, борговими зобов'язаннями або втратою житла. Такі обставини призводять до зростання напруги в сім'ї, погіршення психологічного клімату, обмеження можливостей задоволення базових потреб та підвищення ризику соціальної ізоляції сім'ї.

Значне місце займають психологічні та міжособистісні кризи, що проявляються у конфліктах між подружжям, емоційному

відчуженні, порушенні комунікації, зниженні рівня взаєморозуміння та довіри. Нерідко такі кризи завершуються розлученням, що стає серйозним випробуванням для всіх членів сім'ї, особливо для дітей, які потребують додаткової підтримки (Ткачишина, 2020).

Особливо гострими є кризи, спричинені насильством у сім'ї. Домашнє насильство порушує безпеку та психологічну стабільність сім'ї, формує атмосферу страху та напруження, руйнує довірчі відносини між її членами. У таких ситуаціях необхідно негайне втручання соціальних працівників, кризових центрів та правових інститутів з метою захисту постраждалих та запобігання повторним випадкам насильства (Лук'янчук, Проданюк & Юдіна, 2025).

Важливу групу становлять медико-соціальні кризи, зумовлені тяжкими захворюваннями, інвалідністю, психічними розладами або залежностями одного чи кількох членів сім'ї. Подібні обставини потребують тривалої підтримки, поєднання соціального консультування з медичною та психологічною допомогою, а також мобілізації ресурсів сім'ї для подолання складної ситуації (Губар & Белова, 2025).

Окремо виділяються кризи соціальної адаптації, що виникають внаслідок вимушеного переселення, міграції, втрати соціальних зв'язків або зміни життєвого середовища. Такі кризи супроводжуються почуттям невизначеності, соціальною дезорієнтацією, труднощами інтеграції в нову спільноту та потребою у відновленні підтримуючих контактів (Злобіна, 2015).

Також поширеними є вікові та нормативні сімейні кризи, пов'язані з природними етапами розвитку сім'ї: народженням дитини, підлітковим віком дітей, виходом дорослих дітей із сім'ї, старінням батьків. Хоча ці кризи є закономірними, вони потребують адаптації сімейної системи до нових ролей та умов, що нерідко супроводжується конфліктами та психологічними труднощами.

Кожен із зазначених видів криз має свої специфічні прояви та причини, однак спільною рисою є порушення психологічного клімату, дезорганізація сімейної системи та зростання потреби у зовнішній професійній підтримці.

Саме тому соціальне консультування виступає важливим механізмом допомоги сім'ї у подоланні кризових ситуацій та відновленні її життєздатності.

Соціальне консультування кризових сімей має специфічні характеристики, оскільки об'єктом допомоги є не окрема особистість, а сімейна система як цілісна структура взаємозв'язків. Соціальний працівник у процесі виконує роль посередника, координатора, консультанта і організатора соціальної підтримки.

Однією з ключових особливостей є необхідність швидкого реагування, оскільки кризові ситуації супроводжуються високим рівнем емоційного напруження, відчуттям безвиході та дезорганізацією поведінки членів сім'ї. Консультативна діяльність включає такі етапи: встановлення контакту, первинна діагностика проблеми, визначення ресурсів, планування втручання, реалізація допомоги та оцінювання результатів.

Особливої уваги потребують випадки домашнього насильства, залежностей чи загрози життю, де консультативна допомога поєднується з кризовою інтервенцією та залученням правоохоронних та медичних структур. Соціальний працівник повинен діяти в межах етичних норм, забезпечувати конфіденційність та водночас враховувати необхідність захисту постраждалих.

У практиці соціальної роботи використовуються широкий спектр методів, форм та технологій соціального консультування, спрямованих на підтримку сімей, які опинилися у кризових обставинах. Використання сучасних підходів дозволяє забезпечити комплексність допомоги, поєднання психологічної підтримки із соціально-правовим супроводом, а також активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї. Вибір конкретних методів залежить від типу кризової ситуації, ступеня її складності та потреб сім'ї.

Однією з найпоширеніших форм є індивідуальне консультування, спрямоване на підтримку окремих членів сім'ї. Воно використовується у випадках, коли необхідно надати психологічну допомогу, знизити тривогу, сформулювати мотивацію до подолання труднощів або

допомогти людині прийняти важливі рішення. Індивідуальне консультування є важливим етапом первинної роботи, що дозволяє глибше зрозуміти особистісні переживання та проблеми кожного члена сім'ї (Мушкевич, 2022).

Водночас значне місце займає сімейне консультування, яке орієнтоване на відновлення внутрішньосімейної комунікації, гармонізацію взаємовідносин і подолання конфліктів. У межах цієї технології соціальний працівник працює із сім'єю як цілісною системою, допомагає її членам зрозуміти причини напруги, сформувати навички конструктивного спілкування, визначити нові моделі взаємодії та підтримки. Сімейне консультування особливо ефективно у ситуаціях подружніх конфліктів, проблем виховання дітей чи порушення сімейних ролей (Кучер, 2018).

Окремим напрямком виступає кризове консультування, яке передбачає короточасне, але інтенсивне втручання у ситуаціях гострої сімейної кризи. Його метою є стабілізація емоційного стану сім'ї, запобігання поглибленню проблеми та мінімізація ризиків для її членів. Кризове консультування застосовується у випадках насильства, втрати близької людини, різкої зміни життєвих умов, залежностей чи інших ситуацій, які потребують невідкладної допомоги (Губар & Белова, 2025).

Важливою сучасною технологією є соціальний супровід та кейс-менеджмент, що забезпечують комплексну підтримку кризової сім'ї через координацію діяльності різних служб та установ. Соціальний працівник у цьому випадку організує взаємодію між соціальними службами, медичними установами, освітніми установами, правоохоронними органами, громадськими організаціями. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментарності допомоги та забезпечує системний супровід сім'ї до стабілізації її життєвих умов (Суровцева & Брежнева, 2024).

Ефективною технологією врегулювання сімейних конфліктів є медіація, яка передбачає залучення нейтрального посередника для досягнення взаємоприйняттого рішення між сторонами. Медіація сприяє зниженню конфліктності, розвитку культури діалогу та

формуванню відповідальності членів сім'ї за спільне вирішення проблеми. Вона особливо актуальна у випадках подружніх суперечок, спорів щодо виховання дітей або розподілу сімейних обов'язків.

У практиці соціального консультування також активно застосовуються групові форми роботи, зокрема тренінги батьківської компетентності, які підтримують групи, програми розвитку навичок саморегуляції та соціальної адаптації. Групова робота дозволяє сім'ям отримати емоційну підтримку, обмінятися досвідом подолання труднощів, знизити почуття ізоляції та сформувати позитивні соціальні зв'язки.

Важливою методологічною основою сучасного консультування є ресурсно-орієнтований підхід, який акцентує увагу не лише на проблемах сім'ї, а й на її сильних сторонах, потенціалі та можливостях відновлення. Соціальний працівник допомагає сім'ї усвідомити власні ресурси, мобілізувати підтримку оточуючих, сформувати стратегії самодопомоги та підвищити здатність до подолання кризових ситуацій (Клименко, 2024).

Ефективність сучасних методів та технологій соціального консультування зумовлюється їхньою здатністю інтегрувати психологічну підтримку з інформаційно-правовою допомогою, соціальним захистом та комплексним супроводом кризової родини. Різноманітність форм консультативної роботи забезпечує індивідуалізований підхід до потреб кожної сім'ї та сприяє відновленню її життєздатності в умовах сучасних кризових викликів.

Саме тому результати дослідження дозволяють виокремити низку умов, за яких соціальне консультування кризових сімей є найбільш результативним і здатним забезпечити стабілізацію сімейної ситуації, відновлення її функціонування та профілактику повторних криз. Ефективність консультативної допомоги залежить не лише від професійних дій соціального працівника, а й від організаційних, соціальних і психологічних чинників, створюють сприятливе середовище для підтримки сім'ї.

Однією з провідних умов є доступність соціальних послуг і своєчасність надання допомоги. Кризові ситуації характеризуються

високою динамікою розвитку, тому затримка у реагуванні може призвести до поглиблення проблеми, загострення конфліктів, зростання ризиків для членів сім'ї. Забезпечення оперативного доступу до консультаційних, правових, психологічних та соціальних послуг є необхідною умовою ефективної підтримки кризових сімей (Кучер, 2018).

Важливе значення має комплексний міжвідомчий підхід до роботи з сім'єю, що передбачає взаємодію соціальних служб із медичними, освітніми, правовими та громадськими інститутами. Оскільки кризові ситуації часто мають багатофакторний характер, їхнє подолання вимагає не ізольованого втручання, а координації різних ресурсів та служб. Такий підхід сприяє системності допомоги, уникнення дублювання функцій та підвищенню результативності соціального супроводу.

Наступною умовою є використання інноваційних методів та технологій соціального консультування, які відповідають сучасним викликам. До них належать кейс-менеджмент, кризова інтервенція, сімейно-орієнтовані підходи, медіація, групові програми підтримки, дистанційні форми консультування. Інноваційність дозволяє адаптувати консультативну діяльність до різних типів криз, забезпечити гнучкість втручання та орієнтацію на реальні потреби сім'ї.

Особливого значення набуває орієнтація на активну позицію сім'ї у процесі подолання кризи. Соціальне консультування є ефективним тоді, коли сім'я виступає не пасивним одержувачем допомоги, а активним учасником змін. Залучення членів сім'ї до аналізу проблеми, прийняття рішень, формування плану виходу з кризи сприяє розвитку відповідальності, підвищенню мотивації та зміцненню внутрішньої згуртованості (Роговська & Жилияєв, 2024).

Водночас визначальним чинником ефективності соціального консультування є професійна компетентність соціального працівника. Консультативна діяльність у кризових випадках вимагає високого рівня підготовки, знань у сфері сімейної психології, кризової інтервенції, соціального захисту, правових механізмів

допомоги. Фахівець повинен мати розвинені комунікативні навички, здатність до емпатії, вміння вибудовувати довірчі відносини з клієнтами та забезпечувати партнерську взаємодію.

Професійна підготовка соціальних працівників повинна включати розвиток консультативних умінь, навичок роботи з конфліктами, медіації, оцінки ризиків, планування соціального супроводу, а також формування правової грамотності для захисту прав сім'ї та її членів. Не менш важливими є компетентність стресостійкості, емоційної саморегуляції та професійної рефлексії, оскільки робота з кризовими сім'ями супроводжується значним психологічним навантаженням (Колосок, Чернета & Белкіна-Ковальчук, 2025).

Актуальним напрямком удосконалення підготовки фахівців є впровадження системи супервізії, професійної підтримки та профілактики емоційного вигорання. Супервізійна практика сприяє підвищенню якості консультативної роботи, забезпечує аналіз складних випадків, розвиток професійної відповідальності та збереження психологічного здоров'я соціальних працівників.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що соціальне консультування сімей у кризових ситуаціях є одним із провідних напрямків сучасної соціальної роботи, оскільки сім'я як базовий соціальний інститут найбільш гостро реагує на соціально-економічні, психологічні та громадські виклики. Кризові явища порушують стабільність сімейної системи, ускладнюють виконання її основних функцій та потребують своєчасної професійної підтримки з боку соціальних служб.

Уточнено сутність соціального консультування як спеціалізованої форми соціальної допомоги, що спрямована на подолання складних життєвих обставин, активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї, відновлення психологічної рівноваги та соціального функціонування. Доведено, що соціальне консультування виконує важливі інформаційні, підтримуючі, профілактичні, корекційні та адаптаційні функції у роботі з кризовими сім'ями.

Охарактеризовано основні види кризових ситуацій, що впливають на сучасну сім'ю,

серед яких соціально-економічні труднощі, міжособистісні конфлікти, домашнє насильство, залежність, вимушене переселення, тяжкі захворювання та інші фактори. З'ясовано, що кожен тип кризи потребує диференційованого підходу, комплексного втручання та міжвідомчої взаємодії.

Визначено специфіку консультативної діяльності соціального працівника, яка полягає у роботі з сім'єю як цілісною системою, необхідності швидкого реагування, дотриманні етичних норм та застосування ресурсно-орієнтованих стратегій. Проаналізовано сучасні методи та технології соціального консультування, зокрема кризове консультування, сімейно-орієнтовані підходи, кейс-менеджмент, соціальний супровід, медіацію та групові форми роботи, що забезпечують ефективність підтримки кризових сімей.

Обґрунтовано, що підвищення результативності соціального консультування можливе за умови доступності соціальних послуг, комплексного підходу до вирішення проблем сім'ї, професійної компетентності соціального працівника, розвитку його консультативних навичок, стресостійкості та здатності до професійної рефлексії.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаються у розробленні чітких критеріїв та показників оцінювання ефективності соціального консультування сімей у різних типах кризових ситуацій, удосконаленні методичних рекомендацій для практичної діяльності соціальних працівників, а також впровадженні інноваційних моделей консультативної допомоги з урахуванням сучасних соціальних ризиків. Подальші дослідження також можуть бути спрямовані на вивчення підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з кризовими сім'ями та створення системи супервізійної підтримки для запобігання професійному вигоранню.

Таким чином, соціальне консультування сімей у кризових ситуаціях є важливим ресурсом стабілізації родинних відносин, профілактики соціальних проблем та підвищення якості життя сімей, що потребують професійної підтримки в умовах сучасних викликів.

Література

1. Білошицька Т. Ю., Литнєва Т. В. Компоненти, критерії та показники готовності майбутніх учителів до педагогічного консультування. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 7(12). С. 71–82. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7\(12\)-71-82](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-71-82)
2. Бондар В., Нікітська Ю., Ніколаєску І. Особливості консультування як технології професійного розвитку педагога. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 218. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-218-15-21>
3. Войтенко О. В. Технологія індивідуального психологічного консультування з питань професійного благополуччя в межах мотиваційно-ціннісної моделі. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. № 2. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-2>
4. Губар О., Белова І. Кризове консультування в соціальній роботі: інтеграція психологічного підходу як основи ефективної допомоги клієнтам. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 3. С. 43–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.6>
5. Злобіна О. Особистість в соціальній кризі: тренди емоційних трансформацій. *Психологія особистості*. 2015. № 1. С. 150–161. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.6.1.150-161>
6. Клименко Ю. А. Технології соціальної роботи за рубежом. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-7-14>
7. Колосок А. М., Чернета С. Ю., Белкіна-Ковальчук О. В. Соціальне консультування: стан та перспективи. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 2. С. 76–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.11>
8. Кучер Г. М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. 2018. Вип. 82(2). С. 207–212. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4627>
9. Лук'янчук Н. В., Проданюк Ф. М., Юдіна Л. О. Психологічна допомога в кризових ситуаціях: психологічний огляд соціальних чинників подолання. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 1. С. 180–189. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.17>
10. Мушкевич М. Теорія і практика психологічного консультування сімей. *Психологічні перспективи*. 2022. № 39. С. 291–305. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-mus>
11. Роговська О., Жил'єв В. Зарубіжний досвід соціальної підтримки сімей в складних життєвих обставинах. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2025. Т. 1, № 13. С. 104–114. URL: https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/view/333752
12. Суровцева І., Брєжнєва Т. Національний досвід кейс-менеджменту в соціальній роботі. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Т. 1, № 12. С. 454–472. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320586>
13. Ткачишина О. Р. Кризові ситуації: адаптаційні ресурси особистості та соціальні стереотипи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. Т. 3, № 1. С. 116–120. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-3.20>

References

1. Biloshytska, T. Yu., & Lytnova, T. V. (2022). Komponenty, kryterii ta pokaznyky hotovnosti maibutnykh uchyteliv do pedahohichnoho konsultuvannia [Components, criteria and indicators of future teachers' readiness for pedagogical counseling]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Medytsyna»)* – *Prospects and Innovations of Science (Series “Pedagogy”, Series “Psychology”, Series “Medicine”)*, 7(12), 71–82. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7\(12\)-71-82](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-71-82) [in Ukrainian].
2. Bondar, V., Nikitska, Yu., & Nikolaiesku, I. (2025). Osoblyvosti konsultuvannia yak tekhnolohii profesiinoho rozvytku pedahoha [Features of counseling as a technology for professional development of a teacher]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, (218), 15–21. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-218-15-21> [in Ukrainian].
3. Voitenko, O. V. (2025). Tekhnolohiia indyvidualnoho psykhologichnoho konsultuvannia z pytan profesiinoho blahopoluchchia v mezhakh motyvatsiino-tsinnisnoi modeli [Technology of individual psychological counseling on professional well-being within the motivational-value model]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Psykhologhiia – Scientific Notes. Series: Psychology*, (2), 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-2> [in Ukrainian].
4. Hubar, O., & Bielova, I. (2025). Kryzove konsultuvannia v sotsialnii roboti: intehtratsiia psykhologichnoho pidkhdodu yak osnovy efektyvnoi dopomohy kliientam [Crisis counseling in social work: integration of

psychological approach as the basis of effective client assistance]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (3), 43–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.6> [in Ukrainian].

5. Zlobina, O. (2015). Osobystist v sotsialnii kryzi: trendy emotsiinykh transformatsii [Personality in social crisis: trends of emotional transformations]. *Psykhologhiia osobystosti – Psychology of Personality*, (1), 150–161. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.6.1.150-161> [in Ukrainian].

6. Klymenko, Yu. A. (2024). Tekhnolohii sotsialnoi roboty za rubezhem [Technologies of social work abroad]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, (4), 7–14. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-7-14> [in Ukrainian].

7. Kolosok, A. M., Cherneta, S. Yu., & Bielkina-Kovalchuk, O. V. (2025). Sotsialne konsultuvannia: stan ta perspektyvy [Social counseling: current state and prospects]. *Vvichlyvist – Humanitas*, (2), 76–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.11> [in Ukrainian].

8. Kucher, H. M. (2018). Innovatsii sotsialnoi roboty v hromadi iz simiamy, shcho opynylysia v skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Innovations of social work in the community with families in difficult life circumstances]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 82(2), 207–212. Retrieved from <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4627> [in Ukrainian].

9. Lukianchuk, N. V., Prodaniuk, F. M., & Yudina, L. O. (2025). Psykhologichna dopomoha v kryzovykh sytuatsiiakh: psykhologichnyi ohliad sotsialnykh chynnykiv podolannia [Psychological assistance in crisis situations: psychological review of social coping factors]. *Psykhologhiia ta sotsialna robota – Psychology and Social Work*, (1), 180–189. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.17> [in Ukrainian].

10. Mushkevych, M. (2022). Teoriia i praktyka psykhologichnoho konsultuvannia simei [Theory and practice of psychological counseling of families]. *Psykhologichni perspektyvy – Psychological Prospects*, (39), 291–305. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-mus> [in Ukrainian].

11. Rohovska, O., & Zhylaiev, V. (2025). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoi pidtrymky simei v skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Foreign experience of social support for families in difficult life circumstances]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Sotsialno-humanitarni nauky ta publichne administruvannia – Bulletin of Pryazovsky State Technical University. Series: Social Sciences and Public Administration*, 1(13), 104–114. Retrieved from https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/view/333752 [in Ukrainian].

12. Surovtseva, I., & Briezhyneva, T. (2024). Natsionalnyi dosvid keis-menedzhmentu v sotsialnii roboti [National experience of case management in social work]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Sotsialno-humanitarni nauky ta publichne administruvannia – Bulletin of Pryazovsky State Technical University. Series: Social Sciences and Public Administration*, 1(12), 454–472. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320586> [in Ukrainian].

13. Tkachyshyna, O. R. (2020). Kryzovi sytuatsii: adaptatsiini resursy osobystosti ta sotsialni stereotypy [Crisis situations: adaptive resources of personality and social stereotypes]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologhiï – Theory and Practice of Modern Psychology*, 3(1), 116–120. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-3.20> [in Ukrainian].

Романовська Л. І., Олійник К. С. Особливості соціального консультування сімей у кризових ситуаціях

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз особливостей соціального консультування сімей у кризових ситуаціях як одного із провідних напрямів сучасної соціальної роботи. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, спричинених соціально-економічною нестабільністю, внутрішньосімейними конфліктами, домашнім насильством, залежностями, тяжкими захворюваннями, вимушеним переселенням та іншими кризовими факторами. У роботі уточнено сутність поняття соціального консультування та визначено його роль у системі соціальних послуг як інструменту стабілізації сімейної ситуації, мобілізації ресурсів сім'ї та відновлення її соціального функціонування.

Охарактеризовано основні види кризових ситуацій, що впливають на функціонування сучасної сім'ї, та обґрунтовано необхідність застосування системного, комплексного та ресурсно-орієнтованого підходів у процесі надання консультативної допомоги. Визначено специфіку діяльності соціального працівника у роботі з кризовими сім'ями, яка полягає в оперативності реагування, міжвідомчій взаємодії, оцінюванні ризиків та забезпеченні безпеки членів сім'ї.

Проаналізовано сучасні методи, форми та технології соціального консультування, зокрема, індивідуальне та сімейне консультування, кризову інтервенцію, соціальний супровід та кейс-менеджмент, медіацію, групові програми підтримки та розвиток батьківської компетентності. Визначено умови підвищення ефективності консультативної діяльності, серед яких доступність соціальних послуг, професійна компетентність фахівця, впровадження інноваційних технологій та розвиток супервізійної підтримки.

Зроблено висновок, що соціальне консультування сімей у кризових ситуаціях є дієвим механізмом профілактики повторних криз, зміцнення адаптаційного потенціалу сім'ї та підвищення якості її життєдіяльності в умовах сучасних соціальних викликів.

Ключові слова: соціальне консультування, кризові ситуації, сім'я, соціальна робота, кризова інтервенція.

Romanovska L. I., Oliynyk K. S. Peculiarities of social counseling of families in crisis situations

The article carries out a comprehensive theoretical analysis of the features of social counseling of families in crisis situations as one of the leading areas of modern social work. The relevance of the study is due to the increase in the number of families in difficult life circumstances caused by socio-economic instability, intra-family conflicts, domestic violence, addictions, serious illnesses, forced relocation and other crisis factors. The paper clarifies the essence of the concept of social counseling and defines its role in the system of social services as a tool for stabilizing the family situation, mobilizing family resources and restoring its social functioning.

The main types of crisis situations that affect the functioning of the modern family are characterized, and the need for the use of systemic, comprehensive and resource-oriented approaches in the process of providing advisory assistance is substantiated. The specifics of the social worker's work with families in crisis are determined, which consists in the promptness of response, interagency interaction, risk assessment and ensuring the safety of family members.

Modern methods, forms and technologies of social counseling are analyzed, in particular individual and family counseling, crisis intervention, social support and case management, mediation, group support programs and the development of parental competence. The conditions for increasing the effectiveness of consulting activities are outlined, including the availability of social services, the professional competence of the specialist, the introduction of innovative technologies and the development of supervisory support.

It is concluded that social counseling of families in crisis situations is an effective mechanism for preventing repeated crises, strengthening the adaptive potential of the family and improving the quality of its life in the face of modern social challenges.

Key words: social counseling, crisis situations, family, social work, crisis intervention.

Дата першого надходження статті до видання: 01.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 37.091:159.9:316.334

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-121-127>

Товстуха Олеся Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

aleksa.lnu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7998-1208>

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

Постановка проблеми. Потреби категорії клієнтів – ветеранів війни та членів їх сімей – поєднують складні соціальні, психологічні, психолого-педагогічні та емоційні аспекти професійної діяльності. Це вимагає від фахівця соціальної сфери не лише сформованих професійних компетентностей, а й глибокої внутрішньої готовності, усвідомленої мотивації та ціннісної спрямованості. І саме ціннісно-мотиваційний компонент професійної готовності визначає цю внутрішню основу, формуючи особистісні орієнтації, систему цінностей та прагнення активно й компетентно взаємодіяти з ветеранами війни та членами їх сімей.

Практика реалізації численних освітніх та практичних програм свідчить, що розвиток цього компонента не обмежується теоретичною підготовкою, а передбачає комплексні педагогічні, психологічні та соціально-професійні впливи, які сприяють усвідомленню майбутніми фахівцями значущості їхньої ролі та відповідальності у підтримці тих, хто пережив травматичні події війни.

Зокрема, досвід ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» засвідчує послідовну та системну підготовку фахівців соціальної сфери протягом понад двох десятиліть. Починаючи з 2014 року, діяльність випускаючих кафедр була переорієнтована з урахуванням суспільних викликів, а освітній процес спрямовано на формування

готовності майбутніх фахівців до роботи з військовослужбовцями, учасниками бойових дій, ветеранами війни та членами їх сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування цінностей у здобувачів вищої освіти ґрунтовно досліджене в наукових роботах І. Беґа, Р. Вдовиченко, О. Воробйової, М. Євтуха, І. Зязюна, Л. Карамушки, В. Кульчицького, Г. Михайлишин, Н. Михальченко, С. Стеблюк, О. Сухомлинської, М. Тиченко, О. Шолох та інших.

Ціннісно-мотиваційний компонент та його варіації, вважають провідним у формуванні професіоналізму фахівців соціальної сфери – О. Василенко, О. Галан, Д. Данко, В. Дударьов, К. Єгорова, М. Кузьміна, М. Лапіна, М. Майданюк, О. Макеєва, Н. Павлик, Н. Павлишина, Е. Садовська, В. Сизикова, Ю. Тептюк, Я. Юрків, А. Ярошенко та інші.

Метою наукової розвідки є – узагальнення досвіду формування ціннісно-мотиваційного компонента професійної готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей.

Методи дослідження. У процесі підготовки матеріалу використано теоретичні методи наукового пізнання: аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел. Основним у статті є метод узагальнення та осмислення власного педагогічного досвіду організації освітнього процесу щодо формування ціннісно-мотиваційного компоненту

професійної готовності здобувачів освіти до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей.

Виклад основного матеріалу. Як нами уже зазначалося раніше, питання професійного розвитку та доцільності підготовки конкурентоспроможних фахівців особливо важливе в умовах проблемного характеру професійної діяльності фахівців соціальної сфери (Товстуха, 2023, с. 43). У світлі цього, пріоритетним є структурний аналіз професійної готовності, зокрема визначення її змістових компонентів та їх функціонального навантаження у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників.

Ціннісно-мотиваційний компонент професійної підготовки фахівця соціальної сфери в різних варіаціях (мотиваційний, ціннісно-мотиваційний, мотиваційно-цільовий, мотиваційно-чуттєвий, психологічний) виокремлюється більшістю дослідників соціальної роботи. Ми для свого дослідження обрали саме симбіоз понять «мотивація» – це сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку (Психологічний словник, 2007, с. 172) та «цінність» – це будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона жив (Великий тлумачний словник, 2004). Такий підхід обумовлений тим, що мотивація без урахування ціннісних орієнтацій не дозволяє повною мірою зрозуміти внутрішні стимули поведінки людини, а цінності без мотиваційного компонента не забезпечують активного втілення у діяльності. Поєднання цих двох складових дає змогу комплексно оцінити, що саме спонукає особистість до певних дій, якими є пріоритети її поведінки та як внутрішні переконання впливають на цілеспрямовану активність.

Ю. Курнишев у своєму дослідженні підкреслює, що лише наявність бажання чи мотивації ще не гарантує правильної та ефективної професійної поведінки, проте саме вони формують внутрішнє налаштування на досягнення результату (Курнишев, 2016, с. 12); Л. Карамушка та М. Тиченко зазначають, що ціннісно-мотиваційний компонент, релевантний

специфіці та вимогам професійної діяльності, у своїй сукупності забезпечує більш або менш успішне виконання фахових завдань (Карамушка & Тиченко, 2023, с. 67); на думку Н. Павлик, увага до ціннісно-мотиваційного компонента у процесі професійної підготовки дає змогу реалізувати особистісний і гуманістичний підходи в освіті (Павлик, 2019, с. 396).

Відповідно, можемо говорити, що мотивація забезпечує цілеспрямованість діяльності, визначає, чому саме фахівець обирає цю сферу та чому залишається в ній, попри труднощі. Йдеться не лише про зовнішні стимули – працевлаштування, соціальний статус, стабільність, а про глибинні внутрішні переконання – усвідомлення важливості своєї роботи, відчуття морального обов'язку, національної причетності, прагнення бути корисним суспільству.

Важливим чинником у структурі професійної підготовки фахівців соціальної сфери є ціннісна компонента, саме вона визначає гуманістичну спрямованість майбутньої професійної діяльності, забезпечує інтеграцію особистісних потреб, сприяє розвитку внутрішньої мотивації до реалізації соціально значущих завдань, впливає на становлення професійної ідентичності, формує готовність до альтруїстичної взаємодії, відповідальності та дотримання етичних норм. У цьому контексті Ю. Буяло підкреслює, що цінності виступають важливим індикатором для відстеження індивідуальних і соціальних змін, зумовлених історичними, суспільними та особистісними подіями (Буяло, 2013, с. 12). Доповнюючи цю думку, Ю. Сабадош розглядає цінності як мотиваційне та когнітивне утворення, яке не лише сприяє регуляції поведінки людини, а й визначає особливості її соціалізації в суспільстві (Сабадош, 2020).

Оскільки цінності та мотиви є провідними детермінантами професійної активності людини, ціннісно-мотиваційна компонента набуває особливого значення у процесі підготовки фахівців соціального профілю. Саме вона визначає характер професійної спрямованості, готовність приймати складні рішення, брати на себе відповідальність, усвідомлювати соціальну значущість обраної діяльності тощо.

За нашим переконанням, формування цієї компоненти має розпочинатися вже з першого курсу навчання, коли відбувається первинне професійне самовизначення здобувачів освіти, закладаються основи професійної ідентичності та ціннісного ставлення до майбутньої діяльності.

Із нашого практичного досвіду, першими кроками в цьому напрямі мають бути: презентація кафедри, зустріч із керівництвом структурного підрозділу, презентація можливостей студентського самоврядування, вступна зустріч із представниками психологічної служби закладу освіти, вечір-знайомство «Я – здобувач вищої освіти», ознайомча лекція «Історія та традиції закладу вищої освіти», тренінг «Адаптація першокурсника» тощо.

Виконуючи поставлене завдання щодо формування готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей, доцільним є проведення ознайомчої зустрічі-презентації «Організації-партнери в роботі з ветеранами війни». Під час такого заходу здобувачі освіти знайомляться з діяльністю державних та громадських організацій, центрів соціальної, психологічної та реабілітаційної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей. Важливо висвітлити можливості проходження практики, участі у волонтерських ініціативах, реалізації соціальних проєктів та стажуванні, що сприятиме ранньому професійному зануренню здобувачів у сферу підтримки військовослужбовців і ветеранів, формуванню їхньої професійної мотивації.

Беручи до уваги, що успішна адаптація студентства значною мірою залежить від розвитку міжособистісних стосунків у позанавчальній діяльності, для здобувачів проводиться інтерактивний тренінг «Моя мотивація і професійне призначення», спрямований на усвідомлення власних професійних мотивів, цінностей та внутрішніх ресурсів, необхідних для роботи з різними категоріями клієнтів, зокрема з ветеранами війни та членами їх сімей. У ході тренінгу ми пропонуємо виконання вправ на саморефлексію, обговорення особистісних цілей і професійних орієнтирів

у контексті соціальної значущості обраної професії фахівця соціальної сфери.

Значний інтерес здобувачів завжди викликають заходи на кшталт воркшопу «Підготовка до керівних ролей у соціальній сфері» із залученням випускників спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування (231 «Соціальна робота»), які обіймають високі управлінські посади – ректорів та проректорів закладів вищої освіти, директорів департаментів соціальної політики, голів благодійних фондів та інших ключових соціальних установ, командирів військових частин, начальників управлінь соціального захисту населення, голів громадських організацій ветеранів війни, керівників міжнародних благодійних фондів тощо.

Під час воркшопу відомі випускники діляться власним професійним шляхом; аналізують конкретні приклади управлінських ситуацій, які виникають у практичній діяльності спікерів; розповідають про управлінські виклики та досягнення, що допомагає здобувачам освіти усвідомити реальні перспективи кар'єрного росту в соціальній сфері. На завершення здобувачі освіти мають можливість проаналізувати власні мотиви та цінності, порівняти їх із професійними орієнтирами керівників соціальної сфери, обговорити, які навички та компетентності потрібно розвивати для досягнення управлінських ролей.

Ураховуючи, що значну частину контингенту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» складають ветерани війни та члени їх сімей, ми активно залучаємо цей ресурс у навчальний процес. Зокрема, здобувачі освіти з числа ветеранів та членів їх сімей беруть участь у лекції-діалозі «Соціальна сфера в умовах воєнних викликів». За умови добровільної участі вони діляться власним досвідом взаємодії з фахівцями соціальної сфери, наводять приклади отриманої підтримки, окреслюють позитивні та проблемні аспекти такої взаємодії, презентують власне бачення викликів, з якими стикаються фахівці соціальної сфери в умовах воєнного часу.

Соціально значущою є волонтерська діяльність, зокрема участь здобувачів у міні-проєкті «Підтримка ветеранів війни в навчальному

середовищі». Мета проєкту – це формування емпатійного та недискримінаційного ставлення до ветеранів війни та членів їх сімей, розвиток навичок соціальної підтримки, комунікації та відповідального громадянського залучення, створення сприятливого психологічного клімату в навчальному середовищі для осіб із бойовим досвідом. Участь у проєкті має добровільний характер та передбачає різні форми залучення з урахуванням потреб та індивідуальних можливостей здобувачів.

У межах міні-проєкту реалізуються такі форми та види діяльності:

- інформаційно-просвітницька діяльність (підготовка тематичних інформаційних матеріалів та коротких повідомлень для здобувачів освіти інших освітніх програм щодо особливостей комунікації з ветеранами війни в освітньому просторі);

- комунікативні заходи підтримки (організація неформальних зустрічей та діалогових майданчиків під умовною назвою «Освітній простір взаємної поваги», спрямовані на розвиток взаєморозуміння та толерантного спілкування між учасниками освітнього процесу);

- символічні форми визнання та підтримки, приурочені до Дня Збройних Сил України, зокрема ініціатива «Слова підтримки», що передбачає створення листів подяки.

Ураховуючи, що сучасні здобувачі освіти активно інтегровані в цифровий простір та сприймають соціальні мережі як природне середовище комунікації й отримання інформації, цікавою формою роботи є веб-квест «Фахівець соціальної сфери очима суспільства», спрямований на формування позитивного професійного образу фахівця соціальної сфери. Особливістю заходу є використання потенціалу соціальних мереж Facebook, Instagram та YouTube як доступного й зрозумілого для першокурсників інформаційного простору.

У процесі виконання веб-квесту здобувачі освіти здійснюють цілеспрямований пошук, аналіз та систематизацію інформації за такими напрямками: виявлення публікацій, відеоматеріалів та сторінок, присвячених діяльності фахівців соціальних служб; аналіз контенту, що висвітлює роботу фахівців соціальної сфери

в умовах воєнних дій; пошук прикладів реальної соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей у форматі історій успіху, відео-репортажів, інтерв'ю або дописів фахівців; аналіз коментарів користувачів соціальних мереж для визначення суспільного ставлення до професії; виявлення проявів суспільного визнання діяльності фахівців соціальної сфери (державні нагороди, подяки, відгуки, рекомендації, репости).

За результатами виконання веб-квесту визначаються переможці у різноманітних номінаціях, які нагороджуються сертифікатами учасників, подяками від кафедри, отримують можливість першочергової участі у тренінгах, практичних заходах та зустрічах з організаціями-партнерами.

Едвайзери академічних груп проводять години спілкування, присвячені актуальним темам професійного та ціннісного становлення здобувачів, зокрема: «Вища освіта як цінність сучасного українця», «Ветерани війни та члени їх сімей як пріоритетна категорія соціальної підтримки», «Гуманізм, відповідальність, служіння як принципи соціальної роботи», «Що мене надихає працювати в соціальній сфері», «Шлях від першокурсника до фахівця».

Наостанок слід відзначити доцільність проведення інтерактивної сесії «Професійні цінності та соціальна місія», метою якої є сприяння усвідомленню здобувачами освіти власних професійних цінностей, соціальної відповідальності та ролі фахівця соціальної сфери у забезпеченні благополуччя вразливих категорій населення. Захід влучно проводити у форматі тренінгу, що охоплює п'ять послідовних етапів: вступне ознайомлення з метою та ключовими поняттями; вправи для аналізу власних мотивацій і ресурсів; дискусія щодо впливу цінностей та мотивації на благополуччя клієнтів; групова робота з моделювання сценаріїв професійної взаємодії та визначення ключових принципів діяльності; підсумкове обговорення результатів, під час якого здобувачі оцінюють власні цінності й професійну мотивацію, визначають напрями подальшого розвитку професійної готовності.

Висновки. Практичний досвід формування ціннісно-мотиваційного компоненту професійної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей демонструє важливість системного підходу. Ефективність формування ціннісно-мотиваційного компоненту забезпечується поєднанням організаційно-вступних заходів, інтерактивних тренінгів, воркшопів із залученням практиків соціальної сфери та випускників освітньої програми, лекцій-діалогів, волонтерських ініціатив, використанням цифрових освітніх інструментів, а також системною роботою в межах едвайзерських годин.

Реалізація такої багаторівневої структури діяльності сприяє всебічному розвитку

здобувачів освіти (усвідомленню соціальної значущості обраної професії; формуванню позитивного професійного образу фахівця соціальної сфери; розвитку стійкої внутрішньої професійної мотивації; формуванню відповідального ставлення до майбутньої діяльності; готовності до етичної, чутливої та ефективної взаємодії з ветеранами війни та членами їх сімей).

Перспективи подальших розвідок. У подальших дослідженнях планується представити практичний досвід реалізації когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів професійної готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей.

Література

1. Товстуха О. М. Психологічні особливості професійного становлення та розвитку особистості фахівців соціально-педагогічної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. № 1. С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2023-6-43-50>
2. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
4. Курнишев Ю. А. Організаційний аспект мотивації саморозвитку майбутнього сучасного вчителя фізичної культури. *Theory and methods of educational management*. 2016. № 1. С. 1–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tmuo_2016_1_10 (дата звернення: 10.12.2025).
5. Карамушка Л. М., Тиченко М. Є. Особливості ціннісно-мотиваційного компоненту психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри працівників сфери креативних індустрій. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 30(4). С. 66–83. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.7>
6. Павлик Н. П. Ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогічні науки*. 2019. № 86. С. 395–400. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-86-75>
7. Буяло Ю. В. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери у студентів з різним проявом репресивного стилю поведінки. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2013. № 1065. С. 12–15. URL: http://visnyk-ps.univer.kharkov.ua/vystnik_psy_ukr/nomera/1065.pdf (дата звернення: 21.12.2025).
8. Сабадош Ю. Г. Мотиваційно-ціннісний компонент як один із складових самоосвітньої компетентності студентів технічних ЗВО. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ (Вінниця, 27-28 квітня 2020 р.)*. Вінниця, 2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/29727?show=full> (дата звернення: 21.12.2025).

References

1. Tovstukha, O. M. (2023). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho stanovlennia ta rozvytku osobystosti fakhivtsiv sotsialno-pedahohichnoi sfery [Psychological features of professional formation and personality development of specialists in the socio-pedagogical sphere]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, (1), 43–50. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2023-6-43-50> [in Ukrainian].
2. Syniavskiy, V. V., & Serhieienkova, O. P. (Eds.). (2007). *Psykholohichniy slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].
3. Busel, V. T. (Ed.). (2004). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].

4. Kurnyshev, Yu. A. (2016). Orhanizatsiyni aspekt motyvatsii samorozvytku maibutnoho suchasnoho vchytelia fizychnoi kultury [Organizational aspect of motivation for self-development of a future modern physical education teacher]. *Theory and Methods of Educational Management*, (1), 1–14. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2016_1_10 [in Ukrainian].

5. Karamushka, L. M., & Tychenko, M. Ye. (2023). Osoblyvosti tsinnisno-motyvatsiinoho komponentu psykholohichnoi hotovnosti do zdiisnennia profesiinoi kariery pratsivnykiv sfery kreatyvnykh industrii [Features of the value-motivational component of creative industry employees' psychological readiness for career making]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia – Organizational Psychology. Economic Psychology*, 30(4), 66–83. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.7> [in Ukrainian].

6. Pavlyk, N. P. (2019). Tsinnisno-motyvatsiyni komponent profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Value-motivational component of professional competence of future social sphere specialists]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, (86), 395–400. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-86-75> [in Ukrainian].

7. Buialo, Yu. V. (2013). Osoblyvosti tsinnisno-motyvatsiinoi sfery u studentiv z riznym proiavom represyvnoho styliu povedinky [Features of the value-motivational sphere in students with different manifestations of repressive behavior style]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Psykholohiia" – Bulletin of Kharkiv National University. Series "Psychology"*, (1065), 12–15. Retrieved from http://visnyk-ps.univer.kharkov.ua/vystnik_psy_ukr/nomera/1065.pdf [in Ukrainian].

8. Sabadosh, Yu. H. (2020). Motyvatsiino-tsinnisnyi komponent yak odyin iz skladovykh samoosvitnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh ZVO [Motivational-value component as a part of self-educational competence of students of technical higher education institutions]. In: *Materialy XLIX naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU – Materials of the XLIX scientific and technical conference of VNTU divisions. Vinnytsia*. [Electronic resource]. Retrieved from <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/29727?show=full> [in Ukrainian].

Товстуха О. М. Досвід формування ціннісно-мотиваційного компонента професійної готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей

У статті віддзеркалено практичний досвід формування ціннісно-мотиваційного компонента професійної готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей в умовах сучасних суспільних викликів. Актуальність проблеми зумовлена складністю потреб означеної категорії клієнтів, які поєднують соціальні, психологічні, психолого-педагогічні та емоційні аспекти, що вимагає від фахівця сформованої внутрішньої готовності, гуманістичної спрямованості та усвідомленої мотивації до надання підтримки.

Метою наукової розвідки є – узагальнення досвіду організації освітнього процесу щодо формування ціннісно-мотиваційного компонента професійної готовності фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їхніх сімей.

Розкрито сутність понять «мотивація» та «цінність», обґрунтовано доцільність їх інтеграції в межах ціннісно-мотиваційного компонента. Представлено технології, реалізовані у практиці фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей: організаційно-вступні заходи, тренінги з професійного самовизначення, воркшопи із залученням випускників-практиків, лекції-діалоги з ветеранами війни та членами їх сімей, волонтерські ініціативи, міні-проекти соціальної підтримки, використання цифрових інструментів, тематика едвайзерських години професійного спрямування.

Наголошено, що багаторівнева організація освітнього процесу сприяє формуванню у майбутніх фахівців соціальної сфери усвідомлення соціальної значущості професії, розвитку професійної мотивації, відповідальності, емпатії, гуманістичних цінностей, готовності до ефективної взаємодії з ветеранами війни та членами їх сімей.

Ключові слова: професійна готовність, цінності, мотивація, фахівці соціальної сфери, ветерани війни та члени їх сімей.

Tovstukha O. M. Experience in developing the value-motivational component of professional readiness of social sector specialists for work with war veterans and their family members

The article reflects practical experience in developing the value-motivational component of professional readiness of social sector specialists for working with war veterans and their family members in the context of contemporary societal challenges. The relevance of the issue is determined by the complexity of the needs of this client group, which combine social, psychological, psycho-pedagogical, and emotional aspects. Addressing these needs requires specialists not only to possess professional competencies but also to demonstrate a well-formed internal readiness, a humanistic orientation, and a conscious motivation to provide support.

The purpose of the study is to generalize the experience of organizing the educational process aimed at developing the value-motivational component of professional readiness of social sector specialists to work with war veterans and their family members.

The article clarifies the essence of the concepts of “motivation” and “value” and substantiates the expediency of their integration within the value-motivational component. It presents educational technologies implemented in the professional training of social sector specialists for work with war veterans and their families, including orientation and introductory activities, professional self-determination trainings, workshops involving practitioner alumni, dialogic lectures with veterans and their family members, volunteer initiatives, mini social support projects, the use of digital tools, and advisor-led thematic sessions of professional orientation.

It is emphasized that a multi-level organization of the educational process contributes to the development of future social sector specialists’ awareness of the social significance of their profession, strengthens professional motivation, responsibility, empathy, and humanistic values, and enhances their readiness for effective interaction with war veterans and their family members.

Key words: professional readiness, values, motivation, social sector specialists, war veterans and their family members.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 378.091.3.016:82-93]:373.3

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-128-135>

Кизилова Віталіна Володимирівна,

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри початкової освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

kyzylovavitalina@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2637-0320>

МЕДІАОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА З ОСНОВАМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПОЧАТКОВА ОСВІТА»

Постановка проблеми. Сучасному суспільству притаманна стрімка цифровізація усіх сфер життя, зокрема освіти. Інформаційний простір, у якому зростають діти молодшого шкільного віку, насичений значною кількістю медіатекстів (електронні книги, цифрові платформи, інтерактивні за стосунки, соціальні мережі тощо). За таких умов особливої актуальності набуває розвиток інформаційно-цифрової компетентності та медіаграмотності як пріоритетних напрямів освітнього процесу, на що вказують сучасні освітні документи (Державний стандарт початкової освіти, 2018; Нова українська школа, 2016). Важлива роль у реалізації цих завдань належить учителю початкової школи, який має бути не лише носієм предметних знань, а й медіакомпетентним фасилітатором освітнього процесу. Зазначене зумовлює необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема в аспекті їх готовності працювати з медіатекстами, інтегрувати медіаосвітні технології в освітній процес.

З огляду на той факт, що дитяча книга сьогодні існує в медійному середовищі (аудіовізуальні форми: екранізації, мультфільми, аудіоказки, буктрейлери; цифрові формати, інтерактивні платформи), значний потенціал щодо розвитку медіакомпетентності здобувачів

вищої освіти має ОК «Дитяча література з основами літературної освіти». Мусимо констатувати той факт, що медіаосвітній потенціал цього ОК реалізується несистемно: часто його зміст зосереджено на літературознавчому аналізі текстів, тоді як питання їх медіаінтерпретації, розвитку критичного аналізу медіапродукції та створення власних медіатекстів здобувачами вищої освіти залишаються недостатньо опрацьованими, що зумовлює потребу в теоретичному обґрунтуванні та методичному забезпеченні інтеграції медіаосвітнього складника в ОК «Дитяча література з основам літературної освіти».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному науковому дискурсі питання медіаосвіти представлено в працях Дж. Гербнера, Д. Бакінгема, Г. Дженкінса, де обґрунтовано концепції критичного аналізу медіа, розвитку медіакультури та участі в цифровому середовищі. Значний внесок у розроблення теорії медіаграмотності здійснено Р. Хоббс, зокрема визначено структуру цифрової та медіаграмотності в освітньому контексті.

Теоретико-методологічні засади медіаосвіти в Україні розроблено в дослідженнях Л. Найдьонової, О. Волошенюк, Т. Іванової, В. Іванова, Г. Онкович. У їхніх працях обґрунтовано психологічні механізми

медіасоціалізації особистості та модель медіакультури; розкрито практичні аспекти формування навичок аналізу медіатекстів; акцентовано увагу на розвитку медіадидактики як складника професійної підготовки педагога. Психолого-педагогічні аспекти проблеми медіаосвіти розглядаються в працях І. Дічківської, О. Квашук, Л. Масол, О. Невмержицької, Д. Попової, Ю. Усова, С. Шандрук та ін. Ця тема знайшла відображення у працях філологічного спрямування (М. Андрющенко, Л. Городенко, К. Кошак, І. Пенчук, Н. Темех).

Наталією Марченко здійснено огляд українських літературних онлайн-ресурсів для маленьких читачів (Марченко, 2011), що мають задовольнити не тільки їхні запити, а і керівників дитячого читання, письменників, критиків і науковців, ілюстраторів і видавців. У статті В. Кизилової визначено потенціал літератури для дітей та юнацтва як цифрового тексту в контексті реалізації стратегії розвитку читання, розкрито можливості її використання в сучасному освітньо-інформаційному середовищі (Кизилова, 2023).

Усе ж аналіз наукових джерел засвідчує, що питання цілісного осмислення медіаосвітнього потенціалу дитячої літератури як інтегративного ресурсу формування медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи залишаються недостатньо розробленими. Наявний науковий доробок створює теоретичне підґрунтя для дослідження, проте потребує подальшого розвитку в аспекті комплексного обґрунтування та практичної реалізації медіаосвітнього ресурсу ОК у професійній підготовці бакалаврів спеціальності «Початкова освіта».

Мета статті – обґрунтувати медіаосвітній потенціал ОК «Дитяча література з основами літературної освіти», визначити методичні умови його реалізації у професійній підготовці бакалаврів спеціальності «Початкова освіта».

У статті використано загальнонаукові (системний аналіз та узагальнення літератури з проблеми, теоретичне осмислення наукової думки з метою аналізу досліджуваної проблеми, обґрунтування і створення системи роботи); *емпіричні* (спостереження за процесом навчання, аналіз занять тощо) *методи*

дослідження. Робота здійснювалась на основі положень системного підходу як методологічного способу пізнання соціальних та педагогічних фактів, явищ, процесів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі медіаосвіти визначається як навчання теорії та практичних умінь для опанування сучасних мас-медіа, розглядуваних як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці (Медіаосвіта та медіаграмотність, 2014, с. 8). У «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» медіаграмотність визначено як сукупність мотивів, знань, умінь і навичок, що дають змогу особистості ефективно взаємодіяти з медіапростором, критично осмислювати інформацію та протистояти маніпулятивним впливам (Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, 2016). На думку науковців, впроваджувати медіаосвіту у вищу школу доцільно двома шляхами: 1) через розробку окремої навчальної дисципліни, 2) через інтеграцію медіаграмотності з іншими дисциплінами програми підготовки фахівців у ЗВО (Залюбівська, 2019).

З огляду на специфіку професійної підготовки бакалаврів спеціальності «Початкова освіта» медіаграмотність майбутнього вчителя доцільно розглядати як багатокомпонентну структуру, що охоплює когнітивний, оцінно-критичний, творчо-продуктивний та педагогічний компоненти та спрямована на формування *медіакомпетентності*: вміння орієнтуватися в медіапросторі; аналізувати професійне медіаполе й медіаспоживання; визначати джерела медіатекстів, їх контекст; інтерпретувати медіатексти й цінності; усвідомлення, що медіа збагачує реальність, професійний простір медіаспоживача.

Когнітивний компонент передбачає систему знань про природу медіатексту; специфіку функціонування цифрових медіа; механізми впливу інформації на свідомість; особливості дитячого медіаконтенту. У контексті освітнього компонента «Дитяча література з основами літературної освіти» цей компонент реалізується через вміння здійснювати аналіз і інтерпретацію художнього тексту як медіатексту;

виявлення авторської позиції; визначення інтермедіальних зв'язків; аналіз вербальних і невербальних кодів. *Оцінно-критичний* компонент пов'язаний зі здатністю перевіряти достовірність інформації; виявляти маніпулятивні прийоми; оцінювати відповідність контенту віковим особливостям дітей; формувати аргументовані судження щодо якості медіапродукту. *Творчо-продуктивний* компонент передбачає перехід від аналізу до створення власних медіапродуктів: буктрейлерів; мультимедійних презентацій; інтерактивних вправ; цифрових освітніх матеріалів. *Педагогічний* компонент передбачає здатність інтегрувати медіаосвітні технології в урок; формування медіаграмотності молодших школярів; створення безпечного інформаційного середовища; організацію рефлексивної діяльності учнів.

Як уже зазначалося вище, література для дітей в умовах цифрового суспільства суттєво змінила свою форму, способи поширення та сприйняття. Наразі вона існує не лише як художнє слово автора, а як комплексний медіатекст, що поєднує різні канали комунікації. Наприклад, загальновідома казка «Ріпка» І. Франка сьогодні – полікодовий медіапродукт, що існує в різних форматах. У традиційному – це короткий ритмізований текст з чіткою композиційною повторюваністю, кумулятивною структурою, виразним дидактичним потенціалом. У медіапросторі представлено професійні версії аудіоказки, аматорські начитування; подкаст-версії; відео з озвученим текстом. У цифровому середовищі наявні 2D-анімації, лялькові мультфільми, навчальні відео, сучасні стилізовані версії для YouTube. Тут текст уже функціонує як візуально-динамічний медіатекст, продукт монтажу, аудіовізуальна інтерпретація.

Отже, один і той самий твір стає полімодальним медіапродуктом, що поєднує текст, зображення, звук, рух, інтерактивність. Новітні формати казки розширюють можливості її вивчення зі здобувачами вищої освіти. Вони аналізують інтонацію та звукове оформлення, досліджують вплив голосу на сприйняття персонажів, порівнюють «тихе читання» й аудіосприйняття, оцінюють якості контенту (темп, дикція, музичний супровід). Під час роботи над казкою можна запропонувати такі аналітичні запитання: як змінюються характери персонажів через візуалізацію? Які акценти посилює режисер? Чи зберігається ідея колективної взаємодії? Чи з'являються нові смисли? На практичному занятті та при підготовці до нього здобувачам можна запропонувати такі завдання: створити мультимедійну презентацію, сценарій для дитячих театралізованих відео, навчальну онлайн-гру тощо.

Вивчення «Ріпки» в такому розширеному форматі дозволяє формувати критичне ставлення до дитячого медіаконтенту, аналізувати якість цифрових адаптацій, навчитися добирати безпечні й педагогічно доцільні ресурси, проєктувати власні медіапродукти (буктрейлер, аудіозапис, інтерактивну вправу), розуміти, як змінюється сприйняття тексту залежно від каналу презентації. У межах ОК «Дитяча література з основами літературної освіти» такий підхід створює реальні умови для формування системної медіаграмотності майбутнього вчителя початкової школи – як споживача, аналітика та творця медіаконтенту.

Медіаосвітній потенціал освітнього компонента «Дитяча література з основами літературної освіти» реалізується через інтеграцію літературознавчої, педагогічної та медіакультурної підготовки майбутніх учителів

Таблиця 1

«Ріпка» І. Франка як комплексний медіатекст

Рівень	Форма	Канал комунікації
Вербальний	друкований текст	книга
Аудіальний	аудіоказка	подкаст, стрімінг
Візуальний	ілюстрація	книжкова графіка
Аудіовізуальний	мультфільм	відеохостинг
Інтерактивний	цифрова гра	додатки, онлайн-платформи

початкової школи. У структурі професійної підготовки бакалаврів спеціальності «Початкова освіта» зазначений ОК забезпечує формування таких *складників медіакомпетентності*: інформаційно-аналітичного (уміння критично оцінювати зміст дитячих медіатекстів); інтерпретаційного (аналіз художнього тексту з урахуванням його медіарепресентацій); креативно-продуктивного (створення власних освітніх медіапродуктів); ціннісно-сміслового (усвідомлення виховного потенціалу дитячої літератури в медіапросторі).

На практичних заняттях з ОК «Дитяча література з основами літературної освіти» (1 курс, бакалаврський рівень, спеціальність «Початкова освіта», ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка») протягом 2024–2025, 2025–2026 н. р. було запроваджено комплекс завдань з метою розвитку медіаграмотності здобувачів вищої освіти. Експериментальною роботою було охоплено 27 здобувачів (15 – у 2024–2025 н.р. та 12 у 2025–2026 н.р., перший семестр). Показниками медіаграмотності відповідно до 4 критеріїв стали:

1. Когнітивний критерій: знання про медіатексти, уміння аналізувати художній текст як медіатекст.

2. Оцінно-критичний критерій: здатність виявляти маніпуляції, критично оцінювати дитячий контент.

3. Творчо-продуктивний критерій: уміння створювати буктрейлери, мультимедійні матеріали, інтерактивні завдання.

4. Педагогічний критерій: здатність інтегрувати медіаосвітні елементи в структуру уроку.

Нижче подано приклади вправ і завдань, які було використано нами в межах ОК «Дитяча література з основами літературної освіти» при вивченні творів новітньої української літератури для дітей та юнацтва з метою формування складників медіакомпетентності. Завдання сформульовано з урахуванням підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Подані в таблиці приклади навчальних завдань засвідчують, що медіаосвітній потенціал освітнього компонента «Дитяча література

з основами літературної освіти» реалізується системно й поетапно – через поєднання аналітичної роботи з медіатекстами, інтерпретації художніх образів у різних форматах репрезентації, створення власних освітніх медіапродуктів і ціннісної рефлексії щодо змісту дитячого читання в цифровому середовищі. Важливо, що кожен твір розглядається не лише як літературний текст, а як елемент ширшого медіапростору (відеоадаптації, буктрейлери, електронні версії, читацькі платформи, інтерактивні ресурси тощо). Такий підхід забезпечує формування цілісного бачення дитячої літератури як полікодового культурного феномена.

Реалізація інформаційно-аналітичного, інтерпретаційного, креативно-продуктивного та ціннісно-сміслового компонентів медіакомпетентності безпосередньо корелює з вимогами Стандарту вищої освіти за спеціальністю А 3 «Початкова освіта». Зокрема, запропоновані види діяльності сприяють розвитку інтегральної компетентності майбутнього вчителя як здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання організації освітнього процесу в початковій школі в умовах інформаційного суспільства. Водночас формуються загальні компетентності (критичне мислення, інформаційно-комунікаційна грамотність, уміння працювати з різними джерелами інформації, здатність до самоосвіти) та фахові компетентності (методична, предметна, проєктувальна, виховна, здатність до використання інноваційних технологій навчання).

Окрім наведених у таблиці, нами було застосовано й інші завдання відповідно до програми і змісту ОК «Дитяча література з основами літературної освіти» (Кизилова, 2025), апробовані у процесі навчальної діяльності протягом 2024–2026 р.р. в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (робота на практичних заняттях, самостійна робота здобувачів), як от: критичний аналіз буктрейлера на відповідність авторському задуму твору, експертиза читацьких відгуків і рецензій щодо аргументованості й маніпулятивності, аналіз ілюстративних інтерпретацій одного твору різними художниками, створення цифрового коміксу за сюжетом книги,

Таблиця 2

Приклади завдань щодо формування складників медіакомпетентності

Назва твору	Інформаційно-аналітичний компонент	Інтерпретаційний компонент	Креативно-продуктивний компонент	Ціннісно-смысловий компонент
І. Андрусяк «Стефа і її Чакалка»	Проаналізувати буктрейлер або відеоогляд книги: визначити цільову аудиторію, маніпулятивні прийоми, відповідність змісту твору	Порівняти текстові характеристики Чакалки з її візуальними образами в ілюстраціях/анімаційних інтерпретаціях	Створити власний буктрейлер (1–2 хв.) для молодших школярів	Обговорити проблему страхів дитини та способи їх подолання в сучасному медіасередовищі
І. Андрусяк «Третій сніг»	Знайти онлайн-рецензії та визначити, які інтерпретації домінують; оцінити достовірність джерел	Проаналізувати символіку снігу та її відображення в ілюстраціях	Розробити інтерактивну презентацію до уроку читання	Обговорити теми родинного тепла, емпатії та їх актуальність у цифровому суспільстві
З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»	Проаналізувати туристичні блоги/відео, що згадують твір; визначити освітню цінність контенту	Порівняти художній опис історичних пам'яток із їхніми фото/відео в інтернеті	Створити віртуальний маршрут «стежками героїв» (Google-карта або інтерактивний плакат)	Дискусія про формування національної ідентичності через літературу й медіа
В. Рутківський «Сторожова застава»	Порівняти роман і його екранізацію – Сторожова застава: визначити зміни сюжету	Проаналізувати трансформацію образу головного героя в тексті та фільмі	Розробити сценарій короткого відеофрагмента за мотивами розділу	Обговорити образ героїзму та історичної пам'яті в масовій культурі
В. Рутківський «Ганнуся»	Здійснити аналіз електронних версій тексту (якість оцифрування, доступність)	Дослідити художні засоби створення психологічного портрета героїні	Створити подкаст-роздум від імені персонажа	Обговорити моральний вибір і відповідальність у контексті сучасних медіанаративів
Г. Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»	Проаналізувати різні ілюстративні версії книги; визначити їхній вплив на сприйняття	Інтерпретувати алегоричні образи Недоладії в контексті сучасних соціальних явищ	Створити цифровий комікс за мотивами твору	Дискусія про відповідальність за власні вчинки в реальному та віртуальному просторі
Л. Воронина «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9»	Проаналізувати дитячі форуми/відгуки; визначити рівень критичності суджень	Порівняти образ страху в тексті та його візуальні репрезентації	Створити соціальний відеоролик «Як подолати страх»	Обговорити проблему булінгу та психологічної безпеки в медіапросторі
Т. Стус «Як не заблукати в Павутинні»	Проаналізувати приклади фейкових сайтів; визначити ознаки маніпуляції.	Інтерпретувати метафору «павутиння» як символ цифрового середовища.	Розробити пам'ятку для молодших школярів «Правила безпечного інтернету».	Рефлексивна дискусія про цифрову відповідальність та медіагігієну.

розроблення віртуального маршруту «стежками героїв» із використанням онлайн-карт, підготовка соціального відеоролика за проблематикою твору, укладання пам'ятки з медіабезпеки на основі змісту книги, розроблення дидактичних медіазавдань для інтегрованого уроку читання й медіаграмотності, підготовка висновку щодо педагогічної доцільності

використання конкретного медіаресурсу в початковій школі.

Отримані на кінець семестрів результати навчальної діяльності підтверджують ефективність впровадженої системи. Найбільш суттєві позитивні зміни відбулися за творчо-продуктивним та педагогічним критеріями. Здобувачі продемонстрували підвищення якості

аналізу медіатекстів; здатність аргументовано оцінювати дитячий контент; готовність до інтеграції медіаосвітніх технологій у майбутню професійну діяльність. Системна інтеграція медіаосвітніх завдань у зміст освітнього компонента «Дитяча література з основами літературної освіти» сприяє підвищенню рівня медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи. Реалізація інтермедіального аналізу, творчих медіапроектів і педагогічного моделювання забезпечує формування когнітивного, оцінно-критичного, творчо-продуктивного та педагогічного компонентів у їхній єдності.

Висновки. Таким чином, медіаграмотність майбутнього вчителя початкової школи – важлива в сучасних реаліях інтегративна професійна якість, що поєднує аналітичні, критичні, творчі та педагогічні вміння в умовах цифрового освітнього середовища. Дитяча література в умовах цифровізації набуває ознак медіатексту, оскільки функціонує у різних форматах та характеризується інтермедіальністю. Аналіз художніх текстів, внесених до програми ОК

«Дитяча література з основами літературної освіти», засвідчив значний потенціал інтеграції вербальних і візуальних кодів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. За умови використання медіапродукції та розроблених і апробованих завдань з її використанням ОК постає не лише як засіб формування читацької культури майбутніх педагогів, а й як ефективний інструмент їх медіаосвітньої підготовки. Інтеграція літературознавчого аналізу з медіакритичною рефлексією та практикою створення освітнього медіаконтенту забезпечує готовність майбутніх учителів початкової школи до реалізації медіаосвітніх завдань у професійній діяльності та до формування медіаграмотності молодших школярів. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні міждисциплінарних модулів із медіаосвіти, створенні цифрових методичних кейсів для майбутніх учителів початкової школи, дослідженні впливу медіаосвітніх технологій на читацьку мотивацію молодших школярів.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти: Постанова № 87 від 21 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенко. Київ : Вища школа, 2016. 40 с.
3. Марченко Н. Дитяча література в інтернеті: де, що і як. Огляд українських літературних онлайн-ресурсів для маленьких читачів. *Media Sapiens*, 6 січня 2011. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/10639/2011-01-06-dytyacha-literatura-v-interneti-de-shcho-i-yak/> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Кизилова В. Література для дітей та юнацтва як цифровий текст у сучасному освітньо-інформаційному середовищі. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. № 2(183). С. 25–34. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2\(183\)-25-34](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2(183)-25-34)
5. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник для студентів педагогічних коледжів / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр Вільної Преси, 2014. 431 с.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2016. 16 с.
7. Залюбівська О. Інструменти медіаграмотності для розвитку критичного мислення, творчого потенціалу та системи цінностей майбутніх викладачів вищої школи. *Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку: збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції*. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019. С. 289–296. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_conf_2019.pdf
8. Кизилова В. Методичні рекомендації до організації роботи над освітнім компонентом «Дитяча література з основами літературної освіти» : навчально-методичний посібник. Лубни, 2025. 65 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11369>

References

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: Postanova № 87 vid 21 liutoho 2018 r. [State Standard of Primary Education: Resolution № 87 dated February 21, 2018]. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (Last accessed: 02.02.2026) [in Ukrainian].

2. Hryshchenko, M. (Ed.) (2016). *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly* [New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform]. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

3. Marchenko, N. (2011). *Dytiacha literatura v interneti: de, shcho i yak. Ohliad ukrainskykh literaturnykh onlain-resursiv dlia malenkykh chytachiv* [Children's literature on the Internet: where, what and how. Review of online Ukrainian literary resources for young readers]. *Media Sapiens*, 6 January 2011. Retrieved from <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/10639/2011-01-06-dytiacha-literatura-v-interneti-de-shcho-i-yak/> (Last accessed: 12.03.2025).

4. Kyzylova, V. (2023). *Literatura dlia ditei ta yunatstva yak tsyfrovyy tekst u suchasnomu osvithno-informatsiinomu seredovyschi* [Literature for Children and Youth as a Digital Text in the Modern Educational and Informational Environment]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 2(183), 25–34. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2\(183\)-25-34](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2(183)-25-34) [in Ukrainian].

5. Ivanov, V. F., & Volosheniuk, O. V. (2014). *Mediaosvita ta mediahramotnist* [Media education and media literacy]. Kyiv: Tsentr Vilnoi Presy [in Ukrainian].

6. *Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia)* [Concept of implementing media education in Ukraine (new edition)]. (2016). Kyiv: Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Zaliubivska, O. (2019). *Instrumenty mediahramotnosti dlia rozvytku krytychnoho myslennia, tvorchoho potentsialu ta systemy tsinnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly* [Media literacy tools for developing critical thinking, creative potential, and value systems of future higher education teachers]. In: *Suchasnyi prostir mediahramotnosti ta perspektyvy yoho rozvytku: zbirnyk statei VII mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii – Collection of articles of the Seventh International Scientific and Methodological Conference: The Modern Space of Media Literacy and Prospects for Its Development*. (pp. 289–296). Kyiv: Tsentr Vilnoi Presy; Akademiia ukrainskoi presy. Retrieved from https://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_conf_2019.pdf [in Ukrainian].

8. Kyzylova, V. (2025). *Metodychni rekomendatsii do orhanizatsii roboty nad osvithnim komponentom “Dytiacha literatura z osnovamy literaturnoi osvity”* [Methodological recommendations for organizing work on the educational component “Children's Literature with the Fundamentals of Literary Education”]. Lubny. Retrieved from <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11369> (Last accessed: 17.02.2026) [in Ukrainian].

Кизилова В. В. Медіаосвітній потенціал освітнього компонента «Дитяча література з основами літературної освіти» у професійній підготовці бакалаврів спеціальності «Початкова освіта»

У статті здійснено теоретичне обґрунтування медіаосвітнього потенціалу освітнього компонента «Дитяча література з основами літературної освіти» у професійній підготовці бакалаврів спеціальності АЗ «Початкова освіта». Визначено актуальність дослідження, що зумовлена потребою формування медіаграмотності майбутніх учителів в умовах цифровізації освітнього середовища та трансформації дитячої літератури в медіатекст. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових підходів уточнено сутність поняття «медіаграмотність майбутнього вчителя початкової школи» та визначено її структуру, що охоплює когнітивний, оцінно-критичний, творчо-продуктивний і педагогічний компоненти. Обґрунтовано розгляд літератури ядля дітей та юнацтва як інтермедіального феномена, що поєднує вербальні й візуальні коди та функціонує в різних форматах (друкованому, електронному, аудіальному, аудіовізуальному). Розроблено модель реалізації медіаосвітнього потенціалу дисципліни, яка передбачає інтермедіальний аналіз творів сучасних українських письменників, створення здобувачами власних медіапродуктів і моделювання медіауроків. Наведено приклади завдань щодо формування складників медіакомпетентності: інформаційно-аналітичного (уміння критично оцінювати зміст дитячих медіатекстів); інтерпретаційного (аналіз художнього тексту з урахуванням його медіарепрезентацій); креативно-продуктивного (створення власних освітніх медіапродуктів); ціннісно-сміслового (усвідомлення виховного потенціалу дитячої літератури в медіапросторі). Констатовано позитивну динаміку рівнів сформованості медіаграмотності здобувачів освіти, що працювали відповідно до розробленої моделі. Доведено, що системна інтеграція медіаосвітніх завдань у зміст освітнього компонента сприяє підвищенню готовності майбутніх учителів початкової школи до формування медіаграмотності учнів. Окреслено перспективи подальших досліджень у напрямі розроблення міждисциплінарних медіаосвітніх модулів.

Ключові слова: здобувач вищої освіти, учитель початкової школи, дитяча література, медіаграмотність, медіаосвіта, медіатекст, інтермедіальність, професійна підготовка, цифрове освітнє середовище.

Kyzylova V. V. Media education potential of the educational component “Children’s Literature with the Fundamentals of Literary Education” in the professional training of bachelor’s degree students majoring in primary education

The article provides a theoretical substantiation of the media education potential of the educational component “Children’s Literature with the Fundamentals of Literary Education” in the professional training of bachelor’s degree students majoring in A3 “Primary Education”. The relevance of the study is determined by the need to develop media literacy in future teachers in the context of the digitalization of the educational environment and the transformation of children’s literature into media text.

Based on the analysis of domestic and foreign scholarly approaches, the essence of the concept “media literacy of a future primary school teacher” has been clarified, and its structure has been defined. It encompasses cognitive, evaluative-critical, creative-productive, and pedagogical components. The study substantiates the consideration of literature for children and youth as an intermedial phenomenon that combines verbal and visual codes and functions in various formats (print, electronic, audio, and audiovisual).

A model for implementing the media education potential of the discipline has been developed. It includes intermedial analysis of works by contemporary Ukrainian writers, students’ creation of their own media products, and the modeling of media-based lessons. Examples of tasks aimed at developing the components of media competence are provided: informational-analytical (the ability to critically evaluate the content of children’s media texts); interpretative (analysis of a literary text taking into account its media representations); creative-productive (creation of original educational media products); and value-semantic (awareness of the educational potential of children’s literature in the media space).

A positive dynamic in the levels of media literacy formation among students who studied according to the developed model has been observed. It has been proven that the systematic integration of media education tasks into the content of the educational component enhances the readiness of future primary school teachers to develop media literacy in their pupils. Prospects for further research include the development of interdisciplinary media education modules.

Key words: higher education student, primary school teacher, children’s literature, media literacy, media education, media text, intermediality, professional training, digital educational environment.

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

УДК 376.4:373.2:159.922.7

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-136-142>

Мартинюк Тетяна Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна.
Martynyuk.Tetyana@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9288-8179>

Павлишина Наталія Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна.
Pavlyshyna.Nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1385-0800>

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ

Постановка проблеми. В умовах реформування сучасної освітньої системи особливого значення набуває практика впровадження програм раннього втручання, спрямованих на попередження вторинних відхилень та стимуляцію базових психічних функцій дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. На сьогодні одним із важливих завдань спеціальної освіти в Україні є раннє виявлення та діагностика порушень інтелектуального розвитку дитини та надання відповідної своєчасної комплексної допомоги.

Важливою основою інтелектуальної діяльності дитини, що забезпечує готовність до подальшого навчання є формування відповідних елементарних математичних уявлень, які є одним із ключових напрямів пізнавального розвитку дитини в цілому. Проте, діти з порушеннями інтелектуального розвитку досить часто мають труднощі формування різноманітних операцій аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, що зумовлює необхідність спеціально

організованої корекційно-розвиткової роботи вже у ранньому віці. У зв'язку з цим, потреба наукового обґрунтування змісту та методів формування елементарних математичних уявлень у системі раннього втручання набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування елементарних математичних уявлень у дітей раннього віку має глибокі теоретичні витоки та представлена у працях українських і зарубіжних науковців (Березовська, 2022; Чеботарьова та ін., 2023; Янкович, 2024). Окремі аспекти навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, зокрема формування логіко-математичної компетентності, висвітлюється у наукових працях таких провідних фахівців, як Лев Виготський, Жан Піаже, Петро Гальперін, Софія Русова та інших дослідників, які обґрунтували закономірності розвитку мислення, механізми формування розумових дій та значення спеціально організованого

навчання для дітей із порушеннями пізнавальної сфери.

У сучасних дослідженнях раннього втручання увага зосереджується переважно на сімейноцентричному підході, міждисциплінарній взаємодії фахівців та інтеграції навчального змісту у природне середовище дитини. Науковці доводять, що ранній початок корекційної роботи сприяє запобіганню вторинним відхиленням у розвитку та створює передумови для формування базових когнітивних структур (О. Гаврилов, І. Гладченко, Н. Королько, О. Ляшенко, О. Чеботарьова та інші).

Мета статті – виявити та проаналізувати психолого-педагогічні умови формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в системі раннього втручання.

Методологія та методи дослідження. Застосовано комплекс психолого-педагогічних методів, зокрема, теоретичних (аналіз і синтез науково-методичної літератури з проблеми раннього втручання та формування математичних уявлень; порівняльний аналіз методик розвитку логіко-математичних умінь у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку), емпіричних (тестування та використання стандартизованих методик для оцінки рівня розвитку логіко-математичних умінь) та методи математичної обробки даних.

Виклад основного матеріалу. Діти раннього віку з порушеннями інтелектуального розвитку характеризуються певними специфічними особливостями, що безпосередньо впливають на формування елементарних математичних уявлень. Серед основних рис можна виділити уповільнений темп засвоєння нового матеріалу, нестійку увагу, обмеженість мовленнєвого розвитку, конкретність мислення та труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків. Крім того, такі діти часто мають знижену здатність до узагальнень, класифікацій та серіації, що є критично важливими для розвитку логіко-математичних умінь.

Зважаючи на зазначені особливості, процес формування математичних уявлень потребує спеціально організованої корекційно-розвиткової роботи, що включає поступове

ускладнення завдань, використання наочно-дійового матеріалу та інтеграцію навчального змісту у повсякденну діяльність дитини. Такий підхід забезпечує активізацію пізнавальної діяльності та створює передумови для формування базових логіко-математичних компетенцій, необхідних для подальшого навчання у школі.

Варто зазначити, що відповідна математична підготовка надає дитині можливість адекватно сприймати навколишнє середовище, орієнтуватися в ньому та виконувати базові арифметичні операції не лише під час навчальної діяльності, а й у процесі гри, трудової, мистецької та соціально-побутової активності (Гладченко, 2021).

Також, розвиток математичних здібностей підвищує зосередженість, організованість та уважність у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а також допомагає формувати навички самообслуговування. Саме завдяки знанням з математики, діти можуть порівнювати та аналізувати різні ситуації, об'єкти і поведінку інших людей, а вивчення чисел, форм, кольорів та інших аспектів позитивно впливає на розвиток пам'яті в цілому (Зобенько, 2024).

Одним із ключових завдань формування елементарних математичних уявлень у дітей є розвиток пізнавального інтересу та позитивного ставлення до математики. Не менш важливим є створення умов для сенсорно-пізнавального розвитку, що передбачає засвоєння дітьми ознак і властивостей предметів, формування уявлень про їх форму, просторове розташування та взаєморозміщення відносно один одного і самої дитини. Такий підхід сприяє оволодінню основними способами пізнання навколишнього світу та закладає підґрунтя для подальшого інтелектуального розвитку (Рябошапка, 2025).

Ефективне засвоєння елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку можливе лише за умови створення спеціально організованого навчально-розвивального середовища. Воно має забезпечувати індивідуальний підхід, активну предметно-діяльнісну та мовленнєво-пізнавальну підтримку, а також системну

взаємодію фахівців і батьків. Саме такі психолого-педагогічні умови виступають ключовим чинником формування базових логіко-математичних компетенцій у дітей раннього віку в системі раннього втручання.

Індивідуальний підхід передбачає врахування фахівцями рівня інтелектуального розвитку дитини, її пізнавальних можливостей, особливостей сенсорного сприймання, темпу діяльності, стану мовлення та емоційно-вольової сфери. Формування математичних уявлень повинно здійснюватися з опорою на зону найближчого розвитку дитини, з поступовим ускладненням змісту та способів діяльності.

Активна предметно-діяльнісна підтримка передбачає формування математичних уявлень через практичні дії з предметами (кубиків, блоків, пірамідок, сортерів, карток, природних об'єктів). Саме активне використання відповідних дидактичних матеріалів забезпечує сенсорну основу для засвоєння понять кількості, величини, форми, просторових відношень, тощо.

Мовленнєво-пізнавальна підтримка передбачає формування математичних понять через систему пояснень, уточнень та закріплення значення слів. Саме активне словесне супроводження дій дитини, за якого фахівець моделює правильні висловлювання, вводить відповідну математичну термінологію, стимулює дитину з порушеннями інтелектуального розвитку до вербалізації власних дій.

Системна взаємодія фахівців і батьків передбачає системну командну роботу психолога, вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда, соціального працівника та інших спеціалістів. Саме комплексний підхід дозволяє врахувати когнітивний, мовленнєвий, емоційний, сенсорний аспекти розвитку дитини. Активне залучення батьків до процесу формування математичних уявлень забезпечує перенесення набутих умінь у повсякденне життя дитини. Батьки отримують рекомендації щодо організації ігор, вправ та побутових ситуацій, у яких дитина може закріплювати математичні навички. Така співпраця підвищує ефективність корекційного впливу та сприяє стабільності результатів.

Таким чином, сукупність зазначених психолого-педагогічних умов створює цілісне розвивальне освітнє середовище, у межах якого формування елементарних математичних уявлень дитиною набуває системного, усвідомленого та результативного характеру.

З метою вивчення особливостей формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в системі раннього втручання було проведено експериментальне дослідження на базі Інклюзивно-ресурсних центрів Волинської області. У дослідженні взяли участь 20 дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого та помірного ступеня віком від 2 до 4 років. Для оцінки ефективності програми раннього втручання та впливу спеціально організованих психолого-педагогічних умов дітей було поділено на дві групи: експериментальну та контрольну, по 10 осіб у кожній. Експериментальна група проходила заняття за корекційно-розвитковою програмою раннього втручання, що включала наочно-дійові, ігрові та інтегровані вправи для формування елементарних математичних уявлень. Контрольна група отримувала традиційне навчання без спеціально структурованої програми розвитку логіко-математичних умінь. Такий розподіл дозволив оцінити вплив психолого-педагогічних умов на динаміку розвитку математичних компетенцій у дітей.

Дослідження було спрямоване на виявлення рівня сформованості базових математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та впливу системи раннього втручання на динаміку розвитку логіко-математичної компетентності.

Для оцінки сформованості елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку застосовувалися стандартизовані методики, спрямовані на перевірку здатності дитини: групувати предмети за певними ознаками (колір, форма, розмір); розташовувати предмети у певному порядку за величиною, довжиною або іншою характеристикою; розуміти співвідношення «більше», «менше»; помічати повторювані закономірності та продовжувати послідовність, тощо.

Для аналізу розвитку математичних умінь дітей відповідно до визначених психолого-педагогічних умов виділялися такі критерії: когнітивний критерій, що характеризується розумінням дитиною поняття кількості, величини, форми та кольору предметів; операційний критерій, що характеризується уміння дитини класифікувати, серіювати та встановлювати логіко-математичні закономірності; пізнавальний критерій, що характеризується здатністю дитини до пояснення своїх дій та використання логіко-математичних понять у повсякденних ситуаціях.

Кожен з запропонованих критеріїв оцінювався на оптимальному, достатньому та критичному рівнях.

Оптимальний рівень характеризується сформованістю основних логіко-математичних уявлень відповідно до вікових можливостей дитини. Дитина впевнено розрізняє кількість, величину, форму та колір предметів, самостійно виконує завдання на класифікацію та серіацію, встановлює прості закономірності, здатна пояснити свої дії та використовує математичні поняття у повсякденних ситуаціях з мінімальною допомогою дорослого.

Достатній рівень виявляється у частковій сформованості математичних уявлень. Дитина розуміє основні ознаки предметів, проте виконує завдання з незначною допомогою дорослого, допускає окремі помилки під час класифікації або встановлення послідовностей.

Вербалізація власних дій є ситуативною та потребує стимулювання.

Критичний рівень характеризується недостатньою сформованістю логіко-математичних умінь. Дитина має труднощі у розрізненні кількості, величини та форми, не може самостійно виконати завдання на групування чи серіацію, не встановлює закономірностей навіть за допомоги дорослого або робить це фрагментарно. Використання математичної лексики відсутнє або несформоване.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що більшість дітей як контрольної так і експериментальної групи мали переважно достатній або критичний рівень сформованості елементарних математичних уявлень (50-60 %), оптимальний рівень на початку експерименту не зафіксовано (рис. 1).

Основними труднощами, які спостерігалися у дітей як контрольної так і експериментальної груп, були нестійка увага, обмежені мовленнєві навички, труднощі у класифікації предметів та встановленні простих закономірностей. Такі показники свідчать про необхідність системного корекційно-розвиткового втручання для стимуляції логіко-математичної компетентності у дітей раннього віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Після завершення формувального етапу експериментальної програми було проведено повторне тестування дітей обох груп з метою оцінки динаміки розвитку елементарних

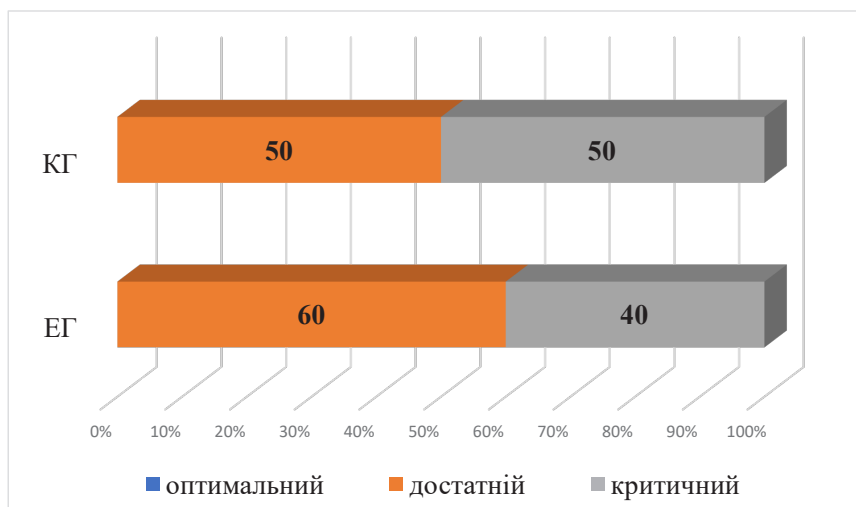

Рис. 1. Результати констатувального етапу дослідження

математичних умінь та визначення ефективності впроваджених психолого-педагогічних умов. Контрольне обстеження здійснювалося із застосуванням тих самих діагностичних методик і критеріїв оцінювання, що й на констатувальному етапі, що забезпечило об'єктивність порівняння результатів та можливість простежити кількісні й якісні зміни у розвитку дітей.

Під час повторної діагностики особлива увага приділялася рівню сформованості когнітивного, операційного та пізнавального критеріїв, зокрема здатності дітей розуміти поняття кількості, величини, форми, здійснювати класифікацію та серіацію предметів, встановлювати прості логіко-математичні закономірності, а також використовувати відповідну лексику у процесі пояснення власних дій. Окрім кількісних показників, аналізувалися якісні зміни: зростання самостійності у виконанні завдань, зменшення потреби у допомозі дорослого, підвищення рівня зосередженості та зацікавленості під час виконання математичних вправ.

Аналіз динаміки показав, що в експериментальній групі спостерігається зростання оптимального рівня сформованості математичних умінь (30 %) та зменшення критичного рівня (з 40 % до 20 %). У контрольній групі зміни були менш вираженими: оптимальний рівень підвищився лише на 10 %, а критичний залишився суттєво представленим (50 %) (рис. 2).

Отримані результати дали змогу визначити ступінь результативності корекційно-розвиткової програми та підтвердити доцільність створення спеціально організованих педагогічних умов у системі раннього втручання для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Висновки. Формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є важливим напрямом роботи в системі раннього втручання. Проведене дослідження підтвердило, що реалізація спеціально організованих психолого-педагогічних умов сприяє підвищенню рівня сформованості логіко-математичних умінь у дітей раннього віку. Застосування індивідуального підходу, наочно-дійових методів навчання та мовленнєво-пізнавальної підтримки забезпечує позитивну динаміку розвитку когнітивної та пізнавальної сфер. Отримані результати доводять ефективність системної корекційно-розвиткової роботи та доцільність її впровадження у практику раннього втручання.

Перспективи подальших досліджень убагачаємо у розробленні та апробації комплексних програм раннього втручання з урахуванням різних ступенів інтелектуальних порушень, а також у вивченні довготривалого впливу сформованих математичних умінь на навчальну адаптацію дітей у закладах дошкільної та початкової освіти.

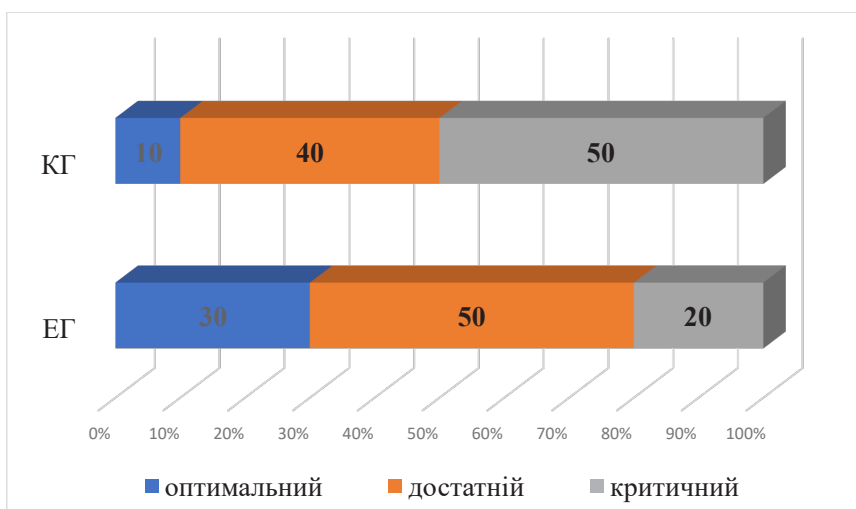

Рис. 2. Результати формувального етапу дослідження

Література

1. Березовська Л. Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 252 с.
2. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, І. В. Бобренко, С. В. Трикоз, О. І. Мякушко, І. В. Сухіна, Н. С. Бабій, Н. П. Цимбалюк, І. Д. Лукачук та ін.; за наук. ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2023. 438 с.
3. Янкович О. І., Гладюк Т. В., Постоліук М. І. Раннє втручання як система підтримки дітей із порушеннями розвитку та їхніх батьків у Польщі. *Педагогічний альманах*. 2024. № 55. С. 227–235. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi55.518>
4. Гладченко І. Корекційна спрямованість занять з формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. № 4. С. 58–67. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.90>
5. Зобенько Н. А., Соловей Ю. О., Миць К. В. Методи роботи щодо формування елементарних математичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з розладами спектру аутизму(РСА). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 215. С. 326–331. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-326-331>
6. Рябошапка О. В. Теоретичні засади формування елементарних математичних уявлень у дошкільників. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 11(41). С. 2900–2910. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-2900-2910](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-2900-2910)

References

1. Berezovska, L. (2022). Teoriia ta metodyka formuvannia elementarnykh matematychnykh uiavlen u ditei doshkilnoho viku [Theory and methodology of forming elementary mathematical concepts in preschool children]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
2. Prohrama rozvytku ditei rannoho ta doshkilnoho viku z intelektualnymy porushenniamy [Development program for early and preschool children with intellectual disabilities]. Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmchenka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Yankovych, O. I., Hladiuk, T. V., & Postoliuk, M. I. (2024). Rannie vtruchannia yak systema pidtrymky ditei iz porushenniamy rozvytku ta yikhnikh batkiv u Polshchi [Early intervention as a support system for children with developmental disabilities and their parents in Poland]. *Pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Almanac*, (55), 227–235. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi55.518> [in Ukrainian].
4. Hladchenko, I. (2021). Korektsiina spriamovanist zaniat z formuvannia elementarnykh matematychnykh uiavlen u ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Correctional orientation of classes on the formation of elementary mathematical concepts in children with intellectual disabilities]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Special Child: Education and Upbringing*, (4), 58–67. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.90> [in Ukrainian].
5. Zobenko, N. A., Solovei, Yu. O., & Myts, K. V. (2024). Metody roboty shchodo formuvannia elementarnykh matematychnykh uiavlen u ditei starshoho doshkilnoho viku z rozladamy spektru autyzmu(RSA) [Methods of work on the formation of elementary mathematical concepts in older preschool children with autism spectrum disorders (ASD)]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences*, (215), 326–331. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-326-331> [in Ukrainian].
6. Riaboshapka, O. V. (2025). Teoretychni zasady formuvannia elementarnykh matematychnykh uiavlen u doshkilnykiv [Theoretical principles of the formation of elementary mathematical concepts in preschoolers]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 11(41), 2900–2910. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-2900-2910](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-2900-2910) [in Ukrainian].

Мартинюк Т. А., Павлишина Н. Б. Формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в системі раннього втручання

У статті розглядається проблема формування елементарних математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в системі раннього втручання. Обґрунтовано значення ранньої діагностики та корекційно-розвиткової роботи для стимуляції когнітивного розвитку, підвищення рівня логіко-математичної компетентності та подальшої адаптації дитини до навчальної діяльності. Окрему увагу приділено психолого-педагогічним умовам, які забезпечують ефективність процесу: індивідуалізація та диференціація навчального впливу з урахуванням вікових та психофізичних особливостей дитини; активна предметно-діяльнісна робота з наочними матеріалами, інтеграція математичних завдань у ігрову, побутову та творчу діяльність;

мовленнєво-пізнавальна підтримка, що передбачає пояснення дій, введення математичної термінології та стимулювання вербалізації; системна взаємодія фахівців різних профілів та активне залучення батьків, що забезпечує перенесення навичок у повсякденне життя дитини. Проведене експериментальне дослідження на виявлення рівня сформованості базових математичних уявлень у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку доводить, що раннє втручання створює сприятливі умови для формування базових математичних компетенцій і загального когнітивного розвитку в цілому, забезпечуючи підготовку до подальшої навчальної діяльності та соціальної адаптації.

Ключові слова: елементарні математичні уявлення, математична компетентність, раннє втручання, діти з порушення інтелектуального розвитку, корекційно-розвиткова робота.

Martyniuk T. A., Pavlyshyna N. B. Formation of elementary mathematical concepts in children with intellectual disabilities in the early intervention system

The article considers the problem of the formation of elementary mathematical concepts in children with intellectual disabilities in the early intervention system. The importance of early diagnostics and corrective and developmental work for stimulating cognitive development, increasing the level of logical-mathematical competence and further adaptation of the child to educational activities is substantiated. Special attention is paid to the psychological and pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the process: individualization and differentiation of educational impact taking into account the age and psychophysical characteristics of the child; active subject-activity work with visual materials, integration of mathematical tasks into game, everyday and creative activities; speech and cognitive support, which involves explaining actions, introducing mathematical terminology and stimulating verbalization; systematic interaction of specialists of various profiles and active involvement of parents, which ensures the transfer of skills into the child's everyday life. An experimental study conducted to identify the level of formation of basic mathematical concepts in children with intellectual disabilities proves that early intervention creates favorable conditions for the formation of basic mathematical competencies and general cognitive development in general, providing preparation for further educational activities and social adaptation.

Key words: elementary mathematical concepts, mathematical competence, early intervention, children with intellectual disabilities, correctional and developmental work.

Дата першого надходження статті до видання: 09.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

УДК 378.147:364-443

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-143-152>

Глядик Богдан Миколайович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна.

glyadykbohdan@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-7498-370X>

СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми. У реаліях сучасного глобалізованого та швидкозмінного світу результативна комунікація виступає однією з ключових передумов стабільного розвитку суспільства, збереження соціальної рівноваги та узгодження взаємодії між різними соціальними спільнотами. Зростання культурної різноманітності, загострення соціальних суперечностей, активне впровадження цифрових комунікаційних технологій і трансформація традиційних соціальних інститутів актуалізують потребу в підготовці фахівців, здатних ефективно функціонувати в системі міжособистісних взаємодій «людина – людина». Водночас успішне виконання цих професійних завдань є неможливим без належного рівня соціокомунікативної компетентності, що забезпечує здатність встановлювати й підтримувати контакт, вести конструктивний діалог, запобігати конфліктам, здійснювати переконувальний вплив, мотивувати та формувати довірливі відносини. У цьому контексті проблема формування соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери набуває особливої актуальності.

У науковій теорії та практиці соціокомунікативна компетентність розглядається як складний багатовимірний психолого-педагогічний феномен, який інтегрує знання

соціальних норм і правил взаємодії, уміння адекватно застосовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, готовність до конструктивної взаємодії з різними соціальними групами та типами особистостей, навички саморегуляції, а також розвиненість емпатії, толерантності й емоційного інтелекту. Вона відзначається гнучкістю, адаптивністю та професійною спрямованістю, оскільки діяльність фахівців соціальної сфери відбувається в умовах підвищеної соціальної відповідальності, емоційного напруження та невизначеності. Разом із тим у системі професійної підготовки нерідко домінує орієнтація на теоретичні й нормативно-правові знання, тоді як розвиток соціокомунікативних умінь здійснюється несистемно й недостатньо цілеспрямовано. Це зумовлює потребу в подальшому поглибленого вивчення соціокомунікативної компетентності фахівців соціальної сфери, адже саме вона є ключовим інструментом: формування довіри, профілактики конфліктів, ефективної міжвідомчої взаємодії, забезпечення якості соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях сучасних науковців висвітлюється широкий спектр проблем, пов'язаних із формуванням соціокомунікативної компетентності фахівців різних галузей у системі вищої

освіти. Зокрема, досліджується зміст і тлумачення поняття «соціально-комунікативна компетентність» у межах сучасної наукової парадигми (Айзенбарт, 2017), особливості розвитку комунікативних здібностей майбутніх спеціалістів у контексті сучасного освітнього процесу (Міщенко, 2019), проблематика становлення комунікативної культури молоді (Обдула, 2019), а також гуманістичні орієнтації в питанні формування комунікативної культури майбутніх фахівців, що дозволить не лише полегшити процес їхньої професійної адаптації, а й сприятиме ефективній реалізації знань, вмінь і навичок спілкуватися й досягати взаєморозуміння при виконанні професійних і соціальних функцій (Поморова, 2019) та підготовки майбутніх соціальних працівників у педагогічних університетах (Годлевська, 2007). При цьому необхідно відмітити, що поняття «соціокомунікативна компетентність соціального працівника – це комплекс знань, навичок та особистісних якостей, що дозволяє ефективно взаємодіяти з людьми, розуміти їхні потреби та проблеми, будувати довірливі стосунки та сприяти соціальній адаптації клієнтів, забезпечуючи якісне надання допомоги та послуг у різноманітних соціальних контекстах, від індивідуальних до групових та громадських» (Глядик, Петришин, Кульчицький, Кульчицький, 2024). Саме тому на сьогодні є необхідним обґрунтування структурних компонентів соціокомунікативної компетентності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання формування соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери і надалі залишається недостатньо розв'язаним. Актуальною є потреба в удосконаленні системи професійної комунікації та соціальної взаємодії фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, медиків, фахівців соціальних служб), що зумовлює необхідність пошуку й упровадження нових методів і організаційно-педагогічних умов, спрямованих на розвиток соціокомунікативної компетентності. У цьому контексті постає потреба у визначенні ключових категорій

соціокомунікативної компетентності та аналізі її структурних складових.

Мета статті полягає у визначенні та аналізі структурних складових соціокомунікативної компетентності фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі на сьогодні представлено широкий спектр компонентів, які відносять до соціокомунікативної компетентності. Зокрема, Л. Березовська виділяє: загальнокультурні компоненти, що передбачають здатність до самонавчання, оволодіння новими знаннями та навичками і їхнє використання на практиці, а також соціальну взаємодію з урахуванням морально-правових і загальнокультурних норм; соціально-особистісні компоненти, що включають здатність до критичного мислення, самовдосконалення, високу мотивацію до професійної діяльності, готовність до соціальної взаємодії, адаптацію до нових ситуацій і професійну мобільність; інструментальні компоненти, що визначають навички роботи з інформацією, її аналізу та презентації результатів; організаційно-управлінські компоненти, що передбачають наявність лідерських якостей, умінь керувати колективом, планувати та організовувати комунікаційні процеси; комунікативно-мовленнєві компоненти, які охоплюють здатність до усної та письмової комунікації рідною та іноземними мовами, володіння засобами професійного спілкування, ведення діалогу та міжособистісної комунікації (Березовська, 2020).

При цьому О. Варецька серед компоненти комунікативної компетентності майбутніх фахівців виділяє соціально-когнітивний, який передбачає усвідомлення соціальної значущості своєї професії, формування уявлень про соціальний світ як ціннісно-культурну, інтелектуальну та етичну систему, а також здатність застосовувати засоби комунікації для поширення морально-етичних і загальнолюдських цінностей у колективах та громадах; комунікативний компонент визначає значущість професійних комунікацій у діяльності фахівця соціальної сфери, охоплюючи здатність налагоджувати ефективні взаємини з клієнтами, колегами, соціальними інституціями, аналізувати і проєктувати комунікативні процеси з урахуванням

соціально-професійного довкілля і потреб громади; організаційно-операційний компонент визначається вмінням планувати, прогнозувати та структурувати комунікативну діяльність, використовувати психолого-педагогічні та комунікативні технології у процесі взаємодії, здійснювати контроль за досягненням цілей соціальної роботи, а також забезпечувати ефективність групових і колективних процесів; рефлексивний компонент охоплює мотивацію до самопізнання, самовдосконалення у соціально-комунікативній сфері, готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень, здатність самостійно аналізувати і вирішувати професійні проблеми (Варецька, 2015).

У дослідженні Н. Василенко, присвяченому формуванню соціокомунікативної компетентності керівників профільних загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної освіти, виділено такі основні компоненти: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-технологічний та професійний. Так, діяльнісно-технологічний компонент визначає компетентність у виконанні професійних завдань, формує здатність застосовувати знання та навички у конкретних соціальних ситуаціях, забезпечує ефективність управлінської та організаційної діяльності; професійний компонент передбачає опанування базових професійних компетенцій, необхідних для виконання соціально значущих функцій; аксіологічний компонент визначає формування духовних, моральних, естетичних і загальнокультурних цінностей особистості, слугує основою мотивації професійних дій, забезпечує реалізацію програми соціальної поведінки та інтеграцію цінностей у професійній діяльності; когнітивний компонент охоплює психологічні процеси пізнання, засвоєння теоретичних знань та усвідомлення сутності професійної діяльності, а також значення розвитку соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери (Василенко, 2014).

Дослідниця О. Ковальова, провівши аналіз наукової літератури, виокремила такі компоненти соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: когнітивний, емоційно-вольовий, ціннісний, мотиваційний, комунікативний та діяльнісний. У свою чергу,

комунікативна компетентність охоплює лінгвістичний, соціолінгвістичний, дискурсивний і прагматичний компоненти. Мотиваційний компонент відображає ціннісне ставлення до людини як до вищої соціальної цінності, прояв співчуття, емпатії, готовності надавати допомогу та підтримку. Когнітивний компонент охоплює процес пізнання особистості клієнта чи колеги, розуміння їхніх потреб, інтересів і психоемоційного стану, а також знання про соціальні структури та процеси у суспільстві, що забезпечує ефективну соціальну взаємодію. Діяльнісний компонент відповідає за вибір адекватних правил поведінки, стратегій та методів спілкування в професійній діяльності. У межах комунікативної компетентності лінгвістичний компонент передбачає знання мови, її фонетичні, лексичні та граматичні особливості; соціолінгвістичний компонент забезпечує застосування мови у різних соціокультурних контекстах; прагматичний компонент цієї компетентності охоплює здатність ефективно використовувати невербальні засоби комунікації (Ковальова, 2018).

До структурних компонентів соціальної компетентності молоді Н. Левус виділяє такі: 1) цілеспрямованості та мотивації: здатність брати на себе персональну відповідальність, контролювати свою діяльність, досягати поставлених цілей, брати участь у прийнятті рішень, планувати, аналізувати та коригувати діяльність; 2) орієнтації на іншу людину: здатність розуміти інших людей, враховувати їхні потреби та погляди, проявляти співпереживання, прогнозувати поведінку оточуючих, контролювати власні емоції; 3) соціальної мобільності: готовність досліджувати соціальне середовище, розвивати професійні компетенції, впроваджувати нові ідеї та технології у професійній діяльності (Левус, 2011).

О. Пасічник вважає, що соціальна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери охоплює такі складники: комунікативну компетентність (знання культурних норм і правил, доцільність висловлювань, здатність варіативно інтерпретувати інформацію, вміння вирішувати і регулювати конфлікти, здатність чітко і повно виражати власні думки),

організаційно-лідерську компетентність (здатність впливати на думки та поведінку колективу або окремих осіб, вміння організовувати ефективну групову взаємодію, домовлятися, брати на себе відповідальність за прийняті рішення; узгоджувати власні дії з цілями групи; управляти міжособистісними відносинами, застосовувати конструктивні способи поведінки в нестандартних ситуаціях, проявляти організаторські здібності) та Я-компетентність (самосвідомість і саморегуляція, рефлексія, самоаналіз, знання власних особливостей, розуміння причин власної поведінки, здатність до саморегуляції емоцій і дій; володіння методами самовираження і саморозвитку; здатність до аналізу та оцінки соціальної ситуації) (Пасічник, 2013).

На думку Л. Романовської, комунікативна компетентність майбутніх соціальних педагогів охоплює чотири компоненти: мотиваційний, когнітивний, особистісний та поведінковий. При цьому мотиваційний компонент визначає потребу у позитивних контактах, мотиви розвитку комунікативних навичок, установку на взаємодію з іншими; когнітивний компонент охоплює соціальне сприйняття, мислення, когнітивний стиль, аналітичні, рефлексивні здібності; особистісний компонент відображає мотиви та прагнення до обміну інформацією, людські цінності, уявлення про співвідношення себе та оточуючих, толерантність, готовність сприймати, оцінювати та діяти в різних соціальних ситуаціях; поведінковий компонент охоплює прояви знання про закони спілкування, особисті якості та емоції учасників взаємодії в реальній комунікації (Романовська, 2013).

О. Низовець структурує комунікативні якості особистості у такі блоки: здатність до повного сприйняття особистості іншої людини, спостережливість і швидка реакція в конкретних ситуаціях; здатність розуміти внутрішні властивості та особливості особистості, проникати в її духовний світ, проявляти психологічну інтуїцію та гуманістичну спрямованість; здатність до емпатії, співпереживання і готовності надати допомогу; здатність до самоаналізу власного психоемоційного стану і поведінки; здатність до самоконтролю

і регуляції процесу спілкування, вміння слухати, встановлювати контакт, вести бесіду, переконувати та викликати довіру у співрозмовника (Низовець, 2011).

Вважаємо, що соціокомунікативна компетентність набуває особливого значення для майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, медиків, фахівців соціальних служб), оскільки вона визначає ефективність взаємодії з клієнтами, колегами, групами і соціальними інститутами. Комунікативні та міжособистісні навички фахівця соціальної сфери сприяють збору достовірної інформації про соціальні потреби, побудові довірливих взаємовідносин, реалізації соціальних проєктів та вирішенню конфліктних ситуацій. Результати досліджень В. Поліщук свідчать, що рівень комунікативної компетентності фахівця прямо корелює з ефективністю соціальної взаємодії та задоволеністю клієнтів. Підвищенню рівня соціокомунікативної компетентності сприяє систематичне навчання, розвиток емпатії, активне застосування методів конструктивної комунікації та навичок міжособистісної взаємодії (Поліщук, 2006).

Оскільки соціокомунікативна компетентність складається з двох взаємопов'язаних частин – соціальної та комунікативної – необхідно розглядати структуру не лише комунікативного, але й соціального компонентів. Ефективна діяльність у професійному середовищі та соціальному оточенні залежить від соціальної компетентності фахівця, яка охоплює комплекс знань, умінь і навичок, що визначають поведінку у різноманітних соціальних та професійних ситуаціях. Дослідження О. Карпенко показують, що рівень соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери залежить від професійної активності, участі в наукових і практичних заходах, а також від педагогічної та волонтерської діяльності. Високий рівень сформованості соціальної компетентності спостерігається у студентів, які активно долучаються до досліджень, соціальних проєктів та практичної діяльності в суспільних інституціях (Карпенко, 2007).

Вивчаючи формування соціальної компетентності майбутніх психологів, науковці

А. Стьопкіна та І. Трубник виділяють такі компоненти: когнітивний, пов'язаний із сукупністю соціальних знань і навичок; поведінковий, що охоплює здатність співпрацювати, набувати соціальний досвід, функціонувати відповідно до вимог суспільства; ціннісно-мотиваційний, який пов'язаний із соціальними цінностями, потребами, інтересами та мотиваційними орієнтаціями у міжособистісних взаємодіях (Стьопкіна, Трубник, 2021).

Узагальнюючи досвід авторів-дослідників науковців, можна означити структурні складові соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, якими на нашу думку є мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, соціально-перцептивний та комунікативний компоненти.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент визначається системою цінностей, мотивів, потреб, інтересів, соціальних установок, ціннісних орієнтацій та сформованими психологічними характеристиками особистості майбутнього соціального фахівця, що забезпечують ефективну професійну діяльність та взаємодію з клієнтами, колегами та соціальним оточенням. При цьому дослідниця Л. Петришин стверджує, що «мотивація майбутнього фахівця соціальної сфери може бути зовнішньою, що стимулює діяльність через керівництво, колектив або адміністративні стимули, та внутрішньою, що спрямована на усвідомлення значущості професійної праці і її соціальної цінності» (Петришин, 2013, с. 147).

Слід враховувати, що діяльність сучасного фахівця соціальної сфери характеризується низкою ціннісних орієнтацій, які забезпечують успішну реалізацію професійних функцій, сприяють розвитку професійної культури, інтегрують професіоналізм та внутрішні ціннісні характеристики особистості. Духовно-моральне підґрунтя діяльності охоплює емоційне співчуття, чесність, чуйність, толерантність, ввічливість, взаємодопомогу та повагу до інших. До цього переліку віднесемо й гуманістичні та етичні принципи, цінність життя та добробуту людини. Вказане передбачає розвиток у здобувачів освіти ціннісно-гуманістичного світогляду, готовності до соціальної

взаємодії, прагнення до саморозвитку та ефективного вирішення соціальних проблем. Звідси закономірно слідує, що підвищення рівня соціокомунікативної компетентності має базуватися на внутрішній мотивації та усвідомленні студентами значущості цієї характеристики для професійної діяльності. Основними завданнями науково-педагогічних працівників є: залучення студентів до проблеми формування соціокомунікативної компетентності, розвиток прагнення до особистісного та професійного самовдосконалення, формування позитивної установки до міжособистісної взаємодії, сприяння усвідомленню студентами своєї професійної ролі та функцій у соціумі, розвиток загальної комунікативної культури, створення позитивної навчальної атмосфери, яка стимулює ініціативу та активну участь у практичних завданнях (Стрельбицька, 2019).

2. Емоційно-вольовий компонент соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери охоплює вольові якості, які сприяють ефективній професійній діяльності та взаємодії з клієнтами, колегами та соціальним оточенням. До таких якостей належать рішучість, впевненість у собі, самостійність, незалежність, ініціативність, сміливість, самоорганізація, зібраність, цілеспрямованість, врівноваженість, емоційна стійкість та ін. Такі якості-характеристики дають змогу фахівцеві соціальної сфери ефективно реагувати на різноманітні соціальні та професійні ситуації, вирішувати конфлікти та підтримувати продуктивне спілкування. Враховуючи, що діяльність фахівця соціальної сфери пов'язана зі значним інформаційним і емоційним навантаженням, важливим є ставлення спеціаліста до власного психічного та фізичного здоров'я. Добре регульовані емоційні стани сприяють не лише ефективній взаємодії з клієнтами та колегами, а й забезпечують працездатність та успішне виконання професійних завдань. Зокрема, професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає формування навичок зняття емоційного стресу, розвитку умінь вирішення конфліктних ситуацій, а також формування позитивного ставлення до професії, колег та клієнтів, що проявляється у толерантності,

гуманності та емпатії. Дослідник О. Лісовець відзначає, що розвитку вольових якостей сприяє впевненість у власних силах, організація навчального процесу, що передбачає формування емоційного досвіду, надання здобувачам освіти самостійності, уваги та поваги з боку педагогів. Найбільш ефективними методами є формування навичок подолання труднощів, стимулювання позитивного ставлення до навчання та професії, систематичне накопичення досвіду діяльності, що потребує залучення вольових зусиль. У процесі формування емоційно-вольової сфери у студентів розвиваються такі особистісні якості, як відповідальність за власну поведінку, самоконтроль у складних ситуаціях, емоційна стійкість, дотримання правил та порядок, самооцінка власної поведінки з огляду на суспільні потреби, а також здатність мобілізувати ресурси для виконання завдань (Лісовець, 2018, с. 254–256).

3. Соціально-перцептивний компонент соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери охоплює сукупність знань про особливості психоемоційної діяльності людей, механізми формування відчуттів і сприйняття соціальних явищ, а також умінь розпізнавати і розуміти емоційний стан оточуючих. Вказане передбачає здатність вислухати співрозмовника, адекватно оцінити отриману інформацію та дати конструктивну відповідь, а також демонструвати повагу до поглядів, потреб і цінностей інших людей. Перцепція або сприйняття – це «процес відображення у свідомості людини об'єктів, явищ, процесів і ситуацій, що впливають на органи чуття. Відчуття формують базу, на основі якої розвивається сприйняття, яке є складнішим процесом, що забезпечує пізнання навколишнього середовища та формування цілісного образу предметів, явищ чи соціальних ситуацій» (Москаленко, 2008, с. 264). Для перцепції характерна предметність, що визначає відношення образів сприйняття до конкретних об'єктів, процесів або явищ дійсності. Вибірковість перцептивної діяльності проявляється у виокремленні певних об'єктів порівняно з іншими, що залежить від умов, у яких перебуває особистість, її досвіду, потреб, інтересів

і мотивів. Незважаючи на безпосередній вплив об'єкта на органи чуття, перцептивні образи завжди осмислюються, що передбачає розуміння сутності явища, аналіз, узагальнення та порівняння з уже відомими об'єктами.

Соціально-перцептивний компонент є невід'ємною частиною професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки їхня діяльність передбачає тісну взаємодію з різними соціальними групами, потребує розуміння емоційного стану клієнтів, здатності до співчуття та побудови конструктивного діалогу. Важливим є формування у студентів умінь збирати інформацію про потреби, переживання і соціальний контекст життя клієнтів, що сприяє пошуку ефективних шляхів вирішення соціальних проблем. Оскільки соціально-перцептивна компетентність визначає здатність майбутніх фахівців соціальної сфери до ефективної міжособистісної взаємодії, побудови довіри, забезпечення підтримки та збереження психологічного комфорту клієнтів, то вважаємо, що такі професійні якості, як гнучкість комунікації, толерантність, емпатійність і рефлексивність, також забезпечують конструктивні соціальні взаємодії, сприяють пошуку рішень і підтримці соціального добробуту клієнтів.

4. Комунікативний компонент соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери являє собою інтегративну структуру професійних умінь і навичок, спрямованих на ефективну взаємодію з людьми у різних соціальних контекстах. Основою цього компонента є розвиток здатності до цілеспрямованого та усвідомленого спілкування, що охоплює як вербальні, так і невербальні засоби передачі інформації. Володіння невербальними засобами комунікації забезпечує більш ефективну взаємодію та дає змогу фахівцеві соціальної сфери адекватно сприймати сигнали оточуючих.

Консультування як складова комунікації соціального працівника, як доводить Л. Романовська, охоплює умінь організувати професійне спілкування таким чином, щоб воно сприяло аналізу проблем клієнта, визначенню шляхів їх вирішення, а також мотивації до активної участі у процесі змін. Консультативна

взаємодія вимагає поєднання вербальних, невербальних і перцептивних навичок для досягнення ефективності. Зокрема, аргументація та переконання постають ключовими навичками, що дають змогу майбутньому фахівцеві соціальної сфери обґрунтовано представити власні ідеї, пропозиції або рекомендації, враховуючи інтереси та потреби інших учасників комунікаційного процесу; уміння обирати відповідні аргументи і подавати їх у структурованій формі підвищує ефективність професійної взаємодії; управління конфліктами передбачає здатність фахівця ідентифікувати причини конфлікту, прогнозувати його розвиток, вчасно реагувати на емоційні прояви учасників та застосовувати конструктивні стратегії врегулювання. Управління конфліктами також охоплює уміння підтримувати емоційний контроль, зберігати повагу до інших і досягати компромісу; налагодження контакту передбачає здатність встановлювати довірливі стосунки, створювати сприятливу атмосферу для обміну інформацією та співпраці, адаптувати комунікативні стратегії до різних соціальних груп і культурних контекстів; гнучкість у спілкуванні дає змогу фахівцеві соціальної сфери оперативно реагувати на зміну ситуації, коригувати стиль комунікації та підходити до співрозмовників, що сприяє ефективному досягненню професійних цілей; толерантність та адаптивність забезпечують

здатність приймати відмінності у цінностях, поглядах, поведінці та емоціях інших людей, що є важливим для побудови професійних відносин у соціальній роботі (Романовська, 2013, с. 258–262).

Висновки. Отож соціокомунікативна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери, являється інтегративною властивістю, що забезпечує ефективну взаємодію з різними соціальними групами та індивідами та охоплює сукупність знань, умінь, навичок, цінностей і мотиваційних орієнтацій, що дають змогу усвідомлено і компетентно реалізовувати свої функції в професійній діяльності, встановлювати та підтримувати міжособистісні контакти, враховувати соціальні та культурні особливості оточення, ефективно вирішувати конфліктні ситуації, демонструвати емпатію, толерантність і професійну відповідальність. Для фахівців соціальної сфери (соціальних працівників, педагогів, психологів, фахівців служб у справах дітей) вона є базовою професійною якістю, саме тому без належного рівня розвиненої соціокомунікативної компетентності неможливо реалізувати гуманістичні принципи соціальної роботи та забезпечити реальний захист прав людини. Перспективами подальших досліджень в означеному напрямі є визначення організаційно-педагогічних умов формування соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Література

1. Айзенбарт М. М. Сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3(44.3), квітень. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/1.pdf>
2. Березовська Л. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 412 с.
3. Варецька О. В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 630 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0515U000811>
4. Василенко Н. В. *Наукові засади розвитку професійної соціокомунікативної компетентності керівників профільних загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної освіти* : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 40 с.
5. Годлевська Д. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 20 с.
6. Глядик Б., Петришин Л., Кульчицький В., Кульчицький Т. Сутність соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Освітня аналітика України*. 2024. № 1(27). С. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-1-34-45>
7. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 374 с.

8. Ковальова О. А. Психологічні особливості розвитку соціально-комунікативної компетентності вчителів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Переяслав-Хмельницький, 2018. 203 с.
9. Левус Н. І. Чинники соціально-комунікативної компетентності молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. № 27. С. 180–189.
10. Лісовець О. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія. Київ ; Ніжин : Лисенко М. М., 2018. 344 с.
11. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
12. Міщенко І. В. Розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців в умовах сучасного навчального процесу. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: зб. матеріалів конф.* / за ред. О. А. Удалової. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 130–132.
13. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 23 с.
14. Обдула Т. М. Проблема формування у молодого покоління комунікативної культури. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: зб. матеріалів конф.* / за ред. О. А. Удалової. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 139–144.
15. Пасічник О. О. Формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2013. 278 с.
16. Петришин Л. Й. Мотивація як провідний чинник формування креативності майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 29. С. 146–150. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c139fe36-d446-4775-aff9-84a83927691d/content>
17. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2006. 454 с.
18. Поморова Н. А. Особливості формування комунікативних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: зб. матеріалів конф.* / за ред. О. А. Удалової. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 370–375. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c61a7efd-dc38-45e0-8ac3-0cd5d1c482ec/content>
19. Романовська Л. І. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі оволодіння технологією соціально-педагогічного консультування. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 19. С. 257–263. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e10f578-af95-41a1-a735-d1fb54e21ff8/content>
20. Стрельбицька С. М. Формування базових компетентностей майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2019. 318 с.
21. Стьопкіна А. С., Трубник І. В. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1(100). С. 247–256. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-247-256>

References

1. Aizenbart, M. M. (2017). Sutnist poniattia "sotsialno-komunikativna kompetentsiia" v suchasni naukovi paradymy [The essence of the concept of "social and communicative competence" in the modern scientific paradigm]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4.3(44.3). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/1.pdf> [in Ukrainian].
2. Berezovska, L. (2020). Formuvannia komunikativno-movlennievoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of communicative and speech competence of social workers in the process of professional training]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
3. Varetska, O. V. (2015). Teoretychni i metodychni zasady rozvytku sotsialnoi kompetentnosti vchytelia pochatkovoї shkoly u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Theoretical and methodological principles of developing social competence of primary school teachers in the system of postgraduate education]. *Doctor's thesis*. Kyiv. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0515U000811> [in Ukrainian].
4. Vasylenko, N. V. (2014). Naukovi zasady rozvytku profesiinoi sotsiokomunikativnoi kompetentnosti kerivnykiv profilnykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv u systemi pisliadyplomnoi osvity [Scientific principles of developing professional socio-communicative competence of heads of specialized general secondary education institutions in the system of postgraduate education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Hodlevska, D. M. (2007). Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh pedahohichnoho universytetu [Formation of communicative competence of future

social workers in the conditions of a pedagogical university]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Hliadyk, B., Petryshyn, L., Kulchytskyi, V., & Kulchytskyi, T. (2024). Sutnist sotsiokomunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [The essence of socio-communicative competence of future specialists in the social sphere]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*, 1(27), 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-1-34-45> [in Ukrainian].

7. Karpenko, O. H. (2007). Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity: naukovo-metodychnyi ta orhanizatsiino-tekhnologichnyi aspekty [Professional training of social workers in university education: scientific-methodical and organizational-technological aspects]. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

8. Kovalova, O. A. (2018). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti vchyteliv [Psychological features of the development of social and communicative competence of teachers]. *Candidate's thesis*. Pereiaslav-Khmelnitskyi [in Ukrainian].

9. Levus, N. I. (2011). Chynnyky sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti molodi [Factors of social and communicative competence of youth]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studies in social and political psychology*, (27), 180–189 [in Ukrainian].

10. Lisovets, O. V. (2018). Formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of social and legal competence of future social workers]. Kyiv; Nizhyn: Lysenko M. M. [in Ukrainian].

11. Moskalenko, V. V. (2008). Sotsialna psykholohiia [Social psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

12. Mishchenko, I. V. (2019). Rozvytok komunikatyvnykh zdibnostei maibutnikh fakhivtsiv v umovakh suchasnoho navchalnoho protsesu [Development of communicative abilities of future specialists in the conditions of the modern educational process]. In: *Sotsialno-pedahohichni osnovy rozvytku osobystosti v suchasnykh umovakh komunikatsii – Socio-pedagogical foundations of personality development in modern communication conditions: experience, problems, prospects*. (pp. 130–132). Dnipro: ZHURFOND [in Ukrainian].

13. Nyzovets, O. A. (2011). Osobystisni determinanty rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv [Personal determinants of the development of communicative competence of future psychologists]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

14. Obdula, T. M. (2019). Problema formuvannia u molodoho pokolinnia komunikatyvnoi kultury [The problem of forming communicative culture among the younger generation]. In: *Sotsialno-pedahohichni osnovy rozvytku osobystosti v suchasnykh umovakh komunikatsii*. (pp. 139–144). Dnipro: ZHURFOND [in Ukrainian].

15. Pasichnyk, O. O. (2013). Formuvannia profesiinykh komunikatyvnykh umin maibutnikh sotsialnykh pedahohiv zasobamy navchalnykh treninhiv [Formation of professional communicative skills of future social pedagogues by means of educational trainings]. *Candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].

16. Petryshyn, L. Y. (2013). Motyvatsiia yak providnyi chynnyk formuvannia kreatyvnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u VNZ [Motivation as a leading factor in the formation of creativity of future social pedagogues in higher education institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, (29), 146–150. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c139fe36-d446-4775-aff9-84a83927691d/content> [in Ukrainian].

17. Polishchuk, V. A. (2006). Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv v umovakh neperervnoi osvity [Theory and methodology of professional training of social pedagogues in the system of lifelong education]. *Doctor's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].

18. Pomorova, N. A. (2019). Osoblyvosti formuvannia komunikatyvnykh kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia [Peculiarities of forming communicative competencies of future service sector specialists]. In: *Sotsialno-pedahohichni osnovy rozvytku osobystosti v suchasnykh umovakh komunikatsii – Socio-pedagogical foundations of personality development in modern communication conditions: experience, problems, prospects: a collection of conference materials*. (pp. 370–375). Dnipro: ZHURFOND. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c61a7efd-dc38-45e0-8ac3-0cd5d1c482ec/content> [in Ukrainian].

19. Romanovska, L. I. (2013). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u protsesi ovodolodnennia tekhnolohiieiu sotsialno-pedahohichnoho konsultuvannia [Development of communicative competence of future social pedagogues in the process of mastering social-pedagogical counseling technology]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*, (19), 257–263. Retrieved from <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e10f578-af95-41a1-a735-d1fb54e21ff8/content> [in Ukrainian].

20. Strelbytska, S. M. (2019). Formuvannia bazovykh kompetentnostei maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of basic competencies of future social workers in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

21. Stopkina, A. S., & Trubnyk, I. V. (2021). Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Formation of socio-communicative competence of future specialists in the social sphere]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of a personality: methodology, theory and practice*, 1(100), 247–256. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-247-256> [in Ukrainian].

Глядик Б. М. Структурні складові соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери

У статті проаналізовано ключові характеристики соціокомунікативної компетентності та здійснено аналіз її структурних складових. Наголошено, що соціокомунікативна компетентність розглядається як складний багатовимірний психолого-педагогічний феномен, який інтегрує знання соціальних норм і правил взаємодії, уміння адекватно застосовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, готовність до конструктивної взаємодії з різними соціальними групами та типами особистостей, навички саморегуляції, а також розвиток емпатії, толерантності й емоційного інтелекту. Подано авторське трактування соціокомунікативної компетентності, як комплексу знань, навичок та особистісних якостей, що дозволяє ефективно взаємодіяти з людьми, розуміти їхні потреби та проблеми, будувати довірливі стосунки та сприяти соціальній адаптації клієнтів, забезпечуючи якісне надання допомоги та послуг у різноманітних соціальних контекстах, від індивідуальних до групових та громадських. Конкретизовано, що ефективна діяльність майбутніх фахівців соціальної сфери у професійному середовищі та соціальному оточенні залежить від соціокомунікативної компетентності фахівця, яка охоплює комплекс знань, умінь і навичок, що і визначають поведінку у різноманітних соціальних та професійних ситуаціях.

Окреслено взаємопов'язані структурні складові соціокомунікативної компетентності: мотиваційно-ціннісний, який спрямовує діяльність фахівця на реалізацію професійних і гуманістичних цінностей; емоційно-вольовий, що забезпечує стресостійкість, цілеспрямованість і самоконтроль; соціально-перцептивний, що дає змогу адекватно оцінювати емоційний стан, потреби та мотиви оточуючих, проявляти емпатію та тактовність; комунікативний, який охоплює вербальні та невербальні навички, ведення діалогу, консультування, аргументацію, гнучкість, толерантність і адаптивність у взаємодії.

Ключові слова: компетентність, соціокомунікативна компетентність, комунікативна компетентність, спілкування, майбутні фахівці соціальної сфери, соціальні працівники, здобувачі вищої освіти, професійна підготовка.

Hliadyk B. M. Structural components of socio-communicative competence of future social workers

The article analyzes the key characteristics of socio-communicative competence and its structural components. It emphasizes that socio-communicative competence is considered a complex multidimensional psychological and pedagogical phenomenon that integrates knowledge of social norms and rules of interaction, the ability to adequately use verbal and nonverbal means of communication, readiness for constructive interaction with different social groups and personality types, self-regulation skills, as well as developed empathy, tolerance, and emotional intelligence. The author presents his interpretation of sociocommunicative competence as a complex of knowledge, skills, and personal qualities that allows one to interact effectively with people, understand their needs and problems, build trusting relationships, and promote the social adaptation of clients, ensuring the high-quality provision of assistance and services in various social contexts, from individual to group and community. It has been specified that the effective activity of future specialists in the social sphere within the professional environment and social surroundings depends on the socio-communicative competence of the specialist, which encompasses a set of knowledge, abilities, and skills that determine behavior in various social and professional situations.

The interrelated structural components of socio-communicative competence are outlined: motivational-value, which directs the specialist's activities towards the realization of professional and humanistic values; emotional-volitional, which ensures stress resistance, purposefulness, and self-control; social-perceptive, which enables adequate assessment of the emotional state, needs, and motives of others, as well as empathy and tact; communicative, which encompasses verbal and nonverbal skills, dialogue, counseling, argumentation, flexibility, tolerance, and adaptability in interaction.

Key words: competence, socio-communicative competence, communicative competence, communication, future social workers, social workers, higher education students, professional training.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

УДК 364.4:378.091.3:005.336.2/.3

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-153-160>

Данильчук Лариса Олексіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.

larkaterdan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7156-5071>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ HARD SKILLS ТА SOFT SKILLS У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. Сучасна система професійної підготовки соціальних працівників функціонує в умовах динамічних соціокультурних змін, посилення гуманітарних викликів, гібридної війни, соціальної турбулентності, кризових процесів у суспільстві, зростання соціальної вразливості населення та трансформації запитів до професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Соціальний працівник сьогодні має не лише володіти ґрунтовними фаховими знаннями й технологіями соціальної роботи, але й демонструвати високий рівень комунікативної культури, емоційної стійкості, адаптивності, міждисциплінарної взаємодії та здатності до саморегуляції.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема цілеспрямованого формування hard skills (жорстких, професійно-технологічних навичок) і soft skills (м'яких, особистісно-соціальних та соціально-комунікативних навичок), які у своїй єдності забезпечують ефективність професійної діяльності соціального працівника. Недостатня інтеграція зазначених навичок у зміст освітніх програм зумовлює фрагментарність професійної підготовки та знижує готовність випускників до реальних викликів соціальної практики, адже лише їх комплексне поєднання забезпечує готовність до ефективної соціальної роботи в мінливому середовищі, орієнтованій на людину, її потреби й ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників широко представлена

у вітчизняних наукових дослідженнях останнього десятиліття: І. Савельчук (2016), С. Кубицький (2017), Я. Співак (2018), А. Канівець (2021), Я. Співак, Л. Співак, О. Кузнецов, Є. Беседина, К. Дуднік (2021), Є. Чорноштан (2024), С. Михнюк (2025) та ін. Значна увага приділяється змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, вітчизняному і міжнародному досвіду, компетентнісному підходу, формуванню професійної компетентності, розвитку практико-орієнтованого навчання та інтеграції міждисциплінарних знань тощо.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема формування hard skills та soft skills у майбутніх соціальних працівників представлена певною кількістю напрацювань: К. Коваль (2015), О. Бутиліна, Н. Радченко (2020), Т. Кочубей, Ю. Ткачук (2021) та ін. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються питання методологічної інтеграції цих двох груп навичок у цілісну систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування засад формування hard skills та soft skills у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Поняття «hard skills» і «soft skills» увійшли у педагогічну та психологічну наукову термінологію з теорії менеджменту та економічної освіти, однак сьогодні вони широко використовуються у соціальній педагогіці, психології праці, професійній освіті та теорії соціальної роботи.

У країнах Європейського Союзу формується поняття «м'яких навичок» (soft skills). Вони протиставляються жорстким – спеціальним вузькопрофесійним навичкам (hard skills – професійним компетенціям), бо не мають однозначної жорсткої прив'язки до конкретної професії. Часто м'які навички називають також універсальними або функціональними компетенціями, а факт володіння ними – функціональною грамотністю. ЮНЕСКО та Європейська комісія навіть встановили мінімальний рівень такої грамотності, необхідний кожному європейцю для того, аби «вписатися» в суспільство й не бути «соціальним інвалідом», не кажучи вже про професійну самореалізацію (Soft skills: універсальні навички європейського рівня).

Т. Кочубей, Ю. Ткачук зауважили, що до навичок hard skills належить усе, що можна довести до автоматизму в тій чи тій професійній сфері. Друга група навичок soft skills дає змогу людині бути успішною незалежно від специфіки основної діяльності (Кочубей, Ткачук, 2021, с. 45).

Т. Бабюк, Н. Каньоса, С. Бабюк hard skills розглядають як «базові компетенції», що представляють собою інтеграцію знань, досвіду, професійно значущих особистісних якостей, які сприяють досягненню високих результатів у процесі виконання професійної діяльності, а soft skills як «гнучкість», що характеризує відсутність шаблонності, стереотипності, здатності до змін, а «skills», у цьому разі, як компетентності – готовність, здатність та можливість особистості діяти у будь-яких мінливих ситуаціях, спираючись на власний досвід та інтуїцію (Технології формування Soft Skills, 2023, с. 11).

Зауважимо, що hard skills традиційно розглядаються крізь призму фахових знань, умінь і технологій соціальної роботи, тобто, охоплюють систему спеціалізованих знань, умінь і навичок, що забезпечують виконання професійних функцій: соціальна діагностика, оцінка потреб клієнтів, планування та реалізація соціальних інтервенцій, ведення документації, правове консультування, міжвідомча взаємодія. Soft skills, натомість, становлять систему

надпрофесійних компетентностей, що визначають ефективність міжособистісної взаємодії та здебільшого ототожнюються з комунікативною компетентністю, емоційним інтелектом, лідерством і стресостійкістю, тобто, репрезентують комплекс особистісних, соціально-психологічних і комунікативних якостей, серед яких провідне місце посідають: емпатія, комунікативна компетентність, критичне мислення, стресостійкість, адаптивність, командна взаємодія, емоційна саморегуляція.

Тож, у контексті заявленої проблеми, hard skills розглядаємо як технічні, спеціалізовані знання й уміння, необхідні для виконання професійних функцій соціального працівника. Вони піддаються кількісному виміру, їх можна перевірити тестами, практичними завданнями, іспитами чи сертифікацією. У професійній діяльності соціального працівника зазначені групи навичок перебувають у тісній взаємодії та взаємозумовленості (див. табл. 1).

Загалом, hard skills формують професійну основу діяльності, забезпечуючи технологічний і правовий аспект роботи соціального працівника. У той час, на відміну від технічних навичок, soft skills мають гуманістичний і психологічний вимір та забезпечують здатність соціального працівника до ефективної взаємодії з клієнтами, колегами, представниками громад, державних і недержавних інституцій. Зауважимо, що soft skills формують *аксіологічно-комунікативне ядро професійної компетентності*, яке визначає гуманістичну орієнтацію соціальної роботи.

Методологічно формування цих груп навичок ґрунтується на детермінації: системного, компетентнісного, акмеологічного підходів, що пропонуємо розглянути більш детально.

Системний підхід, що є одним із базових методологічних засад сучасної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки дозволяє розглядати процес формування hard та soft skills як цілісну, багаторівневу та динамічну систему, елементи якої перебувають у взаємозалежності та взаємозумовленості. Його застосування зумовлене складністю професійної діяльності соціального працівника, що поєднує правові, соціальні,

Таблиця 1

Узагальнено-порівняльна структура та зміст hard та soft skills майбутніх соціальних працівників

Hard skills	Soft skills
знання законодавчо-нормативної бази соціальної роботи: соціальної політики, міжнародного права, стандартів соціальних послуг, захисту прав людини;	комунікативна компетентність – уміння налагоджувати контакт, слухати, співпереживати, переконувати, вести діалог;
уміння проводити соціальну діагностику, використовувати методи соціологічного та психологічного дослідження (анкетування, інтерв'ювання, спостереження, аналіз випадку);	емпатія та емоційний інтелект – здатність розуміти почуття інших, регулювати власні емоції, підтримувати клієнта в кризових ситуаціях;
навички документування та ведення соціальних кейсів, складання соціальних паспортів, програм соціальної підтримки;	критичне та системне мислення – уміння аналізувати соціальні явища, розрізняти причини й наслідки, ухвалювати обґрунтовані рішення;
компетенції у сфері цифрової грамотності: володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, електронними базами даних, цифровими платформами соціальних послуг;	стресостійкість і саморегуляція, особливо в умовах соціальних конфліктів, гуманітарних криз, роботи з травматичним досвідом клієнтів;
менеджерські та адміністративні вміння – планування, проєктування, оцінка ефективності соціальних програм, складання звітів, аналіз статистичних даних.	командна робота та лідерство, що проявляються у спільній діяльності з фахівцями суміжних галузей (психологами, педагогами, юристами, лікарями);
	креативність і гнучкість, що допомагають знаходити нестандартні рішення у складних соціальних кейсах.

психологічні, педагогічні та управлінські компоненти.

У межах системного підходу професійна підготовка майбутніх соціальних працівників постає як відкрита соціально-освітня система, що функціонує у взаємодії з соціальним середовищем, інституційними структурами, професійними стандартами та запитамі суспільства. Формування hard та soft skills у цьому контексті не зводиться до сукупності окремих освітніх впливів, а розглядається як результат узгодженої дії цілей, змісту, методів, форм і результатів навчально-професійної діяльності.

Загалом, із позицій системного підходу hard skills та soft skills не функціонують ізольовано, а формують інтегровану систему професійної готовності соціального працівника та забезпечує цілісність, узгодженість і результативність освітнього процесу, створюючи методологічні передумови для підготовки фахівця нового типу – компетентного, адаптивного, соціально відповідального та здатного до ефективної професійної діяльності в умовах сучасних соціальних викликів.

Компетентнісний підхід є провідною методологічною парадигмою сучасної професійної освіти, орієнтованої на підготовку фахівців,

здатних до ефективної діяльності в умовах соціальної невизначеності, багатовекторності професійних завдань та зростання суспільних ризиків. В загальному, компетентнісний підхід передбачає здатність особистості мобілізувати здобуті знання, навички, досвід і способи поведінки як у процесі постійних суспільних змін, так і в умовах конкретної ситуації (Данильчук, 2024, с. 124). У контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників компетентнісний підхід забезпечує цілісну інтеграцію hard та soft skills як взаємопов'язаних складників професійної компетентності.

На відміну від знаннєвої парадигми, компетентнісний підхід спрямований не лише на засвоєння теоретичних знань, а насамперед на формування здатності застосовувати їх у реальних професійних ситуаціях. У цьому сенсі hard skills розглядаються як інструментально-технологічна основа професійної діяльності соціального працівника, тоді як soft skills забезпечують соціально-комунікативний, емоційно-регулятивний та етичний виміри цієї діяльності. Це зумовлює необхідність використання активних та практико-орієнтованих методів навчання, які забезпечують інтеграцію hard та soft skills: аналіз професійних ситуацій,

кейс-методи, тренінги комунікативної та емоційної компетентності, моделювання соціальної роботи, супервізії, рефлексивні практики.

Таким чином, компетентнісний підхід до формування hard skills та soft skills у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників забезпечує цілісність освітнього процесу, його практичну спрямованість і відповідність сучасним вимогам соціальної практики. Він створює методологічні передумови для підготовки фахівців, здатних не лише володіти професійними знаннями та навичками, а й ефективно застосовувати їх у реальних умовах соціальної роботи, зберігаючи професійну стійкість, етичність і соціальну відповідальність.

Акмеологічний підхід у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників ґрунтується на ідеї досягнення особистістю найвищих рівнів професійного та особистісного розвитку (акме) у процесі фахового становлення. Його застосування зумовлене специфікою соціальної роботи як професійної діяльності, що вимагає не лише володіння технологіями соціальної допомоги, а й високого рівня

особистісної зрілості, професійної самосвідомості, відповідальності та стійкості до складних соціальних викликів.

У контексті акмеологічного підходу формування hard skills та soft skills розглядається як поетапний, цілеспрямований процес професійного зростання майбутнього соціального працівника, спрямований на досягнення оптимального рівня професійної майстерності. При цьому hard skills інтерпретуються як інструментальна основа професійної діяльності, що забезпечує ефективне виконання функціональних обов'язків, тоді як soft skills виступають чинниками професійної зрілості, самореалізації та стійкої професійної ефективності.

Важливим положенням акмеологічного підходу є ідея індивідуальних траєкторій професійного розвитку, що реалізуються через ключові етапи професійного акме майбутніх соціальних працівників (див. табл. 2). У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників це передбачає створення умов для самостійного визначення цілей професійного зростання, мотивації до професійного

Таблиця 2

Етапи професійного акме майбутніх соціальних працівників у взаємозв'язку з формуванням hard skills та soft skills

Етап професійного акме	Характеристика етапу професійного становлення	Hard skills	Soft skills
Адаптаційно-орієнтаційний	Початкове входження у професію; формування уявлень про соціальну роботу, її цінності та функції.	Базові знання з соціальної роботи; ознайомлення з нормативно-правовою базою; первинні навички соціальної діагностики.	Мотивація до професії; базова комунікативна культура; готовність до навчання; відкритість до зворотного зв'язку.
Когнітивно-операційний	Активне засвоєння фахових знань і методів діяльності; формування професійної ідентичності.	Навички аналізу соціальних проблем; застосування методів соціальної роботи; ведення документації; планування соціальних інтервенцій.	Розвиток емпатії; критичне мислення; відповідальність; навички міжособистісної взаємодії.
Діяльнісно-практичний	Інтеграція теорії та практики; набуття досвіду реальної професійної діяльності.	Самостійне здійснення соціального супроводу; консультування клієнтів; міжвідомча взаємодія; проектна діяльність.	Стресостійкість; емоційна саморегуляція; командна робота; професійна етика.
Рефлексивно-розвивальний	Усвідомлення власного професійного стилю; корекція діяльності на основі рефлексії.	Удосконалення професійних технологій; адаптація методів до складних випадків; аналітична діяльність.	Професійна рефлексія; саморегуляція; гнучкість мислення; здатність до самовдосконалення.
Акмеологічний (професійної майстерності)	Досягнення високого рівня професійної зрілості та ефективності; самореалізація у професії.	Експертне володіння методами соціальної роботи; розробка інноваційних програм; супервізійна діяльність.	Лідерство; стратегічне мислення; професійна стійкість; здатність до наставництва та соціальної відповідальності.

самовдосконалення, прагненні до самореалізації, розвитку власного стилю діяльності, накопичення позитивного професійного досвіду, розвитку рефлексивності та здатності до саморегуляції, прийняття відповідальних рішень, подолання професійних труднощів і профілактики професійного вигорання.

Запропонована таблиця відображає логіку акмеологічного розвитку майбутнього соціального працівника – від початкової професійної орієнтації до досягнення професійної майстерності; *hard skills* та *soft skills* у кожному етапі представлені як взаємопов'язані та взаємодоповнювальні компоненти, що забезпечують поступове наближення до професійного акме.

Таким чином, акмеологічний підхід до формування *hard skills* та *soft skills* у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників забезпечує спрямованість освітнього процесу на досягнення високого рівня професійної майстерності, особистісної зрілості та стійкої професійної ефективності. Його реалізація створює методологічні передумови для підготовки фахівців, здатних до безперервного професійного саморозвитку, відповідального виконання соціальної місії та ефективної діяльності в сучасних умовах воєнних дій на території України.

Сучасна система вищої освіти має забезпечити інтеграцію *hard* та *soft skills* у цілісний професійний профіль майбутніх соціальних працівників, що є можливим завдяки: компетентнісному моделюванню освітніх програм, де кожна навчальна дисципліна формує як професійні, так і соціально-комунікативні навички; використанню активних методів навчання – тренінгів, рольових ігор, аналізу ситуацій, волонтерської та проєктної діяльності; практикоорієнтованій підготовці, що поєднує академічне навчання з соціальною практикою; рефлексивним технологіям, які

сприяють усвідомленню власного професійного розвитку, етичних орієнтирів та особистісного зростання. У результаті – майбутній соціальний працівник матиме сформований *професійно-особистісний потенціал*, що забезпечуватиме ефективне виконання завдань соціального захисту, підтримки, розвитку особистості й громади.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що ефективна професійна підготовка майбутніх соціальних працівників неможлива без цілісного формування *hard skills* і *soft skills*, що перебувають у відношеннях взаємодоповнюваності та взаємозумовленості, а їх інтеграція забезпечує готовність фахівців до професійної діяльності в умовах соціальної нестабільності та зростання соціальних викликів.

Запропонована в дослідженні узагальнено-порівняльна структура *hard* і *soft skills* та етапів професійного акме майбутніх соціальних працівників у взаємозв'язку з формуванням зазначених навичок, мають методологічне та практичне значення для вдосконалення змісту освітніх програм із спеціальності І10 Соціальна робота та консультування. Вони можуть бути використані у процесі проєктування освітніх компонентів, розроблення навчально-методичного забезпечення, організації практичної підготовки, супервізії та оцінювання рівнів професійної готовності здобувачів вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з дослідженнями впливу цифровізації соціальної роботи на трансформацію структури *hard* і *soft skills*; вивченням механізмів профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами розвитку м'яких навичок, а також інтеграції та адаптації кращих практик до умов сучасної України.

Література

1. Бутиліна О. В., Радченко Н. Р. Розвиток *soft skills* як чинник підвищення ефективності діяльності соціальних працівників. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2020. № 9. С. 53–60. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2020-9-07>
2. Данильчук Л. О. Компетентнісний підхід до обґрунтування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-124-131>

3. Канівець А. Особливості професійної діяльності та підготовки фахівців соціальної сфери. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. Панама–Вінниця, 2021. С. 164–166. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-11.06.2021.v1.50>
4. Коваль К. О. Розвиток “soft skills” у студентів – один з чинників для їх працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2015_2_26 (дата звернення: 20.12.2025).
5. Кубіцький С. О. Аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців за спеціальністю 231 “Соціальна робота”. *Science Rise. Pedagogical Education*. 2017. № 6. С. 18–22. DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2017.105503>
6. Михнюк С. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. № 1(50). С. 191–194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.191-194>
7. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2016_1_22 (дата звернення: 18.12.2025).
8. Співак Я. О. Професійна підготовка соціальних працівників: вітчизняний і міжнародний досвід / упоряд. Я. О. Співак, Н. В. Скіданова. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 6. С. 134–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_6_15 (дата звернення: 18.12.2025).
9. Співак Я., Співак Л., Кузнецов О., Беседіна Є., Дуднік К. Сучасні проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 34(2). С. 105–111. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.34.13>
10. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2(7). С. 42–51. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074)
11. Технології формування Soft Skills в системі професійної підготовки педагога : навчальний посібник [Електронний ресурс] / уклад. Т. Й. Бабюк, Н. Г. Каньоса, С. М. Бабюк. Кам’янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2023. 222 с.
12. Чорноштан Є. В. Організаційно-педагогічні умови забезпечення фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти. *Академічні візії*. 2024. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17524583>
13. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. *Одеський обласний центр зайнятості*. URL: <https://ode.dcz.gov.ua/publikaciya/soft-skills-universalni-navychky-yeuropeyskogo-rivnya> (дата звернення: 23.12.2025).

References

1. Butylina, O. V., & Radchenko, N. R. (2020). Rozvytok soft skills yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Development of soft skills as a factor of improving the efficiency of social workers]. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinaryni elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty – Socioprostir: The Interdisciplinary Online Collection of Scientific Works on Sociology and Social Work*, (9), 53–60. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2020-9-07> [in Ukrainian].
2. Danylchuk, L. O. (2024). Kompetentnisnyi pidkhid do obgruntuvannia neobkhidnykh mizhhaluzevykh spetsialnykh kompetentnostei u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Competence-based approach to substantiating the necessary interdisciplinary special competencies in the professional training of future social sphere specialists]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, (4), 124–131. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-124-131> [in Ukrainian].
3. Kanivets, A. (2021). Osoblyvosti profesiinoi diialnosti ta pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Features of professional activity and training of social sphere specialists]. *Zbirnyk naukovykh prats LОГОС – Collection of Scientific Papers ЛОГОС*. (pp. 164–166). Panama–Vinnytsia. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-11.06.2021.v1.50> [in Ukrainian].
4. Koval, K. O. (2015). Rozvytok “soft skills” u studentiv yak odyin z chynnykiv yikh pratsevlashtuvannia [Development of students’ soft skills as one of the factors of their employability]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, (2), 162–167. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2015_2_26 [in Ukrainian].
5. Kubitskyi, S. O. (2017). Analiz osvitno-profesiinykh prohran pidhotovky fakhivtsiv za spetsialnistiu 231 Sotsialna robota [Analysis of educational and professional programmes for training

specialists in speciality 231 Social Work]. *ScienceRise. Pedagogical Education*, (6), 18–22. DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2017.105503> [in Ukrainian].

6. Mykhniuk, S. (2025). Zmist profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do pedahohichnoi vzaiemodii u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin [Content of professional training of future social workers for pedagogical interaction in the process of studying professional disciplines]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1(50), 191–194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.191-194> [in Ukrainian].

7. Savelchuk, I. B. (2016). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv za suchasnykh umov: innovatsiini tendentsii [Training of social workers under modern conditions: innovative trends]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical Sciences*, (1), 120–125. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhdUP_2016_1_22 [in Ukrainian].

8. Spivak, Ya. O., & Skidanova, N. V. (Eds.). (2018). Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv: vitchyzniani i mizhnarodnyi dosvid [Professional training of social workers: domestic and international experience]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice*, (6), 134–144. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_6_15 [in Ukrainian].

9. Spivak, Ya., Spivak, L., Kuznetsov, O., Biesedina, Ye., & Dudnik, K. (2021). Suchasni problemy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoi diialnosti [Modern problems of training future social workers for professional activity]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy*, 34(2), 105–111. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.34.13> [in Ukrainian].

10. Kochubei, T., & Tkachuk, Yu. (2021). Sotsialni navychky soft skills u systemi kompetentnostei maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Soft social skills in the competence system of future social workers]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(7), 42–51. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074) [in Ukrainian].

11. Babiuk, T. Y., Kaniosa, N. H., & Babiuk, S. M. (Eds.). (2023). Tekhnolohii formuvannia soft skills v systemi profesiinoi pidhotovky pedahoha [Technologies of soft skills formation in the system of professional teacher training]. Kamianets-Podilskyi: Kovalchuk O. V. [in Ukrainian].

12. Chornoshtan, Ye. V. (2024). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy zabezpechennia fundamentalnoi profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv u zakladakh vyshchoi osvity [Organisational and pedagogical conditions for ensuring fundamental professional training of social workers in higher education institutions]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, (38). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17524583> [in Ukrainian].

13. Soft skills: universalni navychky yevropeiskoho rivnia [Soft skills: universal skills of the European level]. *Odeskyi oblasnyi tsentr zainiatosti – Odessa Regional Employment Centre*. Retrieved from <https://ode.dcz.gov.ua/publikaciya/soft-skills-universalni-navychky-yevropeyskogo-rivnya> [in Ukrainian].

Данильчук Л. О. Теоретико-методологічні засади формування hard skills та soft skills у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування hard skills та soft skills у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, гуманітарних викликів, воєнних дій і зростання соціальної вразливості населення. Обґрунтовано, що фрагментарне формування зазначених навичок у межах освітніх програм знижує рівень професійної адаптивності, стійкості та практичної результативності випускників. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних джерел уточнено сутнісні характеристики понять «hard skills» і «soft skills» у контексті соціальної роботи, розкрито їхній зміст, структуру та функціональне призначення.

Методологічну основу дослідження становлять системний, компетентнісний та акмеологічний підходи. Обґрунтовано, що системний підхід забезпечує розгляд формування hard і soft skills як цілісної, багаторівневої та динамічної освітньо-професійної системи; компетентнісний – орієнтує підготовку на інтеграцію знань, умінь і особистісних якостей у здатність діяти в реальних професійних ситуаціях; акмеологічний – спрямовує освітній процес на поетапне професійне зростання майбутніх соціальних працівників та досягнення ними професійної майстерності. Запропоновано алгоритм етапів професійного акме у взаємозв'язку з формуванням hard і soft skills, що відображає логіку становлення фахівця від адаптації до рівня експертної діяльності.

Доведено, що інтеграція hard і soft skills у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників є необхідною умовою формування їхньої професійної зрілості, соціальної відповідальності, стійкості до професійних ризиків і здатності до безперервного саморозвитку. Практичне значення дослідження полягає в

окресленні напрямів удосконалення освітніх програм соціальної роботи шляхом використання компетентнісного моделювання, активних і практикоорієнтованих методів навчання, рефлексивних і акмеологічних технологій.

Ключові слова: соціальна робота, професійна підготовка, соціальний працівник, hard skills, soft skills, компетентнісний підхід, системний підхід, акмеологічний підхід, професійне акме.

Danylchuk L. O. Theoretical and methodological foundations of forming hard skills and soft skills in the professional training of future social workers

The article provides a theoretical and methodological analysis of the problem of forming hard skills and soft skills in the process of professional training of future social workers under conditions of contemporary sociocultural transformations, humanitarian challenges, military actions, and increasing social vulnerability of the population. It is substantiated that the fragmented development of these skills within educational programs reduces the level of professional adaptability, resilience, and practical effectiveness of graduates. Based on the analysis of national and international sources, the essential characteristics of the concepts of “hard skills” and “soft skills” in the context of social work are clarified, and their content, structure, and functional purpose are revealed.

The methodological framework of the study is based on systemic, competence-based, and acmeological approaches. It is argued that the systemic approach ensures consideration of the formation of hard and soft skills as an integral, multilevel, and dynamic educational and professional system; the competence-based approach focuses training on the integration of knowledge, skills, and personal qualities into the ability to act effectively in real professional situations; the acmeological approach directs the educational process toward the gradual professional growth of future social workers and the achievement of professional excellence. An algorithm of the stages of professional acme in relation to the formation of hard and soft skills is proposed, reflecting the logic of professional development from adaptation to the level of expert activity.

It is proven that the integration of hard and soft skills in the professional training of future social workers is a necessary condition for the formation of their professional maturity, social responsibility, resilience to professional risks, and capacity for continuous self-development. The practical significance of the study lies in outlining directions for improving social work educational programs through the use of competence-based modeling, active and practice-oriented teaching methods, and reflective and acmeological technologies.

Key words: social work, professional training, social worker, hard skills, soft skills, competence-based approach, systemic approach, acmeological approach, professional acme.

Дата першого надходження статті до видання: 15.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 378.147:36-051:316.61

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-161-167>

Коношенко Сергій Володимирович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
konoshenko.sergey777@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7727-2897>

Коношенко Наталія Анатоліївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
konoshenko.natalia77@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7637-8523>

Трубник Інна Василівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
innatrubnik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6076-430X>

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу в центрі уваги під час прийому фахівця на роботу знаходилися професійна кваліфікація та такі чесноти, як старанність, пунктуальність та дисципліна. Однак за останні кілька десятиліть в умовах глобалізації та інформатизації суспільства характер та умови праці змінилися, і акцент змістився у бік таких особистих якостей, як уміння взаємодіяти з людьми, відданість своїй справі, мотивація до професійної діяльності, володіння додатковими знаннями та вміннями, а також у бік інтелектуальної та емоційної сфери фахівця. Усі ці навички називаються ємним терміном *soft skills*. Вживаються також терміни «гнучкі» або «м'які» навички, універсальні або надпрофесійні. Як антонім до терміну *soft skills*

використовується термін *hard skills*, або «тверді» навички, під яким розуміються суто професійні навички.

Слід зазначити, що якщо розвиток *hard skills* у професійній підготовці здійснюється під час вивчення фахових дисциплін та проходження практичної підготовки, то розвиток *soft skills* відбувається стихійно і залежить переважно від особистісних якостей та індивідуальної роботи кожного здобувача вищої освіти над власним розвитком. У той же час європейський та світовий досвід підтверджує необхідність формування *soft skills* та *hard skills* у єдиному освітньому процесі.

Обсяг знань, умінь та практичного досвіду майбутнього випускника закладу вищої освіти на сьогоднішній день недостатній для того,

щоб у повному обсязі самостійно й успішно виконувати професійні функції відповідно до кваліфікації. Готувати фахівців для соціальної сфери, які відповідають сучасним вимогам, треба починати в процесі профорієнтаційної роботи ще в закладі середньої освіти. Соціальні працівники повинні мати широкі компетенції в різних сферах життя і прагнути сформулювати їх у отримувачів соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато сучасних дослідників звертаються до розкриття проблеми формування «soft skills» як з педагогічної, психологічної, так і з дисциплінарної точки зору та розглядають різні аспекти розвитку гнучких навичок у майбутніх фахівців соціальної сфери саме на етапі здобуття професійної освіти. Дотичними до наших наукових пошуків є дослідження соціальних навичок soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників (Кочубей & Ткачук, 2021), процесу формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників як умови здійснення ними інноваційної діяльності (Атрошенко & Мільчевська, 2025) та формування soft skills майбутніх соціальних працівників у процесі викладання навчальних дисциплін гуманітарного циклу (Тюльпа, 2024), методів, форм, засобів та технологій формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників (Мандро & Михайлишин, 2023а) та ін. У своїх роботах дослідники наголошують на важливості формування «soft skills» на додаток до професійних умінь, а також особливо на необхідності розвитку критичного мислення. Однією з причин підвищеної уваги до soft skills є невдоволення працедавців випускниками університетів, які виявляються не підготовленими до самостійної професійної діяльності. Аналіз сучасних публікацій засвідчив, що з одного боку, публікацій із розглянутої проблематики наявні, з іншого боку, вони зачіпають лише окремі аспекти і не містять комплексного підходу до проблеми. Це засвідчує актуальність наукових пошуків щодо формування soft skills у майбутніх соціальних працівників.

Мета статті – представити результати дослідження сформованості soft skills

у майбутніх соціальних працівників та окреслити шляхи їх формування у процесі професійної підготовки.

Методологія та методи дослідження. Застосовано комплекс теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури) та емпіричних методів (анкетне опитування здобувачів вищої освіти щодо розуміння soft skills).

Виклад основного матеріалу. У галузі вищої освіти неакадемічні навички – критичне мислення, вміння працювати в команді, комп'ютерна грамотність – в освітніх програмах, за якими здійснюється підготовка у вітчизняних закладах вищої освіти, почали з'являтися тільки останнім часом. В українських університетах традиційно основна увага приділялася професійній підготовці фахівців та передачі суми знань у межах дисциплін, що вивчаються. Отримані результати анкетування викладачів закладів вищої освіти та здобувачів щодо сутності та змісту поняття soft skills, а також найбільш ефективних освітніх компонентів, що сприяють розвитку soft skills, підтверджують недостатність практики формування цих навичок. Водночас у країнах ЄС упродовж останніх десятиліть активно ведеться робота у цьому напрямі.

Зупинимось докладніше на трактуванні поняття soft skills. Незважаючи на те, що в публікаціях на цю тему не існує однозначного трактування терміну soft skills, багато визначень так чи інакше взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного. Так, термін soft skills визначають як сукупність соціальних та комунікативних навичок, що дозволяють ефективно спілкуватися та працювати у команді (Кочубей & Ткачук, 2021).

Основні складові soft skills: грамотність – базові знання мов, фінансів, наук, культур та ін.; компетенції – критичне мислення, вміння вирішувати проблеми, творче мислення, здатність до співпраці; особисті якості – інтерес, ініціативність, завзятість, лідерство (Атрошенко & Мільчевська, 2025).

Розуміння терміну soft skills досить різняться. Більшість дослідників вважають, що soft skills – це універсальні навички та особисті

якості, що підвищують ефективність роботи та взаємодії з іншими людьми, зокрема: управління особистісним розвитком, грамотне управління часом, уміння переконувати, комунікувати, вести переговори, працювати в команді та ін. Soft skills у найзагальнішому вигляді – це сукупність надпрофесійних навичок та якостей особистості, затребуваних на ринку праці для ефективної реалізації професійних компетенцій (Тюльпа, 2024).

Аналіз літератури засвідчує, що soft skills містять: 1) соціально-комунікативні навички; 2) когнітивні навички; 3) атрибути особистості та складові емоційного інтелекту.

У зв'язку з тим, що перед вітчизняними закладами вищої освіти гостро постає проблема формування «гнучких» навичок у здобувачів у процесі їхнього навчання, ми вирішили з'ясувати, наскільки підготовка українських здобувачів відповідає вимогам сучасного ринку праці. З цією метою було проведено опитування серед здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», в якому взяли участь 50 осіб.

Опитування було спрямоване на вивчення таких питань: 1) чи знайомі здобувачі з поняттями hard skills та soft skills; 2) які навички здобувачі вважають основними для фахівця соціальної сфери; 3) якою мірою у здобувачів розвинені соціальні, інтелектуальні, лідерські та вольові навички, необхідні для фахівця соціальної сфери; 4) як можна розвинути «гнучкі навички».

Представимо результати обробки анкетних даних.

На питання «Чи знайомі Вам поняття hard skills та soft skills?» 40% здобувачів відповіли «так» і 60% – «ні». Незважаючи на те, що деякі здобувачі правильно віднесли такі навички, як «професіоналізм» та «професійні знання», до «твердих» навичок, уточнюючі питання показали, що більшість здобувачів не мають чіткого уявлення, яким чином розділити «тверді» та «м'які» навички. Для відповіді на це запитання в анкеті було запропоновано таблицю

з переліком навичок, які здобувачі мали віднести або до hard skills, або до soft skills. Більшість з них виявили свою непоінформованість і віднесли, наприклад, такі якості як «уміння працювати в команді», «уміння виступати перед аудиторією», «уміння приймати рішення», «готовність до постійного навчання та підвищення кваліфікації», «уміння переконувати» до «твердих» навичок.

Результати ранжування здобувачами компетенцій (інтелектуальних, соціальних, вольових) засвідчили, що на перше місце вони ставлять інтелектуальні компетенції. Далі, на другому місці, йдуть соціальні компетенції. Опитування показало, що здобувачі недооцінюють роль лідерських та особливо вольових компетенцій. Однак фахівець соціальної сфери повинен неодмінно мати як лідерські, так і вольові компетенції і бути сильною особистістю, здатною впливати на отримувачів соціальних послуг, виховувати їх і вести за собою. Якщо фахівці соціальної сфери не мають вольових і лідерських компетенцій, навіряд вони зможуть ефективно вибудовувати взаємодію з різними категоріями отримувачів соціальних послуг.

Наступне питання анкети передбачало оцінку за 5-бальною шкалою різних навичок: «Якою мірою у Вас розвинені соціальні, інтелектуальні, лідерські та вольові навички, необхідні для фахівця соціальної сфери?».

Здобувачам пропонувалося оцінити соціальні компетенції (комунікабельність, емоційний інтелект, уміння виступати перед аудиторією, емпатію, уміння працювати в команді, гнучкість), вольові компетенції (цілеспрямованість, терплячість, стресостійкість, самостійність прийняття рішень, готовність виконувати рутинну роботу, уміння працювати в умовах пресингу), лідерські компетенції (уміння формувати команду, уміння вирішувати конфлікти, ведення складних переговорів, ініціативність, уміння ризикувати, уміння приймати рішення та відповідати за їх наслідки), інтелектуальні компетенції (добра пам'ять, креативність, навчання та готовність до саморозвитку, уміння писати звіти та доповіді, різнобічні знання, уміння аналізувати великі обсяги інформації).

Із соціальних компетенцій здобувачі виділили розвиненість комунікабельності – 62% (маються на увазі оцінки «5» та «4»), уміння працювати в команді, гнучкість (66%) та емпатії (86%). Сформованість свого емоційного інтелекту (правильні реакції на емоційний стан інших людей та вміння керувати своїми емоціями) оцінили на «5» та «4» лише 56% опитаних. Майже дві третини здобувачів (66%) оцінили на «5» та «4» своє вміння працювати в команді. У той же час, ніхто зі здобувачів не оцінив на «5» вміння виступати перед аудиторією. Лише 40% здобувачів, які брали участь в опитуванні, оцінили наявність у собі цієї здібності на «4». Інші 60%, тобто більше половини здобувачів зазнають великих складнощів щодо виступу на публіці.

З вольових компетенцій найбільш властивими здобувачам виявилися вміння приймати самостійні рішення (80% опитаних оцінили їх на «5» та «4») та готовність виконувати рутинну роботу (60%). Стресостійкість оцінили на «5» лише 32%, на «4» – 26%. Близько 40% здобувачів здатні виконувати роботу в умовах пресингу. Наприклад, пресинг може бути викликаний великим обсягом роботи, яку потрібно виконати в короткий термін.

Серед складових лідерських компетенцій здобувачам найбільше притаманні вміння приймати рішення та нести за них відповідальність (80%), вміння вирішувати конфлікти (66%), вміння вести переговори (66%). Більше половини здобувачів зазнають труднощів щодо уміння формувати команду (52%) і майже одна третина здобувачів не вміють вирішувати конфлікти (32%). Невтішна ситуація з ініціативністю, її мають лише 40% здобувачів, а більше половини, 60%, визнають відсутність ініціативності.

Інтелектуальні компетенції 60% здобувачів оцінюють як дуже важливі, віддаючи їм першість. Серед інтелектуальних компетенцій на достатньому рівні розвитку знаходяться такі навички, як здатність навчатися та готовність до саморозвитку (92%), різнобічні знання (80%), уміння аналізувати великі обсяги інформації (76%), уміння писати звіти та доповіді (6%). Однак лише 66% здобувачів вказують на

високий рівень розвитку пам'яті та 60% – на високий рівень розвитку креативності. Майже третина здобувачів зазнають труднощів щодо розвитку пам'яті та 40% – креативності.

Отже, через інерцію мислення здобувачі, як і раніше, вважають, що успіх у професійній сфері залежить переважно від рівня знань людини. Вони недооцінюють той факт, що без «гнучких» навичок складно досягти успіху в професії, вибудовувати взаємодію та спілкування з оточуючими. Проблеми у спілкуванні та небажання розвивати комунікативні навички, відсутність готовності до роботи в команді є факторами, які негативно впливають на досягнення професійного успіху молодими фахівцями соціальної сфери.

Окрім оволодіння професійними та надпрофесійними навичками, є ще одна складова – особистість – сукупність особистісних якостей та установок по відношенню до навколишнього світу, людей, успіху, поразок, цілей тощо (Мандро & Михайлишин, 2023b). Наприклад, якщо фахівець соціальної сфери не поважає людей, не любить дітей, з якими він працює, він не може бути успішним у своїй професії: ставлення до людей та результатів своєї праці первинні, а навички – вторинні.

Виходячи з цього, ми запропонували здобувачам відповісти на питання: «Які особисті якості, на Вашу думку, Вам необхідно розвинути в собі, щоб бути успішним у майбутній професійній діяльності?» У відповідях на це питання переважали: працьовитість і завзятість (80%), впевненість у собі (70%), вміння вирішувати проблеми (60%), вміння приймати рішення (60%), бажання вчитися (50%), самостійність (40%), позитивне ставлення, ентузіазм.

Відповідаючи на запитання «На заняттях з яких освітніх компонентів (лекцій/семінарів) у закладі вищої освіти Ви можете розвинути гнучкі навички?» здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти назвали дисципліни «Вступ до фаху» (70%), «Основи критичного мислення» (70%), «Риторика» (80%), «Соціально-педагогічний тренінг» (80%), «Самопрезентаційну культуру майбутнього фахівця» (80%), «Основи

профілактично-реабілітаційної роботи» (60%), «Теорію і практику соціальної роботи з сім'ями» (60%), «Соціальну роботу з групою ризику» (60%); здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти – «Тренінгову роботу у соціальній сфері» (80%), «Іміджологію» (80%), «Основи соціально-педагогічної теорії і практики» (70%) та ін. Крім того, ці навички можна розвинути, на думку здобувачів, у позааудиторній роботі (гуртках та секціях) (80%), при спілкуванні з однолітками та зі старшими людьми (60%), у роботі над соціальними проектами (80%), у волонтерській роботі (80%).

Отже, аналіз сучасних наукових публікацій та даних нашого експерименту дозволив зробити висновок, що робота щодо формування у здобувачів soft skills у вітчизняних закладах вищої освіти недостатня. Опитування здобувачів показало, що вони переважно недооцінюють формування soft skills для своєї майбутньої професійної кар'єри.

Здобувачі висловили зацікавленість у розвитку лідерських та ораторських якостей та запропонували, зокрема, такі заходи: майстер-класи, факультативи та курси з підвищення риторичної культури, дискусії та ділові ігри, семінари та практикуми з розвитку критичного мислення та пам'яті, тренінги з особистісного зростання за всіма складовими soft skills; залучення до командної роботи у межах практичних занять, до громадської/шефської/волонтерської роботи, до соціального проектування;

збільшення часу практичної підготовки або можливість поєднувати навчання з практикою у соціальних установах.

На завершення необхідно окреслити два підходи щодо формування універсальних умінь на рівні вищої освіти:

1. Універсальні навички формують на окремих курсах як варіативний компонент навчального плану. Така практика спостерігається у багатьох зарубіжних (Harvard University, Stanford Research Institute) університетах.

2. Універсальним навичкам навчають за допомогою поєднання потенціалу дисциплін, що вивчаються, та у позааудиторній виховній роботі.

Висновки. Впровадження навчання універсальним навичкам у систему вищої освіти має підтримуватися на державному та недержавному рівнях. Незважаючи на те, що визначення та перелік універсальних навичок різняться, загальні тенденції зберігаються: компетенції, пов'язані зі знаннями; компетенції, пов'язані з мисленням; компетенції, пов'язані з емоційною зрілістю; компетенції, пов'язані з соціальною та громадянською зрілістю. Оволодіння цими компетенціями є важливим для фахівців соціальної сфери, тому актуальним є подальший пошук методів формування та розвитку soft skills у майбутніх фахівців соціальної сфери, що сприятиме покращенню якості професійної підготовки кадрів для соціальних установ.

Література

1. Атрошенко Т. Ю., Мільчевська Г. С. Формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників як умова здійснення ними інноваційної діяльності. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2025. № 8. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2025-8-3>
2. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2(7). С. 42–50. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074)
3. Мандро Л., Михайлишин Г. Методи, форми та засоби формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників. *Grail of Science*. 2023a. № 30. С. 309–311. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.050>
4. Мандро Л., Михайлишин Г. Технології формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників. *Grail of Science*. 2023b. № 29. С. 303–306. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.050>
5. Тюльпа Т. М. Формування soft skills майбутніх соціальних працівників у процесі викладання навчальних дисциплін гуманітарного циклу. *Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (22 лютого 2024 року)*. Глухів, 2024. С. 88–90.

References

1. Atroshenko, T. Yu., & Milchevska, H. S. (2025). Formuvannia soft skills maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv yak umova zdiisnennia nymy innovatsiinoi diialnosti [Formation of soft skills of future social workers as a condition for their implementation of innovative activities]. *Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy – Pedagogical innovation: modernity and perspectives*, (8), 25–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2025-8-3> [in Ukrainian].
2. Kochubei, T., & Tkachuk, Yu. (2021). Sotsialni navychky soft skills u systemi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Social soft skills in the system of competencies of future social workers]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(7), 42–50. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074) [in Ukrainian].
3. Mandro, L., & Mykhailyshyn, H. (2023a). Metody, formy ta zasoby formuvannia soft skills maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Methods, forms and means of forming soft skills of future social workers]. *Grail of Science*, (30), 309–311. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.050> [in Ukrainian].
4. Mandro, L., & Mykhailyshyn, H. (2023b). Tekhnolohii formuvannia soft skills maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Technologies for forming soft skills of future social workers]. *Grail of Science*, (29), 303–306. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.050> [in Ukrainian].
5. Tiulpa, T. M. (2024). Formuvannia soft skills maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi vykladannia navchalnykh dystsyplin humanitarnoho tsyklu [Formation of soft skills of future social workers in the process of teaching humanities disciplines]. In: *Rozvytok hnuchkykh umin (soft skills) u protsesi osvithoi diialnosti: teoriia i praktyka – Development of flexible skills in the process of educational activity: theory and practice: Materials of the II All-Ukrainian scientific and practical Internet conference*. (pp. 88–90). Hlukhiv [in Ukrainian].

Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В. Формування soft skills у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників

Стаття присвячена дослідженню формування soft skills у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників в закладі вищої освіти. Наголошується на важливій ролі універсальних (надпрофесійних) навичок, які називаються soft skills, або «гнучкими навичками». Аналізується сутність поняття «soft skills», значущість володіння гнучкими навичками в професійній діяльності та спілкуванні в колективі, складові компоненти цього поняття, а також необхідність спеціальної роботи з формування у майбутніх соціальних працівників необхідних навичок soft skills. Надаються різні точки зору дослідників щодо ролі та значущості «гнучких навичок» у професійній сфері на сучасному етапі розвитку ринку праці. Авторами представлені результати анкетування здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування», що розкривають значущість soft skills та власну оцінку здобувачами своїх соціальних, інтелектуальних, вольових та лідерських якостей, що відображають універсальні компетенції. Автори приходять до висновку про необхідність розробки додаткових навчальних програм та інших заходів у межах освітньої та позааудиторної роботи для розвитку особистісних якостей з усіх складових soft skills з метою успішної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. У висновках окреслено два підходи щодо формування універсальних умінь на рівні вищої освіти: 1) універсальні навички формують на окремих курсах як варіативний компонент навчального плану; 2) універсальним навичкам навчають за допомогою поєднання потенціалу дисциплін, що вивчаються, та у позааудиторній виховній роботі.

Ключові слова: hard skills, soft skills, гнучкі навички, професійні компетенції, універсальні компетенції, соціальні компетенції, інтелектуальні компетенції, вольові компетенції, лідерські компетенції, особисті якості, критичне мислення.

Konoshenko S. V., Konoshenko N. A., Trubnyk I. V. Formation of soft skills in the training of future social workers

The article is devoted to the study of the formation of soft skills in the training of future social workers in higher education institutions. It emphasises the important role of universal (super-professional) skills, known as soft skills or “flexible skills”. The essence of the concept of “soft skills”, the importance of possessing flexible skills in professional activities and communication in a team, the components of this concept, as well as the need for special work on the formation of the necessary soft skills in future social workers are analysed. Various researchers’ points of view on the role and importance of “flexible skills” in the professional sphere at the current stage of labour market development are presented. The authors present the results of a survey of applicants for first (bachelor’s) and second (master’s) levels of higher education in the specialty I10 “Social Work and Counselling”, which reveal the importance of soft skills and the applicants’ own assessment of their social, intellectual, volitional and leadership

qualities that reflect universal competencies. The authors conclude that there is a need to develop additional training programmes and other measures within the framework of educational and extracurricular work to develop personal qualities in all components of soft skills for the successful professional training of future specialists in the social sphere. The conclusions outline two approaches to the formation of universal skills at the level of higher education: 1) universal skills are formed in separate courses as a variable component of the curriculum; 2) universal skills are taught through a combination of the potential of the disciplines studied and extracurricular educational work.

Key words: hard skills, soft skills, competences, professional competencies; universal competences, social competences, intellectual competences, persistence-based competences, leadership competences, personal qualities, critical thinking.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 378.013.42:364-43]:316.61

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-168-177>

Лехолетова Марина Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна.

m.lekholetova@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4055-991X>

Спіріна Тетяна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна.

t.spirina@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0287-7343>

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, з метою мінімізації негативних соціальних проявів у суспільстві і подолання складних життєвих обставин отримувачів послуг, соціальна робота потребує дотримання важливих принципів надання соціальних послуг. Серед них: партнерська взаємодія, командна робота, самовдосконалення фахової майстерності соціальних працівників, спрямованість на розвиток сильних сторін отримувачів послуг, соціальне партнерство та ін. Це потребує від соціальних працівників навичок активно відтворювати інтереси отримувачів послуг й власні цінності; здійснювати аналіз і пошук шляхів розв'язання нагальних соціальних питань та вирішення проблем і потреб вразливих категорій населення. Відтак, постає необхідність в організації і здійсненні професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, яка передбачатиме формування у здобувачів соціальної успішності та соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної успішності та соціальної відповідальності особистості є однією

з актуальних у сучасному науковому дискурсі соціальної роботи, педагогіки та психології. Її значущість зумовлена необхідністю осмислення механізмів ефективної соціалізації, адаптації та самореалізації особистості в умовах динамічних суспільних змін. У вітчизняній науці категорії «соціальна успішність» та «соціальна відповідальність» активно розробляються в межах різних наукових підходів. Відтак, все більше науковців зосереджує свій науковий пошук на дослідженні сутності соціальної активності, життєвого оптимізму, соціальної успішності, соціального самовизначення особистості (Шолох, 2020; Лаврентьєва, Хомич, 2021; Безрук, 2023; Петрочко, 2024); взаємозв'язку емоційної зрілості і соціальної успішності особистості (Абрамян, 2025); особливостей формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників в умовах закладу освіти (Соціальна робота: реалії та виклики часу, 2021; Співак та ін., 2025); змістової складової практичної підготовки майбутніх соціальних працівників (Денисюк та ін., 2023); розвитку соціальної успішності майбутніх фахівців через партнерства закладів освіти із

громадськими організаціями (Нечерда, 2022); психосоціальної підтримки здобувачів та психологічних чинників формування соціальної успішності студентської молоді (Базиленко, 2018; Спіріна та ін., 2025); соціального лідерства майбутніх соціальних працівників (Савельчук, Бирик, 2018; Бирик, 2021); технології формування ціннісного ставлення до соціальної відповідальності у здобувачів закладів вищої освіти (Вієвська, 2016); розвитку активного соціального середовища в закладі освіти й формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників (Чернета, 2019; Піговський, 2021). Слід зазначити, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників залишається недостатньо систематизованою, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення та розроблення цілісної концепції їх формування, зокрема в контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Метою статті є визначити чинники, що сприяють формуванню соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних українських досліджень засвідчує, що соціальна успішність розглядається як інтегральна характеристика особистості, яка відображає рівень її включеності в соціальні процеси, здатність досягати соціально значущих результатів, а також відповідність очікуванням суспільства і власним життєвим орієнтирам.

Соціальну успішність доцільно розглядати як багатовимірне явище, що формується у взаємодії трьох рівнів рефлексивного відображення, а саме: об'єктивний рівень (реальні досягнення індивіда); соціально-рефлексивний рівень (оцінка з боку соціального оточення); особистісно-рефлексивний рівень (самооцінка успішності) (Безрук, 2023).

Саме поняття соціальної успішності науковці розглядають через призму сформованості соціально успішної поведінки, що

передбачає розвиток комунікативних умінь, соціальних навичок і здатності до ефективної взаємодії з оточенням (Лаврентьєва, Хомич, 2021). У цьому підході особлива увага приділяється поведінковим стратегіям, які забезпечують успішне функціонування особистості в соціумі.

Ж. Петрович визначає соціальну успішність як «здатність людини досягати поставлені цілі, повною мірою виконувати свої обов'язки, долати труднощі, виявляти допитливість, активно і креативно виконувати соціальні ролі; мати визнання своїх досягнень у найближчому соціальному оточенні» (Петрович, 2024, с. 51). Вченою наведено можливу послідовність особистісних параметрів здобувачів, щодо формування їх життєвого оптимізму (через індивідуальне сприйняття та психологічний стан), соціального самовизначення (як результат вибору особистістю цілей та шляхів їх досягнення), соціальної активності (через участь у різних ініціативах та заходах), соціальної успішності (як результат попередньої діяльності, досягнення і визнання).

А. Базиленко розглядає соціальну успішність особистості як «особистісне утворення просоціальної спрямованості, внутрішньо детерміноване індивідуальними потребами, ціннісними орієнтаціями, вольовими характеристиками та особливостями людини, і назовні проявляється у перетворенні соціуму та особистості, тобто в соціальній діяльності» (Базиленко, 2018, с. 5). Авторкою виокремлено три рівні психологічних чинників, які є сприятливими до формування соціальної успішності здобувачів: рівень суспільства (забезпечення причетності громадян до соціальних змін через державну політику, актуалізація загальноприйнятих ціннісних орієнтацій); рівень організації освітнього середовища закладу вищої освіти (врахування інтересів та потреб здобувачів у процесі організації соціального життя закладу вищої освіти, підтримка та створення можливостей для розвитку активної соціальної позиції здобувачів); особистісний рівень (наявність позитивних психологічних установок, відчуття себе повноцінним учасником академічної групи й соціальної діяльності

в закладі вищої освіти, сформовані соціальні здібності, наявність ресурсів і можливостей для розвитку соціальної активності й виявлення ініціативи) (Базиленко, 2018, с. 9). Зазначені чинники, на нашу думку, можуть як сприяти процесу формування соціальної успішності майбутніх соціальних працівників, так і сповільнювати його, що потребуватиме задіяння додаткових внутрішніх й зовнішніх ресурсів. Такими гальмівними чинниками можуть бути: прогалини у законодавстві, яке регулює соціальну політику; недовіра населення до органів влади; відсутність або не достатньо налагоджена взаємодія закладу освіти з партнерськими організаціями, діяльність яких спрямована на організацію соціальної активності майбутніх соціальних працівників; недостатня мотивація до майбутньої професійної діяльності або суперечливе ставлення до різних груп отримувачів послуг; несформована соціальна відповідальність.

Важливим аспектом розвитку соціальної успішності майбутніх соціальних працівників є наявність в них вольових характеристик, які можуть проявлятися через лідерські якості і прояв себе в соціальному лідерстві. У цьому контексті, погоджуємось з науковцями І. Савельчук та Д. Бирик, які зазначають, що «... розвиток лідерського потенціалу майбутніх соціальних працівників сприятиме формуванню ефективного соціального лідерства в Україні, що забезпечить якісне оновленню соціальної сфери» (Савельчук, Бирик, 2018), а також підвищить рівень сформованості соціальної успішності та соціальної відповідальності.

Д. Бирик поняття соціального лідерства соціальних працівників трактує як «інтегроване особистісне утворення, що виявляється у прагненні й здатності фахівців до реалізації лідерського потенціалу у різних сферах життєдіяльності суспільства задля покращення якості надання соціальних послуг вразливим категоріям населення» (Бирик, 2021, с. 61). До чинників формування соціального лідерства соціальних працівників відносять: орієнтація на соціальні зміни; управління знаннями та ресурсами соціальної роботи; аналітичне та креативне мислення; ефективна

партнерська співпраця та командна взаємодія (Бирик, 2021). Для формування соціального лідерства майбутніх соціальних працівників необхідно під час їх професійної підготовки робити акценти на сприяння розвитку ціннісних орієнтацій соціальної роботи, розширення можливостей управління здобутими знаннями й вміннями, сприяти розвитку креативного і аналітичного мислення, моделювання професійних завдань з метою відпрацювання навичок партнерської взаємодії.

Соціальну успішність через призму професійного іміджу розглядають науковці Я. Співак, Д. Плесканьов, Л. Співак, Н. Чернуха зазначаючи, що «професійний імідж забезпечує успіх діяльності, оскільки у процесі діяльності об'єкт взаємодії з іншими соціальними суб'єктами, впливає на окремих людей та цілі групи, тобто він завжди соціально активний» (Співак та ін., 2025). Відтак, позитивний професійний імідж соціального працівника – це його особливий особистісний інструментарій, який повинен почати своє формування ще під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

До чинників формування професійного іміджу соціальних працівників відносять: вміння гармонійно врівноважувати інтереси колег та партнерських організацій; прояв поваги до запитів та потреб отримувачів послуг; наявність принципової позиції у реалізації корпоративної культури та політики організації (Соціальна робота: реалії та виклики часу, 2021). Розглядаючи зазначені чинники в контексті формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників, вважаємо за доцільне доповнити їх, а саме: наявність у здобувачів лідерських та ділових якостей; розвиток вмінь до налагодження партнерської взаємодії й вирішення конфліктних ситуацій. На нашу думку це сприятиме розвитку як соціальної успішності, так і соціальної відповідальності.

Науковець Н. Абрамян до ключового чинника соціальної успішності відносить наявність емоційної зрілості і виокремлює основні її ознаки: самосвідомість, саморегуляція, емпатія, відповідальність, моральна зрілість, гнучкість, самоповага (Абрамян, 2025).

Аспектами соціальної успішності соціальних працівників, на які впливає емоційна зрілість є: розвинені комунікативні навички, навички медіації, резильєнтність, наявність лідерських якостей, здійснення саморефлексії, вміння будувати міцні соціальні зв'язки.

Розвинути соціальну успішність майбутніх соціальних працівників можливо і під час проходження різних видів практик (коли акцент зміщується від накопичення теоретичних знань до розв'язання конкретних завдань практики здобувачами), відповідно до навчального плану професійної підготовки (Денисюк та ін., 2023). Це сприяє набуттю корисного професійного досвіду, усвідомленню й визначенню професійних завдань та постановки цілей, розуміння особливостей соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг, встановленню й налагодженню важливих соціальних партнерств для кар'єрного зростання.

У контексті професійного розвитку здобувачів, на нашу думку, важливу роль відіграє наявність мотивації, як чинника йти до поставленої мети й досягати її. А мотиви визначаються знаннями, переконаннями, інтересами й потребами здобувачів. Серед них: відповідальність за виконання поставлених професійних завдань, дотримання повсякденних професійних обов'язків і вимог; прагнення до вдосконалення фахових компетентностей; креативність й творчість в організації професійної діяльності; альтруїзм та прагнення допомагати іншим (Веретенко, Лехолетова, 2018). Вважаємо, що до переліку мотивів майбутніх соціальних працівників варто включити прагнення до розвитку соціальної успішності й соціальної відповідальності.

О. Шолох до компонентів формування соціальної успішності здобувачів відносить: аксіологічний (сукупністю особистісних цінностей, що мають значення у професійній діяльності); технологічний (форми, методи і технології опанування теоретичних та методичних засад навчального матеріалу в освітньому процесі); особистісно-творчий (інтерпретація набутих під час професійної підготовки цінностей і засвоєних технологій як особистісних властивостей) (Шолох, 2020, с. 202). Інтерпретуючи

зазначені компоненти в контексті формування соціальної успішності майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки, характеризуємо їх наступним чином: *мотиваційний* (стійкі мотиваційні орієнтири особистісного й соціального становлення здобувачів; наявність мотиваційних орієнтирів у міжособистісних стосунках); *діяльнісний* (схильність до структурованості соціально значущих явищ; наявність активної соціальної позиції, прагнення до успішної соціальної взаємодії та самовдосконалення у розширенні рольового репертуару соціальної поведінки, комфорт у соціально-професійній мобільності); *рефлексивний* (розвинена адекватна самокритичність результатів професійної діяльності, спроможність до рефлексії власної соціальної та професійної культури як майбутнього соціального працівника). Так, соціальна успішність здобувачів виявляється через наявність й розвиток особистісних якостей, соціальне визнання, успіхи під час професійної підготовки, професійну та соціальну відповідальність.

В науковій літературі соціальна відповідальність майбутніх соціальних працівників розглядається як: «інтегральне утворення особистості, що включає засвоєння ним ціннісно-нормативних моделей поведінки в суспільстві й оволодіння у процесі навчання у закладі вищої освіти професійно значущими характеристиками (комунікабельність, уміння працювати в команді, здатність швидко навчатися, висока адаптивність)» (Піговський, 2021, с. 254); «інтегральну особистісну якість, яка є базовою в структурі професійної моделі соціального працівника» (Чернета, 2019, с. 332), що проявляється в особистісному (через відповідальне ставлення до отримувачів послуг, до професійної діяльності, до себе), функціональному (через різні напрями професійної діяльності соціального працівника) й предметно-орієнтованому (як показник готовності соціального працівника до професійної діяльності) аспектах.

Близькими до нашого дослідження є висновки В. Нечерди, яка у контексті формування соціально успішної особистості та її впливу на розвиток соціальної відповідальності,

обґрунтовує важливість налагодження партнерської взаємодії закладів освіти із громадськими організаціями (через створення різноманітних ситуацій успіху для особистісного зростання, розвитку самоідентичності та професійної ідентичності, адаптованості до соціальних умов і норм поведінки) (Нечерда, 2022). Через співпрацю з різними соціальними інституціями створюються умови для майбутніх соціальних працівників для розвитку навичок співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці; залучати ресурси організацій-партнерів з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності. Від засвоєння й розвитку цих навичок залежить рівень сформованості соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників.

Погоджуємось із висновками науковців (Вієвська, 2016; Чернета, 2019) про те, що соціальна відповідальність є професійно значущою якістю соціального працівника, а чинниками її ефективного формування будуть: стимулювання у майбутніх соціальних працівників мотивації до навчання; наявність усвідомлення здобувачами важливості розвитку власної соціальної успішності та дотримання етики майбутньої професійної діяльності; наявність можливостей для застосування отриманих професійних навичок на практиці під час освітнього процесу (використання потенціалу виробничої, стажерської практики та самостійних робіт здобувачів).

Рівень сформованої соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників, багато у чому залежать від надання у закладі вищої освіти психосоціальної підтримки здобувачам, необхідність у якій особливо загострюється в умовах воєнного стану. Відтак, психосоціальна підтримка майбутніх соціальних працівників є однією з ключових в організації освітнього процесу. Психоемоційні труднощі здобувачів спричинених кризовими умовами проявляються у вигляді страху, втрати, тривожності, порушення сну, відчуття безпорадності проявляють у поганій концентрації на навчальному матеріалі, проблемах

з комунікацією й соціальною самовизначеністю (Спіріна та ін., 2025). Врахування таких особливостей здобувачів допоможе закладу вищої освіти покращити адаптацію, психосоціальне здоров'я майбутніх соціальних працівників, а також сприятиме формуванню їх соціальної відповідальності під час професійної підготовки й стабільності у професійній самовизначеності.

До компонентів формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки відносимо: *професійно-смысловий* (розуміння етичних засад соціальної роботи, цінності результатів професійної діяльності для отримувачів соціальних послуг й важливості соціальної відповідальності у соціального працівника); *ціннісний* (стійкі ціннісні орієнтири особистісного становлення здобувачів; ціннісне ставлення до соціальної відповідальності як під час професійної підготовки, так і у процесі виконання професійних завдань соціального працівника); *технологічний* (взаємодія майбутніх соціальних працівників під час відпрацювання змодельованих професійних завдань, обмін набутими знаннями й навичками між здобувачами, можливість ідентифікувати в собі соціальну відповідальність та презентувати її в ході розв'язання професійних завдань).

Проаналізувавши наукові джерела, можемо зазначити, що соціальна успішність та соціальна відповідальність є невід'ємними складовими становлення соціальних працівників. Систематизація сприятливих чинників формування соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки представлено на таблиці 1.

Сформованість соціальної успішності і соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників передбачає: здатність і готовність до соціальної дії, соціальної активності та мобільності, набуття і виконання пов'язаних з ними соціальних ролей; здатність самостійно планувати свою діяльність; уміння самостійно приймати рішення і нести відповідальність за результати своєї діяльності; ініціативність; вміння працювати з різноманітними

Таблиця 1

**Сприятливі чинники формування соціальної успішності та соціальної відповідальності
майбутніх соціальних працівників**

Чинники формування соціальної успішності	Чинники формування соціальної відповідальності
– відчуття причетності здобувачів до соціальних змін через державну політику; – актуалізація загальноприйнятих ціннісних орієнтацій; – врахування інтересів та потреб здобувачів у процесі організації соціального життя закладу вищої освіти; – підтримка та створення можливостей для розвитку активної соціальної позиції здобувачів; – наявність у здобувачів позитивних психологічних установок; – відчуття себе повноцінними учасниками академічної групи й активність в заходах соціального спрямування; – наявність ресурсів і можливостей для розвитку соціальної активності здобувачів й виявлення ініціативи з їх боку; - наявність емоційної зрілості.	– стимулювання у здобувачів мотивації до навчання; – усвідомлення здобувачами важливості дотримання етики майбутньої професійної діяльності; – наявність можливостей для застосування отриманих професійних навичок на практиці під час освітнього процесу; – наявність психосоціальної підтримки здобувачів у закладі вищої освіти.
Спільні чинники формування соціальної успішності та соціальної відповідальності	
наявність у здобувачів вольових характеристик, які можуть проявлятися через лідерські якості і прояв себе в соціальному лідерстві; розвиток професійного іміджу; наявність мотивації, як чинника йти до поставлених цілей і досягати їх; створення умов для здобувачів з метою розвитку навичок співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем професійної діяльності.	

Джерело: складено авторами самостійно

джерелами інформації; готовність до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку; уміння працювати в команді; здатність до самостійного аналізу життєвих реалій, прийняття відповідальних рішень.

Висновки. Чинниками, що сприяють формуванню соціальної успішності майбутніх соціальних працівників визначено наступні: відчуття причетності здобувачів до соціальних змін через державну політику; актуалізація загальноприйнятих ціннісних орієнтацій; врахування інтересів та потреб здобувачів у процесі організації соціального життя закладу вищої освіти; підтримка та створення можливостей для розвитку активної соціальної позиції здобувачів; наявність у здобувачів позитивних психологічних установок; відчуття себе повноцінними учасниками академічної групи й активність в заходах соціального спрямування; наявність ресурсів і можливостей для розвитку соціальної активності здобувачів й виявлення ініціативи з їх боку; наявність емоційної зрілості. Компонентами формування соціальної успішності майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки є: мотиваційний; діяльнісний; рефлексивний.

Чинниками, що сприяють формуванню соціальної відповідальності майбутніх соціальних

працівників визначено наступні: стимулювання у здобувачів мотивації до навчання; усвідомлення здобувачами важливості дотримання етики майбутньої професійної діяльності; наявність можливостей для застосування отриманих професійних навичок на практиці під час освітнього процесу; наявність психосоціальної підтримки здобувачів у закладі вищої освіти. Компонентами формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки є: професійно-смысловий; ціннісний; технологічний.

Результати системного аналізу наукових джерел показав, що соціальна успішність та соціальна відповідальність майбутніх соціальних працівників є взаємодоповнюючими поняттями за своїми сутнісними характеристиками. Тому, було виокремлено спільні чинники для їх формування, а саме: наявність у здобувачів вольових характеристик, які можуть проявлятися через лідерські якості і прояв себе в соціальному лідерстві; розвиток професійного іміджу; наявність мотивації, як чинника йти до поставлених цілей і досягати їх; створення умов для здобувачів з метою розвитку навичок співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем професійної діяльності).

Література

1. Абрамян Н. Д. Емоційна зрілість як ключовий чинник соціальної успішності в дорослому віці. *Європейський психологічний часопис*. 2025. № 2. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.36919/3083-5968.2.2025.7-12>
2. Базиленко А. К. Психологічні чинники формування соціальної активності студентської молоді (на прикладі студентського самоврядування) : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. 22 с.
3. Безрук К. Формування особистості підлітка за навчальною програмою «Соціальна успішність». *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2023. № 27(1). С. 50–66. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-50-66>
4. Савельчук І. Б., Бирик Д. Д. Соціальне лідерство як підґрунтя для розвитку партнерської взаємодії в освітньому середовищі університету. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія II. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 25. С. 119–125.
5. Бирик Д. Зміст та структура соціального лідерства майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2021. № 8(2). С. 138–151. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.2.1>
6. Веретенко Т. Г., Лехолетова М. М. Вивчення ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвузівський збірник наукових праць молодих вчених дорогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2018. Вип. 19. Т. 2. С. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/19.167782>
7. Вієвська М. Технологія формування ціннісного ставлення до соціальної відповідальності у студентів економічного вузу. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2016. № 2. С. 269–275. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6925/1/VIEVSKA.pdf>
8. Денисюк О., Лехолетова М., Сапіга С. Організація практики здобувачів за освітньо-професійними програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 8–14. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.2>
9. Лаврентьєва І., Хомич О. Вивчення рівнів розвитку соціально успішних особистості. *Теоретичні та методичні проблеми виховання дітей та молоді*. 2021. № 25(1). С. 200–210. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-200-210>
10. Нечерда В. Б. Формування соціально успішної особистості засобами «Case-study» у партнерстві закладів освіти із громадськими організаціями. *Věda a perspektivy*. 2022. № 1(8). С. 142–152. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1\(8\)-142-152](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1(8)-142-152)
11. Петрович Ж. В. Соціальна активність, життєвий оптимізм, соціальна успішність та соціальне самовизначення як взаємообумовлені параметри особистості в сучасних умовах. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реальність та перспективи*. 2024. № 99. С. 50–55. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.10>
12. Піговський М. М. Формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів у закладах вищої освіти закордоном. *Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 травня 2021 р.)*. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 253–257.
13. Співак Я., Плєсканьов Д., Співак Л., Чернуха Н. Особливості формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників в умовах закладу освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2025. № 1(107). С. 183–193. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(107\)2025.327075](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(107)2025.327075)
14. Спіріна Т., Лехолетова М., Пінчук Є. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах. *Social Work and Education*. 2025. № 12(3). С. 463–476. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.3.14>
15. Соціальна робота: реальність та виклики часу : навч.-метод. посіб. / С. О. Омельченко, В. І. Тернопільська, Н. М. Чернуха [та ін.]. Слов'янськ : Вид-во В. І. Маторіна, 2021. 229 с.
16. Чернета С. Зміст та структура формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2019. № 6(3). С. 330–338. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.3.10>
17. Шолох О. Формування соціальної успішності майбутніх психологів у закладах вищої освіти України: аксіологічний аспект. *Школа синергії освіти і духовності: нові виклики, тренди і можливості: Матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн конференції 2020 р.* Київ : ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2020. С. 198–202.

References

1. Abramyan, N. D. (2025). Emotsiina zrlist yak kliuchovyi chynnyk sotsialnoi uspihnosti v doroslomu vitsi [Emotional maturity as a key factor of social success in adulthood]. *Yevropeiskyi psykholohichniy chasopys – European Psychological Journal*, (2), 7–12. DOI: <https://doi.org/10.36919/3083-5968.2.2025.7-12> [in Ukrainian].
2. Bazylenko, A. K. (2018). Psykholohichni chynnyky formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi (na prykladi studentskoho samovriaduvannia) [Psychological factors in the formation of social activity of student youth (using the example of student self-government)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bezruk, K. (2023). Formuvannia osobystosti pidlitka za navchalnoiu prohramoiu “Sotsialna uspihnist” [Formation of adolescents' personality through the educational program “Social success”]. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 27(1), 50–66. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-50-66> [in Ukrainian].
4. Bybyk, D. D., & Savelchuk, I. B. (2018). Sotsialne liderstvo yak pidgruntia dla rozvytku partnerskoi vzaiemodii v osvitnomu seredovyshchi universytetu [Social leadership as a basis for the development of partnership in the university educational environment]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 11. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 11. Social Work. Social Pedagogy*, (25), 119–125 [in Ukrainian].
5. Bybyk, D. (2021). Zmist ta struktura sotsialnoho liderstva maibutnikh fakhivtsiv u haluzi sotsialnoi roboty [Structure of social leadership of future social workers in the field of social work]. *Social Work and Education*, 8(2), 138–151. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.2.1>. [in Ukrainian].
6. Veretenko, T., & Lekholetova, M. (2018). Vyvchennia tsinnisno-motyvatytsiinoi sfery maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Study of the value-motivational sphere of the future social pedagogue in the process of professional training]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current Issues in the Humanities: Interuniversity Collection of Scientific Papers of Young Scientists of the Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych*, 2(19), 120–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/19.167782> [in Ukrainian].
7. Viievska, M. (2016). Tekhnolohiia formuvannia tsinnisnoho stavlennia do sotsialnoi vidpovidalnosti u studentiv ekonomichnoho vuzu [Technology of formation of the valued relation to students' social responsibility of high school of economics]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika – Scientific notes. Series: Pedagogy*, (2), 269–275. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6925/1/VIEVSKA.pdf> [in Ukrainian].
8. Denysiuk, O., Lekholetova, M., & Sapiha, S. (2023). Orhanizatsiia praktyky zdobuvachiv za osvitno-profesiinymy prohramamy pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 231 Sotsialna robota [Organization of practice of applicants for educational and professional programs of the first (bachelor) level of higher education, specialty 231 Social work]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, (3), 8–14. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.2> [in Ukrainian].
9. Lavrentieva, I., & Khomych, O. (2021). Vyvchennia rivniv rozvytku sotsialno uspihnykh osobystosti [Studying the levels of development of socially successful individuals]. *Teoretychni ta metodychni problemy vykhovannia ditei ta molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and youth*, 25(1), 200–210. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-200-210> [in Ukrainian].
10. Necherda, V. B. (2022). Formuvannia sotsialno uspihnoi osobystosti zasobamy “Sase-study” u partnerstvi zakladiv osvity iz hromadskymy orhanizatsiiamy [Formation of socially successful personality by “case-study” in partnership of educational institutions with non-governmental organization]. *Věda a perspektivy*, 1(8), 142–152. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1584-2022-1\(8\)-142-152](https://doi.org/10.52058/2695-1584-2022-1(8)-142-152) [in Ukrainian].
11. Petrochko, Zh. V. (2024). Sotsialna aktyvnist, zhyttievyi optymizm, sotsialna uspihnist ta sotsialne samovyznachennia yak vzaiemoobumovleni parametry osobystosti v suchasnykh umovakh [Social activity, life optimism, social success and social self-determination as intercontinued personality parameters in modern conditions]. *Naukovyi chasopys Ukrainkoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, (99), 50–55. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.10> [in Ukrainian].
12. Pihovskyi, M. M. (2021). Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv/ sotsialnykh pedahohiv u zakladakh vyshchoi osvity zakordonom [Formation of social responsibility of future social workers/social educators in higher education institutions abroad]. *Sotsialna robota: vyklyky sohoddennia – Social work: challenges of today: collection of scientific papers based on the materials of the 10th International Scientific and Practical Conference*. (pp. 253–257). Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka [in Ukrainian].

13. Spivak, Ya., Pleskanov, D., Spivak, L., & Chernukha, N. (2025). Osoblyvosti formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh zakladu osvity [Peculiarities of forming the professional image of future social workers in an educational institution]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*, 1(107), 183–193. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(107\)2025.327075](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(107)2025.327075) [in Ukrainian].

14. Spirina, T., Lekholetova, M., & Pinchuk, Ye. (2025). Psykhosotsialna pidtrymka uchashnykiv osvithnoho protsesu v kryzovykh umovakh [Psychosocial support for participants in the educational process in crisis conditions]. *Social Work and Education*, 12(3), 463–476. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.3.14> [in Ukrainian].

15. Omelchenko, S. O., Ternopilska, V. I., Chernukha, N. M. et al. (2021). Sotsialna robota: realii ta vyklyky chasu [Social work: realities and challenges of the time]. Sloviansk: Vyd-vo V. I. Matorina [in Ukrainian].

16. Cherneta, S. (2019). Zmist ta struktura formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Content and structure of the formation of social responsibility of future social workers]. *Social Work and Education*, 6(3), 330–338. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.3.10> [in Ukrainian].

17. Sholokh, O. (2020). Formuvannia sotsialnoi uspishnosti maibutnikh psykholohiv u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy: aksiolohichniy aspekt [Formation of social success of future psychologists in higher education institutions of Ukraine: an axiological aspect]. *Shkola synerhii osvity i dukhovnosti: novi vyklyky, trendy i mozhlyvosti – School of Synergy of Education and Spirituality: New Challenges, Trends and Opportunities: Materials of the International Scientific and Practical Online Conference 2020*. (pp. 198–202). Kyiv: DZVO “Universytet menedzhmentu osvity” [in Ukrainian].

Лехолетова М. М., Спіріна Т. П. Чинники формування соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників

У статті аналізується питання необхідності організації професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів з урахуванням чинників, що сприятимуть формуванню соціальної успішності та соціальної відповідальності здобувачів. Підкреслюється важливість наявності соціальної успішності та соціальної відповідальності для майбутньої професійної діяльності та особистісної життєвої самовизначеності.

Визначено чинники, що сприяють формуванню соціальної успішності (відчуття причетності здобувачів до соціальних змін через державну політику; актуалізація загальноприйнятих ціннісних орієнтацій; врахування інтересів та потреб здобувачів у процесі організації соціального життя закладу вищої освіти; підтримка та створення можливостей для розвитку активної соціальної позиції здобувачів; наявність у здобувачів позитивних психологічних установок; відчуття себе повноцінними учасниками академічної групи й активність в заходах соціального спрямування; наявність ресурсів і можливостей для розвитку соціальної активності здобувачів й виявлення ініціативи з їх боку; наявність емоційної зрілості) та соціальної відповідальності (стимулювання у здобувачів мотивації до навчання; усвідомлення здобувачами важливості дотримання етики майбутньої професійної діяльності; наявність можливостей для застосування отриманих професійних навичок на практиці під час освітнього процесу; наявність психосоціальної підтримки здобувачів у закладі вищої освіти) майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Зазначено, що соціальна успішність та соціальна відповідальність майбутніх соціальних працівників є однаково важливими та багато у чому взаємодоповнюючими. Тому, авторами було виокремлено спільні чинники формування соціальної успішності та соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників (наявність у здобувачів вольових характеристик, які можуть проявлятися через лідерські якості і прояв себе в соціальному лідерстві; розвиток професійного іміджу; наявність мотивації, як чинника йти до поставлених цілей і досягати їх; створення умов для здобувачів з метою розвитку навичок співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем професійної діяльності).

Ключові слова: майбутні соціальні працівники, професійна підготовка, соціальна успішність, соціальна відповідальність, психосоціальна підтримка, заклади вищої освіти, партнерська взаємодія.

Lekholetova M. M., Spirina T. P. Factors forming social success and social responsibility of future social workers

The article analyzes the need to organize professional training for future social educators, taking into account factors that will contribute to the formation of social success and social responsibility of applicants. The importance of social success and social responsibility for future professional activity and personal life self-determination is emphasized.

Factors contributing to the formation of social success (a feeling of students' involvement in social changes through state policy; updating generally accepted value orientations; taking into account the interests and needs

of students in the process of organizing the social life of a higher education institution; supporting and creating opportunities for the development of an active social position of students; the presence of positive psychological attitudes among students; the feeling of being full-fledged participants in the academic group and active in social activities; the presence of resources and opportunities for the development of social activity of students and the manifestation of initiative on their part; the presence of emotional maturity) and social responsibility (stimulating students' motivation to study; students' awareness of the importance of adhering to the ethics of future professional activity; the presence of opportunities for applying the acquired professional skills in practice during the educational process; the presence of psychosocial support for students in a higher education institution) of future social workers in the process of professional training have been identified.

It is noted that social success and social responsibility of future social workers are equally important and, in many ways, complementary. Therefore, the authors identified common factors in the formation of social success and social responsibility of future social workers (the presence of strong-willed characteristics in applicants, which can be manifested through leadership qualities and manifestation of themselves in social leadership; development of a professional image; the presence of motivation as a factor in moving towards the set goals and achieving them; creation of conditions for applicants to develop cooperation skills in an international environment and recognition of intercultural problems of professional activity).

Key words: future social workers, professional training, social success, social responsibility, psychosocial support, higher education institutions, partnership interaction.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Лю Ся,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
liuxia780103@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-3958-9807>

ІНТЕГРАЦІЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ЗМІСТУ В ЛЕКЦІЙНИЙ ФОРМАТ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої мистецької освіти в Україні характеризується інтенсивними процесами інтернаціоналізації, інтеграції в глобальний освітній простір та посиленням уваги до формування компетентностей, що забезпечують успішну професійну діяльність фахівців образотворчого мистецтва в умовах культурного розмаїття. У контексті глобалізаційних викликів і трансформації сучасного мистецького середовища, де діалог між культурами стає визначальною характеристикою художньої практики, актуалізується проблема цілеспрямованого формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх художників як інтегративної особистісно-професійної якості, що поєднує глибоке розуміння культурного різноманіття з креативною здатністю до художнього синтезу різних мистецьких традицій.

Аналіз сучасних освітніх (освітньо-професійних) програм підготовки фахівців за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» в українських закладах вищої освіти засвідчує недостатню представленість мультикультурного компонента в змістовому наповненні освітніх компонентів, що обмежує можливості студентів для системного опанування художніх традицій різних культур, розвитку здатності до міжкультурного художнього діалогу та формування креативних умінь інтегрувати мультикультурні візуальні елементи у власну творчу практику.

Додаткової гостроти ця проблема набуває у зв'язку з тим, що традиційний лекційний формат навчання, який залишається однією з домінуючих форм організації освітнього процесу у вищій школі (Зязюн, 2008), часто не забезпечує ефективної інтеграції мультикультурного змісту та його трансформації у практичні компетентності студентів. Класична інформаційна лекція, побудована на монологічному викладенні теоретичного матеріалу, виявляється малоефективною для формування складних інтегративних компетентностей, до яких належить мультикультурна креативна компетентність, оскільки не створює умов для активної пізнавальної діяльності студентів, критичного осмислення культурних феноменів, розвитку міжкультурної сенситивності та креативного експериментування з синтезом мультикультурних художніх елементів.

Водночас педагогічна наука пропонує і інноваційні підходи до організації лекційних занять, серед яких особливе місце посідає контекстуальна (контекстна) лекція (Герлянд, 2015; Гузій, 2012; Желанова, 2013; 2014). Цей тип лекції передбачає моделювання предметного й соціального змісту майбутньої професійної діяльності через презентацію теоретичного матеріалу в контексті реальних професійних ситуацій, проблемних завдань і культурно-історичних обставин функціонування мистецьких практик. Контекстуальна лекція, на відміну від традиційної інформаційної, забезпечує

перехід від пасивного сприйняття інформації до активної пізнавальної діяльності, від монологічного викладення до діалогічної взаємодії, від абстрактних теоретичних конструктів до їх осмислення в контексті конкретних культурних феноменів і професійних завдань.

У контексті формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва інтеграція мультикультурного змісту в лекційний формат через механізми контекстуального навчання набуває особливого значення, оскільки дозволяє розв'язати низку взаємопов'язаних педагогічних завдань, таких як:

1) забезпечення системного засвоєння студентами теоретичних знань про художні традиції, естетичні парадигми, символічні системи та візуальні мови різних культур світу в їх історичній динаміці та сучасних трансформаціях;

2) створення умов для розвитку теоретичного мислення, здатності до компаративного аналізу мистецьких феноменів різних культур, виявлення типологічних аналогій і специфічних відмінностей у композиційних прийомах, колористичних системах та символічних кодах;

3) формування стійкої мотивації до міжкультурного художнього діалогу через усвідомлення студентами цінності культурного різноманіття як джерела креативності та професійного зростання в глобалізованому мистецькому просторі.

Отже, такий процес інтеграції з дотриманням принципу єдності теорії і практики постає як комплексна педагогічна умова, реалізація якої здатна суттєво підвищити ефективність формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Ця умова безпосередньо пов'язана з важливими науковими завданнями модернізації змісту вищої мистецької освіти відповідно до викликів глобалізованого культурного простору, розробки інноваційних методів організації навчального процесу, що забезпечують формування складних інтегративних компетентностей, а також з практичними завданнями підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до успішної професійної

діяльності в міжнародному мистецькому середовищі, участі в транскультурних творчих проєктах та викладання образотворчого мистецтва в полікультурному освітньому просторі (Кіліченко, 2018).

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічної умови інтеграції мультикультурного змісту в лекційний формат як механізму реалізації системи педагогічних умов формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва, розкритті специфіки контекстуальної лекції як інноваційної форми організації навчального процесу в мистецькій освіті та визначенні методичних засад практичної реалізації принципу єдності теорії і практики в процесі професійної підготовки студентів мистецьких спеціальностей. Відповідно до окресленої мети нами було сформульовано такі *завдання дослідження*:

1) розкрити сутність і зміст інтеграції мультикультурного змісту в професійній підготовці майбутніх фахівців образотворчого мистецтва;

2) визначити місце і роль лекційного формату в системі педагогічних умов формування мультикультурної креативної компетентності;

3) окреслити дидактичні принципи й методичні засади контекстуалізації лекційного матеріалу в мистецькій освіті.

У процесі наукового дослідження використано *комплекс взаємопов'язаних методів*:

1) теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел з проблем професійної підготовки фахівців образотворчого мистецтва, мультикультурної освіти, розвитку креативної компетентності та контекстного навчання;

2) системно-структурний аналіз педагогічних умов формування мультикультурної креативної компетентності для визначення взаємозв'язків між компонентами системи;

3) метод педагогічного моделювання для розробки структурно-функціональної моделі контекстуалізованої лекції з інтегрованим мультикультурним змістом;

4) узагальнення педагогічного досвіду закладів вищої освіти мистецького профілю щодо організації лекційних занять у процесі професійної підготовки майбутніх художників.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва вимагає системного підходу до організації освітнього процесу. Особливої уваги заслуговує питання інтеграції мультикультурного змісту в теоретичну складову професійної підготовки, зокрема в лекційний формат навчання. Саме на цьому аспекті зосереджено увагу в нашій статті.

Відповідно до мети дослідження, доцільним вважаємо розглянути специфіку *інтеграції мультикультурного змісту в навчальні програми, си́лабуси та художньо-творчі завдання відповідно до принципу єдності теорії і практики (із залученням рефлексивно-оцінювального компоненту)* як однієї з ключових педагогічних умов. Ця умова передбачає системну трансформацію змістового наповнення професійної підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва через послідовну інтеграцію мультикультурних компонентів у теоретичні та практичні складові освітнього процесу, забезпечуючи органічний зв'язок між засвоєнням знань про художні традиції різних культур, їх практичним застосуванням у творчій діяльності та рефлексивним осмисленням отриманих результатів.

Провідною формою організації навчальної діяльності на етапі називаємо контекстуальну (контекстну) лекцію, що принципово відрізняється від традиційної своїм методологічним підходом: *вона будується на принципі постійного співвіднесення теоретичного матеріалу з реальними культурно-історичними умовами його виникнення, функціонування та трансформації, а також з контекстом майбутньої професійної діяльності фахівця* (Мирончук, 2018; Korthagen, 2017; Stanley, 2021). Концепція контекстного навчання була вперше системно обґрунтована А. Вербицьким як інноваційна відповідь на проблему відриву теоретичного навчання від практичної професійної діяльності. Згідно з концепцією дослідника, контекстуальна лекція є семіотичною системою, що забезпечує трансформацію навчально-пізнавальної діяльності в квазіпрофесійну через механізми проблематизації, діалогізації

та інтеграції теоретичних знань у структуру професійних компетентностей. Педагогічні аспекти контекстного навчання у професійній підготовці вчителя початкової школи ґрунтовно проаналізовано в наукових працях В. Желанової, С. Скворцової. Проблематику формування професійної компетентності в умовах контекстного навчання у закладах вищої освіти всебічно досліджували О. Безносок, Т. Герлянд, Н. Гузій, В. Желанова, О. Кіліченко, Н. Мирончук та інші, внесок яких полягає в теоретичному обґрунтуванні механізмів трансформації навчально-пізнавальної діяльності у квазіпрофесійну через моделювання реальних контекстів професійної діяльності. Розробку організаційних форм контекстного навчання здійснювали Н. Борисова, В. Вербицький, К. Гамбург, О. Ларіонова та інші, які систематизували різноманітні форми реалізації контекстуального підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти.

У західній педагогічній традиції близькі ідеї розвивалися в рамках концепції *situated learning* (ситуативного навчання) Дж. Лейва та Е. Венгер («*Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*»), які обґрунтували принцип легітимної периферійної участі як механізм входження у професійну спільноту через поступове занурення в автентичний контекст практики. Дж. С. Браун, А. Коллінз і П. Дугід розвивали ідею про культурний контекст як конститутивний елемент процесу пізнання, наголошуючи на неможливості відриву знання від середовища його формування. Значний внесок у розвиток контекстного підходу зробили: Д. Кольб («*Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*»), який обґрунтував циклічну модель експерієнційного навчання через досвід; Д. Шон («*The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*»), який розробив концепцію рефлексивної практики як основи професійного розвитку; Б. Рогофф («*Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context*»), яка проаналізувала когнітивний розвиток у соціокультурному контексті через призму учнівства. У сучасних дослідженнях ідеї контекстуалізації

навчання та участі в професійних практиках отримали подальший розвиток у працях Е. Венгер-Трейнер, який розглядає навчання як формування ідентичності в «ландшафтах практик» (Wenger-Trauner et al., 2014), С. Біллет, який підкреслює взаємодію індивідуального та соціокультурного контексту в процесі професійного навчання (Billett, 2016), а також Дж. Лейв, яка акцентує трансформаційний характер участі в соціальних практиках (Lave & Wenger, 2019).

У контексті мистецької освіти проблема контекстуалізації навчання набула нового звучання. Якщо класичні концепції ситуативного навчання акцентували увагу на входженні у професійну спільноту через участь у практиках, то сучасні автори розширюють цю перспективу. Вони аналізують навчання як багатовимірний процес формування культурної ідентичності, професійної суб'єктності та міжкультурної компетентності. Так, в межах розвитку теорії спільнот практики освітній процес розглядається як формування професійної ідентичності у «ландшафтах практик» – на перетині різних культурних, соціальних і професійних контекстів. Такий підхід дозволяє інтерпретувати мистецьку освіту не лише як передачу художніх знань, а як входження студента у глобалізований художній простір, де взаємодіють різні культурні традиції (Wenger-Trauner et al., 2014).

Розвиваючи ідеї навчання через участь (*participation-based learning*), Дж. Лейв акцентує трансформаційний характер участі у соціокультурних практиках (Lave & Wenger, 2019). Дослідниця підкреслює, що навчання – це процес зміни способів участі у спільноті. У мистецькій освіті це означає поступове формування здатності студента до професійної взаємодії у мультикультурному художньому середовищі через занурення в автентичні культурні контексти. Суттєвий внесок у розроблення практико-орієнтованого контекстного підходу зробив С. Біллет, який доводить, що ефективність професійного навчання визначається взаємодією індивідуального та соціокультурного середовища (Billett, 2016). У його концепції навчання через практику передбачає активне співвіднесення особистісних смислів із культурно

зумовленими формами діяльності. Така позиція методологічно важлива для обґрунтування інтеграції мультикультурного змісту в лекційний формат, адже дозволяє розглядати лекцію не як ізольований теоретичний блок, а як елемент професійної практики. Дж. Біста підкреслює триєдність освітнього процесу – кваліфікація, соціалізація, суб'єктивація – наголошуючи на ролі освітнього контексту у становленні відповідального професійного суб'єкта (Biesta, 2020). У мистецькій освіті це корелює з необхідністю формування художника як медіатора між культурами, здатного не лише відтворювати традиції, а й осмислювати їх критично та рефлексивно. Проблематика контекстуалізації навчання в мистецькій галузі також розробляється в дослідженнях мультикультурної та інклюзивної арт-освіти. Так, М. Сінклер обґрунтовує структурування мультикультурної мистецької освіти як засіб формування позитивної культурної ідентичності через інтеграцію різних художніх традицій у зміст навчання (Sinclair, 2015). Х. Аревало-Васкес та ін. доводять, що викладання мистецтва в умовах культурного різноманіття повинно передбачати системне врахування соціокультурного контексту та принципів інклюзії (Arévalo-Vásquez et al., 2024). Узагальнення зазначених підходів дозволяє нам зробити висновок, що сучасна мистецька освіта дедалі більше орієнтується на інтеграцію предметно-змістового, діяльнісного та культурологічного вимірів навчання. Саме в такому багатовимірному полі контекстуалізація лекційного матеріалу постає як складна дидактична система, що забезпечує не лише засвоєння знань про мистецькі традиції, а й моделювання професійних ситуацій та осмислення соціокультурних контекстів художньої діяльності.

Представлена теоретична база обумовлює доцільність впровадження контекстуальної лекції як ефективного механізму інтеграції мультикультурного змісту в професійну підготовку, що обумовлено кількома взаємопов'язаними чинниками, а саме:

1. Контекстуальна лекція забезпечує перехід від репродуктивного запам'ятовування до продуктивного мислення: замість механічного

засвоєння інформації про різні культури студенти залучаються до процесу критичного аналізу культурних феноменів і творчого синтезу мультикультурних елементів.

2. Контекстуальна лекція реалізує принцип суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем і студентами, створюючи особливе мультикультурне комунікативне середовище, де відбувається активний діалог навколо складних етичних і естетичних питань міжкультурної взаємодії.

3. Контекстуальна лекція спрямована на досягнення трьох взаємопов'язаних цілей: засвоєння теоретичних знань про мультикультурні художні традиції, розвиток теоретичного мислення щодо міжкультурного діалогу та формування мотивації до професійної діяльності в глобалізованому мистецькому просторі.

4. Контекстуальна лекція дозволяє моделювати предметний і соціальний контекст майбутньої професійної діяльності художника в мультикультурному середовищі, готуючи студентів до етичних викликів культурної апропріації, транскультурного синтезу та міжнародної художньої комунікації.

Представимо напрацьовану нами методологію конструювання лекції контекстного типу, яка передбачає послідовну реалізацію чотирьох взаємопов'язаних етапів:

1. *Визначення професійного контексту.* На цьому етапі окреслюється конкретний сегмент професійної діяльності (*робота в дизайн-студії, кураторська діяльність, участь у міжнародних мистецьких проєктах, викладання в полікультурному середовищі*) та формулюється ключова професійна проблема, яка виконуватиме роль структуроутворювального елемента лекції. Прикладами таких проблем можуть бути: етичні дилеми культурної апропріації в контексті сучасного арт-проєкту, питання збереження автентичності національних художніх традицій у глобалізованому культурному просторі, стратегії етичного транскультурного синтезу в дизайні.

2. *Аналіз змісту дисципліни й відбір теоретичного ядра.* Здійснюється систематичний відбір блоків теоретичних знань, релевантних для розв'язання визначеної професійної

проблеми. До такого теоретичного ядра включається концептуальний апарат (*дефініції культурної апропріації, транскультурації, культурної гібридності, культурного діалогу*), теоретичні моделі міжкультурної взаємодії, класифікаційні схеми форм культурних запозичень. Проводиться диференційоване структурування навчального матеріалу: визначається базовий концептуальний мінімум, необхідний усім студентам, і виокремлюється додатковий теоретичний матеріал для поглибленого критичного аналізу.

3. *Моделювання професійних ситуацій.* Конструюються ключові кейси (ситуаційні завдання) з високим ступенем наближення до автентичної професійної практики. Кожен кейс містить опис професійного завдання, специфікацію рольових позицій учасників (*художник, куратор, представник культурної спільноти, критик*), окреслення етичних дилем, обмежень та ресурсних можливостей. Забезпечується варіативність потенційних розв'язків, що створює простір для зіставлення альтернативних теоретичних підходів і формування власної аргументованої позиції.

4. *Конструювання структури лекції контекстного типу.* Визначається чітка структурно-функціональна організація навчального матеріалу, що забезпечує послідовне занурення студентів у професійний контекст і поетапне формування компетентнісних результатів через взаємопов'язані компоненти лекції.

Нижче подаємо структуру контекстуальної лекції, розроблену нами, що складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів:

1. *Вступно-мотиваційний компонент – входження у професійний контекст.* На початку лекції студентам презентується автентичний кейс: «Європейський художник створює серію живописних полотен, використовуючи традиційні орнаменти та символіку корінних народів Америки. Його роботи здобувають визнання на міжнародних виставках і високо оцінюються критиками за *інноваційний підхід до інтеграції культурних традицій*. Однак представники корінних народів звинувачують художника в культурній апропріації та комерціалізації їхньої духовної спадщини

без належного розуміння її сакрального значення».

Викладач формулює проблемні питання для обговорення: *«Які етичні межі існують для використання культурних символів інших народів у власній творчості?»*, *«Як відрізнити культурну апропріацію від культурного обміну та творчого діалогу?»*, *«Які стратегії може обрати сучасний художник для етичної інтеграції мультикультурних елементів?»*. Ці питання актуалізують наявні знання студентів і створюють мотиваційне поле для засвоєння нового теоретичного матеріалу через усвідомлення його практичної релевантності.

2. *Теоретико-інструментальний компонент* – надання концептуального апарату. Викладач систематично викладає теоретичні концепти, релевантні для аналізу представленої ситуації: визначення культурної апропріації як використання елементів однієї культури представниками іншої культури без належного розуміння контексту та без згоди носіїв культури; поняття культурної гібридності як результату творчого синтезу елементів різних культур тощо. Далі розглядаються історичні приклади культурних запозичень в образотворчому мистецтві: орієнталізм XIX століття та його проблематичні аспекти, африканські впливи в творчості кубістів (П. Пікассо, Ж. Брак), японська естетика в імпресіонізмі (К. Моне, В. Ван Гог), сучасні приклади етичного транскультурного діалогу в роботах митців, які свідомо співпрацюють з представниками інших культур. Особлива увага приділяється «інструментам професійного мислення» – критеріям оцінювання етичності культурних запозичень (наявність дозволу від культурної спільноти, глибина розуміння культурного контексту, спосіб репрезентації та комерціалізації), методологічним підходам до аналізу владних відносин між культурами (концепція культурного імперіалізму, постколоніальна критика), таксономії форм міжкультурної взаємодії в мистецтві (від асиміляції до паритетної колаборації).

3. *Аналітико-діяльнісний компонент* – застосування теоретичних знань. Відбувається колективний аналіз кейсу, в процесі якого

студенти застосовують засвоєні теоретичні концепти для структурованого розв'язання професійної проблеми. Викладач організовує дискусію, в якій студенти: аналізують конкретний випадок через призму різних теоретичних моделей; визначають ознаки культурної апропріації у представленому кейсі (*відсутність консультацій з носіями культури, поверхневе використання сакральних символів, комерційна вигода без компенсації спільноті*); формулюють альтернативні стратегії, які художник міг би обрати для етичної роботи з мультикультурним матеріалом (*партнерство з представниками корінних народів, глибоке вивчення культурного контексту, розподіл авторства та прибутків*); обговорюють контраргументи щодо універсальності мистецтва та свободи творчості. На цьому етапі викладач виступає як фасилітатор критичного мислення, який допомагає студентам структурувати аргументацію, виявляти приховані припущення тощо.

4. *Рефлексивно-узагальнювальний компонент* – формування особистісної позиції. Викладач пропонує студентам сформулювати власні принципи етичної роботи з мультикультурним візуальним матеріалом, які вони готові застосовувати у своїй майбутній творчій практиці. Студенти визначають, які аспекти проблеми залишилися для них найбільш складними або суперечливими, що стимулює подальше самостійне дослідження теми. Викладач узагальнює основні теоретичні положення, акцентуючи увагу на ключових критеріях етичності мультикультурної креативності: глибоке розуміння культурного контексту, повага до носіїв культури та їхніх прав, прозорість намірів і методів роботи, готовність до діалогу та критики, усвідомлення владних відносин між культурами; формулюються рекомендації для подальшого професійного розвитку.

Висновки. Здійснене дослідження підтверджує, що інтеграція мультикультурного змісту є однією з ключових педагогічних умов формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Виконання поставлених завдань дозволило обґрунтувати теоретико-методологічні засади інтеграції мультикультурного змісту

в освітній процес та розробити структурно-функціональну модель контекстуалізованої лекції. Доведено, що лекційний формат виступає ефективним механізмом реалізації означеної педагогічної умови за умови його трансформації у контекстуалізовану форму, яка поєднує теоретичний, проблемно-дослідницький, аналітико-діяльнісний та рефлексивно-узагальнювальний компоненти. Розроблена модель контекстуалізованої лекції на прикладі теми «Культурна апропріація та етичні межі мультикультурної креативності» демонструє практичний механізм інтеграції мультикультурного змісту.

Отримані результати засвідчують, що контекстуальна лекція забезпечує системний вплив на всі структурні компоненти мультикультурної креативної компетентності: когнітивний (засвоєння мультикультурних знань і концептів), мотиваційно-ціннісний (формування професійної етичної позиції), діяльнісний (розвиток умінь критичного аналізу кейсів) та рефлексивний (здатність до професійної саморефлексії). Ефективність інтеграції мультикультурного змісту в лекційний формат

визначається її методологічною обґрунтованістю (спираючись на контекстний, компетентнісний і міжкультурний підходи), системністю (охоплення всіх компонентів компетентності), проблемно-орієнтованою спрямованістю (використання автентичних професійних ситуацій) та відповідністю закономірностям професійної мистецької освіти (поєднання теоретичного осмислення з практичним застосуванням).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в: емпіричній перевірці ефективності розробленої моделі контекстуалізованої лекції в умовах закладів вищої мистецької освіти; розробленні системи критеріїв та показників оцінювання результативності формування мультикультурної креативної компетентності; створенні комплексу методичних рекомендацій щодо інтеграції мультикультурного змісту в різні форми організації освітнього процесу (практичні заняття, самостійна робота, творчі проекти); дослідженні можливостей цифрових технологій та віртуального мистецького середовища для посилення мультикультурного компонента підготовки майбутніх художників.

Література

1. Герлянд Т. М. Активне навчання у закладах професійно-технічної освіти: контекстний підхід. *Теорія і методика професійної освіти*. 2015. № 5. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9314/>
2. Гузій Н. В. Технологія контекстного навчання в організації дидактичної підготовки студентів у вищій педагогічній школі. *Вища освіта України*. 2012. № 3. Т. 1. С. 363–370. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7050/1/3_Гузій_Вища_освіта_України%2C_2012.pdf
3. Желанова В. В. Динаміка середовищевтворення в технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2014. Вип. 4. С. 27–32.
4. Желанова В. В. Використання відеозасобів у технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 13(272). Ч. II. С. 231–241.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
6. Кіліченко О. Принципи впровадження контекстного навчання в процес підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Освітній простір України*. 2018. № 12. С. 98–106. DOI: <https://doi.org/10.15330/esu.12.98-106>
7. Мирончук Н. М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. *Креативна педагогіка*. 2018. Вип. 13. С. 95–101. URL: https://eprints.zu.edu.ua/28831/1/Мирончук%20Н.М._Контекстне%20навчання%20у%20заруб%20літературі.pdf
8. Arévalo-Vásquez H. M., Yangali-Vicente J. S., Sánchez-Ortega J. A. Art teaching: Inclusive factor and attention to diversity. *European Journal of Educational Research*. 2024. Vol. 13, Issue 2. P. 779–793. DOI: <https://doi.org/10.12973/eu-jer.13.2.779>
9. Biesta G. Risking Ourselves in Education: Qualification, Socialization, and Subjectification. *Education Theory*. 2020. № 1. P. 89–104. DOI: <https://doi.org/10.1111/edth.12411>
10. Billett S. Learning through Practice: Models, Traditions, Orientations and Approaches. Springer, 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/47398090_Learning_through_Practice_Models_Traditions_Orientations_and_Approaches

11. Korthagen F. Inconvenient Truths about Teacher Learning: Towards Professional Development 3.0. *Teachers and Teaching*. 2017. № 23(4). P. 387–405. DOI: <https://doi.org/10.1080/13540602.2016.1211523>
12. Lave J., Wenger E. *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. New York : Cambridge University Press, 2019.
13. Sinclair M. Structuring multicultural art education to encourage positive cultural identities. University of Oregon Scholars' Bank, 2015. URL: <https://scholarsbank.uoregon.edu/server/api/core/bitstreams/bf1d7938-f46f-45bc-8c4c-0285c9d15f25/content>
14. Stanley M. Teaching toward contextual instruction in the classroom. *Journal of Nursing Education and Practice*. 2021. Vol. 11, no. 1. P. 26–29. DOI: <https://doi.org/10.5430/jnep.v11n1p26>
15. Wenger-Trayne E., Fenton-O'Creevy M., Hutchinson S., Kubiak C., Wenger-Trayner B. *Learning in landscapes of practice: Boundaries, identity, and knowledgeability in practice-based learning*. London : Routledge, 2014. 182 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315777122>

References

1. Herliand, T. M. (2015). Aktyvne navchannia u zakladakh profesiino-tekhnichnoi osvity: kontekstnyi pidkhid [Active learning in vocational education institutions: A contextual approach]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity – Theory and Methods of Vocational Education*, (5). Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9314/> [in Ukrainian].
2. Huzii, N. V. (2012). Tekhnolohiia kontekstnoho navchannia v orhanizatsii dydaskalohichnoi pidhotovky studentiv u vyshchii pedahohichnii shkoli [Technology of contextual learning in organizing didascalological training of students in higher pedagogical education]. *Vyscha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine*, 3(1), 363–370. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7050/> [in Ukrainian].
3. Zhelanova, V. V. (2014). Dynamika seredovysheutvorennia v tekhnolohii kontekstnoho navchannia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Dynamics of environment formation in the technology of contextual learning of future primary school teachers]. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka – Pedagogical Process: Theory and Practice*, (4), 27–32 [in Ukrainian].
4. Zhelanova, V. V. (2013). Vykorystannia videozasobiv u tekhnolohii kontekstnoho navchannia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Use of video tools in the technology of contextual learning of future primary school teachers]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, 13(272), 231–241 [in Ukrainian].
5. Ziazuiun, I. A. (2008). Filosofiia pedahohichnoi dii [Philosophy of pedagogical action]. Cherkasy: Vydavnychi viddil ChNU im. Bohdana Khmelnytskoho [in Ukrainian].
6. Kilichenko, O. (2018). Pryntsypy vprovadzhennia kontekstnoho navchannia v protses pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovo shkoly [Principles of introduction of the context teaching in the process of training the future teachers of the primary school]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational Space of Ukraine*, (12), 98–106. DOI: <https://doi.org/10.15330/esu.12.98-106> [in Ukrainian].
7. Myronchuk, N. M. (2018). Kontekstnyi pidkhid u pidhotovtsi studentiv do profesiinoi diialnosti u zarubizhnii pedahohichnii teorii [Contextual approach in preparing students for professional activity in foreign pedagogical theory]. *Kreatyvna pedahohika – Creative Pedagogy*, (13), 95–101. Retrieved from <https://eprints.zu.edu.ua/28831/> [in Ukrainian].
8. Arévalo-Vásquez, H. M., Yangali-Vicente, J. S., & Sánchez-Ortega, J. A. (2024). Art teaching: Inclusive factor and attention to diversity. *European Journal of Educational Research*, 13(2), 779–793. DOI: <https://doi.org/10.12973/eu-jer.13.2.779>
9. Biesta, G. (2020). Risking ourselves in education: Qualification, socialization, and subjectification. *Educational Theory*, 70(1), 89–104. DOI: <https://doi.org/10.1111/edth.12411>
10. Billett, S. (2016). *Learning through practice: Models, traditions, orientations and approaches*. Springer. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/47398090_Learning_through_Practice_Models_Traditions_Orientations_and_Approaches
11. Korthagen, F. (2017). Inconvenient truths about teacher learning: Towards professional development 3.0. *Teachers and Teaching*, 23(4), 387–405. DOI: <https://doi.org/10.1080/13540602.2016.1211523>
12. Lave, J., & Wenger, E. (2019). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge University Press.
13. Sinclair, M. (2015). Structuring multicultural art education to encourage positive cultural identities. University of Oregon Scholars' Bank. Retrieved from <https://scholarsbank.uoregon.edu/server/api/core/bitstreams/bf1d7938-f46f-45bc-8c4c-0285c9d15f25/content>
14. Stanley, M. (2021). Teaching toward contextual instruction in the classroom. *Journal of Nursing Education and Practice*, 11(1), 26–29. DOI: <https://doi.org/10.5430/jnep.v11n1p26>

15. Wenger-Trayne, E., Fenton-O'Creevy, M., Hutchinson, S., Kubiak, C., & Wenger-Trayner, B. (2014). Learning in landscapes of practice: Boundaries, identity, and knowledgeability in practice-based learning. London : Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315777122>

Лю Ся. Інтеграція мультикультурного змісту в лекційний формат як механізм реалізації системи педагогічних умов формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва

У статті обґрунтовано інтеграцію мультикультурного змісту в лекційний формат як механізм формування мультикультурної креативної компетентності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Актуальність дослідження зумовлена процесами інтернаціоналізації вищої мистецької освіти та недостатньою представленистю мультикультурного компоненту в освітньо-професійних програмах спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Розкрито сутність мультикультурної креативної компетентності як інтегративної якості, що поєднує когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний і рефлексивний компоненти. Обґрунтовано трансформацію традиційної лекції у контекстуалізований формат, який забезпечує єдність теорії і практики та занурення студентів у автентичний соціокультурний контекст. Розроблено структурно-функціональну модель контекстуалізованої лекції з чотирьох компонентів: вступно-мотиваційного, теоретико-інструментального, аналітико-діялісного та рефлексивно-узагальнювального. Показано, що інтеграція мультикультурного змісту через проблемно орієнтовані кейси створює умови для розвитку критичного мислення, міжкультурної сенситивності та формування професійної позиції майбутнього художника як медіатора між культурами. Доведено, що контекстуалізована лекція виступає ефективним механізмом реалізації педагогічної умови інтеграції мультикультурного змісту за умови методологічної обґрунтованості, системності та орієнтації на професійно значущі ситуації. Окреслено перспективи подальших досліджень щодо емпіричної перевірки ефективності моделі та розроблення критеріїв оцінювання сформованості мультикультурної креативної компетентності.

Ключові слова: мультикультурна креативна компетентність, вища мистецька освіта, контекстуальна лекція, професійна підготовка, міжкультурний діалог, інтернаціоналізація вищої освіти.

Liu Xia. Integration of multicultural content into the lecture format as a mechanism for implementing the system of pedagogical conditions for the development of multicultural creative competence in future fine arts professionals

The article substantiates the integration of multicultural content into the lecture format as a mechanism for developing multicultural creative competence in future fine arts professionals. The relevance of the study is determined by the processes of internationalization in higher art education and the insufficient representation of the multicultural component in educational and professional programs of specialty 023 "Fine Arts, Decorative Arts, Restoration". The essence of multicultural creative competence is revealed as an integrative quality that combines cognitive, motivational-value, activity-based, and reflective components. The transformation of the traditional lecture into a contextualized format is justified, as it ensures the unity of theory and practice and immerses students in an authentic socio-cultural context. A structural and functional model of a contextualized lecture consisting of four components – introductory-motivational, theoretical-instrumental, analytical-activity-based, and reflective-generalizing – is developed. It is demonstrated that the integration of multicultural content through problem-oriented case studies creates conditions for the development of critical thinking, intercultural sensitivity, and the formation of the professional position of the future artist as a mediator between cultures. It is proven that the contextualized lecture serves as an effective mechanism for implementing the pedagogical condition of integrating multicultural content, provided that it is methodologically grounded, systematic, and oriented toward professionally significant situations. Prospects for further research include the empirical verification of the model's effectiveness and the development of criteria for assessing the level of multicultural creative competence formation.

Key words: multicultural creative competence, higher art education, contextual lecture, professional training, intercultural dialogue, internationalization of higher education.

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

УДК 37.037:796

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-187-192>

Очкалов Олександр Федорович,

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.

al.ochkalov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7336-7573>

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ОЗДОРОВЧОЇ І СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

Сучасні соціально-економічні та освітні трансформації зумовлюють необхідність переосмислення підходів до організації оздоровчої та спортивно-масової роботи серед різних груп населення, особливо молоді. В умовах зростання гіподинамії, інформаційних перевантажень та погіршення стану здоров'я населення фізична культура і спорт виступають важливими чинниками зміцнення здоров'я та формування здорового способу життя. Оздоровча та спортивно-масова діяльність сприяє розвитку фізичних якостей, підвищенню працездатності, формуванню соціальних і комунікативних навичок. Сучасні виклики, пов'язані з глобалізацією, цифровізацією та змінами в системі освіти, потребують удосконалення методики організації фізкультурно-оздоровчих заходів. Особливого значення набуває створення ефективних моделей організації спортивно-масової роботи, що враховують індивідуальні можливості та інтереси учасників.

Особливої актуальності наукове дослідження набуває у зв'язку з ухваленням розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2030 року» від 24.12.2025 № 1493-р, яке визначає стратегічні орієнтири державної політики у сфері фізичної культури і спорту. У зазначеному документі акцентовано увагу на необхідності створення умов для підвищення рівня рухової активності населення, популяризації здорового способу життя, розширення доступу до фізкультурно-оздоровчих

і спортивних послуг, а також удосконалення організаційних і методичних засад розвитку фізичної культури та спорту. У контексті проблематики нашої статті це розпорядження має важливе значення, оскільки воно підкреслює державну потребу в оновленні підходів до організації оздоровчої та спортивно-масової роботи, посиленні її соціальної, виховної й здоров'язбережувальної функцій. Реалізація положень Програми безпосередньо пов'язана з пошуком ефективних моделей, форм і методів залучення різних груп населення, насамперед молоді, до систематичної рухової активності, що робить науковий аналіз сучасних аспектів організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи своєчасним і суспільно значущим (Про затвердження Державної цільової соціальної програми, 2025).

Важливість зазначеної проблеми зумовлюється також необхідністю формування цілісної системи фізичного виховання, яка інтегрує освітні, оздоровчі та соціальні функції. Сучасні освітні реформи передбачають оновлення змісту фізичного виховання та впровадження інноваційних методів організації рухової активності (Нова українська школа, 2016). У цьому контексті особливої актуальності набуває вдосконалення спортивно-масової роботи як ефективного засобу залучення населення до систематичних занять фізичною культурою. Важливою умовою ефективності цієї діяльності є поєднання традиційних форм фізкультурно-оздоровчої роботи з інноваційними підходами, що базуються на сучасних наукових

дослідженнях. Крім того, важливим аспектом є створення сприятливого освітнього та соціального середовища, яке стимулює інтерес до фізичної активності. Значну роль у цьому процесі відіграють вчителі, викладачі, тренери та організатори фізкультурно-оздоровчих заходів. Дослідження сучасних аспектів організації та методики оздоровчої та спортивно-масової роботи є важливим напрямом розвитку теорії та практики фізичного виховання.

Постановка проблеми. Проблеми організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності активно досліджуються науковцями. Зокрема, О. Каліберда та А. Мельников аналізували сучасні форми спортивно-роботи серед учнівської молоді (Каліберда & Мельников, 2024). О. Орлов досліджував сучасні аспекти організації фізичного виховання в освітньому процесі старшої школи (Орлов, 2025). О. Божок зазначив, що багатофункціональна модель спортивно-оздоровчої діяльності у ЗВО має спиратися на чітке правове регулювання, забезпечення організаційної самостійності закладів освіти у реалізації спортивних ініціатив, розвиток інфраструктури, а також стимулювання участі здобувачів освіти у різних формах фізичної активності; визначені компоненти моделі спортивно-оздоровчої діяльності у ЗВО (актуальне нормативно-правове забезпечення; зміст фізичного виховання; управлінські повноваження керівництва ЗВО; роль кафедр, клубів та секцій щодо механізмів забезпечення інклюзивності) (Божок, 2025). Однак існує необхідність здійснення наукового аналізу сучасних аспектів організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи.

Мета статті – аналіз сучасних аспектів організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах оздоровча та спортивно-масова робота розглядається як складник фізичного виховання та як важливий механізм збереження здоров'я, соціалізації, розвитку мотивації до рухової активності та формування культури здорового способу життя. Аналіз сучасних досліджень надає підстави стверджувати, що ефективність такої діяльності визначається

не окремими заходами, а цілісною системою організаційних, методичних, мотиваційних і нормативно-управлінських рішень. Науковий пошук доводить, що в центрі уваги перебуває питання переходу від епізодичних спортивних подій до стійких моделей фізкультурно-оздоровчої активності, інтегрованих в освітнє та соціальне середовище, що узгоджується з сучасними дослідницькими тенденціями у сфері фізичного виховання.

Суттєвим для нашого аналізу є дослідження О. Каліберди та А. Мельникова, у якому сучасні форми спортивно-масової роботи серед учнівської молоді розглядаються через підготовку, проведення та розвиток всеукраїнських шкільних змагань «Пліч-о-пліч всеукраїнські шкільні ліги». Цінність цієї публікації полягає в тому, що вона демонструє зміну самої логіки спортивно-масової роботи: від традиційної моделі разових змагань до системного формату, який поєднує організаційний, виховний, мотиваційний і комунікативний потенціал. Отже, сучасна спортивно-масова робота має будуватися як довготривалий процес, що підтримує інтерес учнів до участі, формує командну взаємодію та закріплює позитивний досвід регулярної рухової активності (Каліберда & Мельников, 2024).

Не менш важливим є науковий висновок таких дослідників, як: С. Гавришко, О. Гармата, В. Кириченко, В. Яковлів та В. Максимченко про те, що організація фізичного виховання здобувачів вищої освіти повинна враховувати зниження реальної рухової активності молоді, зумовлене малорухливим способом життя та тривалим перебуванням перед цифровими пристроями. У цьому контексті дослідники акцентують увагу на поєднанні різних форм занять, методичній гнучкості та необхідності оновлення підходів до побудови занять з фізичного виховання. Для теми нашої статті це має принципове значення, оскільки спортивно-масова та оздоровча робота сьогодні не може бути ефективною без урахування реального способу життя молоді, її освітнього навантаження та цифрового середовища (Гавришко, Гармата, Кириченко, Яковлів & Максимченко, 2024).

Переконаливими є наукові результати вчених М. Латишева, О. Квасниці та В. Цісар, які на основі аналізу сучасних наукових досліджень виокремили кілька провідних тематичних кластерів у сфері фізичного виховання здобувачів освіти. Серед них особливо важливими для нашого дослідження є: адаптація фізичного виховання до дистанційного формату в умовах пандемії та воєнного стану; різноманіття методів і засобів фізичного виховання; застосування інформаційних технологій; орієнтація на здоровий спосіб життя та оптимізацію освітнього процесу. Автори наголошують на важливості інноваційних підходів, інтеграції сучасних технологій та індивідуалізації методів фізичного виховання. Саме ці положення надають підстави стверджувати, що сучасна методика оздоровчої та спортивно-масової роботи має бути варіативною, технологічно підтриманою та персоналізованою відповідно до потреб конкретних груп учасників (Латишев, Квасниця & Цісар, 2024).

Окремої уваги заслуговує праця Н. Сороколіт, присвячена розвитку професійних компетентностей учителів фізичної культури в умовах Нової української школи. Не зважаючи на те, що стаття безпосередньо стосується професійної підготовки вчителів, її значення для нашої теми є беззаперечним, адже якість оздоровчої та спортивно-масової роботи значною мірою залежить від рівня професійної компетентності педагога, його здатності мотивувати учнів, упроваджувати сучасні підходи та організовувати безпечно, змістовне і виховне доцільне освітнє середовище. Сучасна методика спортивно-масової роботи повинна розглядатися як сукупність форм і методів, як результат професійної готовності вчителя до інноваційної діяльності (Сороколіт, 2022).

Важливим емпіричним підтвердженням потреби в оновленні методики фізкультурно-оздоровчої роботи є наукова розробка Н. Сороколіт та співавторів щодо фізичного виховання українських школярів під час дистанційного навчання. Автори встановили, що значна частина школярів пов'язувала дистанційний формат зі зниженням рухової активності, фізичної

підготовленості та інтересу до вправ; лише невелика частка опитаних вважала, що дистанційне навчання здатне повноцінно відтворити якісне заняття з фізичної культури. Для теми нашого дослідження це означає, що сучасна оздоровча та спортивно-масова робота має обов'язково включати механізми компенсації дефіциту рухової активності, а також шукати ефективні змішані та цифрово підтримані моделі взаємодії з учасниками (Sorokolit et al., 2024).

У цьому ж проблемному просторі слід розглядати й оглядову статтю О. Орлова про сучасні аспекти організації уроків фізичної культури у старшій школі. Автор підкреслює, що зміст фізичної культури в старших класах повинен бути спрямований на розвиток ключових компетентностей, а сама організація освітнього процесу має базуватися на принципах безперервності, цілісності, особистісно орієнтованого та диференційованого підходів. Особливо важливо, що в центрі сучасної моделі фізичного виховання поставлено зміцнення здоров'я й формування соціальної активності, відповідального ставлення до себе та здатності до саморозвитку, що надає змогу стверджувати, що методика оздоровчої та спортивно-масової роботи повинна бути компетентісно орієнтованою, а не лише забезпечувати нормативне виконання вправ або проведення окремих заходів (Орлов, 2025).

Разом із тим, сучасні наукові підходи переконують, що ефективність спортивно-масової роботи залежить і від її нормативно-правового та управлінського забезпечення. У статті О. Божок проаналізовано роль державної політики в організації фізичного виховання здобувачів освіти та обґрунтовано, що система спортивно-оздоровчої діяльності у закладах вищої освіти має спиратися на актуальне нормативно-правове забезпечення, управлінські повноваження закладу, роботу кафедр, спортивних клубів і секцій, а також механізми інклюзивності. У площині нашого дослідження це надає підстави розглядати організацію оздоровчої та спортивно-масової роботи як багаторівневу систему, де методика заходів повинна підтримуватися чітким адмініструванням,

ресурсним забезпеченням і нормативною узгодженістю (Божок, 2025).

На теоретико-методологічному рівні доцільно врахувати й праці В. Платонова, в яких спортивна підготовка розглядається як системне, науково організоване явище, побудоване на принципах цілісності, поетапності, варіативності та раціональності. Попри те, що праця вченого належить передусім до теорії спортивної підготовки, її положення є в нагоді для сфери оздоровчої та спортивно-масової роботи. Зокрема, йдеться про необхідність цілеспрямованого добору форм активності, раціонального планування навантаження, урахування вікових та індивідуальних особливостей учасників і поєднання масовості з педагогічною доцільністю. Саме такий системний підхід надає змогу уникнути формалізму в організації спортивно-масових заходів і підвищити їх реальний оздоровчий ефект (Платонов, 2021).

Висновки. Науковий аналіз сучасних фахових досліджень дозволяє виокремити три

ключові аспекти організації та методики оздоровчої й спортивно-масової роботи. Перший пов'язаний з інновацією та цифровізацією: використанням інформаційних технологій, змішаних форматів, онлайн-підтримки рухової активності. Другий напрям – компетентнісно-мотиваційний, що акцентує на формуванні стійкого інтересу до фізичної активності, спортивної культури, самостійності й відповідальності за власне здоров'я. Третій – організаційно-управлінський, у межах якого оздоровча та спортивно-масова діяльність розглядається як система, що потребує нормативного, кадрового, інституційного та інфраструктурного забезпечення. Саме інтеграція цих напрямів створює підґрунтя для підвищення якості фізичного виховання та розширення участі різних груп населення у регулярній руховій активності.

У перспективах планується здійснити розширений науковий пошук щодо організації оздоровчої і спортивно-масової роботи.

Література

1. Божок О. А. Нормативно-правові аспекти організації спортивно-оздоровчої діяльності у закладах вищої освіти України. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2025. Вип. 8(195). С. 16–20. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08\(195\).03](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195).03)
2. Гавришко С. Г., Гармата О. М., Кириченко В. М., Яковлів В. Л., Максимченко В. І. Організація та методика фізичного виховання здобувачів вищої освіти. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. Вип. 6(179). С. 81–85. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6\(179\).14](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6(179).14)
3. Каліберда О., Мельников А. Сучасні форми спортивно-масової роботи серед учнівської молоді. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. Харків : ХДАФК, 2024. С. 82–91. URL: <https://journals.urau.ua/hdafk-tmfv/article/view/307554>
4. Латишев М. В., Квасниця О. М., Цісар В. В. Фізичне виховання здобувачів вищої освіти: огляд сучасних наукових досліджень. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. Вип. 7(180). С. 93–97. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7\(180\).19](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7(180).19)
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 40 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40864/1/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Орлов О. Сучасні аспекти організації уроків фізичної культури у старшій школі. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. № 4. С. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.4.9>
7. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування : підручник. Київ : Перша друкарня, 2021. 672 с. URL: <https://reposit.uni-sport.edu.ua/server/api/core/bitstreams/502d624d-cf23-49f0-b4ada77d4dcec961/content>
8. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.12.2025 р. № 1493-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D1%80#Text>
9. Сороколіт Н. С. Розвиток професійних компетентностей учителів фізичної культури в умовах Нової української школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2022. № 2(58). С. 22–28. DOI: <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2022-02-22-28>

10. Sorokolit N., Moskalenko N., Rymar O., Matviiv V., Pasichnyk V., Solovey A., Mandiuk A., Malanchuk H. Physical education of Ukrainian schoolchildren during distance learning. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference*. 2024. Vol. 1. P. 528–537. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7875>

References

1. Bozhok, O. A. (2025). Normatyvno-pravovi aspekty orhanizatsii sportyvno-ozdorovchoi diialnosti u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Regulatory and legal aspects of the organization of sports and health-improving activities in higher education institutions of Ukraine]. *Naukovyi chasopys Ukrainiskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University*, 8(195), 16–20. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08\(195\).03](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195).03) [in Ukrainian].
2. Havryshko, S. H., Harmata, O. M., Kyrychenko, V. M., Yakovliv, V. L., & Maksymchenko, V. I. (2024). Orhanizatsiia ta metodyka fizychnoho vykhovannia здобувачів вищої освіти [Organization and methods of physical education of higher education students]. *Naukovyi chasopys Ukrainiskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriiia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sport)*, 6(179), 81–85. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6\(179\).14](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6(179).14) [in Ukrainian].
3. Kaliberda, O., & Melnykov, A. (2024). Suchasni formy sportyvno-masovoi roboty sered uchnivskoi molodi [Modern forms of sports and mass participation work among student youth]. *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naseleennia – Current Problems of Physical Education of Different Population Groups*. (pp. 82–91). Kharkiv: KhDAFK. Retrieved from <https://journals.uran.ua/hdafk-tmfv/article/view/307554> [in Ukrainian].
4. Latyshev, M. V., Kvasnytsia, O. M., & Tsisar, V. V. (2024). Fizyчне vykhovannia здобувачів вищої освіти: огляд сучасних наукових досліджень [Physical education of students: Review of modern scientific research]. *Naukovyi chasopys Ukrainiskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriiia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sport)*, 7(180), 93–97. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7\(180\).19](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7(180).19)
5. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. (2016). Kyiv: MON Ukrainy. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40864/1/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
6. Orlov, O. (2025). Suchasni aspekty orhanizatsii urokiv fizychnoi kultury u starshii shkoli (ohliad literatury) [Modern aspects of organizing physical education lessons in high school (literature review)]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, (4), 83–93. DOI: <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.4.9> [in Ukrainian].
7. Platonov, V. M. (2021). Suchasna systema sportyvnoho trenuvannia [Modern system of sports training]. Kyiv: Persha drukarnia. Retrieved from <https://reposit.uni-sport.edu.ua/server/api/core/bitstreams/502d624d-cf23-49f0-b4ad-a77d4dcec961/content> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.12.2025 r. № 1493-r [On approval of the State Target Social Program for the Development of Physical Culture and Sports for the period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24.12.2025 No. 1493-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Sorokolit, N. S. (2022). Rozvytok profesiinykh kompetentnostei uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Development of professional competencies of physical education teachers in the conditions of the New Ukrainian School]. *Fizyčne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi – Physical Education, Sports and Health Culture in Modern Society*, 2(58), 22–28. DOI: <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2022-02-22-28> [in Ukrainian].
10. Sorokolit, N., Moskalenko, N., Rymar, O., Matviiv, V., Pasichnyk, V., Solovey, A., Mandiuk, A. & Malanchuk, H. (2024). Physical education of Ukrainian schoolchildren during distance learning. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference*, (1), 528–537. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7875>

Очкалов О. Ф. Сучасні аспекти організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи

У статті здійснено науковий аналіз сучасних аспектів організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи в умовах соціально-економічних, освітніх і цифрових трансформацій. Актуальність дослід-

ження зумовлена зниженням рівня рухової активності населення, погіршенням стану здоров'я дітей і молоді, поширенням малорухливого способу життя, а також потребою оновлення підходів до фізкультурно-оздоровчої діяльності відповідно до сучасних державних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту. Метою статті визначено аналіз сучасних аспектів організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи. У процесі дослідження використано аналіз, узагальнення, порівняння та інтерпретацію положень сучасних наукових праць і нормативно-правових документів. З'ясовано, що ефективність оздоровчої та спортивно-масової роботи визначається комплексною взаємодією організаційних, методичних, мотиваційних, кадрових і нормативно-управлінських чинників. Встановлено, що сучасна методика такої діяльності має ґрунтуватися на принципах системності, варіативності, доступності, індивідуалізації, компетентнісної спрямованості та поєднання традиційних і інноваційних форм рухової активності. Доведено, що важливими тенденціями розвитку є цифровізація фізкультурно-оздоровчого процесу, впровадження змішаних форматів занять, посилення мотиваційного компонента, орієнтація на здоров'язбереження та розширення можливостей залучення різних груп населення до систематичної рухової активності. Особливу увагу акцентовано на ролі професійної компетентності педагогів, тренерів, організаторів спортивно-масових заходів, а також на значенні нормативно-правового забезпечення й інституційної підтримки у формуванні ефективної моделі спортивно-оздоровчої діяльності. Узагальнено, що сучасні аспекти організації та методики оздоровчої і спортивно-масової роботи доцільно розглядати у трьох взаємопов'язаних площинах: інноваційно-цифровій, компетентнісно-мотиваційній та організаційно-управлінській. Практична значущість дослідження полягає в можливості використання його положень для вдосконалення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в закладах освіти й інших соціальних інституціях.

Ключові слова: фізичне виховання, оздоровча робота, спортивно-масова робота, фізична культура, рухова активність, здоровий спосіб життя, методика організації, цифровізація, професійна компетентність, інноваційні форми роботи.

Ochkalov O. F. Modern aspects of the organization and methods of health and sports and mass work

The article carries out a scientific analysis of modern aspects of the organization and methods of health and sports and mass work in the conditions of socio-economic, educational and digital transformations. The relevance of the study is due to the decrease in the level of physical activity of the population, the deterioration of the health of children and youth, the spread of a sedentary lifestyle, as well as the need to update approaches to physical culture and health activities in accordance with modern state priorities in the field of physical culture and sports. The purpose of the article is to analyze modern aspects of the organization and methods of health and sports and mass work. The research process used analysis, generalization, comparison and interpretation of the provisions of modern scientific works and regulatory documents. It was found that the effectiveness of health and sports and mass work is determined by the complex interaction of organizational, methodological, motivational, personnel and regulatory and management factors. It is established that the modern methodology of such activities should be based on the principles of systematicity, variability, accessibility, individualization, competence orientation and a combination of traditional and innovative forms of physical activity. It is proven that important development trends are the digitalization of the physical culture and health process, the introduction of mixed formats of classes, strengthening the motivational component, orientation towards health preservation and expanding opportunities for involving different groups of the population in systematic physical activity. Particular attention is paid to the role of professional competence of teachers, trainers, organizers of sports and mass events, as well as the importance of regulatory and legal support and institutional support in the formation of an effective model of sports and health activities. It is generalized that modern aspects of the organization and methodology of health and sports and mass work should be considered in three interrelated planes: innovative and digital, competent and motivational, and organizational and managerial. The practical significance of the study lies in the possibility of using its provisions to improve physical education, health and sports and mass work in educational institutions and other social institutions.

Key words: physical education, health work, sports and mass work, physical culture, physical activity, healthy lifestyle, organizational methodology, digitalization, professional competence, innovative forms of work.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

УДК 378.035:793.3.071.2]:7(477)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-193-201>

Синєок Віра Андріївна,

заслужена артистка України, доцент кафедри хореографії
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.
v.synieok@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0623-1718>

Калієвський Костянтин Васильович,

старший викладач кафедри хореографії
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.
k.kaliievskyi@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4202-4222>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми. У сучасних реаліях, які переживає українське суспільство, особливості актуальності набуває проблема виховання патріотично орієнтованої особистості, здатної усвідомлювати національні цінності, плекати ідеї державотворення та активно сприяти зміцненню безпеки й незалежності України. У цьому контексті патріотичне виховання майбутніх хореографів постає одним із пріоритетних завдань діяльності закладів вищої освіти, оскільки воно спрямоване не лише на формування професійних компетентностей, а й на розвиток національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і духовно-культурної ідентичності особистості. Особливе значення набуває використання засобів українського національного мистецтва як ефективного чинника формування патріотичних переконань, оскільки саме хореографічне мистецтво акумулює історичний досвід, традиції та світогляд українського народу. Усвідомлення майбутніх хореографів своєї ролі носія і транслятора національної культурної спадщини підвищує рівень їх соціальної відповідальності та сприяє утвердженню національно-культурної ідентичності.

Відтак, зростання значущості патріотичного виховання майбутніх хореографів

у сучасному гуманітарному дискурсі зумовлює необхідність ґрунтовного наукового осмислення цього процесу, зокрема в контексті використання потенціалу українського національного мистецтва як ефективного засобу формування патріотичних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання патріотичного виховання є предметом активного наукового осмислення у педагогічному, культурологічному та мистецькому дискурсі, оскільки воно становить важливу складову цілісного процесу формування духовно зрілої, національно свідомої особистості. У сучасних дослідженнях патріотизм розглядається як комплексна ціннісна характеристика особистості, що виявляється в любові до Батьківщини, усвідомлення своєї належності до національної спільноти, готовності діяти на благо держави та захищати її незалежність.

Теоретико-методологічні засади патріотичного виховання розроблено у працях І. Беґа, який визначає патріотизм і громадянськість як провідні духовні пріоритети сучасного виховного процесу, зумовлені суспільним запитом на формування відповідального громадянина-патріота. У науковому дослідженні І. Беґа та К. Журби «Концепція формування у підлітків

національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах» порушується важливе загально-людське завдання формування єдиних духовно-моральних домінант суспільства, що сприяють утвердженню цінностей взаємоповаги, соціальної відповідальності та стійкого мирного співіснування. Особливу увагу автори приділяють становленню української політичної нації як важливого чинника консолідації громадян, формуванню їхньої національної самосвідомості та утвердженню ціннісного ставлення до держави як основи громадської ідентичності (Бех & Журба, 2017).

Проблема патріотичного виховання у контексті формування національної ідентичності порушується у науковій праці М. Єщенко «Проблема патріотичного виховання у контексті національної ідентичності». Особливу увагу автор приділяє визначенню ключових аспектів патріотичного виховання, які виступають підґрунтям формування національно-культурної ідентичності молоді в умовах складних суспільно-політичних трансформацій. У дослідженні обґрунтовано, що патріотичне виховання є важливим ціннісним чинником становлення особистості, оскільки охоплює формування національної ідентичності в сукупності її основних вимірів, зокрема етнічного, територіального, історичного, культурного та мовного. Автор підкреслює, що саме інтеграція цих складових забезпечує цілісне усвідомлення особистістю своєї належності до національної спільноти та сприяє формуванню стійких громадських і патріотичних переконань (Єщенко, 2014).

У науковій праці С. Корнієнко «Національно-патріотичне виховання як соціокультурна практика збереження й формування ідентичності в умовах сучасних викликів» розкрито особистісний потенціал національно-патріотичного виховання як важливого чинника забезпечення історичної спадкоємності та формування ціннісних орієнтирів належності особистості до національної спільноти. Дослідження акцентує увагу на трансформаційних процесах, які з одного боку сприяють адаптації особистості до сучасних соціокультурних

умов, а з іншого – ускладнюють збереження цілісності соціальних зав'язків і можуть зумовлювати стан ціннісної невизначеності. Автор підкреслює важливість звернення до національних архетипів українського народу як до фундаментальних духовно-культурних конструктів, що виступають ефективним підґрунтям формування патріотичних переконань і сприяють утвердженню національної ідентичності. Зазначений підхід розглядається як дієва стратегія національно-патріотичного виховання, спрямована на зміцнення духовної єдності суспільства та формування ціннісного ставлення особистості до національної культурної спадщини (Корнієнко, 2025).

Питання патріотичного виховання в історико-культурному вимірі розглянуто у науковій праці І. Климчук «Козацька тема в українській народно-сценічній хореографії 1950–1980 років як засіб трансляції етнокультурної ідентичності». Авторка доводить, що в умовах домінування ідеології інтернаціоналізму та пропаганди «дружби народів» у радянський період саме звернення до козацької тематики в хореографічних постановках виконувало важливу націотворчу функцію. Через сценічні образи та художні інтерпретації історичного минулого відбувалося збереження й актуалізація української культурної традиції, що опосередковано сприяло національній самоідентифікації молодого покоління. Образ козака постав як символ сили, гідності, мужності та відданості Батьківщині. Козацька ідея стимулювала осмислення історичної пам'яті та культурної спадщини, що створило підґрунтям для патріотичного виховання та становлення національно-культурної ідентичності української молоді засобами хореографічного мистецтва (Климчук, 2020).

Тема хореографічного мистецтва як потужного чинника формування патріотичних поглядів розглядається у науковій праці С. Качуринця «Значення українського народного танцю в культурній спадщині України». У дослідженні висвітлено актуальні проблеми збереження українського народного танцю як важливого складника національної культурної спадщини та ефективного засобу формування етнічної й культурної ідентичності української молоді.

Автор акцентує увагу на трансформації культурних орієнтацій підростаючого покоління, зумовлених глобалізаційними процесами, а також підкреслює існування загроз, пов'язаних із комерціалізацією та уніфікацією танцювальних форм, що може призводити до втрати автентичних рис національної танцювальної культури. Наукова праця доводить, що український народний танець є важливим носієм історичних, духовних і культурних традицій народу, виконуючи функцію та трансляцію національної культурної спадщини. Його виховний потенціал полягає у формуванні національної свідомості, ціннісних орієнтацій і патріотичних переконань молодого покоління, що створює сприятливі умови для становлення культурної ідентичності особистості в умовах сучасного суспільства (Качуринець, 2025).

У дослідженні Ю. Кархут та О. Кузик «Народне хореографічне мистецтво як засіб пізнання та збереження традицій народу, патріотичного виховання молодого покоління» порушується питання культурної та фольклорної спадщини, зокрема традицій Гуцульщини, як важливого чинника формування і розвитку етнічної хореографії сьогодення. Автори підкреслюють, що народне хореографічне мистецтво є ефективним засобом збереження національних традицій і водночас виступає потужним інструментом пізнання духовної та культурної спадщини українського народу. Науковці акцентують увагу на педагогічному потенціалі народної хореографії, який проявляється у формуванні морально-етичних принципів особистості, розвитку культури міжособистісних взаємин, а також виховання патріотичних почуттів і національної свідомості молодого покоління. Звернення до регіональних хореографічних традицій, зокрема гуцульської танцювальної культури, сприяє усвідомленню молоддю власної етнокультурної приналежності та забезпечує наступність культурних цінностей у сучасному суспільстві (Кархут & Кузик, 2020).

Особливості реалізації патріотичного потенціалу українського народного танцю висвітлено у дослідженні О. Бігус «Формування

патріотизму у студентів-хореографів засобами народного танцю». Авторка здійснює комплексний аналіз процес формування патріотичних якостей у студентів-хореографів, розкриваючи специфіку стилістики українського народного танцю, зокрема стійкі лексичні комплекси, характерні для танців військово-героїчного спрямування, таких як «Аркан», «Гопак», «Запорожці». Зазначені хореографічні зразки відображають історичні традиції, духовні цінності та героїчний світогляд українського народу, сприяючи формуванню національної самосвідомості майбутніх хореографів.

Науковиця наголошує, що формування патріотизму у студентів-хореографів є цілісним і послідовним педагогічним процесом, який реалізується у ході опанування спеціальних фахових дисциплін і передбачає інтеграцію різних форм і методів навчально-виховної, науково-дослідної та самостійної діяльності. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння професійних знань і навичок, але й формування ціннісного ставлення до національної культурної спадщини та усвідомлення власної ролі як носія і транслятора традицій українського хореографічного мистецтва (Бігус, 2023).

Отже, аналіз наукових досліджень засвідчує значний інтерес науковців до проблеми патріотичного виховання молодого покоління, зокрема в контексті формування національної ідентичності, духовно-моральних цінностей та громадської свідомості. У працях І. Бежа, М. Єщенко, С. Корнієнко розкрито теоретико-методологічні засади патріотичного виховання як важливого чинника формування національної самосвідомості особистості. Дослідження І. Климчук, С. Качуринця, Ю. Кархут, О. Кузик, О. Бігус та інших науковців підтверджують значний виховний потенціал українського народного хореографічного мистецтва як засобу збереження культурної спадщини, трансляції національних цінностей і формування патріотичних переконань молоді. Водночас, попри ґрунтовне висвітлення окремих аспектів проблеми, питання патріотичного виховання студентів-хореографів засобами українського національного мистецтва в умовах сучасних соціокультурних викликів потребує

подальшого комплексного дослідження, зокрема в аспекті визначення ефективних педагогічних умов і методів формування їхньої національно-культурної ідентичності. Це зумовлює актуальність обраної теми та визначає необхідність її наукового осмислення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі українського національного мистецтва як засобу патріотичного виховання студентів-хореографів та визначення педагогічних умов ефективного формування їхньої національно-культурної ідентичності.

Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема: аналіз наукової літератури для з'ясування сутності поняття «патріотичне виховання» та визначення його ролі у професійній підготовці майбутніх хореографів; теоретичне узагальнення та систематизація для визначення основних підходів до використання засобів українського національного мистецтва у виховному процесі; порівняльний метод для зіставлення різних наукових підходів до проблеми патріотичного виховання; метод педагогічного аналізу для визначення потенціалу українського хореографічного мистецтва як засобу формування патріотичних цінностей студентської молоді.

Застосування зазначених методів дозволило комплексно дослідити проблему патріотичного виховання студентів-хореографів і визначити перспективні напрями використання українського національного мистецтва у формуванні їхньої національної та професійної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для предметного та ґрунтовного розгляду проблеми доцільно передусім осмислити сутність поняття «патріотичне виховання». У широкому науковому розумінні воно охоплює комплекс взаємопов'язаних аспектів, зокрема сферу духовного життя особистості, систему морально-етичних цінностей, рівень національної самосвідомості, почуття гідності та відповідальності за долю своєї держави. Важливим складником патріотичного виховання є також здатність особистості організовувати власну життєдіяльність на основі

національних ідеалів, шанобливе ставлення до рідної мови, культурної спадщини, традицій і звичаїв українського народу. Як зазначають І. Бех та К. Журба: «Формування національно-культурної ідентичності ґрунтується на національному світогляді; національній культурі, мові, національній ідеї» (Бех & Журба, 2017, с. 28).

Розглядаючи патріотизм як соціально-історичне явище, слід зазначити, що його основу становлять національні ідеї, які визначають стратегічні напрями розвитку нації, сприяють консолідації суспільства та формування ціннісного ставлення особистості до держави. Патріотизм формується у процесі соціалізації особистості під впливом історичного досвіду, культурних традицій та виховного середовища. Саме тому патріотизм не зводиться лише до сукупності знань, а є результатом цілеспрямованого виховного впливу, що забезпечує формування глибоких переконань, ціннісних орієнтацій і свідомого ставлення до своєї національної приналежності. Як зазначають автори Ю. Кархут та О. Кузик: «Патріотизм визначається в сучасній педагогіці як ставлення до рідної країни, інших націй та народів, національних святинь, посиленню любові до країни, мови, почуттю відповідальності за її незалежність, збереженню матеріальних і духовних цінностей» (Кархут & Кузик, 2020, с. 344–345).

Отже, виховання патріотизму засобами народного хореографічного мистецтва є ефективним і педагогічно доцільним напрямом формування національної свідомості майбутніх фахівців. Провідним чинником цього процесу виступає український народний танець як унікальний носій історичної пам'яті, духовних цінностей і культурних традицій українського народу. Важливим аспектом реалізації цього виховного потенціалу є створення сприятливого освітнього середовища, насиченого національно-культурним змістом, зокрема музичними та хореографічними зразками українських традицій. Як акцентує Ж. Денисюк у науковому дослідженні «Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики»: «Культура відіграє

вирішальну роль у формуванні механізмів резильєнтності як на рівні індивідів, соціальних груп, так і націй загалом. Одними із ключових чинників у цьому аспекті виступають найперше культурні цінності та традиції, що забезпечують сталість суспільних норм і звичаїв, що допомагає зберігати ідентичність навіть у кризові періоди» (Денисюк, 2025, с. 311).

У процесі практичного опанування українських танцювальних композицій студенти-хореографи не лише вдосконалюють професійні виконавські навички та розвивають естетичний смак, але й формують емоційно-ціннісне ставлення до національного мистецтва. Занурення у художньо-образний зміст народного танцю сприяє усвідомленню його культурної значущості та виховує почуття національної гордості.

Особливого значення набуває ознайомлення з лексичним матеріалом регіональних танцювальних традицій, що відображають етнокультурну різноманітність України. Вивчення особливостей танцювальної мови різних історико-етнографічних регіонів переконує студента-хореографа у багатстві національної культурної спадщини, сприяє глибокому осмисленню її цінності та формує шанобливе ставлення до українського хореографічного мистецтва. Такий підхід забезпечує не лише професійне становлення майбутнього фахівця, але й сприяє формуванню його національно-культурної ідентичності та патріотичних переконань.

Як зазначає О. Бігус: «Патріотичне виховання студентів-хореографів являє собою цілісний педагогічний процес, який ґрунтується на взаємодії суб'єктів виховання, спрямований на формування громадянської позиції, національно-патріотичної орієнтації особистості, що проявляється в її патріотичній спрямованості та соціально відповідальній діяльності на благо народу й країни.

Актуальним наразі вбачається звернення до традиційних форм танцювального фольклору українців, у якому засобами художньої виразності акумульовано духовно-патріотичний досвід українського народу» (Бігус, 2023, с. 44).

Яскравим прикладом ефективності педагогічних методів патріотичного виховання

є досвід роботи хореографічного колективу «Либідь» та студентської спільноти хореографів першого-четвертого курсів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Застосування цілеспрямованих педагогічних підходів, заснованих на опануванні українського народного танцю, сприяє трансформації соціокультурного сприйняття і безпосередньо впливає на формування їхньої національно-культурної ідентичності.

У процесі навчально-творчої діяльності студенти не лише усвідомлюють власну належність до національної культурної спадщини, історичних подій сучасності, танцювальних традицій і мовного середовища, але й виявляють прагнення інтегрувати ці складові у власну виконавську практику через інтерпретацію хореографічних образів. Такий творчий підхід сприяє глибшому осмисленню національних цінностей і формуванню особистісно значущого ставлення до українського хореографічного мистецтва. Як влучно зазначає І. Климчук: «І саме ця емоційність передається глядачам, залучає до співпереживань, глядачі несвідомо “втягуються” у коло національно-патріотичних ідей, що транслює балетмейстер та танцівники, відчуває себе причетним до української нації, нащадком козаків» (Климчук, 2020, с. 42).

Наведені приклади засвідчують безперервний процес становлення особистісної ідентичності студента-хореографа, який у процесі професійної підготовки здійснює переосмислення власної ролі в сучасному соціокультурному просторі. Звернення до національних танцювальних традицій виступає важливим чинником цього процесу, оскільки сприяє утвердженню національної самосвідомості, формуванню патріотичних переконань і усвідомленню себе як носія та транслятора українських танцювальних традицій.

Як зазначає С. Качуринець: «В українській культурі народний танець посідає особливе місце, оскільки є не лише формою мистецького вираження, а й важливим елементом національної ідентичності. З давніх-давен танець супроводжував різноманітні обряди, свята та повсякденне життя українського

народу, відображаючи його історичний досвід, соціальні структури та естетичні ідеали. Він є свідченням багатства культурних традицій багатьох поколінь та невід'ємною частиною нематеріальної культурної спадщини країни» (Качуринець, 2025, с. 156).

Система педагогічних методів, що реалізується через фахові навчальні дисципліни, зокрема «Методика викладання українського народного танцю», «Зразки українського народного танцю», «Сучасна інтерпретація українського народного танцю» та інші формує цілісне культурно-творче освітнє середовище, яке сприяє становленню світогляду майбутніх фахівців на засадах україно центричних цінностей. Такий підхід забезпечує не лише формування професійних компетентностей, але й впливає на духовно-емоційну сферу студентів, сприяючи розвитку їхньої національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і патріотичних переконань.

Аналіз контингенту вступників, які долучаються до навчання за спеціальністю «Хореографія», засвідчує недостатній рівень володіння навичками українського народного танцю. Однією з причин такої ситуації є поступове зменшення кількості аматорських колективів народного танцю та одночасно зростання популярності танцювальних студій, діяльність яких переважно орієнтована на сучасні комерційні напрями і не передбачає системного вивчення національного танцювального мистецтва. Така тенденція зумовлює зниження рівня обізнаності молоді з традиційною танцювальною культурою та створює суттєві прогалини у формуванні їхньої національно-культурної ідентичності.

Орієнтація частини танцювальних колективів на комерційні пріоритети, зокрема прагнення відповідати актуальним модним тенденціям і утримувати широку аудиторію, часто зумовлює зменшення уваги до виховного потенціалу хореографічного мистецтва. У таких умовах питання формування патріотичних цінностей і національної самосвідомості не завжди посідає належне місце у змісті навчально-творчої діяльності.

У зв'язку з цим особливого значення набуває системний підхід до професійної підготовки майбутніх хореографів, реалізований

в освітній програмі Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Цілеспрямоване впровадження дисциплін, орієнтованих на вивчення та творче осмислення українського народного танцю, сприяє подоланню зазначених прогалин, забезпечує формування професійної компетентності студентів і водночас виступає ефективним засобом їхнього патріотичного виховання та становлення національно-культурної ідентичності.

Аналіз повного циклу реалізації освітньої програми та узагальнення отриманих результатів дають підстави стверджувати, що визначені стратегічні цілі патріотичного виховання майбутніх хореографів успішно реалізуються. Зокрема, випускники демонструють шанобливе та усвідомлене ставлення до української народної хореографії як важливої складової національної культурної спадщини, виявляють високий рівень виконавської майстерності та здатність до професійної інтерпретації хореографічних зразків різних етнографічних регіонів України.

Особливо показовим є те, що у процесі вивчення дисципліни «Мистецтво балетмейстера» студенти активно звертаються до національної тематики, виявляючи зацікавленість у створенні хореографічних постановок, заснованих на українських культурних традиціях. Такий творчий вибір свідчить про сформоване ціннісне ставлення до національного мистецтва та усвідомлення його значущості у власній професійній діяльності.

Після завершення навчання студенти-хореографи демонструють не лише високий рівень фахової підготовки, але й сформований духовно-етичний потенціал, що проявляється у стійкій національно-культурній ідентичності, усвідомленні ціннісного значення української культурної спадщини та наявності патріотичних переконань. Сформовані у процесі професійної підготовки світоглядні орієнтири визначають подальший професійний шлях випускників як носіїв, зберігачів і трансляторів українського хореографічного мистецтва, що підтверджує ефективність упровадженої системи патріотичного виховання засобами народної хореографії.

Висновки. Отже, теоретичне осмислення зазначеної проблематики надало можливість уточнити сутність поняття патріотичного виховання та визначити його роль у професійній підготовці студентів-хореографів. Аналіз наукових праць дозволив узагальнити й систематизувати ефективні підходи до використання засобів українського хореографічного мистецтва у навчально-виховному процесі як важливого чинника формування національної самосвідомості та патріотичних переконань майбутніх хореографів. Застосування порівняльного методу дало змогу зіставити рівень сформованості патріотичних переконань студентів до початку навчання за освітньою програмою та після опанування відповідних освітніх компоненти, що підтвердило значущість українського народного танцю як ефективного засобу патріотичного виховання. Метод педагогічного аналізу дозволив визначити виховний потенціал українського народного танцю, який проявляється у формуванні ціннісного ставлення до національної культурної спадщини, розвитку національної ідентичності та усвідомленні майбутніми хореографами своєї професійної місії як носіїв і трансляторів українського мистецтва.

Застосування комплексу взаємопов'язаних методів дослідження забезпечило цілісне вивчення проблеми патріотичного виховання студентів-хореографів засобами українського національного мистецтва та дозволило визначити перспективні напрями подальших наукових розвідок, зокрема у контексті вдосконалення педагогічних умов формування національно-культурної ідентичності майбутніх хореографів у галузі хореографічного мистецтва.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному підтвердженні ефективності використання засобів українського національного хореографічного мистецтва як чинника патріотичного виховання студентів-хореографів у процесі професійної підготовки. Уперше акцентовано увагу на ролі культурно-творчого освітнього середовища, сформованого через систему фахових дисциплін, як цілісного педагогічного механізму формування ціннісних орієнтацій, національної самосвідомості та патріотичних переконань студентів-хореографів. Подальшого розвитку набули положення щодо впливу освітніх компонентів, орієнтованих на вивчення та творче осмислення національної хореографічної спадщини, на становлення світоглядної позиції майбутнього хореографа.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у процесі професійної підготовки студентів спеціальності «Хореографія» у закладах вищої освіти. Основні положення та висновки можуть бути впроваджені у зміст навчальних дисциплін, зокрема «Методика викладання українського народного танцю», «Зразки українського народного танцю», «Сучасна інтерпретація українського народного танцю», «Мистецтво балетмейстера», а також у практичну діяльність викладачів і керівників хореографічних колективів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм, розроблення навчально-методичних матеріалів та формування ефективної системи патріотичного виховання студентської молоді засобами українського хореографічного мистецтва.

Література

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 16. С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2017.16.24-33>
2. Єщенко М. Проблема патріотичного виховання у контексті національної ідентичності. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 9. С. 60–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2014_9_16
3. Корнієнко С. Національно-патріотичне виховання як соціокультурна практика збереження й формування ідентичності в умовах сучасних викликів. *Humanities studies*. 2025. Вип. 24(101). С. 201–208. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-21>
4. Климчук І. Козацька тема в українській народно-сценічній хореографії 1950–1980 років як засіб трансляції етнокультурної ідентичності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*. 2020. Вип. 36. С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi36.407>

5. Качуринець С. Значення українського народного танцю в культурній спадщині України. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 83, Т. 1. С. 155–160. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-23>
6. Кархут Ю., Кузик О. Народне хореографічне мистецтво як засіб пізнання та збереження традицій народу, патріотичного виховання молодого покоління. *Молодий вчений*. 2020. № 11(87). С. 344–350. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-74>
7. Бігус О. Формування патріотизму у студентів-хореографів засобами народного танцю. *Танцювальні студії*. 2023. Т. 6, № 1. С. 42–50. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7646.6.1.2023.283725>
8. Денисюк Ж. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 1(13). С. 309–315. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35>

References

1. Bekh, I., & Zhurba, K. (2017). Kontsepsiia formuvannia u pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Conception of forming national-cultural identity in adolescents studying in comprehensive school]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, (16), 24–33. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2017.16.24-33> [in Ukrainian].
2. Yeshchenko, M. (2014). Problema patriotichnoho vykhovannia u konteksti natsionalnoi identychnosti [The issue of patriotic education in terms of national identity]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the modern pedagogue*, (9), 60–61. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2014_9_16 [in Ukrainian].
3. Korniienko, S. (2025). Natsionalno-patriotychne vykhovannia yak sotsiokulturna praktyka zberezhenia y formuvannia identychnosti v umovakh suchasnykh vyklykiv [National-patriotic education as a sociocultural practice of preserving and forming identity under contemporary challenges]. *Humanities studies*, 24(101), 201–208. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-21> [in Ukrainian].
4. Klymchuk, I. (2020). Kozatska tema v ukrainskii narodno-stsenichnii khoreohrafi 1950–1980 rokiv yak zasib transliatsii etnokulturnoi identychnosti [The Cossack theme in the Ukrainian folk stage choreography 1950–1980 as a means of translation of ethnocultural identity]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Mystetstvoznavstvo – Ukrainian culture: past, present, ways of development. Art history*, (36), 41–45. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi36.407> [in Ukrainian].
5. Kachurynets, S. (2025). Znachennia ukrainskoho narodnoho tantsiu v kulturnii spadshchyni Ukrainy [Significance of Ukrainian folk dance in the cultural heritage of Ukraine]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 1(83), 155–160. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-23> [in Ukrainian].
6. Karkhut, Yu., & Kuzyk, O. (2020). Narodne khoreohrafichne mystetstvo yak zasib piznannia ta zberezhenia tradytsii narodu, patriotichnoho vykhovannia molodoho pokolinnia [Folk choreographic art as a means of knowledge and preservation of traditions of the people, patriotic education of the young generation]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 11(87), 344–350. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-74> [in Ukrainian].
7. Bihus, O. (2023). Formuvannia patriotyzmu u studentiv-khoreohrafov zasobamy narodnoho tantsiu [Formation of patriotism in students-choreographers through folk dance]. *Tantsiuvalni studii – Dance studies*, 6(1), 42–50. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7646.6.1.2023.283725> [in Ukrainian].
8. Denysiyuk, Zh. (2025). Ukrainska kulturna identychnist yak osnova natsionalnoi stiikosti ta kulturnoi polityky [Ukrainian cultural identity as the basis of national stability and cultural policy]. *Kulturolohichnyi almanakh – Culturological almanac*, (1), 309–315. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35> [in Ukrainian].

Синєок В. А., Калієвський К. В. Патріотичне виховання студентів-хореографів засобами українського національного мистецтва

У статті проаналізовано проблему патріотичного виховання студентів-хореографів засобами українського народного танцю. Висвітлено проблематику питання у педагогічному, культурологічному та мистецькому дискурсі. Зазначено, що патріотизм варто розглядати як комплексну ціннісну характеристику особистості яка усвідомлює свою належність до національної спільноти та готова діяти на благо держави. У статті порушується питання культурної та фольклорної спадщини, як важливого чинника формування і розвитку народного хореографічного мистецтва, що виступає потужним потенціалом формування морально-етичних принципів особистості. Вказано на особливості реалізації патріотичного потенціалу у студентів-хореографів засобами стилістики українського народного танцю. Наголошено, що формування патріотизму у студентів-

хореографів є цілісним і послідовним педагогічним процесом, що реалізується у ході опанування фахових дисциплін і передбачає інтеграцію різних форм і методів навчально-виховної, науково-дослідної, та самостійної діяльності. Визначено, що виховання патріотизму засобами народного хореографічного мистецтва є ефективним і педагогічно доцільним напрямом формування національної свідомості майбутніх хореографів. Акцентовано увагу на навчально-творчій діяльності студентів, що інтегрують у власну виконавську практику національні хореографічні образи. Визначено систему педагогічних методів, що реалізується через фахове навчання та сприяє становленню світогляду майбутніх фахівців на засадах україно центричних цінностей. Представлено наукову новизну дослідження, що полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному підтвердженні ефективності використання засобів українського народного танцю як чинника патріотичного виховання студентів-хореографів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: патріотичне виховання, національно-культурна ідентичність, український танець, національне хореографічне мистецтво, студенти-хореографи.

Synieok V. A., Kaliievskyi K. V. Patriotic education of choreography students by means of Ukrainian national art

The article analyses the problem of patriotic education of choreography students by means of Ukrainian folk dance. The issue is examined in pedagogical, cultural and artistic discourse. It is noted that patriotism should be viewed as a complex value characteristic of a person who is aware of their belonging to the national community and is ready to act for the good of the state. The article raises the issue of cultural and folklore heritage as an important factor in the formation and development of folk choreographic art, which has a powerful potential for shaping the moral and ethical principles of the individual. The article points out the peculiarities of the realisation of patriotic potential in choreography students through the stylistics of Ukrainian folk dance. It is emphasised that the formation of patriotism in choreography students is a holistic and consistent pedagogical process that is implemented in the course of mastering professional disciplines and involves the integration of various forms and methods of educational, scientific, research, and independent activities. It is determined that the cultivation of patriotism through folk choreographic art is an effective and pedagogically appropriate direction for the formation of national consciousness in future choreographers. Emphasis is placed on the educational and creative activities of students who integrate national choreographic images into their own performance practice. A system of pedagogical methods has been identified, which is implemented through professional training and contributes to the formation of the worldview of future specialists based on Ukrainian-centric values. The scientific novelty of the research is presented, which consists in the theoretical justification and practical confirmation of the effectiveness of using Ukrainian folk dance as a factor in the patriotic education of choreography students in the process of professional training.

Key words: patriotic education, national and cultural identity, Ukrainian dance, national choreographic art, choreography students.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

УДК 378.016:811.111

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-202-209>

Умяров Каміль Тагірович,

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки,
м. Харків, Україна.

kamil.umyarov@nure.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5842-6536>

ІНСТРУМЕНТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗВО

Постановка проблеми. У сучасних освітніх стандартах України встановлюються високі вимоги до результатів навчання англійської мови на різних ступенях, що відображає її значення для академічної, професійної та побутової діяльності. З метою підвищення ефективності освітнього процесу безперервно ведеться пошук нових технологій, методик і прийомів навчання. Одним із можливих шляхів є застосування штучного інтелекту, що відповідає тенденції цифровізації освіти. Стрімкий розвиток технологій призводить до їх активного включення в різні сфери життя.

Штучний інтелект може стати ефективним інструментом у викладанні англійської мови та надає широкі можливості для педагогів і студентів для вдосконалення освітнього процесу. Педагогічний потенціал штучного інтелекту в освіті в цілому і при навчанні іноземної мови зокрема, оцінюється високо. В даний час існує потреба в характеристиці інструментів використання штучного інтелекту у викладанні іноземної мови, виділенні окремих напрямків його впровадження в освітній процес. Все це зумовлює актуальність дослідження.

Особливої актуальності ця проблема набуває у сфері викладання англійської мови у закладах вищої освіти, оскільки іншомовна комунікативна компетентність є ключовою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до рекомендацій

Рада Європи та положень Common European Framework of Reference for Languages, навчання іноземних мов має бути спрямоване на формування здатності до ефективної міжкультурної комунікації, автономного навчання та безперервного професійного розвитку (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні», 2020).

Водночас традиційні методи викладання не завжди забезпечують належний рівень персоналізації освітнього процесу. У межах однієї академічної групи, студенти можуть суттєво відрізнятися за рівнем мовної підготовки, темпом засвоєння матеріалу, навчальною мотивацією та стилями пізнавальної діяльності. Це зумовлює потребу у впровадженні адаптивних інструментів навчання, здатних враховувати індивідуальні освітні траєкторії.

У цьому контексті технології штучного інтелекту, зокрема генеративні мовні моделі на підставі ChatGPT, відкривають нові можливості для персоналізації навчання англійської мови. Вони забезпечують оперативний зворотний зв'язок, автоматизовану перевірку письмових робіт, створення індивідуалізованих завдань відповідно до рівня володіння мовою, моделювання автентичних комунікативних ситуацій та підтримку автономної роботи студентів.

Крім того, в умовах дистанційного та змішаного навчання, що стало особливо

актуальним для українських ЗВО в період воєнного стану, інструменти штучного інтелекту сприяють збереженню якості освітнього процесу та підвищенню його гнучкості. Вони дозволяють оптимізувати навантаження викладача, водночас забезпечуючи індивідуалізований супровід кожного студента.

Таким чином, дослідження можливостей інтеграції штучного інтелекту у процес викладання англійської мови є своєчасним і науково обґрунтованим, оскільки відповідає сучасним тенденціям цифрової трансформації освіти та потреби у персоналізації навчання в умовах реформування вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень. Міністерство освіти і науки та Міністерство цифрової трансформації України спільно з експертами розробили рекомендації щодо відповідального використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти. Документ містить поради для викладачів, студентів, адміністрацій ЗВО та дослідників, який допоможе ефективно інтегрувати ШІ в освітній і науковий процес. Впровадження штучного інтелекту в освітні процеси окреслює стратегічні напрямки застосування ШІ у різних секторах, включно з освітою. Проблема впровадження інноваційних технологій у навчання англійської мови активно досліджується педагогічною наукою. В численних працях Н. І. Бойчука, Т. П. Голубя, А. Хомика, В. Четверика, І. М. Романишина, О. О. Сергієнка, О. В. Зубенка, Н. Ф. Хайруліної, Д. О. Шиманської розглядаються питання цифрової трансформації освітнього середовища та модернізації методик викладання іноземних мов. Зокрема акцентується на персоналізації навчального процесу й адаптивному навчанні, що можливе завдяки сучасним цифровим платформам та чату GPT.

Н. Хайруліна зазначає, що чат GPT дозволяє викладачам і здобувачам вищої освіти взаємодіяти з «віртуальним співрозмовником»: вести діалоги, обговорювати різні теми, задавати і відповідати на питання. За допомогою чату GPT здобувачі можуть отримати додаткову комунікативну практику і підтримку поза аудиторією, поліпшити навички читання, письма та говоріння, розширити словниковий

запас, а також поліпшити стиль спілкування (Хайруліна, 2024).

Мета статті – визначити дидактичний потенціал інструментів штучного інтелекту та схарактеризувати основні напрямки використання штучного інтелекту в освіті, а також розкрити ефективність у підвищенні рівня іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект в освіті дозволяє комп'ютеру на основі збору та аналізу великих обсягів даних і програмного моделювання розробляти та реалізовувати методики навчання конкретним дисциплінам за індивідуальною траєкторією, імітувати мовленнєво-мисленнєву діяльність людини для вирішення навчальних, комунікативних і професійних завдань, здійснювати автоматизований контроль оволодіння навчальним матеріалом, надавати їм зворотний зв'язок і здійснювати аналітичну роботу. Сукупність сучасних технологій може сприяти створенню персоналізованої траєкторії та автономізації навчання, призвести до якісних поліпшень освітнього процесу для педагогів і студентів.

Схарактеризуємо основні напрямки використання штучного інтелекту в освіті:

1. Орієнтація на студента (програмне забезпечення, що надає студентам індивідуальну нову інформацію з предмета, що вивчається, вказує на прогалини в знаннях, дає миттєвий зворотний зв'язок, забезпечує взаємодію з іншими студентами).
2. Орієнтація на педагога (програмне забезпечення, спрямоване на зниження робочого навантаження педагога, надання інформації про студентів, інновацію освітнього процесу).
3. Орієнтація на освітню систему (надання інформації про виявлені закономірності в освітніх установах, підвищення ефективності системи в цілому).

Розглянемо шляхи застосування технологій штучного інтелекту у викладанні іноземної мови:

– *створення навчальних матеріалів, використання машинного перекладу, звернення до інструментів редагування тексту, спілкування з чат-ботами, застосування спеціальних*

додатків для вивчення іноземної мови, опора на інтелектуальні системи навчання та інтелектуальну віртуальну реальність. Педагоги можуть використовувати технології штучного інтелекту для створення завдань (лексико-граматичні вправи, генерація питань до тексту тощо). При цьому на практиці згенеровані завдання можуть містити помилки, не відповідати заданим вимогам за рівнем складності, що обумовлює необхідність контролю педагогом результату, що видається штучним інтелектом (Pokrivcakova, 2019). Для педагогів доступні різні ресурси, що дозволяють генерувати матеріали для додаткової роботи на етапі засвоєння та закріплення матеріалу. Вони не надають можливість повністю індивідуалізувати процес навчання, але сприяють економії зусиль педагога при відборі матеріалу та розробці завдань і вправ. Перевага перед традиційними підручниками полягає в можливості надання студентам більш різноманітного матеріалу, що відповідає темі заняття.

– *використання інструментів машинного перекладу*. Машинний переклад являє собою створення перекладу усного або письмового тексту за допомогою спеціального програмного забезпечення з однієї мови на іншу. В останні роки якість машинного перекладу значно покращилася. Незважаючи на те, що автоматичні перекладачі досі можуть допускати помилки, загальний зміст тексту в більшості випадків зрозумілий. В аспекті викладання іноземної мови поширена позиція про неприпустимість використання машинного перекладу, його негативний вплив на виконання роботи студентами. Деякі педагоги вважають, що письмовий переклад як форма домашнього завдання застарів, а заборона на використання машинного перекладу на практиці неефективна. Більш оптимальним є навчання студентів раціональному використанню даного інструменту (Томнюк & Унгурян, 2024, с. 81).

Розвиток і поширення даної технології призводить до потенційно недобросовісного виконання перекладу і зниження мотивації до вивчення іноземної мови. Проте, можливе навчання студентів критичному осмисленню

можливостей і обмежень сучасних автоматичних перекладачів.

– *звернення до інструментів редагування тексту*. Інструменти редагування тексту на основі штучного інтелекту можуть виправляти лексичні та граматичні помилки, давати рекомендації для поліпшення тексту. При викладанні іноземної мови подібні інструменти можуть бути рекомендовані студентам для вдосконалення навичок письма. Експериментальні дослідження демонструють зменшення лексичних, граматичних, орфографічних і пунктуаційних помилок у письмових текстах, а також задоволення студентів характером зворотного зв'язку. Найбільш ефективні дані програми при перевірці академічних і офіційних текстів, тоді як елементи неформального стилю спілкування можуть сприйматися програмами як помилкові. Інструменти редагування тексту можуть застосовуватися для вдосконалення навичок письма при економії часу і зусиль викладача.

– *спілкування з чат-ботами*. Чат-боти – це програми, призначені для імітації реальної людської мовної взаємодії. Вони можуть застосовуватися у викладанні іноземної мови для створення ситуації діалогу для розвитку комунікативних умінь студентів. Проте, навіть найбільш розвинені програми функціонують на основі обмеженого набору даних, мають труднощі з інтерпретацією сильного акценту, неправильно інтерпретують контекст, допускають фактичні та логічні помилки, дотримуються шаблонів. Чат-боти можуть слугувати для збільшення комунікації англійською мовою, проте ця діяльність є більш продуктивною для студентів з високим рівнем володіння мовою через обмеження існуючих програм. Алгоритм передбачає найбільш ймовірний варіант відповіді. Для того, щоб стати заміною реальної комунікації, чат-боти повинні продемонструвати значні поліпшення в області ведення спонтанного діалогу, а також в інтерпретації інформації.

– *застосування спеціальних додатків і платформ на основі штучного інтелекту для вивчення іноземної мови*. У більш простих програмах користувач виконує вправи, схожі

з представленими в традиційних підручниках (заповнення пропусків, множинний вибір і т. п.). Перевагою подібних тренажерів є миттєвий контроль і наявність великої кількості завдань. Недоліками визнається шаблонність вправ, відсутність простору для прояву креативності. Додатки, доповнені технологією розпізнавання мови та функцією діалогу, покликані імітувати природну вербальну взаємодію з віртуальним співрозмовником. Проте діалоги формуються на основі закладених шаблонів і ключових слів. У разі використання студентом варіанту, відсутнього в програмі, виникають збої (Schmidt & Strasser, 2022). Спеціальні онлайн-платформи та мобільні додатки для вивчення англійської мови відрізняються різноманітністю. У викладанні англійської мови виникає можливість автоматизації та гейміфікації окремих процесів. Модифікація лексико-граматичних вправ здатна підвищити мотивацію студентів до вивчення англійської мови. Економія зусиль викладача також виступає аргументом на користь цифровізації даного аспекту навчання.

– *опора на інтелектуальні системи навчання.* Під інтелектуальними системами навчання розуміються комп'ютерні системи навчання, розроблені для імітації індивідуального навчання, тобто цифрові репетитори. Ґрунтуючись на алгоритмах, вони можуть приймати рішення про освітню траєкторію кожного студента, надавати тим, хто вивчає мову, допомогу та зворотний зв'язок, адаптувати навчальні матеріали. Можливе включення соціальних елементів навчання за допомогою організації діалогів і чатів у групі. Подібні системи спрямовані на підтримку як безпосереднього формування знань і умінь, так і соціальних навичок. Доступ до інтелектуальних систем навчання може підвищити якість навчання за допомогою надання індивідуальної допомоги студентам. Створення персоналізованої траєкторії освіти дозволяє підвищити якість навчання внаслідок врахування слабких і сильних сторін кожного студента.

– *опора на інтелектуальні віртуальні системи навчання.* Інтелектуальна освітня віртуальна реальність – це складна система, що

об'єднує технології розпізнавання мови, жестів і міміки, технології розпізнавання мови і розуміння природної мови, обробки природної мови та ін. Користувачі можуть практикуватися у говорінні з аватарами на основі штучного інтелекту, які імітують діалог з носіями мови, що спрямовано на поліпшення комунікативних умінь і підвищення мотивації студентів за допомогою високо персоналізованих практик та ігрового середовища навчання (Мельник, Задерей, Нефьодова, 2018, с. 63). Проте взаємодія базується на шаблонах, виявляються збої в сценаріях, непослідовність і нестабільність систем. Так, застосування даної технології є обмеженою.

На думку Н. Бойчук, найвища продуктивність використання штучного інтелекту виявляється при роботі над фонетикою, лексикою, граматику, читанням і письмом, а також у розвитку самоконтролю студентів (Бойчук, 2025).

Дана обставина пов'язана з дотриманням чіткого алгоритму. У свою чергу розвиток навичок говоріння за допомогою технологій штучного інтелекту вважається менш ефективним, оскільки він не володіє когнітивним створенням і, незважаючи на імітацію людського спілкування, не здатний повноцінно відтворювати весь спектр людських реакцій. Навички говоріння вимагають спонтанної реакції і гнучкості, врахування різних елементів комунікативної ситуації контексту (Обіход, Яцюк, Федун, 2025, с. 111).

Таким чином, у формуванні іншомовної компетентності у говорінні не лише сприяє оволодінню мовою як засобом спілкування, а й виконує важливу виховну та розвивальну функцію. Він забезпечує формування активної, самостійної та відповідальної особистості, здатної усвідомлено використовувати мовний і мовленнєвий матеріал у контексті міжкультурної взаємодії, планувати свою комунікативну поведінку, спонтанно відповідати на репліки співрозмовника, коректно вибирати зміст акту спілкування, володіти емоційним інтелектом і моделювати освітню траєкторію особистісного зростання (Rusmiyanto et al., 2023).

До переваг застосування штучного інтелекту належить розширення можливостей для спілкування англійською мовою, наявність миттєвого зворотного зв'язку, усунення страху зробити помилку, врахування індивідуальних особливостей і потреб студентів, підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. Педагоги отримують інструменти для реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання. Можливий розвиток сукупності вмінь і навичок за допомогою використання мобільних, електронних і генеративних технологій – це еволюція навчання від традиційного до персоналізованого, безперервного та інтерактивного формату. Трансформація традиційних форматів завдань з опорою на штучний інтелект передбачає одночасну зміну інструкцій до завдань і критеріїв їх оцінювання.

Цифровізація та автоматизація викладання робить процес більш динамічним і адаптивним. Поєднання алгоритмів штучного інтелекту з традиційними методами навчання визнається ефективною. Цифровізація робить освітній процес більш персоналізованим, доступним і гнучким. Це дослідження підтверджує актуальність цифровізації в освітньому просторі. Зокрема, воно досліджує шляхи ефективнішого впровадження цифровізації як набору інструментів для оптимізації та персоналізації навчання, а також автоматизації рутинних освітніх процесів (Іваненко, Денека, Сидоренко, 2023). Подібна модель дозволяє забезпечити баланс між можливостями технологій і значущістю педагога як наставника.

При обговоренні педагогічного потенціалу використання штучного інтелекту при викладанні іноземної мови слід окремо відзначити додаткові недоліки і ризики. Піднімається проблема захисту конфіденційності у зв'язку зі збором і використанням даних користувачів окремих платформ на основі технологій штучного інтелекту. Іншим важливим аспектом називається наявність у базі даних і закріплена в алгоритмах упереджена і некоректна інформація. Важливим є питання машинно-людської взаємодії. Штучний інтелект не володіє здібностями співчувати, надавати підтримку тощо. Крім того, алгоритм може

видати реакцію, нехарактерну для реальної комунікації. Необхідно дотримуватися балансу між перевагами сучасних технологій і значущістю соціального спілкування (Бриль, 2023).

Окремо підкреслюється переважно закордонне походження програмного забезпечення на основі штучного інтелекту. Геополітична ситуація може значно обмежити доступні викладачам ресурси для освітніх цілей.

Можливість навчання алгоритмів як на освітній історії конкретного студента, так і на колективній поведінці тих, хто вивчає мову, дозволяє видавати все більш якісний освітній продукт. Інструменти на основі технології штучного інтелекту мають перевагу перед педагогами, які фізично не можуть на регулярній основі оцінювати прогрес кожного студента, розробляти індивідуальні завдання і швидко надавати зворотний зв'язок. Спеціальні програми та додатки можуть використовуватися як допоміжні інструменти в рамках цифровізації навчального процесу.

Ефективна інтеграція технологій штучного інтелекту в освітній процес безпосередньо залежить від рівня цифрової та методичної компетентності викладачів. Педагоги повинні бути належним чином ознайомлені з функціональними можливостями інструментів штучного інтелекту, принципами їх роботи, дидактичним потенціалом і можливими обмеженнями. Лише за умов усвідомленого та методично обґрунтованого використання цифрових ресурсів, можливо повною мірою реалізувати їхній потенціал у вдосконаленні викладання іноземної мови зокрема, застосування генеративних мовних моделей, таких як ChatGPT, може сприяти створенню адаптивних навчальних матеріалів, наданню оперативного зворотного зв'язку, розвитку навичок письма й усного мовлення, а також формуванню автономності студентів. Водночас відсутність відповідної підготовки викладача може призвести до формального або неефективного використання технології, а також до виникнення ризиків, пов'язаних з академічною доброчесністю та критичним мисленням здобувачів освіти. Таким чином, професійний розвиток науково-педагогічних працівників

у сфері цифрової грамотності та методики застосування штучного інтелекту є необхідною умовою якісної модернізації процесу викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

Висновок. Застосування алгоритмів штучного інтелекту може сприяти модернізації традиційної системи викладання, інтенсифікації та індивідуалізації вивчення студентів англійської мови при економії часу та зусиль педагога. Студентам на великій базі даних технології штучного інтелекту дозволяють розвивати сукупність іншомовних комунікативних умінь, контролювати хід і результати

навчання, надавати персоналізовані навчальні матеріали. Незважаючи на наявність ряду значущих переваг, застосування штучного інтелекту в освіті супроводжується рядом недоліків і ризиків, які потрібно враховувати. Педагоги та соціальна взаємодія за межами цифрового середовища, як і раніше, необхідні для освоєння іноземної мови. Як показує досвід, викладачі на практиці використовують окремі можливості штучного інтелекту і вважають його інтеграцію в навчальний процес перспективною для підвищення рівня володіння іноземною мовою студентами.

Література

1. Бойчук Н. Вплив інструментів штучного інтелекту на вивчення англійської мови у ЗВО України. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2025. № 40. С. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2025-40.5>
2. Брилль І. В. Штучний інтелект в реаліях сучасності. *System analysis and intelligent systems for management: Proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference (Ankara, May 2–5, 2023)*. Ankara, 2023. С. 66–68. DOI: <https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.17>
3. Іваненко Н. В., Денека М. Т., Сидоренко О. М. Цифровізація освітнього процесу в галузі філологічної науки (українські реалії). *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7813508>
4. Мельник І., Задерей Н., Нефьодова Г. Доповнена та віртуальна реальність як ресурс навчальної діяльності студентів. *Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання: матеріали статей Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 14-19 травня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 61–64. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I_Melnyk_Virtualna_realnist_FITU.pdf
5. Обіход І., Яцюк І., Федун Л. Сутнісні характеристики формування іншомовної компетентності в говорінні у контексті діяльнісного підходу. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2025. № 2. С. 108–116. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3605.25.2.13>
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15>
7. Томнюк Л., Унгурян К. Особливості викладання письмового перекладу у галузі юриспруденції. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*. 2024. № 833. С. 78–87. DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2021.833.78-87>
8. Хайруліна Н. Ф. Використання штучного інтелекту під час вивчення іноземних мов здобувачами вищої освіти в процесі їх фахової підготовки. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання із галузей знань*. 2024. Т. 2. Вип. 70. С. 32–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.2.6>
9. Pokrivcakova S. Preparing teachers for the application of AI-powered technologies in foreign language education. *Journal of Language and Cultural Education*. 2019. № 7(3). P. 135–153. DOI: <https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0025>
10. Schmidt T., Strasser T. Artificial intelligence in foreign language learning and teaching: a CALL for intelligent practice. *International Journal of English Studies*. 2022. Vol. 33, № 1. P. 165–184. DOI: <https://doi.org/10.33675/ANGL/2022/1/14>
11. Rusmiyanto R., Huriati N., Fitriani N., Tyas N. K., Rofi'i A., Sari M. N. The role of Artificial Intelligence (AI) in developing English language learner's communication skills. *Journal on Education*. 2023. № 6(1). P. 750–757. DOI: <https://doi.org/10.31004/joe.v6i1.2990>

References

1. Boichuk, N. (2025). Vplyv instrumentiv shtuchnoho intelektu na vyvchennia anhliiskoi movy u ZVO Ukrainy [The influence of artificial intelligence tools on the study of the English language in higher education institutions of Ukraine]. *Naukovyi visnyk PNPu im. K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of*

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, (40), 66–71. DOI: <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2025-40.5> [in Ukrainian].

2. Bryl, I. V. (2023). Shtuchnyi intelekt v realiakh suchasnosti [Artificial intelligence in modern realities]. *System analysis and intelligent systems for management: Proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference*. (pp. 66–68). Ankara. DOI: <https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.17> [in Ukrainian].

3. Ivanenko, N. V., Deneka, M. T., & Sydorenko, O. M. (2023). Tsyfrovizatsiia osvithnoho protsesu v haluzi filolohichnoi nauky (ukrainski realii) [Digitalization of the educational process in the field of philological science (Ukrainian realities)]. *Akademichni vizii – Academic visions*, (18). Retrieved from <https://dspace.vnmua.edu.ua/bitstream/handle/> [in Ukrainian].

4. Melnyk, I., Zaderei, N., & Nefodova, H. (2018). Dopovnena ta virtualna realnist yak resurs navchalnoi diialnosti studentiv [Augmented and virtual reality as a resource for students' educational activities]. In: *Informatsiini tekhnologii ta kompiuterne modeliuvannia – Information technologies and computer modelling: proceedings of the International Scientific Conference*. (pp. 61–64). Ivano-Frankivsk. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I_Melnyk_Virtyalna_realnist_FITU.pdf [in Ukrainian].

5. Obikhod, I., Yatsiuk, I., & Fedun, L. (2025). Sutnisni kharakterystyky formuvannia inshomovnoi kompetentnosti v hovorinni u konteksti diialnisnoho pidkhodu [Essential characteristics of the formation of foreign language competence in speaking in the context of the activity approach]. *Naukovi zapysky. Seriya: pedahohika – Scientific Notes. Series: Pedagogy*, (2), 108–116. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3605.25.2.13> [in Ukrainian].

6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini» vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine» dated December 2, 2020 No. 1556-r]. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15> [in Ukrainian].

7. Tomniuk, L., & Unhurian, K. (2024). Osoblyvosti vykladannia pysmovoho perekladu u haluzi yurysprudentsii [Peculiarities of teaching written translation in the field of jurisprudence]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Seriya: Hermanska filolohiia – Scientific Bulletin of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University. Series: Germanic Philology*, (833), 78–87. DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2021.833.78-87> [in Ukrainian].

8. Khairulina, N. F. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu pid chas vyvchennia inozemnykh mov здобувачами вищої освіти в процесі їхніх фахової підготовки [The use of artificial intelligence during the study of foreign languages by students of higher education in the process of their professional training]. *Innovative pedagogy. Teoriia ta metodyka navchannia iz haluzei znan – Innovative pedagogy. Theory and methods of learning from fields of knowledge*, 70(2), 32–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.2.6> [in Ukrainian].

9. Pokrivcakova, S. (2019). Preparing teachers for the application of AI-powered technologies in foreign language education. *Journal of Language and Cultural Education*, 7(3), 135–153. DOI: <https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0025>

10. Schmidt, T., & Strasser, T. (2022). Artificial intelligence in foreign language learning and teaching: a CALL for intelligent practice. *International Journal of English Studies*, 33(1), 165–184. DOI: <https://doi.org/10.33675/ANGL/2022/1/14>

11. Rusmiyanto, R., Huriati, N., Fitriani, N., Tyas, N. K., Rofi'i, A., & Sari, M. N. (2023). The Role of Artificial Intelligence (AI) in developing English language learners communication skills. *Journal on Education*, 6(1), 750–757. DOI: <https://doi.org/10.31004/joe.v6i1.2990>

Умяров К. Т. Инструменти штучного інтелекту як засіб модернізації навчання іноземної мови в ЗВО

Вища освіта, як одна із найважливіших видів людської активності, неспроможна перебувати осторонь від процесу цифровізації, втілюючи основні тенденції. Одним із можливих шляхів є застосування штучного інтелекту, що відповідає тенденції цифровізації освіти. Штучний інтелект в освіті в цілому і при навчанні іноземної мови зокрема оцінюється високо та отримує високу оцінку з боку науковців і практиків. Це зумовлено його здатністю забезпечувати персоналізацію освітнього процесу, адаптацію навчальних матеріалів до рівня підготовки здобувачів освіти, а також оперативний і деталізований зворотний зв'язок. Технології штучного інтелекту сприяють підвищенню ефективності формування мовленнєвих компетентностей, розвитку автономності студентів та інтенсифікації навчальної діяльності. Схарактеризовано основні напрями використання штучного інтелекту в освіті: орієнтація на студента; орієнтація на педагога; орієнтація на освітню систему. Виділено та описано шляхи застосування технологій штучного інтелекту у викладанні іно-

земної мови. Доведено, що педагоги можуть використовувати технології штучного інтелекту для створення завдань (лексико-граматичні вправи, генерація питань до тексту тощо). Обґрунтовано використання інструментів машинного перекладу, що являє собою створення перекладу усного або письмового тексту за допомогою спеціального програмного забезпечення з однієї природної мови на іншу. Однак, більш оптимальним є навчання студентів раціональному використанню даного інструменту. Встановлено, що інструменти редагування тексту на основі штучного інтелекту можуть виправляти лексичні та граматичні помилки, давати рекомендації для поліпшення тексту. Розкрито, що спілкування з чат-ботами – це програми, призначені для імітації реальної людської мовної взаємодії, застосування спеціальних додатків і платформ на основі штучного інтелекту для вивчення іноземної мови. Показано застосування спеціальних додатків і платформ на основі штучного інтелекту для вивчення іноземної мови. Аргументовано, що під інтелектуальними системами навчання розуміються комп'ютерні системи навчання, розроблені для імітації індивідуального навчання, тобто цифрові репетитори.

Ключові слова: технології штучного інтелекту, формування мовленнєвих компетентностей, вивчення іноземної мови, інтелектуальні системи навчання, машинний переклад, спеціальне програмне забезпечення.

Umyarov K. T. Artificial intelligence tools as a means of modernizing foreign language learning in higher education institutions

Higher education, as one of the most important types of human activity, cannot be aloof from the process of digitalization, embodying the main trends. One possible way is the application of artificial intelligence which corresponds to the trend of digitalization of education. Artificial intelligence in education in general and in foreign language learning in particular is highly valued and highly appreciated by scholars and practitioners. This is due to its ability to provide personalization of the educational process, adaptation of educational materials to the level of training of education seekers, as well as prompt and detailed feedback. Artificial intelligence technologies contribute to increasing the effectiveness of the formation of speech competences, the development of students' autonomy and the intensification of educational activities. The main directions of using artificial intelligence in education are characterized as follows: orientation to the student; orientation to the teacher; orientation to the educational system. Some ways of applying artificial intelligence technologies in foreign language teaching are highlighted and described. It has been proven that lectures can use artificial intelligence technologies to create tasks (lexical and grammatical exercises, generation of questions to the text, etc.). The use of machine translation tools is substantiated which is the creation of translation of oral or written text using special software from one natural language to another. However, it is more optimal to teach students how to rationally use this tool. It has been established that AI-based text editing tools can correct lexical and grammatical errors and provide recommendations for improving the text. It has been revealed that communication with chatbots is a programme designed to imitate real human speech interaction. The use of special applications and platforms based on artificial intelligence for learning a foreign language has been demonstrated. It has been reasoned that intelligent learning systems are computer learning systems designed to simulate individual learning, i.e. digital tutors.

Key words: artificial intelligence technologies, speech competence development, foreign language learning, intelligent learning systems, machine translation, specialised software.

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ / СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364-787.24:373.5.013.42:343.85-053.6

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-210-215>

Коба Лариса Миколаївна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

ber.joksss@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-7216-5942>

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІДЛІТКІВ: СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Сучасні соціально-економічні трансформації, інформаційні виклики та зростання соціальних ризиків актуалізують проблему профілактики правопорушень серед підлітків як одну з ключових у сфері соціальної роботи та освіти. Підлітковий вік характеризується нестабільністю ціннісних орієнтацій, підвищеною чутливістю до впливу соціального середовища та потребою в самоствердженні, що за відсутності належної соціально-педагогічної підтримки може призводити до ризикованих і правопорушних форм поведінки (Соціальна педагогіка, 2013).

Заклад загальної середньої освіти є одним із провідних соціальних інститутів, у межах якого формується правова культура, соціальна відповідальність і моделі поведінки підлітків. Саме школа має унікальні можливості для системної профілактичної роботи, оскільки поєднує освітню, виховну та соціалізувальну функції. Водночас практика свідчить, що профілактика правопорушень у школі часто обмежується окремими заходами інформаційного характеру, не має чіткої логіки та не забезпечує стійкого позитивного результату (Головко, 2017, с. 43).

У сучасних умовах загальноосвітня середня школа дедалі більше розглядається не лише як освітній простір, а як важливе соціальне середовище, у межах якого відбувається інтенсивна соціалізація підлітків, формування

їхньої правосвідомості, соціальної відповідальності та навичок конструктивної взаємодії. Саме у шкільному середовищі найчастіше виявляються перші прояви девіантної й делінквентної поведінки, що зумовлює особливу роль школи у здійсненні ранньої профілактики правопорушень та своєчасного реагування на поведінкові ризики (Соціальна робота: технологічний аспект, 2004).

У цьому контексті особливої актуальності набуває розроблення й упровадження цілісної технології соціальної роботи, спрямованої на формування правомірної поведінки підлітків у шкільному середовищі. Така технологія має поєднувати різні форми й методи соціально-педагогічного впливу, бути системною, науково обґрунтованою та адаптованою до умов закладу загальної середньої освіти (Клішевич, 2011).

Метою статті є обґрунтування технології соціальної роботи закладу загальної середньої освіти з профілактики правопорушень підлітків, розкриття її структури та механізмів реалізації в навчально-виховному процесі школи.

У наукових дослідженнях проблема профілактики правопорушень підлітків розглядається в контексті соціалізації особистості, формування правової культури, запобігання девіантній поведінці та створення безпечного освітнього середовища. Вчені наголошують, що ефективна профілактика має бути не

реактивною, а превентивною, спрямованою на формування позитивних поведінкових установок і соціально схвалюваних моделей взаємодії (Самойлов, 2017; Оржиховська, 1996).

Системний підхід дозволяє розглядати профілактику правопорушень як цілісний процес, у якому поєднуються цілі, зміст, форми, методи та результати соціальної роботи. У межах цього підходу підкреслюється необхідність координації зусиль педагогів, соціальних педагогів, батьків і самих учнів.

Середовищний підхід акцентує увагу на ролі освітнього середовища як чинника формування поведінки підлітків. Дослідники зазначають, що саме шкільне середовище може виступати як ресурсом розвитку, так і джерелом ризиків, залежно від рівня безпеки, психологічного клімату та культури взаємодії.

Ресурсний підхід орієнтує соціальну роботу на виявлення й активізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості підлітка, його сім'ї та шкільної спільноти. У межах цього підходу профілактика правопорушень розглядається як процес підтримки, а не контролю чи покарання.

Аналіз зазначених підходів дозволив визначити методологічні засади розроблення авторської технології соціальної роботи з профілактики правопорушень підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Розроблена технологія соціальної роботи ґрунтується на розумінні профілактики правопорушень як процесу формування правомірної поведінки підлітків, що передбачає поєднання пізнавального, ціннісного та поведінкового рівнів. У центрі технології перебуває підліток як активний суб'єкт соціальної взаємодії, здатний до усвідомленого вибору та відповідального прийняття рішень за умови створення відповідних соціально-педагогічних умов.

Технологія орієнтована на:

- запобігання ризикованій і правопорушній поведінці;
- формування внутрішньої мотивації до дотримання соціальних і правових норм;
- розвиток навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії;

– створення безпечного освітнього середовища.

Запропонована технологія соціальної роботи має чітко визначену структуру, що включає три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний і поведінковий.

Когнітивний компонент спрямований на формування в підлітків системи знань про соціальні та правові норми, права й обов'язки, наслідки правопорушної поведінки, а також способи захисту власних прав. Реалізація цього компонента забезпечується через інтеграцію профілактичного змісту в навчальні предмети, інформаційно-просвітницькі заходи та тематичні години спілкування.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає формування внутрішньої готовності підлітків дотримуватися норм і правил, прийняття цінностей правомірної поведінки, відповідальності та взаємоповаги. Він реалізується через групові дискусії, тренінги, волонтерську діяльність, розвиток учнівського самоврядування та рефлексивні форми роботи.

Поведінковий компонент спрямований на формування практичних навичок самоконтролю, управління емоціями, конструктивного розв'язання конфліктів і відповідальної соціальної взаємодії. У його межах використовуються корекційно-розвивальні заняття, рольові ігри, моделювання соціально-правових ситуацій та індивідуальний супровід підлітків групи ризику.

Реалізація технології соціальної роботи здійснювалася через комплекс взаємодоповнювальних механізмів, що забезпечували системний профілактичний вплив.

Важливим механізмом стала інтеграція профілактичного змісту в навчальні предмети соціально-гуманітарного циклу, що дозволило зробити профілактику органічною складовою освітнього процесу. Формування безпечного освітнього середовища забезпечувалося через узгоджені правила взаємодії, розвиток культури ненасильницького спілкування та впровадження Кодексу честі учня.

Індивідуальний супровід підлітків групи ризику дозволив здійснювати адресний вплив на чинники ризику правопорушної поведінки

та підтримувати позитивні поведінкові зміни. Розвиток учнівського самоврядування сприяв формуванню соціальної відповідальності й закріпленню правомірних моделей поведінки через активну участь підлітків у житті шкільної спільноти.

Системний моніторинг і зворотний зв'язок забезпечили керованість процесу впровадження технології та можливість своєчасної корекції її змісту й форм.

Отримані результати впровадження технології соціальної роботи закладу загальної середньої освіти з профілактики правопорушень підлітків засвідчили її принципову відмінність від традиційних підходів до профілактичної діяльності в шкільному середовищі. Насамперед ідеться про зміну логіки профілактики: від епізодичних, переважно інформаційних або контролювальних заходів до системного формування правомірної поведінки як інтегральної особистісної характеристики підлітка. Упроваджена технологія дозволила розглядати профілактику не як реакцію на порушення, а як цілеспрямований процес розвитку особистості в соціально безпечному та підтримувальному середовищі (Aazami et al., 2023).

Важливим результатом реалізації технології стало підтвердження доцільності поєднання когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового компонентів у єдиній структурі профілактичної роботи. Аналіз результатів засвідчив, що ізольований вплив лише на рівні інформування або морального переконання не забезпечує стійких змін у поведінці підлітків. Натомість системне поєднання знань про соціальні й правові норми, формування внутрішнього прийняття цінностей правомірної поведінки та практичного відпрацювання конструктивних моделей взаємодії створює умови для глибших і стабільніших особистісних змін. Це дозволяє стверджувати, що ефективність профілактики правопорушень значною мірою залежить від узгодженості впливів на різні рівні особистісного розвитку підлітка (Gottfredson & Gottfredson, 2002).

Особливого значення в обговоренні результатів набуває роль освітнього середовища школи як активного чинника формування

поведінкових установок. Упровадження технології показало, що безпечне освітнє середовище не є фоновою умовою, а виступає самостійним профілактичним ресурсом. Узгоджені правила взаємодії, культура ненасильницького спілкування, справедливості реагування на порушення та залучення учнів до вироблення норм співжиття формують у підлітків відчуття прогнозованості й захищеності. Саме в такому середовищі зменшується потреба в протестних формах поведінки та зростає готовність дотримуватися соціально прийнятних правил (Wilson et al., 2001).

Результати впровадження технології підтверджують також значущість середовищного підходу, відповідно до якого поведінка підлітків значною мірою детермінується характером соціальних взаємодій, які домінують у шкільному просторі. Розвиток учнівського самоврядування, залучення підлітків до соціально корисної діяльності та участі в прийнятті рішень сприяли формуванню суб'єктної позиції учнів. Це дозволило трансформувати шкільні норми з «зовнішніх вимог» у внутрішньо прийняті правила співжиття, що є принципово важливим для профілактики правопорушень у підлітковому віці.

У контексті обговорення результатів доцільно акцентувати увагу на ефективності індивідуального супроводу підлітків групи ризику. Отримані дані засвідчили, що саме адресна, персоналізована підтримка дозволяє впливати на глибинні чинники ризикованої поведінки, які не завжди проявляються в межах групових форм роботи. Індивідуальний супровід забезпечив можливість врахування особистісних особливостей підлітків, специфіки їхнього сімейного контексту та попереднього соціального досвіду (Farrington & Welsh, 2012). У результаті профілактична робота перестала бути універсальною й абстрактною, а набула характеру цілеспрямованої допомоги, що підвищило її результативність і прийнятність для учнів.

Важливим аспектом обговорення є також роль мотиваційно-ціннісного компонента технології. Практика впровадження засвідчила, що стійкі поведінкові зміни можливі лише за

умови внутрішнього прийняття підлітками цінностей правомірної поведінки. Участь у волонтерських ініціативах, соціально корисних проєктах, діяльності учнівського самоврядування сприяла формуванню позитивного соціального досвіду, який підкріплювався рефлексією та підтримкою з боку дорослих. Саме цей досвід дозволив підліткам усвідомити зв'язок між власними діями та благополуччям інших, що є важливою умовою розвитку відповідальної поведінки.

Окремої уваги заслуговує значення моніторингу та зворотного зв'язку як механізму управління процесом впровадження технології. Систематичне відстеження змін у поведінці підлітків, аналіз їхньої участі в різних формах діяльності та залучення до рефлексії результатів дозволили своєчасно коригувати профілактичні впливи. Це підтверджує доцільність розгляду моніторингу не лише як інструменту оцінювання, а як складника самої технології соціальної роботи, що забезпечує її гнучкість і адаптивність до конкретних умов школи.

Результати впровадження технології також свідчать про важливість міжсуб'єктної взаємодії в системі профілактики правопорушень. Узгоджені дії соціального педагога, педагогічного колективу, батьків і самих учнів створили єдиний виховний простір, у межах якого правомірна поведінка підтримувалася на різних рівнях соціалізації підлітка. Відсутність суперечливих вимог і чітке розуміння ролей кожного суб'єкта підвищили ефективність профілактичної роботи та сприяли закріпленню позитивних змін.

У процесі обговорення результатів доцільно також окреслити обмеження впровадженої технології. Зокрема, її ефективність значною

мірою залежить від готовності педагогічного колективу до міждисциплінарної взаємодії, наявності фахівця соціальної роботи або соціального педагога, а також підтримки з боку адміністрації закладу освіти. Крім того, результати профілактичної роботи можуть бути менш вираженими в умовах складних соціально-економічних обставин сімей, що потребує додаткових ресурсів і залучення зовнішніх соціальних служб.

Таким чином, обговорення результатів впровадження технології соціальної роботи дозволяє зробити висновок про її наукову обґрунтованість і практичну доцільність. Запропонована технологія підтвердила свою здатність забезпечувати комплексний профілактичний вплив, спрямований на формування правомірної поведінки підлітків у шкільному середовищі. Вона може бути рекомендована для використання в практиці закладів загальної середньої освіти як ефективний інструмент профілактики правопорушень і розвитку соціально відповідальної особистості.

Запропонована технологія соціальної роботи закладу загальної середньої освіти з профілактики правопорушень підлітків є цілісною, системною та практично орієнтованою. Її структура та механізми реалізації забезпечують комплексний вплив на когнітивну, мотиваційно-ціннісну й поведінкову сфери особистості підлітка. Впровадження технології в навчально-виховний процес школи створює умови для формування правомірної поведінки, зниження ризиків правопорушень і розвитку відповідальної соціальної позиції учнів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з експериментальною перевіркою ефективності технології та розробленням методичних рекомендацій для фахівців соціальної роботи.

Література

1. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
2. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Персонал», 2017. 256 с.
3. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
4. Клішевич Н. А. Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2011. 238 с.

5. Самойлов А. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2017. 20 с.
6. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : БіАн, 1996. 184 с.
7. Aazami A., Valek R., Ponce A. N., Zare H. Risk and protective factors and interventions for reducing juvenile delinquency: A systematic review. *Social Sciences*. 2023. Vol. 12, No. 9. Art. no. 474. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci12090474>
8. Gottfredson D. C., Gottfredson G. D. Quality of school-based prevention programs: Results from a national survey. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2002. Vol. 39, No. 1. P. 3–35. DOI: <https://doi.org/10.1177/002242780203900101>
9. Wilson D. B., Gottfredson D. C., Najaka S. S. School-based prevention of problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of Quantitative Criminology*. 2001. Vol. 17. P. 247–272. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1011050217296>
10. Farrington D. P., Welsh B. C. (Eds.). The Oxford handbook of crime prevention. Oxford : Oxford University Press, 2012. 832 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195398823.001.0001>

References

1. Bezpalko, O. V. (Eds.). (2013). *Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
2. Holovko, N. I., & Holovko, N. I. (2017). *Sotsialna profilaktyka pravoporushen [Social prevention of offenses]*. Kyiv: Vydavnychiy dim "Personal" [in Ukrainian].
3. Kapska, A. Y. (2004). *Sotsialna robota: tekhnolohichniy aspekt [Social work: technological aspect]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
4. Klishevych, N. A. (2011). *Sotsialno-pedahohichna robota z pidlitkami iz delinkventnoiu povedinkoiu (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Socio-pedagogical work with teenagers with delinquent behavior (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Samoilov, A. M. (2017). *Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv u sotsialno-vykhovnomu sere dovyschi zahalnoosvitnoi shkoly [Prevention of deviant behavior of teenagers in the socio-educational environment of a secondary school]*. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Vinnytsia: Vinnytskyi derzh. ped. un-t im. M. Kotsiubynskoho [in Ukrainian].
6. Orzhekhovska, V. M. (1996). *Profilaktyka pravoporushen sered nepovnolitnikh [Prevention of juvenile delinquency]*. Kyiv: ViAn [in Ukrainian].
7. Aazami, A., Valek, R., Ponce, A. N., & Zare, H. (2023). Risk and protective factors and interventions for reducing juvenile delinquency: A systematic review. *Social Sciences*, 12(9), 474. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci12090474>
8. Gottfredson, D. C., & Gottfredson, G. D. (2002). Quality of school-based prevention programs: Results from a national survey. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39(1), 3–35. DOI: <https://doi.org/10.1177/002242780203900101>
9. Wilson, D. B., Gottfredson, D. C., & Najaka, S. S. (2001). School-based prevention of problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of Quantitative Criminology*, (17), 247–272. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1011050217296>
10. Farrington, D. P., & Welsh, B. C. (Eds.). (2012). The Oxford handbook of crime prevention. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195398823.001.0001>

Коба Л. М. Технологія соціальної роботи закладу загальної середньої освіти з профілактики правопорушень підлітків: структура та механізми реалізації

У статті здійснено теоретичне обґрунтування технології соціальної роботи закладу загальної середньої освіти з профілактики правопорушень підлітків як цілісної системи соціально-педагогічного впливу, спрямованої на формування правомірної поведінки в шкільному середовищі. Визначено актуальність проблеми в умовах зростання соціальних ризиків і трансформації ціннісних орієнтацій молоді. Розкрито концептуальні засади технології, що ґрунтуються на системному, середовищному та ресурсному підходах, охарактеризовано її структуру, змістові компоненти та логіку впровадження в навчально-виховний процес. Показано, що профілактика правопорушень має реалізовуватися не як сукупність окремих інформаційних заходів, а як послідовний процес соціально-педагогічної діяльності, інтегрований у всі сфери життєдіяльності школи. Доведено, що результативність технології забезпечується комплексним поєднанням когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового компонентів, узгодженістю виховних впливів, розвитком учнівського

самоврядування, організацією індивідуального супроводу підлітків групи ризику та системним моніторингом динаміки змін. Акцентовано увагу на значенні безпечного освітнього середовища як ключової організаційно-педагогічної умови формування соціально відповідальної, правосвідомої особистості підлітка.

Ключові слова: соціальна робота, загальноосвітня середня школа, підлітки, профілактика правопорушень, правомірна поведінка, технологія соціальної роботи.

Koba L. M. Technology of social work in general secondary education institutions for the prevention of juvenile delinquency: structure and implementation mechanisms

The article provides a theoretical substantiation of the technology of social work in general secondary education institutions aimed at the prevention of juvenile delinquency as an integral system of social and pedagogical influence focused on the formation of lawful behavior in the school environment. The relevance of the problem is determined by the growth of social risks, changes in adolescents' value orientations, and the increasing complexity of socialization processes. The conceptual foundations of the technology are revealed, based on systemic, environmental, and resource-based approaches, and its structure, content components, and implementation logic within the educational process are characterized. It is demonstrated that delinquency prevention in schools should not be limited to isolated informational activities, but should be implemented as a consistent and integrated process of social work embedded in all spheres of school life. The effectiveness of the proposed technology is ensured through the interconnected combination of cognitive, motivational-value, and behavioral components, the integration of preventive content into the educational environment, the development of student self-governance, the organization of individual support for adolescents at risk, and systematic monitoring of behavioral changes. Particular attention is paid to the role of a safe educational environment as a key organizational and pedagogical condition for the formation of socially responsible and law-abiding adolescent personalities.

Key words: social work, secondary school, adolescents, crime prevention, lawful behavior, social work technology.

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 316.4

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-2-216-222>

Юрків Ярослава Ігорівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
yurkiv.yara@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9890-7855>

ВЗАЄМОДІЯ РЕЛОКОВАНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРИЙМАЮЧОЇ ГРОМАДИ: ДОСВІД, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ¹

Постановка проблеми. Російське вторгнення в Україну, починаючи з 2014 року, стало викликом для всіх сфер суспільного життя, зокрема для національної системи вищої освіти. Здійснення закладами вищої освіти діяльності на тимчасово окупованих територіях України та тих територіях, де відбуваються бойові дії, у правовому аспекті стало неможливим (Барбашова, 2024). У зв'язку з цим, виникла потреба в кардинальній трансформації освітньої системи, що передбачає: адаптацію освітнього процесу до реалій війни, посилення безпеки учасників освітнього процесу, релокацію та взаємодію закладів вищої освіти з приймаючими громадами, зміну певних підходів до підготовки фахівців, збереження якості освіти та інтелектуального потенціалу нашої країни (Гурковський, Семененко, Вербовенко, Ованесян, Козлов & Тристан, 2025).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії закладу вищої освіти та приймаючої громади, освітніх втрат на рівні держави, окремої громади, закладу освіти, що були спричинені перервами у навчанні та фактичною неможливістю здійснювати освітній процес й безперервне навчання внаслідок воєнних дій, досліджували Г. Жила та Л. Михайлова, якими також зверталася увага на необхідність адаптації системи освіти до реалій війни, надання психологічної допомоги усім

учасникам освітнього процесу, зокрема тим, хто постраждав унаслідок військової агресії (Жила & Михайлова, 2025). Г. Бондаренко здійснено огляд найбільш гострих проблем та викликів, з якими стикається національна система освіти в умовах війни (Bondarenko, 2022). В. Гурковським та ін., у свою чергу, трансформацію системи освіти в умовах війни представлено як стратегічний процес адаптації до умов воєнного часу, що передбачає структурні, змістові, інфраструктурні, кадрові, психологічні та нормативно-правові зміни (Гурковський, Семененко, Вербовенко, Ованесян, Козлов & Тристан, 2025).

М. Ажажею, Т. Несторенко, Я. Пеліовою досліджено зарубіжний (Сирія, Ірак, Судан, Ліван) й національний досвід діяльності релокованих закладів вищої освіти, наведено приклади реалізації ініціатив в межах проєктів підтримки відповідних університетів, посилення їх конкурентоспроможності та співпраці з приймаючими громадами (Ажажа, Несторенко & Пеліова, 2023).

О. Поркуян, Р. Галгаш, О. Оржель, Я. Чанкотадзе вивчалася проблематика організації діяльності переміщених університетів, їхнього відновлення та стратегічного розвитку, способів реагування на виклики, особливості створення в умовах переміщення креативного освітньо-наукового простору, залучення

¹ Матеріал підготовлено в межах реалізації проєкту «Інституціоналізація взаємодії закладу вищої освіти з територіальними громадами як чинник відновлення та збереження людського капіталу в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови країни».

до соціальних і громадських ініціатив та проєктів, застосування інноваційних технологій. Авторами визначено переваги взаємодії ЗВО та приймаючої громади, особливості залучення додаткових фінансових ресурсів для оновлення та вдосконалення освітньої та дослідницької інфраструктури, продукування інновацій, активізації обміну знаннями, посилення наукового потенціалу, соціальної відповідальності, зміцнення ролі ЗВО у громаді (Поркуян, Галгаш & Чанкотадзе, 2024; Оржель & Чанкотадзе, 2024).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на розширення тематики наукових досліджень, присвячених проблемам, з якими стикаються релоковані заклади вищої освіти, питання взаємодії ЗВО та приймаючої громади, вивчення й прогнозування змін у сфері вищої освіти в умовах воєнного стану та їх причин є маловивченими. Крім того, більш глибоке та системне вивчення цих питань дозволить віднайти певні механізми такої взаємодії, досягти позитивних результатів з урахуванням короткострокової та довгострокової перспектив.

Мета статті – визначити особливості, виклики, механізми та перспективи взаємодії релокованого закладу вищої освіти та приймаючої громади (на прикладі досвіду ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»).

Виклад основного матеріалу. Діяльність релокованих закладів вищої освіти має на меті збереження функціонування освітнього процесу, надання якісних освітніх послуг, науково-дослідницької діяльності в нових умовах, що вимагає спеціальних стратегічних підходів, забезпечення неперервності навчання та досліджень, підтримки учасників освітнього процесу. Серед викликів, з якими стикаються релоковані ЗВО, виокремлюють:

- управління такими закладами як процес, який відбувається не у звичних умовах, а в умовах вимушеної релокації, та потребує гнучкості, творчості й співпраці;
- невизначеність та невпевненість, які вимагають швидкого реагування та адаптації до змін;

- забезпечення фізичної, психологічної та кібер- безпеки учасників освітнього процесу, що стосується захисту та збереження особистих даних, архівної, фінансово-господарської, навчальної, навчально-методичної документації;

- гуманітарна криза, яка характеризується наявністю великої кількості вразливих категорій здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних та інших працівників;

- обмежені ресурси та фінансування, що пов'язано з переміщенням ЗВО, повним або частковим руйнуванням корпусів, обладнання й устаткування, та посилюється одночасним здійсненням діяльності в умовах воєнного стану та вимушеного переміщення;

- забезпечення якості навчання та досліджень, що характеризується відсутністю або обмеженістю доступу до лабораторного та іншого обладнання, баз наукових видань, інфраструктури тощо;

- збереження інтелектуального потенціалу через міграційні процеси, що потребує розробки стратегій збереження наукового досвіду, залучення нових талантів в адаптаційних програмах, підтримки учасників освітнього процесу;

- культурний обмін та міжнародна співпраця, які вимагають адаптації до нового культурного та соціального середовища, взаємодії з партнерами;

- психологічна стійкість, що передбачає організацію психолого-педагогічного й соціального супроводу учасників освітнього процесу;

- інформаційно-комунікаційні технології, розвиток яких потрібен для забезпечення навчання та досліджень, постійного розвитку учасників освітнього процесу (Ажажа, Несторенко & Пеліова, 2023).

Подоланню зазначених викликів сприяють такі заходи: розробка практикоорієнтованих освітніх програм; введення курсів з поведінки в кризових ситуаціях, безпеки життєдіяльності та кібербезпеки, першої домедичної допомоги; використання LMS платформ; створення безпечних просторів; психолого-педагогічна й соціальна підтримка учасників освітнього процесу та ін. (Жила & Михайлова, 2025).

Показниками збереження релокованими закладами вищої освіти своїх позицій на конкурентному ринку освітніх послуг, слугують такі здатності:

- прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності;
- пропонування й застосування інноваційних підходів щодо реалізації місії культурної реінтеграції суспільства та місцевої громади;
- набуття нової ролі та соціального значення – не лише як інституції освіти та науки, а ще як центру культурної та громадської активності, місця суспільного діалогу, інноваційної платформи для пошуку стратегій подолання конфліктів між суспільством та у певних випадках розрізненою ідентичністю (Ажажа, Несторенко & Пеліова, 2023).

Проаналізуємо досвід взаємодії релокованого ЗВО і примаючої громади на прикладі Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Візія університету полягає у підготовці висококваліфікованих фахівців для галузевих потреб територіальних громад, регіонів та країни (Стратегія розвитку Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 2019–2025 роки (зі змінами), 2024).

Стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності університету визначає вчена рада. Наглядова рада, у свою чергу, здійснюючи громадський контроль за діяльністю університету, сприяє:

- розробці стратегії та розв'язанню перспективних завдань його розвитку;
- залученню фінансових ресурсів для забезпечення діяльності з основних напрямів розвитку та здійсненню контролю за їх використанням;
- ефективній взаємодії ЗВО з державними органами та органами місцевого самоврядування, соціальними інституціями громади;
- реалізації університетом діяльності з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців;
- виконанню фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок та впровадженню їх результатів у практику (Статут

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (нова редакція), 2021).

Серед пріоритетних напрямів стратегічного розвитку ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» виокремлено сприяння розвитку територіальних громад та регіонів, що досягається за допомогою використання засобів освітньої діяльності, фундаментальних та прикладних наукових досліджень, реалізації соціально орієнтованих проєктів.

У 2022–2025 рр. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» щодо реалізації третьої місії, пов'язаної із розвитком й поглибленням партнерських відносин, співробітництва з органами публічної влади й територіальними громадами, поставив перед собою такі стратегічні завдання:

- здійснення нормативних та організаційних заходів як на рівні університету, так і на рівні його структурних і відокремлених підрозділів, (внесення змін до статуту, положень, інструкцій, посадових обов'язків працівників, розробка планів, системи мотивації щодо реалізації третьої місії університету);
- розроблення модельних форм та підписання угод про співробітництво з регіональними, місцевими органами влади, громадськими організаціями, благодійними фондами, фірмами, підприємствами про надання експертних, освітніх, консультаційних та інших послуг;
- розроблення процедури та започаткування організації комплексних досліджень здобувачів вищої освіти, залучення до участі та проведення наукових заходів (конкурси, конференції, проєктна діяльність та ін.) з проблематики реалізації третьої місії університету;
- розроблення положень про співвідношення фінансованих та громадських основ спільної діяльності;
- створення спільних комісій з керівниками територіальних громад щодо налагодження взаємодії;
- розроблення й запровадження системи оцінювання реалізації третьої місії університету, а також системи звітування на рівні структурних та відокремлених підрозділів університету (Стратегія розвитку Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 2019–2025 роки (зі змінами), 2024).

Діяльність щодо реалізації зазначених стратегічних завдань передбачала активну взаємодію ЗВО з приймаючими громадами міст Полтава, Лубни та Миргород, розширення географії взаємодії з іншими територіальними громадами, а також застосовування певних механізмів діяльності в умовах воєнного стану, які були напрацьовані ще в 2014 році у зв'язку з російською агресією на сході України:

- оперативне тимчасове переміщення у невеликі міста, які перебувають під контролем української влади;

- збереження контингенту студентів та кадрового складу;

- перехід на змішану (очно-дистанційну) форму навчання;

- постійна взаємодія, комунікація та інформування працівників й здобувачів вищої освіти з усіх питань, що стосуються тимчасового переміщення, організації освітнього процесу, забезпечення місцями проживання (гуртожитками);

- відновлення діяльності та продовження розвитку в приймаючих громадах за всіма напрямками: профорієнтаційна робота; формування контингенту студентів; підвищення якості кадрового складу; забезпечення якості освітнього процесу; зміцнення позицій у наукових рейтингах; розвиток міжнародних зв'язків; відновлення матеріально-технічної бази тощо (Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 14.04.2022 № 337 (зі змінами), 2025; Про тимчасове переміщення Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2022; Курило & Караман, 2023).

Застосування релокованим закладом вищої освіти зазначених механізмів сприяє позитивним соціально-культурним й економічним змінам у приймаючих громадах та зменшенню міграційних процесів молоді (Курило & Караман, 2023).

Перспективними напрямками розвитку взаємодії релокованого ЗВО та приймаючої громади слугують:

- комплексні дослідження ринку освітніх послуг (маркетингові дослідження ринку абітурієнтів, працедавців, випускників та інших цільових груп для виявлення чинників конкурентних переваг ЗВО, формування номенклатури напрямів і спеціальностей, іміджевої політики університету);

- орієнтація на інноваційні технології та методики навчання, використання сучасних інформаційно-комунікаційних систем в освітньому процесі;

- спрямування наукових досліджень на соціально-економічний розвиток територіальних громад, виявлення й заповнення «ніш» затребуваності наукових результатів;

- створення умов для безперервної освіти протягом життя на засадах гнучкості, динамічності, здатності адекватно та швидко реагувати на вимоги ринку праці, задовольняти персоналізовано орієнтовані потреби, що дозволить збільшити контингент споживачів освітніх послуг (Стратегія розвитку Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 2019–2025 роки (зі змінами), 2024).

Висновки. Таким чином, в умовах повномасштабного російського вторгнення у Державному закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» протягом 2022–2025 рр. сформована своєрідна мобілізаційна модель освітньої системи, яка спирається на механізми діяльності в умовах воєнного стану, що були напрацьовані ще в 2014 році у зв'язку з російською агресією на сході України. Ця система характеризується гнучкістю та високим рівнем самоорганізації, здатна швидко реагувати на зовнішні й внутрішні виклики в ситуаціях невизначеності. Така модель допомагає ЗВО у створенні персональної мережі корисних й перспективних контактів, забезпечує підтримку, відновлення та стабілізацію в умовах релокації. Стратегія розвитку ЗВО враховує зміни в системі освіти, спрямовані на підвищення якості надання освітніх послуг та конкурентоспроможності університету в новому соціокультурному контексті, визначає перспективи його розвитку та взаємодії з різними соціальними інституціями

громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Подальші наукові розвідки будуть пов'язані з пошуком оптимальних шляхів та ефективних

інструментів стратегічного планування співпраці закладу вищої освіти та територіальної громади в умовах війни та повоєнного відновлення.

Література

1. Ажажа М., Несторенко Т., Пеліова Я. Управління релокованими університетами в умовах підвищеної невизначеності. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 2. С. 27–40. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-2-27-40>
2. Барбашова І. Тимчасово переміщені заклади вищої освіти України в реаліях сьогодення. *Collection of Scientific Papers «ЛОГОС»* (March 29, 2024). Cambridge, UK, 2024. P. 435–438. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-29.03.2024.092>
3. Гурковський В., Семененко Л., Вербовенко О., Ованесян Р., Козлов В., Тристан А. Трансформація системи освіти в умовах війни: виклики, адаптаційні стратегії й перспективи розвитку цивільної та військової освіти в Україні (2022–2025 pp.). *Military Science*. 2025. Vol. 3. No. 1. P. 329–340. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.1.14>
4. Жила Г., Михайлова Л. Тенденції розвитку системи освіти в умовах підвищеної небезпеки та надзвичайного стану. *Вісник науки та освіти. Серія: Педагогіка*. 2025. № 3(33). С. 966–978. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-966-978](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-966-978)
5. Курило В. С., Караман О. Л. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: «переміщені університети»: наукова доповідь на спільному засіданні Комітету педагогічних наук Польської академії наук та вченої ради Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 29 вересня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5. №2. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5213>
6. Оржель О., Чанкотадзе Я. Взаємодія закладів вищої освіти та громадських організацій в умовах змін: досвід Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2024. № 17. С. 110–128. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-110-128>
7. Поркуян О., Галгаш Р., Чанкотадзе Я. Підвищення спроможності переміщених університетів: стратегії відновлення та розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2024. № 17. С. 22–40. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-22-40>
8. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 14.04.2022 № 337 (зі змінами): Наказ МОН України від 09.10.2025 № 1343. URL: https://luguniv.edu.ua/assets/2025/10/nakaz_mon_09102025-1343.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
9. Про тимчасове переміщення Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»: Наказ МОН України від 14.04.2022 № 337. URL: https://luguniv.edu.ua/assets/2022/04/nakaz_mon_337_140422.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
10. Статут Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (нова редакція): Наказ МОН України від 30.04.2021 № 491. URL: <https://luguniv.edu.ua/assets/2021/05/statut2021.pdf> (дата звернення: 29.03.2026).
11. Стратегія розвитку Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 2019–2025 роки (зі змінами): Наказ ректора 27.09.2019 № -ЗД. Полтава, 2024. 32 с. URL: https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/univ_development_strategy_2019-2025_zminy_2024.pdf (дата звернення: 28.03.2026).
12. Bondarenko H. Ukrainian Education in Wartime: Challenges and Problems. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2022. № 62. P. 142–159. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-06>

References

1. Azhazha, M., Nestorenko, T., & Peliova, Ya. (2023). Upravlinnia relokovanymy universytetamy v umovakh pidvyshchenoi nevyznachenosti [Management of relocated universities in conditions of increased uncertainty]. *Naukovi zapysky BDPU. Seria: Pedagogichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, (2), 27–40. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-2-27-40> [in Ukrainian].

2. Barbashova, I. (2024). Tymchasovo peremishcheni zaklady vyshchoi osvity ukrainy v realiiakh sohodennia [Temporarily relocated higher education institutions of Ukraine in today's realities]. In: *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»* (March 29, 2024). (pp. 435–438). Cambridge, UK. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-29.03.2024.092> [in Ukrainian].
3. Hurkovskiy, V., Semenenko, L., Verbovenko, O., Ovanesian, R., Kozlov, V., & Trystan, A. (2025). Transformatsiia systemy osvity v umovakh viiny: vyklyky, adaptatsiini stratehii y perspektyvy rozvytku tsyvilnoi ta viiskovoi osvity v Ukraini (2022–2025 rr.) [The education system under wartime conditions: challenges, adaptation strategies, and development prospects for civilian and military education in Ukraine (2022–2025)]. *Military Science*, 3(1), 329–340. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.1.14> [in Ukrainian].
4. Zhyla, H., & Mykhailova, L. (2025). Tendentsii rozvytku systemy osvity v umovakh pidvyshchenoi nebezpeky ta nadzvychainoho stanu [Trends in the development of the education system in conditions of increased danger and martial law]. *Visnyk nauky ta osvity. Seriya: Pedahohika – Bulletin of Science and Education. Series: Pedagogy*, 3(33), 966–978. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-966-978](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-966-978) [in Ukrainian].
5. Kurylo, V. S., & Karaman, O. L. (2023). Vyshcha osvita v Ukraini v umovakh voiennoho stanu: «peremishcheni universytety»: naukova dopovid na spilnomu zasidanni Komitetu pedahohichnykh nauk Polskoi akademii nauk ta vchenoi rady Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 29 veresnia 2023 r. [Higher education in Ukraine under martial law: «displaced universities»: Scientific report at a joint meeting of the Committee of Pedagogical Sciences of the Polish Academy of Sciences and the Academic Council of the Luhansk Taras Shevchenko National University, September 29, 2023]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 5(2), 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5213> [in Ukrainian].
6. Orzhel, O., & Chankotadze, Ya. (2024). Vzaiemodiiia zakladiv vyshchoi osvity ta hromadskykh orhanizatsii v umovakh zmin: dosvid Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia [Engagement of higher education institutions with NGOs under transformations: experience of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo» – International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (17), 110–128. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-110-128> [in Ukrainian].
7. Porkuian, O., Halhash, R., & Chankotadze, Ya. (2024). Pidvyshchennia spromozhnosti peremishchenykh universytetiv: stratehii vidnovlennia ta rozvytku [Capacity Building of Displaced Universities: Strategies for Recovery and Development]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo» – International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (17), 22–40. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-22-40> [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 14.04.2022 № 337 (zi zminamy): Nakaz MON Ukrainy vid 09.10.2025 № 1343 [On amendments to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 14, 2022 No. 337 (as amended): Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 9, 2025 No. 1343]. Retrieved from https://luguniv.edu.ua/assets/2025/10/nakaz_mon_09102025-1343.pdf [in Ukrainian].
9. Pro tymchasove peremishchennia Derzhavnoho zakladu «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka»: Nakaz MON Ukrainy vid 14.04.2022 № 337 [On the temporary relocation of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 14, 2022 No. 337]. Retrieved from https://luguniv.edu.ua/assets/2022/04/nakaz_mon_337_140422.pdf [in Ukrainian].
10. Statut Derzhavnoho zakladu «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» (nova redaktsiia): Nakaz MON Ukrainy vid 30.04.2021 № 491 [Statute of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University» (new edition): Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 30, 2021 No. 491]. (2021). Retrieved from <https://luguniv.edu.ua/assets/2021/05/statut2021.pdf> [in Ukrainian].
11. Stratehiia rozvytku Derzhavnoho zakladu «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» 2019–2025 roky (zi zminamy): Nakaz rektora 27.09.2019 № -ZD [Development Strategy of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University» 2019–2025 (with amendments): Rector's Order of September 27, 2019 No. -ZD]. (2024). Poltava. Retrieved from https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/univ_development_strategy_2019-2025_zminy_2024.pdf [in Ukrainian].
12. Bondarenko, H. (2022). Ukrainian Education in Wartime: Challenges and Problems. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, (62), 142–159. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-06> [in English].

Юрків Я. І. Взаємодія релокованого закладу вищої освіти та приймаючої громади: досвід, виклики, перспективи

У статті визначено особливості, виклики, механізми та перспективи взаємодії релокованого закладу вищої освіти та приймаючої громади на прикладі досвіду Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Акцентовано, що в умовах повномасштабного російського вторгнення у відповідному закладі вищої освіти протягом 2022–2025 рр. сформована своєрідна мобілізаційна модель освітньої системи, яка спирається на механізми діяльності в умовах воєнного стану, що були напрацьовані ще в 2014 році у зв'язку з російською агресією на сході України, а також нові перспективні напрями розвитку взаємодії релокованого закладу вищої освіти та приймаючої громади. Зазначено, що така система характеризується гнучкістю та високим рівнем самоорганізації, здатна швидко реагувати на зовнішні й внутрішні виклики в ситуаціях невизначеності. Наголошено, що застосування релокованим закладом вищої освіти напрацьованих та нових механізмів сприяє позитивним соціально-культурним й економічним змінам у приймаючих громадах та зменшенню міграційних процесів молоді. Звернено увагу, що представлена мобілізаційна модель освітньої системи допомагає закладу вищої освіти у створенні персональної мережі корисних й перспективних контактів, забезпечує підтримку, відновлення та стабілізацію в умовах релокації. Зазначено, що стратегія розвитку університету враховує зміни в системі освіти, спрямовані на підвищення якості надання освітніх послуг та його конкурентоспроможності в новому соціокультурному контексті, визначає перспективи розвитку та взаємодії університету з різними соціальними інституціями громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Ключові слова: взаємодія, воєнний стан, приймаюча громада, релокований заклад вищої освіти.

Yurkiv Ya. I. Interaction of a relocated higher education institution and the host community: experience, challenges, and prospects

The article identifies the features, challenges, mechanisms and prospects of interaction between a relocated higher education institution and the host community using the experience of the State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”. It is emphasized that in the conditions of a full-scale Russian invasion, a kind of mobilization model of the education system was formed in the relevant higher education institution during 2022–2025, which is based on the mechanisms of activity under martial law, which were developed back in 2014 in connection with the Russian aggression in East of Ukraine, as well as new promising directions for the development of interaction between a relocated higher education institution and the host community. It is noted that such a system is characterized by flexibility and a high level of self-organization, capable of quickly responding to external and internal challenges in situations of uncertainty. It is emphasized that the application of established and new mechanisms by the relocated higher education institution contributes to positive socio-cultural and economic changes in the host communities and to the reduction of youth migration processes. It is noted that the presented mobilization model of the educational system helps the higher education institution to create a personal network of useful and promising contacts, provides support, restoration and stabilization in the conditions of displacement. It is also noted that the university development strategy takes into account changes in the education system aimed at improving the quality of educational services and its competitiveness in the new socio-cultural context, determines the prospects for the development and interaction of the university with various social institutions of the community in the conditions of martial law and post-war reconstruction.

Key words: war, interaction, host community, relocated higher education institution.

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

НОТАТКИ

Наукове видання

Соціальна педагогіка: теорія та практика

№ 2 (2026)

Коректура – І. М. Чудеснова
Комп'ютерна верстка – Н. В. Фесенко

Дата розміщення онлайн: 31.05.2026.

Дата друку: 05.06.2026.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 26,04. Замов. № 0526/422. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.